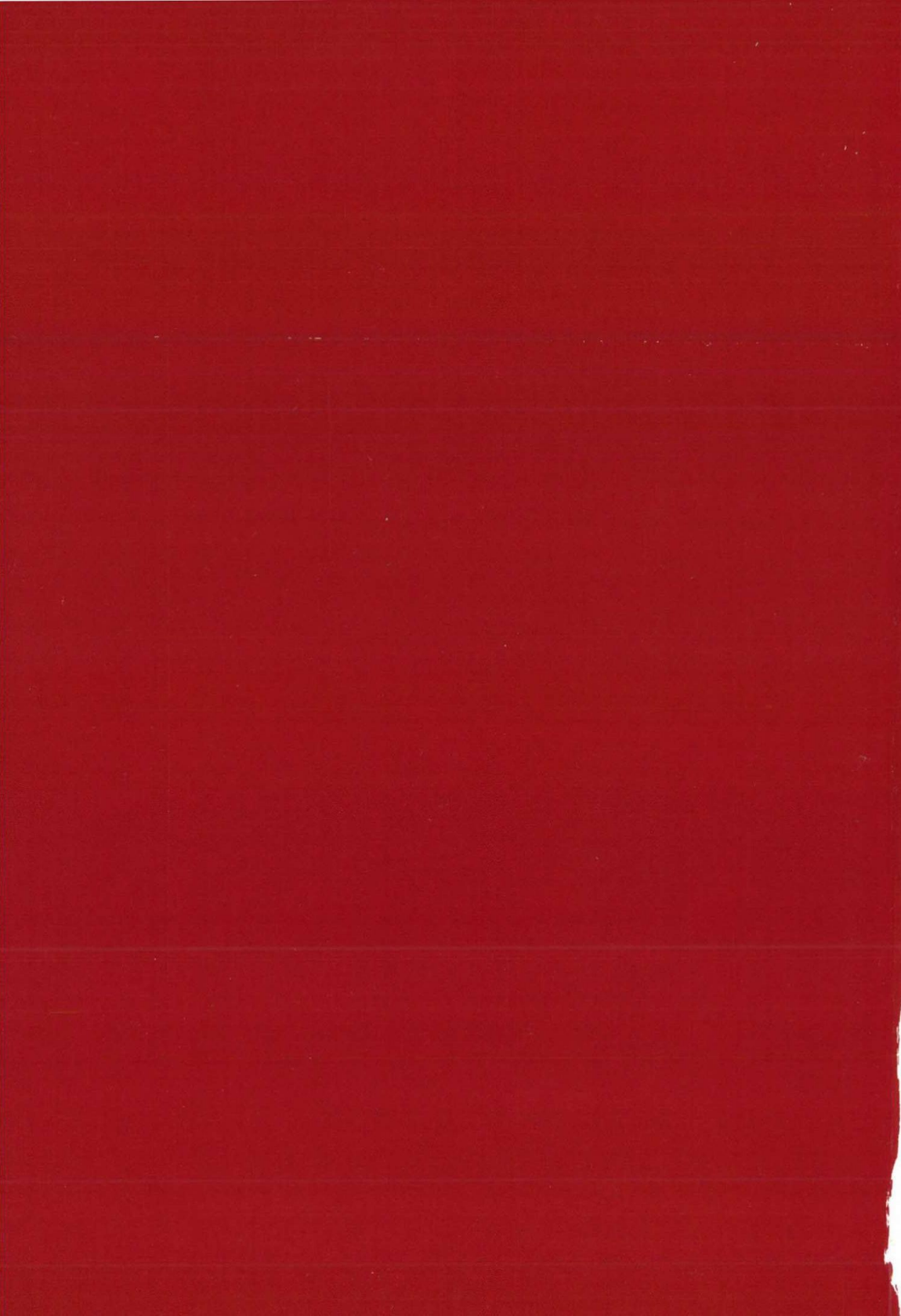

Gazsó–Zelei

Őrjítő mandragóra

Bevezetés a politikai pszichiátriába

Gazsó-Zelei

Őrjítő mandragóra

Gazsó–Zelei

Őrjítő mandragóra

Bevezetés a politikai pszichiátriába

L'Harmattan

Copyright © Gazsó L. Ferenc és Zelei Miklós
Harmadik, javított, bővített kiadás.

Köszönettel tartozunk mindazoknak, akik segítségünkre voltak
az adatok összegyűjtésében, pontosításában.
Köszönjük Hajnal V. Csabának, Lovas Katinak és Péter Andrásnak
a kézirat-előkészítésben nyújtott segítségét.

Könyvünk 1989-ben megjelent első és második kiadását az újszülött
Gazsó Sanyinak ajánlottuk.

© Pallas Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1989

Felelős kiadó: Gyenes Ádám
Szerkesztette: Filep Tamás Gusztáv
A könyvet tervezte: Andrásy Katalin
A szöveget gondozta: Görgényi Anna
A címlap illusztrációja Federico Carabajal szobrászművész *Anatomical
No-Body (Brain)* című alkotása.
A hátsó borítón Mikus Gyula levelének részlete szerepel.

© L'Harmattan Könyvkiadó és Terjesztő Kft., Budapest, 2012
ISBN 978 963 236 565 7

*„A testemmel melegítem föl a levegőt, ezt a meleget észreveszik a fecskék,
a bokrok meg a fák, és korábban köszönt ránk a tavasz.”*

Hajnóczy Péter: A fűtő

Előszó

Passzivitásban nagyon aktívak tudunk lenni. Különösen azokban a történelmi helyzetekben, amikor minden aktivitásra szükségünk volna. Bibó István említi az *Eltorzult magyar alkat, zsákutcs magyar történelem* című tanulmányában, hogy 1944-ben bebizonyosodott: a passzív ellenállás a gyakorlatban csődöt mondott. Gondoljunk csak a törvénytelen és aljas halálos ítéletek végrehajtására, vagy a deportáló vonatok szakszerű és pontos indítására, amikor az alagút végén már ott derengtek a „felszabadítók”, az új foglalók.

A passzív ellenállásba vetett hitünk elkísért, segített bennünket továbbjutni a kommunizmus felé vezető tévúton. Behúztuk a sötétítő függönyt, lehalkítottuk a szavunkat és felcsavartuk a rádiót. Ahogy haladtunk előre az időben, elhúztuk a függönyt – ki csak résnyire, ki pedig egészen –, megjött a hangunk, élesedett a hallásunk és kiröhögtek az egészet. Azt hittük, hogy egymás közötti megjegyzéseink, a hivatalos jelszavak kifigurázása – ellenállás.

Pákh Tiborral – „a Pákhkal” – például nem lehetett összekacsintani. A Don melletti Lebegyány város koncentrációs táborában végleg elvesztette a humorérzékét. Hazakerült és követelte, hogy tartsák be a jaltai egyezményt, amelynek lényege az önrendelkezés. Nyilvánosan többször elmondta azt is, hogy a magyar szuverenitást Moszkva 1956. október 30-i nyilatkozatában elismerte. Pákh úgy gondolta, hogy ez legalább a törvényességbe, a szólásszabadságba és a szocialista alkotmányba foglalt más, egyébként rendszeridegen dolgokban érvényre jut, és ennek évtizedeken keresztül hangot is adott.

Nem komplett! – mondták az ilyenről, legyintettek, elzavarták. De idegesítően mindig visszajött a maga bajával, a mi ügyünkkel. Ki kellett vonni a forgalomból. De mert a mártírtermeléssel már felhagyott a hatalom, fehér köpenyt húztak a smasszerra, s a szúrós, kellemetlenkedő igazmondót bevitték az ideg-elmére, hogy kigyógyítsák a gondolkodásából.

Kádárék is kihasználták az ember eredendő hajlamát, hogy az elmebetegét csökkent értékűnek tekinti. Megrögzötteen igazságkereső ellenfeleiket a régi történelmi recept szerint bolondnak nyilvánították, ezzel véleményüket törölték a politikából és a közéletből. Az állampártnak nemcsak a nyugati tiltakozások elhárítása céljából volt kényelmes a politikai ellenfelek tartós betegállományba kényszerítése, hanem azért is, mert így le tudta őket választani a társadalomról.

A rendszerváltozás lázas éveiben, amikor az *Őrjítő mandragóra* első és második kiadása napvilágot látott, lényegében eddig jutottunk a politikai pszichiátria eseteinek feltárásában.

Könyvünk első megjelenésekor, 1989-ben más volt a közeg és az ellenállás. Hatalmas érdeklődés élt az emberekben minden iránt, ami évtizedeken át tiltott volt. Azzal

a jóleső, egyben önfelmentő érzéssel engedték bevezetni magukat a politikai pszichiátriába, hogy mindannyiunkkal, így a velük szemben is elkövetett bűnök hiteles történeteket ismerhetik meg.

Hőseink további sorsát azóta nem követtük, nem adunk képet arról, hogy mi történt velük a rendszerforduló után. A témakör megközelítése szempontjából közömbös, hogy révbe értek-e, „igazságot szolgáltatott-e nekik a történelem”. A történetek így válnak időtlenné, mert nem igaz, hogy csak egyszer vagy kizárólag egy bizonyos politikai helyzetben történhettek meg. Hiszen Mikszáth Kálmán szerint megesett ilyesmi már a boldog békeidőkben is. Frissítsük föl *A sipsirica* című művének csattanóját, a visszasságokat-visszaéléseket felfedező Druzsba (visszafelé olvasva: Abszurd) tanár úr pályamódosulásáról: „Néhány nap múlva kommuniké jelent meg a lapokban, hogy a zsámi kastélyról forgalomba hozott pikáns hírek, melyek közéletünk egy tisztas, kimagasló alakját is kellemetlenül érintették, egy megtévelyodott tanár, Druzsba Tivadar megbomlott agyában keletkeztek, vagyis ennek jelentéséből szivárogtak ki, s természetesen minden alapot nélkülöznek. Az illető tanár jelenleg a lipótmezei tébolydában van gyógykezelés alatt.”

Az *Őrjítő mandragóra* első megjelenése óta csaknem egy emberöltő telt el, leraódtak a kijózanító tapasztalatok. A korszakváltás szülöttei már felnőttek, tekintetüket a nagyvilágra szegezik, Facebook-felületeiken – kedves globális naplóm – önként és szabadon szolgáltatják ki valóságukat a virtuális térnek.

Az idej, javított és bővített kiadás már nemcsak a társadalom sérelmeként láttatja a diktatúrát, hanem abból a szemszögből is, ahogyan – vétken és vétlenül – részesei voltunk a rendszernek. Ezt példázza a kötet új fejezete, melyben egy most először közreadott történet segítségével arra is választ keresünk, hogy a társadalom miképp vett részt saját elnyomatásában. Egy levelezést tárunk az Olvasó elé, amelynek törzsanyagát közös ismerősünk huszonhárom évvel ezelőtt, Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének megrendítő hatása alatt írt kitárulkozó önvallomása adja. Halálában adózunk e rendkívüli ember emlékének – sorsába, sorsunkba kapaszkodó, igazság után kutakodó válaszainkkal.

A részvétel és a részvét könyve ez. Hogy ne legyen tőlünk egyenletesen öt-tíz évre a Tavas.

Budapest, 2012. március 2.

A szerzők

I.

GONDOLATRENDŐRSÉG
FEHÉR KÖPENYBEN

Csont vagyok a torkukban

Arra való az agygyalu, hogy gondolatait minden hű alattvaló önként simára gyalulja. Egyféle, jól áttekinthető gondolati síkok; fényes a felület, nincsenek váratlan magaslatok, álcázott veremek. A sánta ördög szolgálati szárnyait csattogtatva száll fölénk, benéz a fejekbe, rend van-e. Téves eszme az, amit egy-egy reménykedő kelet-európai olykor versbe szed, hogy az agyát nem lehet elvámolni. Hogyne lehetne. Börtönnel, elhallgatattal, zárt osztályi kényszerbeutalóval, elektrosokkal.

Ha kimutatod, hogy lakóhelyeden a tanácselnök lopja a közvagyonot, s hozzá kijelented 1961-ben, 1971-ben, 1981-ben, hogy nem léphetsz be az ő pártjukba, az egyedülbe, mert többpártrendszer van. És erre épp te vagy a bizonyíték, a Parasztpárt Nógrád megyei titkára! A kinevezés ma is megvan, sosem kaptál értesítést pártodtól, „kardos angyalodtól”, de még árulóitól sem, hogy megszűnt volna. Ha így beszélsz, becsuknak a zárt osztályra. Kórlapodon: paranoia.

A szovjet pszichiátriai iskola 1945-ben felszabadította a magyar pszichiátriát. Ezzel kezdődött a paranoia csöndes karrierje minálunk. A kórisme: „a beteg az államhatalom intézményeinek nyílt bírálataival adja tanújelét a normális alkalmazkodásra való képtelenségnek. A paranoia magyar meghatározása: befolyásolhatatlan meggyőződés, kóros következetesség. Megállapításához az érvényes gyakorlat szerint az sem szükséges, hogy pszichotikus tüneteket – hallucinációt, mozgászavarokat, érzelmi kórosságot – észleljenek”.¹

Van-e paranoia a Hyde Parkban? Influenza van. Tudathasadás is van. Még üldözési mánia is, nem csak a kocogók között. Ezek ugye mind betegségek. De ha kijön a szónok a park fái közül az utcára, és elfelejti abbahagyni a szónoklatát arról, hogy cseréljék le a miniszterelnököt, nem jön érte a mentőautó, és nem viszik be az idegosztályra. De a rendőrautó se jön, hogy az őrszobára vigye.

A politikai téveszmék szép szakmai feladatot kínálnak a tudományos szocializmus pszichiátriájának. Kristálytisztá logikával fölépített, történeti tényekkel alátámasztott, nem ritkán a világ tekintélyes részén bevált nézetekről kell bebizonyítani, hogy az az ember, aki ezeket nemcsak gondolni meri, hanem ki is mondja, téveszmék, politikai doxazmák fogságába került. Ki kell őt szabadítani az agyagyalult társadalomból. Jön az elmeorvos, szirénázik fejében a direktíva, áthatol az épelméjűség látszatán, leleplezi és beteggé nyilvánítja a bűnös gondolatot. „A nehéz felismerhetőség és a beteg cselekvésének a téveszme általi teljes dominanciája teszi ezt a betegséget társadalmilag valóban veszélyessé. Nem az elmeosztályon, hanem a bírósági tárgyalásokon, valamint az igazságügyi vizsgálatokban találkozunk a paranoiásokkal. Ők meggyőződésből követnek el bűncselekményeket, hiszen »ez az igazság«, így nem is érzik magukat vétkesnek, hibásnak, hanem a legvégsőkéig kitartanak saját igazuk

mellett. Bizonygatják álláspontjukat még akkor is, ha ez számukra a legsúlyosabb következményekkel jár.”²

Eszünkbe jut dr. Bánki M. Csaba népszerű tudományos fejtegetéséről a régi orosz vicc. Pása bácsit meghívják a pionírok, hogy meséljen három fiáról. Pása bácsi rákezdi: a legnagyobb fiam katonatiszt. Ezredes. Büszke vagyok rá. A középső fiam trösztigazgató Szibériában! Nagyon büszke vagyok rá. De a legeslegbüszkébb a kicsire vagyok. A legkisebb, kedves pionírok, pontosan olyan, mint Lenin. Egyik börtönből ki, a másikba be.

Végsohig kitart saját igaza mellett Jakab Károly is. Ha más idők járnak ránk, most lehet, hogy az emlékeit békésen rendezgető honatyával beszélgetnénk, esetleg a televízió képernyőjén:

– Születésemmel mentettem meg az apámat 1917-ben. A hírre, hogy világra jöttem, szabadságolták a frontról. Mire Őrszentmiklósról visszaért a csapatához, a századát megsemmisítették. Már gyerekkoromban részt vettem apám mellett a politikában. Erdélybe való a mi családunk, kurucok voltak az őseim, a szépapám Jakabfalvi Rózsahegy Feketicsi György. Hat gyereket neveltek föl a szüleim, az egy hold földjükon. Apám is visszatért a világháborúból, én is. A Don-kanyarban két kulacs pálinkát kaptunk meleg holmi helyett. Aki lerészegedett, reggelre megfagyott. Én beosztottam a pálinkámat, haza is jöttem. Igaz, cukorért, lisztért kötöttem magamnak egy ukrán nővel hósapkát, gyapjúzoknit. Ennek köszönhetem, hogy a 46 fokos hidegben élve maradtam. Szuvenírt, azt hoztam. Az akkori fagyás miatt ma is minden nyáron kireped a fülelem a bőr, és a reumám, a sok ízületi bajom mind onnan van. Még a doni út előtt, 1942 tavaszán megnősültem. Ilonka hat elemi végzett, sosem képezte magát, nagy volt közöttünk mindig a szellemi különbség. Sok mindent nem értett meg. Én mégis megbecsültem, született egy fiunk meg egy lányunk. Tanítottam őket, ahogy lehetett. Mikor összeházasodtunk, két évig a szüleim házában laktunk, de Ilonka nem tudott elszakadni az édesanyjától, akinél meghúztuk magunkat 1948-ig, mikor is velük szemben fölépíttem a hámoszobás házunkat.

Jakab Károly levele a Tisztelt Főorvosasszonynak: „1974. szept. hónapban a régebbi ízületi fájdalmak mellett a szívem komoly betegsége miatt kerülhettem volna betegállományba. Saját felelősségemre mellőztem a betegállomány igénybevételét. Még ekkor úgy éreztem, hogy erőlködöm, míg csak bírom, mert anyagi szempontból nem mindegy. De az esős október után párosult a két betegség, a huszonöt éves állandó ízületi fájdalmak, és a mindennap erősebb szív fájdalom. Illetve az ebből létrejövő rendszertelen köhögés és köpködés. A legerősebb akaratom ellenére sem maradhattam munkában, mert felháborodottan vették a munkatársak. Undorító volt... 1974. október 31. óta vagyok betegállományban, a fürdő nélkülözhetetlen volna, de erre senki módot nem adott. Faludi főorvos úr előírt gyógyszert, de négy nap után nem ért semmit. Így a jobb medence térdig, a bal láb térdtől, a bokát is beleértve, a deréktól a hátgerincig, egészen a nyakcsigolyáig, s a vállak nagyon fájnak, a hátgerinc szinte végig ég. Szívesen venném tudomásul azt, hogy beutaljanak a reumatológiai intézetbe Budapestre,

ahol a víz fellazítja a szöveteket, lehetőség van a meleg fürdőre, az ultrahangkezelésre. Ezt javasolták Budapesten, az Amerikai úton, az idegsebészetben. Ezt írásba adja a főorvos úr, aki vizsgált, de csak akkor, ha beutalóval megyek hozzá. Kérem a Főorvos Úrhölgyet, szíveskedjék beutalót adni, mert célom, hogy az összetorlódott betegségek valamelyikétől szabaduljak."

– Amint hazakerültem a frontról, még tartott a háború, de már szerveztem a Nemzeti Parasztpártot. Negyvenhatban Rétságon járási titkár lettem, sőt nem hivatalosan én számítottam a Nógrád megyei titkárnak is. Már negyvenhétben kipróbáltam a börtönt. A kékcédulás választások miatt megtámadtam a kommunistákat. Nyolc hónapot ültem Balassagyarmaton. Azután, mikor Ortutayék lepaktáltak a kisgazdákkal, Kovács Imre kilépett, kiderült az a sok kár, amit Erdei Ferenc meg Veres Péter okozott. Gatyás kommunistáknak nevezték őket falun. Védtelen maradt, aki végig kitartott a Nemzeti Parasztpárt mellett. Mind a vágóhídra kerültünk, volt akit levágtak, volt akit továbbengedtek. Fölajánlották, hogy lépjek be az MDP-be, akkor minden rendben lesz, de nem voltam hajlandó együttműködni velük. Engem először tönkretettek a katonasággal, aztán meg a hadikommunizmussal. A beszolgáltatások idején fölszereltünk ott-hon egy cséplőgépet, mindenünk benne volt. Mikor kész lett, jöttek a padlássöprők, és elvitték a gépet is. Ez ötvenben történt. Nem sokra rá egy zsák liszt, meg húsz kiló cukor miatt szigorított fegyházat kaptam. Balassagyarmat, somoskőújfalusi kőbánya, Fehérvár. Végigjárták velem a börtönöket. Három évre ítélte a bíró, de megmondta, nekem jobb, ha nem fellebbezek, mert kulákfajzatnak számítok. Igaza volt az akkori mértékkel, mert apai nagyapámnak 70 hold földje volt, az anyainak pedig 54 holdja. Egy ilyen családnál abban az időben tíz évet is kiosztottak. A Nagy Imre-program hozott ki a börtönből. Az ember nem hazudhat, nem mondhatom, hogy Dinnyés Lajos hozott ki. Módot adtak arra, hogy elhelyezkedjek segédmunkásnak ötforintos órabérrel. Nyolc forint volt egy kiló liszt. Olyan nyomás alatt éltem 53–56 között, hogy alig volt kibírható. A gyártól kaptam gumicsizmát, abban jártam, mert nem futotta cipőre. De a gyerekeknek megvolt minden. Éjjel fáért jártam az erdőbe, mondogattam közben, hogy a törökök alatt nehezebb lehetett. A forradalom első napjaiban Petőfi Párt néven alakult újjá a Parasztpárt. Ismét Nógrád megyei titkár lettem. November 4-én kaptam volna kocsit és önvédelmi fegyvert, de akkor már itt voltak az oroszok. Leverték a forradalmat, mondogattuk, hogy márciusban újrakezdjük, de sorra vitték el az embereket. Engem is megfogtak a pufajkások. De akkor is szerencsém volt. Még járási titkárként segítettam az apján annak a gyerekeknek, aki elfogott. Emlékezett arra, és eleresztett. Volt egy kis föld, maradt egy tehén, ezzel kezdtem újra élni. De szabadon. A Petőfi Párt alapítóit becsukták. Bibó Istvánt is, akit én a legtöbbre tartottam a politikusaink közül. Most olvastam az életéről szóló könyvben, hogyan hallotta a cellájában egy nagylány hangját, amint kiabálja, anyuka, anyuka! Aztán elveszett a hang. Kivégezni vitték a szerencsétlent. Tudtuk, hogy odabenn is szörnyűségek történnek. De én továbbra is a Petőfi Párt Nógrád megyei titkárának tekintettem magamat. Senki nem értesített arról, hogy megszűnt a megbízatásom vagy hogy a pártot betiltották volna. Nem lehetett

maradásom huzamosan sehol, huszonöt év alatt huszonhét munkahelyem volt, pedig nem vagyok dologkerülő. Mindig tanulni szerettem volna. A vonaton is, amíg a másik kártyázott, én könyvet olvastam. Hatvanegyben okleveles mezőgazdász lettem, mégiscsak lettem az érettségit. Nem volt bántódásom 1974-ig. A kulákklistás börtönéveket nem számítom, az országos jelenség volt. Hetvennégyben izgatással vádoltak.

Folydogál a szabad idő kulturált eltöltése Dunabogdányban, a Vegyész munkásszállásán. Safranka, Papp megjön a kocsmából, Patkós az ágyon fekvé álmodozik, Pöcze lábat áztat, Jakab bácsi megint a rádiót nyúzza. A Sokolon jól bejön a Szabad Európa. Amerika Hangja recseg-ropog, de azért kivehető. A BBC magyar adásán tisztán érthető a hírek. Jakab bácsi nemcsak hallgatja, hogy mi újság a nagyvilágban és Magyarországon, hanem hangos megjegyzéseket tesz: „A Kádár, az egy jó ember, de őt is Moszkvából irányítják... Ahogy a Szovjetunió fütyül, úgy táncolunk mi is, és a többi szocialista ország. Meg a bábkormányaik. Amit Moszkvában kitalálnak, az itt ukáz... A Szovjetunió a második világháborúban területeket rabolt. Ezt mikor adják vissza?... Idehaza magasabb lenne az életszínvonal, ha az oroszok nem vinnék ki az országból az alumíniumot, az uránt, a sok nyersanyagot, búzát, disznóhúst... Dobi István? Az egy részeges tróger volt. A családja még mindig az üvegbetétek árából él.”

Safranka, Papp, Pöcze szórakozottan bólogat, nem tudják még, hogy pár héttel később idézést kapnak a szentendrei járásbíróstól, és tanúként kell részletesen beszámolniuk arról, hogy miket hallgat, miket mond Jakab Károly kollégájuk üres óráiban a munkásszálláson. Mert ebből lesz a folytatólagosan elkövetett izgatás bűntette.

Az izgató Jakab bácsit kivonták a termelésből, és dr. Birksteiner Alfréd járási vezető ügyész 1974. november 19-én összeállította vádiratát. A hatósági pszichiáter elvégezte az ilyenkor szokásos vizsgálatot, és a gyanúsítottat teljesen beszámíthatónak találta. Sőt leírta azt is, hogy gyors észjárású, összefogott, képzettségén felül művelt, kiváló a memóriája, nagyon tanulni vágyó. Negyven napot töltött előzetesben, éhségsztrájkba kezdett, ezért a tököli rabkórházba került.

Betegállományban érte utol Jakab Károlyt a letartóztatás. Emlékszünk, panaszkodott a főorvosasszonynak összetorlódott betegségeiről. Nem sokra rá, hogy szabadlábra kerül, 1975. január 14-én fölveszik a balassagyarmati városi kórház férfi ideg-, és pszichiátriai osztályára, derékfájdalmai miatt. Korábban, 1959 februárjában már kezelték itt lumbágóval. A kórházban hogy, hogy nem, tudtak a szentendrei járásbírószágon ellene emelt vádról. Gyógyítgatják a gerincfájdalmakat, s közben dr. Kadosa úrhölgy – ahogy Jakab bácsi említi őt – rátalál a beteg érzékeny pontjára. Az idős építőipari dolgozó üres óráiban verset farag. A doktornő elolvassa a rigmusos politikai hitvallást, amelyre sok minden mondható, csak az nem, hogy megfelel a hetvenötben mértékszabó normáknak. Terjed a normasértés híre az idegosztályon.

Hazakészül az öreg, úgy tudja, egyhetes a kúra, s várja, hogy megkapja a zárójelentést. Ám dr. Antal Ilona adjunktus úrhölgy közli vele, hogy marad. Jakab bácsi csak egy hétre hozott magával tiszta ruhát, pénze is elfogyott, úgyhogy hazaugrott Szátok-

ra, a falujába, azzal, hogy majd csak hétfőn, a reggeli vizitre tér vissza. Otthon a fia, aki épp ott, a gyermati kórházban ápoló, szólott neki, hogy apuka, valakinek nagy baja lesz abból, hogy maga csak úgy kísétált a kapun. Erre még vasárnap délelőtt visszasétált. Miatta ugyan ne üsse meg senki a bokáját.

Jakab Károly levele a feleségének a kórházból: „Ilonka! Kár volt a fiunkra hallgatni, mert azok az ápolók, kiket Karcsi féltett, lefogtak, mint egy disznót, és tiltakozásom ellenére injekciótak, és olyan gyógyszert adtak be, mely bódít. Ezek után áthoztak a zárt osztályra, és ma doktor Kadosa úrhölgy közölte velem, hogy 16 napig kell megfigyelni, a rendőrséggel való dolog miatt. Ebben a pillanatban jöttem rá, hogy a rendőrségnek jól jönne ki, ha reám olyan bizonyítás jönne létre, mely nekik kedvező. Itt már azt is tudják, hogy más ügyem is van. Ennek az elmebetegséghez nincs köze. Én hiába kérdeztem, hogy van-e mód a kórházi döntőbizottsághoz menni? Csak azt mondják, hogy megbeszéljük. Pedig tudomásom szerint minden mód megvan erre. Céлом volt, hogy a bizottság után az egészségügyi miniszterhez és a bírósághoz fordulok, mert ezt tenni jogtalan. Jöjj te is, meg Karcsi is. Csókollak: Jakab Károly.”

Tizenegy nap múlva szabadul a kórházból. Az útravaló dr. Berthold Magdolna és dr. Antal Ilona zárójelentése: „Tiszta tudatú, rendezett, minden tekintetben jól orientált conventionalis magatartású. A hozzá intézett kérdésekre készségesen, adekváтан, részletekben bővelkedően válaszol. Rendszerezett, politikai tartalmú doxazmaíró [téveszméiről, G.-Z.] beszámol. Előadásmódja logikus, összefüggő, célképzetét nem veszíti el. Kisfokú expansivitas, egodyastole [öntúlértékeléses téveszme, G.-Z.], megalomán színezetű kijelentések... mindig szeretett politizálni, jól tájékozott volt, rendszeresen újságot olvasott. Véleményét bárhol, bármikor elmondta, ebből adódóan még soha nem volt problémája. Most viszont bírósági ügy van folyamatban a szentendrei járásbíróságon... Politikai tartalmú doxazmaírt a kórteremben állandóan hangoztatja... Osztályunkról engedély nélkül távozik, másnap kísérő nélkül jön vissza, igen nyugtalan, zaklatott állapotban. Tranquillans- [nyugtatószer, G.-Z.] adás közben agresszív megnyilvánulások. Ezután pszichiátriai osztályunkra kerül, ahol maior tranquillansokat [elmebetegeket megnyugtató erős hatású szereket, G.-Z.] kap, valamint psychotherapiában részesítjük rendszeresen. Megnyugszik, nyugodt, rendezett magatartást tanúsít, betegségtudata kialakítható, doxazmaírt igyekszik kritikával illetni. Kérésére hazabocsátjuk.”

Vajon a szátoki ember, akit téveszmének minősített politikai meggyőződése miatt az úrhölgyek lefogattak és leinjekciótak, hányadik lehetett a sorban?

Jakab bácsi nem értette, mi történt vele. Döbbenet töprengett egy napot, s február 2-án asztalhoz ült, *Feljegyzést* készített arról, amit vele csináltak. Másnap legépelte, a *Feljegyzés* szó után felkiáltójelet tett, és húsz napig nézegette a papírt. Február 23-án újra írógéphez ült, és történetét elküldte az ismerős főorvos úrhölgynek, akitől összerolódott bajaira annak idején segítséget kért: „Remélem, nem az akar megismétlődni velem, amely január 12–31. között volt, mert arra énnekem semmi szükségem nincsen.” Újabb húsz nap múlva elküldi tiltakozását a Mélyen Tisztelt Miniszter Úrnak: „Nékem

panaszom van az osztályorvos ellen, aki megalapozója volt annak, hogy nem létező betegségre fölösleges gyógyszert kaptam..." Válasznak nincs nyoma.

Segítségért Berettyóújfalura írt, dr. Samu István pszichiáter főorvosnak,³ akit még Gyarmatról ismert. Postafordultával jött a lelki vigasz: „Kedves Jakab uram! Figyelmemsen végigolvastam panaszos levelét. Mit lehet erre tanácsolni? Csakis azt, amit ön a levélben is megemlít, mint vezérfonalát, tudniillik, hogy nem politizál, hanem ezeréves hagyományunkat folytatja, és a kurucok iránti hűséget teljesíti. Na már most, a kurucok 1711-ben letették a zászlót Nagymajténynál, elmentek kapálni, kaszálni, jól tették. És azóta, 264 éve ezt folytatják, néha felvették ugyan a zászlót, de csak azok, akik nem bizonyultak tanulékonyak, de az már nem volt igazi zászló, el is tört a nyele.

Szóval, meg kell békülni a helyzettel, erre tanítanak a kuruc hagyományok, tehát azért kell visszamenni az ideggondozóba, ha hívják, hogy elbeszélgessenek erről, meg kell győzni az Antal doktornőt, nem eszik a kását mindjárt olyan forrón, mint ahogy főzik, hogy nem kell nekik maga miatt olyan túlzottan aggódniuk, kössenek békét, sőt jó barátságot! – mert őket is meg kell ám nyugtatni, annyit aggódnak a betegeikért, hogy néha nem csoda, hogy pánikba esnek egy-egy beteg sorsa felett, de az olyan betegnek, mint maga, ilyenkor legyen helyén a szíve és az esze, mutassa meg, milyen nyugodt, higgadt, kiegyensúlyozott, csak azért is, és bátor, és el is mer menni abba az ideggondozóba, ahol egyébként tényleg azért vannak, hogy segítsenek, szóval kíváncsian várom a következő, jobb hangulatú beszámolóját, a gondozói látogatásáról. Addig is szívélyesen üdvözlöm, s az is fog valamit jelenteni, hogy tessék szeretetteljes üdvözlötünket, mint jóbarátokét, átadni az Antal doktornőnek, ill. adjunktusnőnek, és Berthold főorvos asszonynak. Nagy tisztelettel: dr. Samu István."

Megszületik közben Szentendrén az ítélet az izgatás miatt. A bíróság bűnösnek találta Jakab Károly rádiózását és véleménynyilvánítását. A tettet hat hónap elzárásra ítélte, amit három évre felfüggesztett.

– Telt a próbaidőm, igyekeztem kikerülni minden ütközést. Nem sikerült, mert az eléggé hirtelen haragú szomszéd fejbe csapott egy semmiségért. Súlyosan bíralták el az ügyét, egy évet kapott, felfüggesztve. Azóta ezzel a szomszédal is helyreállt a viszony. Megengedtem neki, hogy a telkemen keresztül járjon a lakásához. Az egész falu tisztelt ezért. Attól még, hogy politikai nézeteim nem egyeznek az uralmon lévőkkel, nem volnék elégedetlen. De hát nemcsak engem büntettek, hanem a gyerekeimet is. A fiam az esztergomi ferencesekhez járt gimnáziumba. Végig kitűnő tanuló volt, mégsem vették fel az orvosegyetemre, pedig háromszor is megpróbálta. Elvesztette a türelmét, egészségügyi főiskolára iratkozott, de nem fejezte be, mert két év után megnősült. Kellett a pénz, otthagya az iskolát. A kislányom gyógypedagógus, neki simábban alakult a sorsa. Három gyereke van, rendezett családi háttere. Ha egyenes az ember, vagy támad, vagy támadják. A gyermekeim sajnos mindig úgy érezték, hogy az apjuk miatt kell szenvedniük. Ezért nem lehetnek sikeresek az életben... A hároméves próbaidőm sem telt el simán. Pedig annyira akartam! Talán az volt a baj, hogy túl sokat voltam

otthon abban az időben. Szemet szűrt, ami a faluban ment. Szátok hatszáz lelkes, Árpád-kori település. Önálló közigazgatása nincs, Tereskéhez tartozik. Hetvennyolcban a tanácselnök, Makrai Péter munkáját kritizáltam. Amúgy nem haragudtam rá, tegezõ viszonyban voltunk, de az ügymenet, meg ahogy a tanásházán viselkedtek, teljesen olyan volt, mint a feudalizmusban. Engem bánt az ilyesmi, de tartottam magam. Egészen addig, míg kitudódott, hogy az elnök a falu orvosi rendelőjét szolgálati lakással együtt félpénzen átjásztotta a tanácsitkárnak. Azzal az átlátszó indokkal, hogy életveszélyes az épület. Háromszázezret ért, úgyhogy százötvenezeret keresett a bolton a titkár. Utána hosszú ideig nem volt orvosi rendelő Tereskén. A betegek buszozhattak Romhányba meg Rétságra. Az elnök nekibátorodott, garázst épített a község pénzén, holott a tanácsnak nem is volt gépkocsija. És ezek után még volt képe gyűjtést szervezni az új rendelő fölépítésére. Én is adtam száz forintot. Nem sokra rá az elnököt leváltották. Na nem nagyon! Átmentették Nőtincsré, téesspárttitkárnak. Szót emeltem mint magánember. Elmondtam a dolgot a járási tanács elnökének, aztán a megyei elnöknek is. Majdnem kirúgott: ez nem magára tartozik! Akkor írásban kerestem meg a vezetőket, mert úgy gondolom, ha a pénzgyűjtésnél kinyithatják a zsebemet, én kinyithatom a számomat. A fájdalmamat előadtam a megyei tanács elnökének is, hogy itt, nálunk működik a labancvonal. Ebben az ügyben is benne vannak a mai nemesek, hercegek, grófok, csak most másképp hívják őket. Megsértődtek a főrangok, és megindultak ellenem. Válaszlevél helyett iszákos rendőrtiszt jött a legényeivel, és elcipeltek elmevizsgálatra.

Rendkívül bonyolult lehetett a nyomozás, hiszen a pártházakba, a tanácsokhoz küldött leveleket Jakab bácsi aláírta, feltüntette a címét is, hova küldjék a választ. Forró nyomon indultak a nyomozók, nem azért, hogy kiderítsék a tereskei elnök viselt dolgait, hanem hogy begyűjtsék a Jakab-féle leveleket az iktatókból. Sikerült!

A rétsági járásbíróság 1979. június 5-én megkapta a Nógrád megyei főügyészség keresetét, amelyben azt indítványozta dr. Ádám András megyei főügyész helyettes, hogy a járásbíróság Jakab Károly részére ügygondnokot rendeljen ki, és a tárgyalás eredménye alapján helyezze őt cselekvőképességet kizáró gondnokság alá.

A balassagyarmati fehér köpenyes túlkapás még nem volt bolondházi karrier. Ahhoz dr. Bacsik Katalin igazságügyi és elmeorvos szakértő elé kellett állni. A gondnoksági perben, 1979 júliusában kényszerült be újra Jakab bácsi a balassagyarmati városi kórház férfi ideg- és pszichiátriai osztályára.

„Bejöttem ismét, hogy a főorvosnő sebet ejtsen rajtam, mint legutóbb – idézi dr. Bacsik Katalin szakvéleményében Jakab Károlyt. – Hogy aztán ezt a sebet ki gyógyítja meg, az már más. Van itt magnó?!... Mert akkor annyit sem mondok. Az egésztest Berthold kezdte, maguk meg befejezték. Két orvos aláírásával bizonyította, hogy én elmebeteg vagyok. Berthold mondta először, hogy elmebeteg vagyok, holott izületi gyulladással kezelték, ami nem csoda, mert én a Don-kanyarnál voltam... Én azt is tudom, hogy az orvos segíteni akar, és tud is, de el is áshatja az embert. Szóval én nem bántottam sen-

kit, és nem tudom, hogy miért akar engem az állam kikészíteni... Mindig figyelemmel kísértem a politikai ügyeket, és ezután is ezt csinálom. Én kuruc vagyok, és nem Fráter György, én radikális kuruc vagyok! Nekem már felkínálták, hogy lépjek be a kommunista pártba, de engem nem érdekel, maradok a Parasztpártban.

1975-ben volt a határidő, innen kell kiindulnom, hogy a főorvosnő teljesen megértsen. Megmondtam, hogy amit tesznek, az nem egyeztethető össze a Helsinki Alapokmánnyal. A tereskei tanácselnök képes az egész falut eladni, és ezt én nem nézhetem. Én az igazságot nem hagyom, ha az ég a földdel összeszakad, akkor sem! A háborúban a tábornok is elismerte, hogy olyan képességem van, hogy azzal tiszt is lehetnék. De hát csak négy polgárit végeztem. A lényeg az, hogy a hatóságnak csont vagyok a torkában, és nem tud kihúzni. Mert engem nem olyan könnyű kihúzni. A dolgom innen indult el egy transzformátorból...⁴

ELMEÁLLAPOT: ... Feltartóztathatatlanul áradnak belőle a kóros lelki tartalmak, melyek középpontjában a rendszerezett politikai jellegű téveszmék állnak... Intellectusa megtartott, megjegyző és megőrző emlékezése kifejezetten jó, átlagon felülnek értékelhető. Dátumokat, paragrafusokat, történelmi tényeket közöl, igen jó verbalisatioval. Téveszméi logikusan felépítettek, és érzelmileg jelenleg is teljesen igénybe veszik. Vizsgálat közben beadványokat vesz elő, még előző hónapi dátummal is... Többször elmondja, hogy a Parasztpártnak vezetője jelenleg is... Betegségtudattal nem rendelkezik, a paranoid személyiségfejlődés évekként ezelőttre visszanyúlik...

VÉLEMÉNY: Vizsgált személynél tudatzavar, gyengeelméjűség nem mutatható ki. Jelenleg is fennáll azonban a persecutoros paranoia (üldöztetéses téboly), melynek nyomai már az 1959-es korrajzban is fellelhetők, 1975 után pedig gyors progressio mutatkozott. Elmebeli állapotában javulás nem várható, sem a betegségtudat bármilyen kialakítása. Jelen vizsgálat alkalmával is a rendszerezett politikai tartalmú téves eszmék hatása alatt áll, melyek tudatát teljesen kitöltik, és magatartását irányítják. Elmebetegsége miatt jelenleg is állandóan beadványokat készít [igazságot akar szolgáltatni, G.-Z.]. Elmebetegsége miatt ügyei viteléhez szükséges belátási képessége állandó jelleggel, teljesen hiányzik. A fentiek értelmében cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezése indokolt."

A bíróság felülvizsgálatot rendelt el, amelyet dr. Drietomszky Jenő 1979 végén végzett a Markó utcában. Rövid orvosi szemrevételezés után jóváhagyta a diagnózist.

Ennek alapján ítélezett a rétsági járásbíróság. Valamivel enyhébben, mint dr. Bacsik Katalin, a lélek urológusa. Nem kizárta, hanem korlátozta Jakab Károly cselekvőképességét. Vagyis állampolgári mivoltában fokozta le, korlátozva abban is, hogy kirendelt gondnoka nélkül levelezhessen, petíciókat írhasson. „Ne éljen itten közeletet nekünk." A rétsági ítéletet a megyei bíróság 1980. március 27-én helybenhagyta, vagyis Jakab fellebbezését elutasították.

– Rendes volt velem Seereiner doktor úr, a kijelölt gondnok. Nem sokat láttam, már a keresztnévem sem emlékszem. Egyszer időzött hosszabban nálunk. Leltározott,

beszélgettünk, látta, hogy nem kell engem védeni. Jobban szervezem az életem, mint sokan mások a faluban. A ház körül rend van, elvégzek mindent. Ha hivatalos papír jött, megnézte, én válaszoltam, ő aláírta, így éltünk együtt. Engem azért zavart ez a házasság, bármennyire is tapintatos volt a doktor úr.

Jó szándékában alighanem az is segítette a kirendelt gondnokot, hogy tudta: a gondnokság jogintézményét nem arra találták ki, hogy a hitnyomozó irodát, a gondolatrendőrséget helyettesítse. Az emberséges Seereiner doktor nem gátolta Jakab Károlyt a „politikai bűnisméltásban”. Ám a rendőrség, bíróság most már mondhatta: nem kell foglalkozni ezzel, hiszen egy olyan ember kijelentései, akinek alig maradt belátási képessége.

A törvény megmentette emberünket saját szigorától, s átadta szocialista megőrzésre a balassagyarmati ideggondozónak, „szintentartás végett”. A lélek urológusa most már bármikor bevitetheti, zárt osztályon tarthatja. Hisz minden újabb kórházi elzárás az ő szakvéleményének ad még nagyobb nyomatékot.

Nincs ideje Jakab bácsinak arra, hogy kipróbálja: kibékülne-e a helyzetével, ha nem bántják. 1980 márciusában megszületik a gondnoksági ítélet, és a következő hónapban már három hetet tölt a zárt osztályon. A zárójelentésben ezt írják róla: „Tiszta tudat, minden téren orientált. Évek óta tartó összeütközések a társadalom fennálló szervei ellen. Ennek explorálásakor [a beteg kikérdezésekor, G.–Z.] kissé provokatívabb módszerekkel azonnal erős affectimpulzusok [indulatok, G.–Z.] jelentkeznek. Túlzott igazságérzés, állandó kényszeres jogsérelmi attitude, elkövetett tettei iránt a kritikai készség hiánya.”

Túlzott igazságérzésre, jogsérelmekre a kezelt a következő orvosságokat kapta: Trisedyl, Haloperidol, Pipolphen, Halidor, Scutamil-C, Prednisolon, Hemorid, Isolanid.

Elmúlik a nyár, különösebb iatrogén infectio (orvosártalom) nélkül, de a szeptember már újra benn találja Jakab bácsit az ideg-elmén, Balassagyarmaton. A vád, bocsánat, a diagnózis változatlan: „Téveszméit szigorú logikai rendszerbe foglalja össze, *túlzott igazságérzet és igazságkeresés.*” [Kiemelés tőlünk: G.–Z.] Bővül a terápia. Most már nemcsak tompító tabletták, injekciók, hanem gumibotpótlónak elektrosokk (RES). Még hozzá két hónap alatt harmincszor. Kétnaponként kapcsolták az elektródákat a halántékára; hogy előtte kapott-e izomlazító injekciót vagy sem, arra már nem emlékszik. Az elektrosokk arra való annál, aki beteg, hogy megszabadítsa kényszerképzeteitől, szorongásától, félelmeitől, szörnyű látomásaitól... Megnyugszik tőle, elviselhetőbb lesz számára az élet.

A sokkolások hatására lassan múlik el a világ. Kiesnek az emlékezetből a politikai téveszmék, az irritáló gondolatok, a kurucvonal. Gyalulják az agyat. A korlátozott cselekvőképességű állampolgár második, 1980-as zárt osztályi vendégeskedésének írásos nyoma: „Hospitalisatióját [kórházba vitelét, G.–Z.] Ideggondozó kérte. Hospitalisatiót nehezen fogadta el, kezdetben querulált [veszekszik, G.–Z.], majd feljelentette az osztályt, amit követően bírói szemle vizsgálta felül elhelyezésének jogosságát. Kezdetben

alkalmazott gyógykezelés hatására erős emotionalitással tárta fel vélt sérelmeit, aminek csökkentése érdekében RES kezeléseket adtunk, kielégítő eredménnyel. Paranoiditása elhalványult, de teljesen nem szűnt meg. A mai napon exmittáljuk [elbocsátjuk, G.-Z.] és az illetékes Ideggondozóba irányítjuk kötelező és szoros ellenőrzésre."

A civil kurázsit nem sikerül kisokkolni belőle. Ezúttal is komolyan vette a papíron lévő jogokat, élt a szabad orvosválasztás lehetőségével. Önként jelentkezett Budapesten az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézetben (a Lipótmezőn). Befeküdt, a vizsgálat egy hétig tartott, 1980. december 4–11-ig. Dr. Kapusi György pszichológus a következőket állapította meg: „A szenzitivitás [érzékenységi, fogékonysági, G.-Z.] a tesztek szerint személyiségjegy, és nem patológiás elhárítás. A tesztskálák a normál övezetben mozognak, ami szintén a *sine morbo* [betegség nélküli, G.-Z.] állapot mellett szól. Bizonyos skálák nehéz alkalmazkodásra utalnak, de nem veszélyeztetik a személyiség normál szintű adaptációját. Összefoglalás: magas intellektus, *sine morbo* állapot, a paranoid érzékenység situatív jellegű (helyzetének megváltoztatásával megszűnik)."

Dr. Majerszky Klára kandidátus megerősítette a pszichológus véleményét: „Nem tartjuk jelenleg elmebetegnek. Ügyeinek önálló vitelére alkalmasnak tartjuk. Hypomániás [felfokozottság, G.-Z.], *enyhén paranoid karaktere alkati tulajdonság, nem betegség.*"

Végre flepnit kapott Jakab Károly arról, hogy nem bolond! Csak annyira, mint mi mindannyian ebben a térségben, Eurázia háborúinak országútján. Hiszen, ha a buszon a lábunkra taposnak, ideggörcsöt kapunk, és olyan hangon szólunk egymáshoz, ahogyan Jakab Károly Bacsik lélekuroológus úrhölgyel sem beszélt.

A lipótmezei papírral már idézés nélkül robban be félfogadási napon a rétsági járásbírószágra 1980. december 18-án. Keresetet indít a Nógrád megyei Főügyészség ellen, hogy szüntessék meg a gondnokságát. Tanult már, nem bízta csak az igazságszolgáltatásra a dolgát, hanem hozzánk, emberekhez fordul. Kérelmezi a balassagyarmati ideggondozót, hogy töröljék a nyilvántartásból, és szétküldi a kérelmet. Kapnak belőle Donáth Ferenc, Vass Zoltán volt miniszterek, Hegedűs András volt miniszterelnök, Illyés Gyula és Konrád György írók, Kenedi János újságíró.

Megint tanultunk valamit. Ha a nyolcvanas évek Magyarországnak kapunk egy indigós segélykérést, amiből csak az derül ki, hogy valaki körül zűrzavar van, mellé egy szál dokumentumot fűz a bajbajutott: a kisvárosi ideggondozóban készenlétben tartott kartotékját semmisítsék meg – ez az ügy, amivel rögtön foglalkozni kell, mert életmentő lehet a nyilvánosság. Aki ezt nem tudja, a szemétdomb felszínén, a felszín szemétdombján kapingálva a hat húszassal megy a boldog jövőbe.

Erről a szerelvényről Jakab Károly le akart szállni. De mozgó járműből még kihajolni is veszélyes és tilos. Bekerült az igazságszolgáltatás lomha papírmalmába a kereset, és hat hét elteltével kijött az új irat az Egészségügyi Tudományos Tanács igazságügyi bizottságától. Kijelölték számára a „felülvéleményezés” időpontját, 1981. március 5-ét, és az új felülvéleményezőt, a régi dr. Drietomskyt. Jakab bácsi dermedten hallgatott, mire ismételtén kérték, hogy „saját érdekében” jelenjen meg az Alkotmány utcában doktor Drietomskynál, március 12-én. A címzett most már válaszolt. Nem fogadta el az

új időpontot, és különösen nem azt az elmeorvost, aki egyszer már gondnokság alá segítette. Megírta hát, hogy április 2-án 13 órára hajlandó bemenni a Balassa utcába. A Tudományos Tanács elfogadta az új dátumot, de nem tágitott dr. Drietomskytól az Alkotmány utcában. Úgyhogy Jakab úr kénytelen volt megint kifogással élni.

Tisztelt Jakab elvtárs! – közeledett hozzá levelében békülékeny hangon a Tudományos Tanács. És június 9-re kijelölte dr. Tringer László tudományos munkatársat Pesten, a Balassa utca 6-ban. A véletlenek összejátszottak erre a napra, mert Jakabnak Vácon volt dolga, a járásbírószágon, így nem mehetett a felülvizsgálatra.

– Ahány felülvizsgálat, annyi módszer. Én sokfélét megismertem. Szabó pszichiáter, még hetvennyolcban, mikor hivatalos közeg elleni vétség volt a gyanúsítás, a rendőrök jelenlétében hallgatott ki. Nem tudom, ilyenkor nem sérül az orvosi titoktartás? De amikor a rendőrökkel beszéltem, akkor engem kiküldött, hogy a szolgálati titok ne sérüljön. Hallottam mindent, mert a fülem odatapasztottam az ajtóhoz. Visszahívtak, Szabó Endre főorvos ismertetni akarta velem, hogy mire jutottak. Mondom, ne fáradjon, hallottam mindent. Meg is cáfoltam a sok valótlan állítást, amit a nyomozó összehordott. Bacsik doktornő meg, a gondnoksági ügyben, biztatott, nála nem kell félnem, beszélgethetünk nyugodtan a politikáról. Azt mondta, hogy jól gondolkodom, dicsérte a memóriámat, aztán azt írta, hogy hülye vagyok. Drietomskzy főorvos úr a történelemre helyezte a fő súlyt. Aztán elemi ismereteket kutatott nálam, hogy mi a különbség az asztal meg a szék között, majdnem elnevettem magam. Az egész tíz percig tartott, én köptem az évszámokat, látta, hogy ezen a vonalon nincs hiányosság. Talán, ha fél órát lehettem a Tringer tanár úrnál, ő főleg az apámról való kapcsolatokról, a nevelésemről, az életmódomról kérdezett. Hamar elengedett. A Lipóton a vizsgálatok kitettek vagy nyolc óra hosszat. Majerszky főorvos úrhölgy se beszélt velem tizenöt-húsz percnél többet, de annak minden szava fején találta a szöveget. Gerevich tanár úr meg vagy húsz órát foglalkozott velem. Derék ember, lelket öntött belém.

A szűk fél órából Tringer tanár úr azt szűrte le, hogy Jakab Károly állapota „továbbra is fennforog”. Erre a fennforgásra támaszkodva a rétsági járásbírószágon 1981. augusztus 7-én elutasította Jakab bácsi keresetét. Maradt gondnokság alatt. Az ország első számú ideg-elme intézetéből, a Lipótmezőről származó vélemény – hisz szabad az orvosválasztás – semmit nem nyomott a latban, mert dr. Majerszky Klára kandidátust és Kapusi György pszichológust nem az igazságszolgáltatás rendelte ki.

– Ilonkám lassan megtévelyedett az üldöztetésemben. Vagy tán a változás kora? Vagy a kettő együtt. Tény, hogy a végén már a fejibe vette, hogy üldözöm. Egyszer az ablakon ugrott ki, és azt kiabálta a főutcán végig, hogy segítség, a Károly le akar szúrní. Hát persze, hogy kés volt nálam. Hiszen éppen vacsoráztunk. Másodjára meg azzal traktált, hogy házasságon kívül született gyermekeim vannak, azt mondta, hogy az eltítkolt nagyfiamat most esketik katonának. Neki hordom el hazulról a pénzt. A fiam meg a lányom ellenem fordult. Szeretik az anyjukat, aki a képzelődéseitől eltekintve szorgalmas, takarékos, jó asszony. De hát végül is elváltunk, eljöttem hazulról,

pedig jog szerint maradhattam volna. Ami jót kaptam Ilonkától az életben, azt a végén mind kiegyenlítette. Nyolcvanegy augusztusában, már a válás után, átballagok hozzá a szőlőprésért, azt mondja, nem találja a kulcsokat. Hát levertem a lakatot. Mégse hagyhatom, hogy tönkremenjen a szőlő! Mire az asszony hívta a pszichiátereket. Igen megörülhetett a Bacsik főorvos úrhölgy. Rendőrökkel vitettek be a bolondokházába! Ez törvénytelen. Csak mentőautóval lehet. A kórházban úgy fogadtak, mint konyhán a lőtt nyulat. Két hétig voltam benn, panaszkodni nem mertem, mert az csak súlyosbítja a helyzetet, jön a sokk. És akkor édesapám visszaadta a tartozást. A születésemmel menttettem meg az életét az első háborúban. Ő az én életemet sajnos a halálával mentette meg. Meghalt, ezért egy hét szabadságot kaptam. Kiengedtek, és éreztem, hogy ez az utolsó alkalom.

Élettusa kezdődött. Levelet írt Jakab Károly Juhász Pál egyetemi tanárnak, a pszichiátriai klinika igazgatójának.⁵ Kérte, hogy segítse ki Nógrád megyéből, s hogy egy semleges államban, például Bécsben vizsgálják meg. Fölkereste Konrád Györgyöt, Haraszti Miklóst. A nyilvánosság védelméért futkosott. És följelentette a balassagyarmati városi tanács kórházát, igaz, nem messze onnan, a Nógrád megyei Főügyészségen.

Időt nyert. A Juhász klinikáról igazolást kapott, melyben benne volt, hogy pszichiátriai ellátást nem igényel. Most már a Legfőbb Ügyészséghez írja panaszát. Szabadon marad, s így 1982. június 10-én elmehet Rétságra, megint félfogadási napon. Megint keresettel él: szüntessék meg a gondnokságot! Kijelölik dr. Samu István salgótarjáni elmeorvos szakértőt.

Másfél hónap múlva léphet újra bírái elé. A szakértői vizsgálaton túlvan, s előadja, hogy a korábbi 10-15 perccel szemben dr. Samu István öt óra hosszat foglalkozott vele.

Dr. Samu István szakvéleménye Jakab Károlyról: „Nevezettnek ügyei viteléhez szükséges belátási képessége nem hiányzik állandó jelleggel, nem csökkent nagy mértékben, ezért sem cselekvőképességet kizáró, sem cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezése nem szükséges. Javaslom a jelenleg érvényes gondnokság megszüntetését, mert nem szenved elmebetegségben, szellemi fogyatékoságban vagy kóros szenvedélyben... magas vérnyomásos betegségének gyógykezelésén, és szükség esetén szívtámogató kezelésen kívül más jellegű folyamatos kezelést nem igényel. Ezentúl konfliktushelyzet, vagy ennek következtében kialakult neurotikus reakció esetén ugyanolyan mértékben, mint más egészséges egyén, válságos helyzetben szorulhat pszichiátriai tanácsadásra, esetleg ennek kiegészítéseképpen enyhe nyugtató, vagy altató szedésére. Jelenleg azonban ennek aktualitása nem áll fenn.”

Odajutottunk, ahol nyolc évvel korábban voltunk, a belgyógyászati panaszokhoz, a szívfájdalmakhoz.

II.

ELMECSAPDA

Diliházba kerülhetünk mind?

Ki nevet a végén? Menekül a zöld figura, nyomában a piros bábu. Mindjárt utoléri és kiüti. Mehet vissza a bolondokházába.

Ha az utolsó dobása hatos, a zöld bejut a célba. Abban a mezőben már nem üthetik ki. Sikerült! A piros bábu halad tovább, most már a kékét üldözi.

Tudnia kellett volna a pszichiáternek, hogy nem szakmai kérdésben dönt. Hogy Jakab Károly tébolyult vagy sem, eldöntötték a megyei politikusok: szerintük tébolyult. A tudománynak mint a marxizmus-leninizmus pincérnőjének ezt a fogást kellett volna szalonképesen tálalnia. Dr. Samu István pszichiáter főorvos segédletet is kapott ahhoz, hogy erre magától rájöjjön. A Nógrád című megyei pártlapban dr. Horváth János megyei bíró közírárrá tette javaslatát,⁶ hogy mi legyen az ítélet a Jakab-ügyben.

„A belső ellenzéki körök által illegálisan terjesztett »Beszélő« c. illegális kiadványban többek között beszélgetést közöltek Jakab Károly szatoki lakossal, a korábbi Nemzeti Parasztpárt egyik Nógrád megyei vezéregyéniségével. Az interjú írója úgy tüntette fel, hogy Jakab Károlyt politikai nézetei és állásfoglalása miatt nyilvánították elmebetegnek. Ezt követően a Szabad Európa Rádióállomás is terjeszteni kezdte ezt a tények megdönthetetlen láncolatával cáfolható téves híresztelést – prejudikál cikkében Horváth, a megyei bíró. – [...] Jakab Károly az utóbbi évtizedekben már nem politikai tevékenységével, hanem erősen kifogásolható magatartásával tűnt ki az »átlagállampolgárok« tömegéből. Feleségével, gyermekeivel, szomszédaival rendszeresen perlekedik, az ügyében eljárni kényszerült tanácsi dolgozók, rendőrök, bírák ellen sorozatosan alaptalan bejelentéseket tett különböző felügyeleti és tájékoztatási szerveknél, elfoglaltsági kifogásokat jelentett be még olyanok ellen is, akik azelőtt az ügyeivel nem is foglalkoztak, s őt nem is ismerték. Minden szempontból a tényleges helyzet teljes figyelembevétele mellőzésével, minden realitást nélkülöző, az önkritikát mellőző módon viselkedett.

Mindezek a körülmények együttesen és összességükben indították arra az illetékes szerveket, hogy Jakab Károly elmebeli állapotát vizsgáltsák a szükséges intézkedések megtétele érdekében. A Rétsági Járásbíróság 1979. november 20-án hozott ügyében ítéletet, amelyet a Balassagyarmati Megyei Bíróság [sic!] az 1980. évi március hó 27. napján kelt Pf. 20.085/1980/4. számú ítéletével emelt jogerőre. A fenti bíróságok Jakab Károlyt – a Btk. 13. § (2) bekezdésére hivatkozva – cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezték. A jogerős ítélet az Egészségügyi Tudományos Tanács igazságügyi bizottságának szakvéleményén alapszik, amelyben többek között az olvasható, hogy Jakab Károly »évek óta kóros személyiségfejlődésben szenved, mely elmebetegségnek minősül«. A megyei bíróság ítéletének indoklásában kifejtette, hogy Jakab Károlynak »a mindennapi élet folytatásához szükséges ismeretei megtartottak,

de ügyei viteléhez szükséges belátási képességei elmebetegsége következtében tartósan és nagy mértékben csökkent[ek], ezért cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezése orvosi szempontból indokolt.

Így néz ki Jakab Károly jelenlegi helyzete a tények megvilágításában. Ezekből egyértelműen következik az a megállapítás, hogy Jakab Károly politikai múltjának és jelenlegi állásfoglalásának – amelyet nyíltan nem is hangoztat – semmi köze sincs elmebeteggé nyilvánításához, szignifikánsan családi és helyi konfliktusok és személyiségének negatív beállítódása vezettek jelenlegi helyzetének kialakulásához.

A hazánkbeli belső ellenzék és az USA által finanszírozott Szabad Európa Rádió olyan kacsat röpített fel a légbe, amelynek hápogása túl hamisan hangzik, s feltehetően nem hangzik az égig."

Sajátos cikk ez. Annak idején, 1982 nyarán senki nem tiltakozott, a rétsági járásbíróság sem, hogy a megyei egypártlapból olvashatta a fellebbviteli fórum oszlopos tagjának ellentmondást nem tűrő előítéletét.

Háromévi agygyalulás után ugyanaz a bíróság, önmaga ellenzékeként, megszüntette a gondnokságot. Jakab Károly egészséges. És megint büntethető. Kifizettek neki 250 forint perköltséget, mehet. Megszokhatta már. Jóvátételt a kuláklitás bebörtönzésért sem kapott. Negyedszázaddal később a majd ezernapnyi bolondozásért, kényszergyógykezelésért, a harminc elektrosokkért, a megalázásért, a diliflepní miatt elmaradt haszonért szintén nem rehabilitálták, s nem kapott kártérítést.

Nem vette a lapot dr. Samu István, hiába dobta reggel a postaládájába az újságos. Palócföldön Salgótarjánt Kismoszkvának becézik. A kismoszkoviták első embere, Géczí János első titkár úgy ítélte, hogy Samu főorvos is megérett már az alkalmassági vizsgára. Számára a pihenést választották, rövidesen nyugdíjba küldték. Balassagyarmati házában találtuk meg, ahonnan ma is eljár az országban mindenfelé, ahová hívják, tisztítani lelki foltjainkat.

– Tessék mondani, főorvos úr, a büntethetőséget eldöntő beszámítási képesség korlátozottsága vagy hiánya és az ügyek viteléhez szükséges belátási képesség csökkenése vagy hiánya hogyan függ össze?

– Ugyanannál az embernél nem föltétlenül alakul párhuzamosan. Előfordulhat, hogy egy teljesen beszámítható egyénnek is bizonyos élethelyzetben, különleges lelkiállapotban egészen kiesik a beszámítási képessége. A belátási képességnek azonban tartós, nagymértékű csökkenése fel sem merül. Az is megcsí, hogy valaki részlegesen nem beszámítható, ha rögzül benne valamilyen túlértékelt eszme, vagy téveszme hatása alatt áll. A téves eszméjével össze nem függő vonatkozásokban azonban beszámítható, büntethető, s bűncselekmény elkövetése esetén, amennyiben az nem téveszméjéből eredt, a büntetése is betöltheti célját. Ugyanakkor ez az ember az életnek minden olyan területén, amely nincs kapcsolatban téveszméjével, ügyeit megfelelő belátással tudja intézni, akár csak bármely egészséges. Hol jól, hol hibázva. Ót csak akkor kell gondnokság alá helyezni, ha téveszméje miatt nagymértékben csökkent vagy teljesen

hiányzó belátással intézi az ügyeit. Ha ilyenkor nincs gondnoka, az a veszély fenyegeti, hogy cselekedetei súlyosan *bátrányos* helyzetbe hozzák. Nyilvánvaló hát, hogy az elmeállapot mérlegelése merőben más szempontok szerint történik a beszámíthatóság, vagyis a bűncselekmény, mint az ügyei vitelével kapcsolatos belátás, vagyis a gondnokság alá helyezés esetén. Az igazságügyi elmeorvos szakértő a beszámítási képesség vizsgálatakor arról nyilatkozik, hogy a bűncselekmény elkövetője az elkövetéskor és azóta mennyire képes tette következményeinek a felismerésére és az ennek megfelelő magatartásra. A gondnokság alá helyezésakor viszont azt kell eldönteni, hogy az érintettnek valamilyen okból, elmebetegség, szellemi leépülés, káros szenvedély miatt az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége nagymértékben csökkent, vagy hiányzik-e tartósan és állandó jelleggel.

– Mi a téveszme?

– Ennek eldöntése már önmagában véve bonyolult. Könnyebb a válasz, ha a téveszme badar, bizarr jellegű. Például ha a feleség azt állítja, férje a hetedik emeleti lakás villámhárítóján lemaszik, hogy három emelettel lejjebb szerelmi életet éljen, aztán visszamászik, hetvenéves kora és gerincbántalmai ellenére, akkor nyilván féltékenységi téveszmés az idős hölgy, aki álmatlanságra panaszkodik, mert nem mer elaludni, nehogy megismétlődjene férje éjszakai tornamutatványai. Ám ha a téveszmék az emberi tudat elvont területén jelentkeznek, nehéz a döntés, hogy téveszméről van-e szó vagy tévedésről, amelyhez az egyén mereven ragaszkodik. Az sem könnyíti a minősítést, hogyha a természettudományos világképhez fordulunk, s ami ezzel ellentétben áll, azt az elmebetegségre jellemző téveszmék kategóriájába soroljuk. A vallásos meggyőződés, hiedelmek, hagyományok sokféleségét és elterjedtségét figyelembe véve szembeötlő, hogy az absztrakt gondolkodás síkján jelentkező eszméket, ha tévesek, sem lehet egyszerűen az elmebetegség fogalomkörébe tartozó téveszméknek nyilvánítani. Azokat a tömegeket, melyeknek olykori téveszméi részint valóságos tapasztalatokon, részint fikciókon vagy pszichés indukción alapulnak, nem lehet elmebeteg csoportként zárt osztályon gyógykezeltetni, sem pedig a kollektíván belül az egyéni felelősség alól felmenteni. Még inkább így van ez a szorosan vett politikában.

– Márpedig nálunk igencsak szoros volt a politika.

– Az emberiség történelmében a téveszmék, tévedések, nézetek olyan rögeszmésen merev, nemcsak egyéneket, hanem tömegeket megmozgató mozaikjait találjuk, amelyek kaleidoszkópszerűen állandó változást mutatnak, mégpedig úgy, hogy amit az élet ma látszólag igazol, azt a másik nap megcáfolja vagy túlhaladja az idő. Ami ma konformista magatartásban olvaszt tömeggé egyéneket, a kívül rekedőt deviánsnak, anómiásnak, azaz a társadalmi normáktól eltérőnek, sőt törvénytelennek vagy téveszmés elmebetegnek ítéli, az holnap felbomlik.

– Jakab bácsi összefonódásokat, visszaéléseket fedezett fel. Még az is lehet, hogy nem volt mindenben igaza, hiszen ki ne tudná, az efféle üzelmekről ritkán találni bizonyítékot. Ilyen tévedés azonban bárkivel megeshet. Diliházba kerülhetünk mindannyian?

– A visszaélésnek, az érdekezérlésnek olykor fantasztikus esetei vannak társadalmunkban, megyénkben, Nógrádban is. Az ilyen ügyek érdemi kivizsgálása nélkül nem lehet üldöztetési és perlekedési téveszmésnek nyilvánítani azokat, akik beszélnek erről, sőt tenni próbálnak ellenük.

– Elmeorvos szakértői véleményben olvastunk a túlzott igazságérzetről. Hogy kerül ez oda? És egyáltalán, hogy lehetnek orvosilag minősíthető fokozatai az igazságérzetnek?

– Az igazságérzet nem fokozható. Vagy van, vagy nincs. Abban a szocializmusban, amelyben sokáig éltünk, azt hirdették, hogy az az igazságosságon alapuló társadalom. Ezért, átvéve a szóhasználatot, épp a túlzott igazságérzetű embereknek kellett volna konformistáknak számítaniuk. Akikből pedig ez hiányzik, azok lettek volna a deviánsok.

– Szabad-e minden kis igazságért elapróznia magát az embernek?

– Nem tudom. Ezt mindenkinek magának kell megválaszolnia. Aki a kis igazságokért is mindig harcra száll, annak ne az igazságérzetét hibáztassuk, hanem a becslési funkció másságát⁷ vegyük észre. A hibáját, ha apró-cseprő célokért túlzott árat fizet, mert szétszórja saját erőit, és másokét is. Az emberi elme egyik leggyarlóbb funkciója épp a becslés.

– A pszichiátria az ember személyiségének függetlenségébe, jogaiba, sőt személyes szabadságába is beleszólhat. A diktatúrákban különösen fennáll annak a veszélye, hogy az elmebetegségekhez sorolják a „másképp gondolkodást”, ennél fogva a gondolkodást, a tehetséget, a prométheuszi embert.

– A pszichiátria is kerülhet rossz kezekbe. És akkor egy sorba jut a keresztre feszítéssel, kínzókamrával, börtönnel, kényszermunkával, tarkón lövéssel, akasztással, máglyával, krematóriummal. Hazánkban a régmúlt e tekintetben nem mutat fel különbözőségeket más országoktól. A feudális maradványokat is konzerváló Horthy-korszakban, majd utána, különösen az ötvenes években, közgondolkodásunkra rányomta bélyegét a kemény intolerancia mindennel szemben, ami eltért a magukat gondolkodásra és döntésre kinevezettek eszmerendszerétől.

– Így vált gumifogalommal a téveszme?

– Minden elmeorvos beleléphet a csapdába, hogy biológiailag elmebetegnek vélemezzen olyan embert, aki teljesen épelméjű, akit azonban felismerései vagy tévedései, személyisége, meggyőződéséhez való makacs ragaszkodása és harciassága az adott társadalmi rendszerben az emberek többségének magatartásával szembe fordulóvá tesznek.

– Kezünkben dr. Balassa László *Igazságügyi elmekórtan* című, 1961-ben kiadott könyve. Ezt olvassuk benne a paranoiás személyiségfejlődésről: „Egyre jobban terebélyesedő és úgyszólván soha vissza nem fejlődő téveszmerendszer.”

– Ez a megfogalmazás sem állja ki a történelem próbáját. Ezek szerint Horthyék felől nézve az akkori marxisták mind téveszmés elmebetegek voltak. Eszmékről, világnézetekről van szó... A kereszténység például kétezer éven át „egyre jobban terebélyesedő, és úgyszólván soha vissza nem fejlődő téveszmerendszer”. Holott az em-

beri szellem csodálatos alkotása. Emiatt azonban, nálunk, a keresztény meggyőződést máig sem használja fel senki a paranoia alátámasztásának alapköveként. De a Balassa-féle könyvben azt is megtaláljuk, hogy a „kóros állapotnak egyetlen tünete a téveszme... a kiindulási pont hibás, és nem felel meg az objektív valóságnak”. Vagyis Balassáék szerint a téveszmerendszer logikusan, rendezetten épül fel. De hisz bármely egészséges ember gondolkodásában lehetséges, hogy hibás a kiindulási pont! Ez önmagában véve nem kóros. Talán érdemes lenne azon fáradozni, hogy önmagunkban vagy társadalmunkban kimutassuk, hogy fejlődtek ki hibás kiindulási pont alapján logikusan és rendezetten bizonyos eszméink, amelyek talán most is élnek.

– Mazsolázzunk tovább a szakkönyvben: „Vannak fokozott önérzetű, öntelt, elbizakodott személyek, egyesek fanatikusak is. Vannak köztük olyanok, akik téveszméiket sokáig leplezik, mások aktívabbak, és kezdettől fogva harcot indítanak téveszméikért.” Ez személyiségtulajdonságok leírása. Ennek alapján rásüthető-e valakire a paranoia?

– Az idézetből azokra is gondolhatnánk, akiket Horthy idején kommunista meggyőződésükért kivégeztek.⁸ De a kórosnak titulált, szívósan tiltakozó igazságkeresőt Horthy rendszerében paranoia címen éppúgy bezárhatták volna az elmeosztályra, mint Balassagyarmaton Jakab Károlyt. Az elmeorvos tudására, szakmai meggyőződésére, a szakirodalomra, világszemléletére alapozva állapítja meg, teljes jóhiszeműséggel, hogy valaki paranoiás vagy sem. Meggyőződését erősíti, ha a vizsgált személy esetleg súlyos megtorlásokkal szembenézve is konok hitvallónak mutatkozik. Ilyenkor az elmeorvos véleményének szilárdságát fokozhatja, hogy a vizsgált személy, akit most már betegének is tekint, paranoiássá nyilvánítása esetén súlyos megtorlástól menekül meg. Habár, esetleg a vértanúságot is szívesebben elviselné. Ezt a csapdát a jog, az elmeorvoslás, a türelmes társadalom együtt iktathatja ki az életünkből.

Defekt

„Az emberi koponyagyűjtemény múzeumok, kiállítások gyakori preparátuma, díszítőelemként azonban még ritkán használgák, csak napjainkban kezd divatos-sá válni. A ragadozók, a szarvas és egyéb agancsos állatok koponyája a falon vagy a vitrinben szép díszei voltak a helyiségnek. De a vaddisznó, a borz, a róka, a kis ragadozók és a keselyűk koponyája szintén szép trófeák. A szokásos kikészítés után az állkapcsot félig nyitott állapotban a balántékcsonthoz fűzzük úgy, hogy a felső és alsó fogsor ne takarja egymást. Ezután a koponyát falaphoz rögzítjük, és alátétre helyezzük.

Az alátét alakja a koponya alakjához idomul. Készítéséhez különböző faanyagot használunk fel. Leggyakoribb a rönkből készített metszet. (A vadászfelszerelések boltja is árusít ilyent.) Az alátét a helyiség jellegét, a bútortól stílusát kövesse, sötétre pácolt, hogy a fehérré koponya jobban kiemelkedjék rajta, mérete a koponyához méretezett. Sötét alátét azonban világos, fényezett bútorok közé nem való.”

(Hajnóczy Péter: Jézus menyasszonya)⁹

Fölfigyelt a hivatal az író munkásságára. Aki ilyeneket írkal, azt gyógykezeltetni kell. Mitől ez a megkülönböztetett figyelem a kortárs magyar irodalom iránt? Hiszen akkor csak öt éve, hogy – amint kultúrfelelős politikusok mondani szokták – „a fiatal írónak” megjelent első novelláskötete. Abban az évben, 1975-ben, a Valóság októberi számában közölték Az elkülönítő című szociográfiáját is, amely a magyar egészségügyről, jelesül annak szörnyszülőitéről, az elmeszociális otthonokról, mégpedig a szentgotthárdi ötszáz ágyas kombinátról szólt.

A hetvenes évek elején tizenötezer ember élt elmeszoc otthonban. Jogi helyzetük tisztázatlan volt. Nem vonatkoztak rájuk a kórházak, klinikák elmeosztályain kezelt embereket védő jogszabályok. Defekteseknek ítélték őket, akiken aktív orvosi kezelés úgysem segít – minek hát bírói szemle, amely ellenőrzi a beutalás és a benttartás törvényességét?

De nem élvezhették a szociális gondozottakat megillető jogokat sem. Hiszen elmebetegek, saját sorsukról nem tudnak dönteni. Bárkit be lehetett juttatni ilyen házba, amit ráadásul úgynevezett egészségügyi középiskáder irányított, gyakori szereptévesztéssel, amire alapot adott, hogy ő volt a főnöke – foxi-maxi egyetemmel – az ott dolgozó orvosoknak. A középiskáder reggelente nagyvizitre indult, injekciókúrát írt elő. A nyugtalanokat pedig, akik esetleg levelező úton próbáltak segíteni magukon, gyógycelláskákba záratta hosszabb-rövidebb időre. A Balázs Béla Stúdió filmeseivel érkezett az író az elmeszoc terepre, s aztán visszajárt oda évekig. A film kegyetlen sorsra jutott: bekérték, és megsemmisítették a tekercseket. Hajnóczy a magnófelvételekből mentette ki szociográfiáját.

Talált örök időkre beutaltat ép elmével, már több mint tíz éve bezárva a szentgotthárdi műintézet falai közé. Remény nélkül arra, hogy valaha is kijusson. Már csak azért sem, mert a beutalttól automatikusan elvették a lakását. Egy másik, hasonló sorsú elmeszocra ítélt szóvá is tette: a rákbetegnél is biztos az orvosi prognózis, mégsem dobják ki az összkomfortjából.

A Főváros elmeszoc otthonai kivétel nélkül több mint kétszáz kilométerre vannak Budapesttől. „Ne legyen szem előtt a biológiai selejt” – hogy a bukaresti kondukátort, Nicolae Ceaușescut idézzük.

Nem tetszett Hajnóczy szociográfiája Medve László, akkori egészségügyi miniszterhelyettesnek. Nyilatkozott a rádió *168 óra* című műsorának. Védte az elmeszocot, a középkládereit, többször is hangsúlyozta, hogy nem örült a cikkeknek. Névtelen levelek is érkeztek a szerkesztőségbe: „az ilyen újságírókat kutyakorbáccsal kellene az utcán végigkergetni, mert az egyszerű bírósági ítélet nem büntetés számukra. Még arra sincsenek tekintettel, hogy pártfunkcionáriusokat rágalmazzanak. Nyilván az ellenség szekértolói, akik bomlasztani akarnak. De nem fog sikerülni”. Dr. Varga Árpád orvos is jelentkezett a Fővárosi Tanácstól: „Kedves Hajnóczy elvtárs! Lényeges segítséget jelentene, ha a cikkben közöltek túlmenően a birtokában lévő konkrét adatokat megkaphatnánk. Elvtársi üdvözléttel!” Levelet küldött Falus Lajos nyugdíjas is a Rumbach Sebestyén utcából:

„Hajnóczy Péter *Az elkülönítő* című dolgozatában foglaltak tapasztalatom szerint foglalkoztatják mindazokat, akik a dolgozatot olvasták. Azokat is, akiknek az olvasók elmondták annak tartalmát. A dolog természete olyan, hogy a felmerült kérdésben lehet balról, de lehet jobbról is véleményt formálni. Utóbbit természetesen fal mellett, de ha nem fal mellett, akkor úgy, hogy a vélemény balról jötnék látsszék. Tömören: van, aki az otthonok vonalán látja a hibát, de lehetnek olyanok, akik a hiba gyökerét a rendszerben látják. Félreértések elkerülése végett rövidítem: balról értek egyet Hajnóczy Péterrel. Gratulálok neki. Gennyes fekélyt fedett fel, melyről társadalmunk döntő többsége semmit sem tudott. Akkor sem, ha a jogszabályok területén némi tájékozottsága van. Hát még, ha nincs. 68 éves vagyok. Nyugdíjas ellenőrzési és rendészeti osztályvezető. 1945 óta párttag. Két kormánykitüntetésem, két miniszteri kitüntetésem van, és a Sztálin Vasmű emlékérem birtokosa vagyok. Közel 41 szolgálati évvel mentem nyugdíjba, még fegyelmi eljárás sem volt soha ellenem. Mindezzel nem szoktam érvélni, de ide írtam, hogy félreértés ne essék. Egy állam élete bonyolult. Sok minden megtörténik, amin az ember felháborodik. *Az elkülönítő*ben leírtak fele is elég ahhoz, hogy felháborodjon az ember, különösen akkor, ha egyetlen sor írásos visszhang sem jelenik meg egy hónap elteltével. Véleményemet csatolom a Valóság számára éppen úgy, mint a 168 órának. 1975. XI. 16.”

Az író rendszeres levelezést folytatott idősb Nádas Béla szentgotthárdi ápolttal, aki szakfordításokból próbált némi pénzhez jutni. A több nyelven beszélő elmeszoc eset

régi műlábát lecsatolták, s arról panaszkodott az írónak, hogy emiatt sajnos nem találkozhattak, ami őszintén szólva a kisebb baj. A nagyobb, hogy műlábpróbára nincs mivel a fővárosba mennie.

Vizsgálatot tartott „Pestszentgotthárdon” a Fővárosi Népi Ellenőrzési Bizottság. Fölvetették az etikai és jogi kérdést: egy általános orvos beutalhatja-e a körzetében főlösléggessé vált nagymamát az elmeszocba? Okos kérdés, hiszen addig tanácsi főelőadók írták a beutalót. Cikkezett a Magyar Hírlap is, hírt adva az elmeszocról Salgótarjánban rendezett országos konferenciáról: „Az Egészségügyi Világszervezet által megszabott norma szerint százezer lakosonként kétszáz úgynevezett akutelmeágyat kellene fenn tartani. Nálunk ennél jóval kevesebb van, s így igen nagy a szükség az elmebetegeket is ellátó szociális otthonokra. Már csak azért is, mert megfelelő rehabilitációs intézetekkel sem rendelkezünk.”

Az *elkülönítő* hátrahagyott, a hivatalos és olvasói levelekkel, szabályzatokkal bővített, mindmáig kiadatlan kéziratában¹⁰ olvashatjuk a Magyar Nemzet cikkét is. Arról tudósít a napilap, hogy az Országgyűlés elé javaslatot terjesztettek, fogadja el az új egészségügyi törvényt, amely a gyógykezelés ingyenes igénybevételét állampolgári joggá emeli. A képviselők tapsviharát Hajnóczy látomása követi a kéziratban: „észleltem, hogy fehér (hetes) mirelit kocsikban szállítottak embereket a Vágóhídra, mert az egyik ilyen kocsiból gyereksírást hallottam, gyermekhúst borjúhúsnak kellett kimérni, május 2-án vagy 1-jén dobta át engem is a határon egy állítólag Veszprém »nevű« városban kötöttem ki, amit spontán kereszteltek el Veszprémnek, azt leírni nem lehet, hogy a város képe hogy nézett ki, pl. hat tanácsa volt, minden mérgezett volt, még az ivóvíz is, a lábam tele gennyes sebekkel, amit ott egy orvos megoperált, de nem engedett a kórházba befeküdni, végül is a sok tortúra után (hazámkeresése stb.) eljöttem vonattal arra a Budapestre, ahová a vonat hozott, akkor hét db Budapest volt, ma úgy tudom, négy van –”

Az egészségügyi középkaдер, akit a néphatalom az elmeszoc frontjára küldött, már nyomul is az ilyen szöveg olvastán: ez bolond! Alkoholista. Biztosan narkós is. Meg buzeráns. Ellenforradalmár. Hát persze, a téveszmék. Hogy eddig erre nem gondoltunk! Teli ez az ember kóros lelki tartalmakkal. Hét db Budapest, meg mirelit gyerekhús?! Nem, ettől a betegtől megszabadítjuk a mi egészséges társadalmunkat. És jöttek.

A hetvenes évek szentgotthárdi intézetvezetője, Bedi Ferenc, aki *Az elkülönítőben* „okos bolondnak” nevezte azokat az ápoljtait, akik ügyészhez fordultak – persze eredménytelenül –, hogy jogtalanul tartják ott őket, pert indított Hajnóczy ellen. Sajtóhelyreigazítási per volt, hosszú listával, mi mindent kellene korrigálni a félrevezetett olvasók érdekében. Legfőképpen azt a „valósághamisítást”, hogy Bedi Ferenc nyilatkozott volna a szerzőnek. Ilyen ugyanis nem volt, tisztelt bírósági! – vágta ki az adut az asztalra Bedi ügyvédje: „Hajnóczy egész munkájának moráljához illően maga nyilatkozott Bedi helyett!” Az író elővette a magnófelvételeket, s lejátszotta Bedi úr nyilatkozatát.

Állami és pártfeladatként önként háborodott fel dr. Paál György főorvos, az Egészségügyi Minisztérium MSZMP bizottságának titkára. Méghozzá nyomtatásban:

„Kétségtelen, hogy az elkülönítőt [sic!], Hajnóczy Péternek a Valóságban megjelent különleges formájú közleményét – nevezzük cikknek – a Magyar világ valósága ábrázolásának szándékával írták, közölték és olvassák. [...] A szabályozás egyébként valóban lehetővé teszi, hogy bárki bárkit ilyen intézetbe bejuttasson, de ennek lehet pozitív értelmezése is, csak hozzá kell tenni: feltéve, hogy az illető maga kéri felvételét, illetőleg ha az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége hiányzik vagy csökkent, tehát ha képtelen reálsan mérlegelni helyzetét, akkor törvényes képviselője útján. [...] Az elkülönítő szerkesztő-írója sokat fáradhatott, amíg elkészült a munkával. Az általa alkalmazott módszer azonban csak a magyar világ egy valóságos részének torz, bár meg kell hagyni, hatásos, de éppen ezért veszélyesen félrevezetett ábrázolását tette lehetővé.”¹¹

Hűséges olvasója lett Hajnóczy Péternek az egészségügyi szakigazgatás. 1980. március végén a lakóhelye szerint illetékes XII. kerületi tanács úgy döntött, most már ideje, hogy az író értékes tapasztalatokat szerezzen a kényszergyógykezelésről. Beidézték a szerzőt, hogy megbeszéljék vele az elvitelét. Ám az író hívatlan vendéggel érkezett a hatósági író-olvasó találkozóra. Dr. Bognár Szabolcs a következőket mondta jegyzőkönyvbe: „Kölcsönösen és gyakran összejárunk Hajnóczy Bélával, közös baráti társaságban, s így tudomást szereztem, hogy bejelentés érkezett úgynevezett alkoholizálásával kapcsolatban. Mint a IX. kerületi tanács gyámügyi csoportvezetője, magam is kezdeményezek esetenként alkoholelvonóra kötelezést, ennek alapján a következőket mondhatom: tapasztalatom szerint nem áll fenn tartós és túlzott mértékű alkoholfogyasztás, amivel akár önmagát, akár másokat veszélyeztetne, így megítélésem szerint vele szemben az eljárás alaptalan. Mivel évek óta ismerem, a mostani bejelentést csak más okokra visszavezethetőnek tartom.”

Még elmetörvényt sürgetett, még leírta, hogy az elmeszoccal semmi nem történt, hisz létezik ez a szörnyszülött, még írt egypár örök novellát, aztán 1981. augusztus 8-án hirtelen meghalt.

Egyszer találkoztunk vele, a Hungária kávéháznál, a körút és a Dohány utca sarkán. A bemutatkozáson kívül más nem hangzott el közöttünk. Volt benne valami él. Éreztük, ahogy vágja a világot maga körül. Ahogy vágja a világ.

III.

BEVÉRZETT A TUDATA

Végzés

Tárgyi eljárás miatt dr. Medve András ügyében a bíróság megkeresi a IX. kerületi tanács VB művelődési osztályát, hogy dr. Medve András tárgyalástartást kérő képviselőjére eseti gondnokot rendeljen ki, a gondnok nevét a bírósággal közölje.

Indoklás

Dr. Medve András ellen a büntetőeljárást megszüntették – elmebetegség miatt. Tárgyi eljárás keretében a bíróság elkobozni rendelte azon írásait, melyeket külföldi szervezeteknek írt. Állapota miatt – ügyei vitelének érdekében – szükségessé vált eseti gondnok kirendelése.

Budapest, 1982. június 8.

Pollákné dr. Masszi Katalin
Pesti Központi Kerületi Bíróság

Valaki fáj a szakigazgatásnak: dr. Bognár Szabolcs családjogász, a hívatlan vendég maga is szakigazgató. Az ő asztalára került a Franzstadt gyámhatóságán a bíróság végzése:

– Kódorgott az irat, tévedésből majd két hónap múlva, augusztus 3-án kaptam meg. Az eset három hét alatt lezajlott, augusztus 26-án már meghoztam a határozatot. A tárgyi eljárás általában nem nagy dolog, csak a fő ügy része. Büntetőperekben fordul elő, hogy intézkedni kell a lefoglalt tárgyak kiadása miatt, vagy mert az eljárás során a vádlott ruhája, személyes holmija megsérült, elveszett, és kártérítést követel. Rutin. Medve András azonban érdekelt. Miféle külföldi szervezetekkel levelezett, hogy elkobozták az írásait? Már korábban föltűnt, hogy látszólag unalmas kis perekben egyszer csak megszüntetik a büntetőeljárást, és a delikvenst átutalják az ideg-elmére. Helsink után, 1975-től különösen, mert azóta jobban érdekli a nagyvilágot, hogy hol, hogyan sértik meg az emberi jogokat. Hol vannak politikai perek? És ahol túl sok van belőlük, ott elveszítik a fejlett országok szimpátiáját, és az ezzel járó dollárokat. Egy merev társadalomban, ahol diktatúra van, sokan kilógnak a keretből. Közülük kerültek ki a politikaiak. Akit lecsuktak állam elleni bűncselekményért, izgatásért, lázításért, annak a nevét pillanatok alatt megismerhette a Nyugat, s a polgárjogi mozgalmak beindultak. Ez árt a pártállam tekintélyének. Elmebetegek viszont mindenütt vannak, a gyógyítás pedig humánus... Hát ezért tűnt fel a bírónő határozata. Már másnap válaszoltam, és kértem, hogy soron kívül küldjék el a Medve András cselekvőképességét érintő szak-

orvosi véleményt. Nem bíztam magam a lassú ügymenetre, írtam a Merényi Kórház pszichiátriájára és a kerületi ideggondozónak is, hogy a Medve-ügy náluk lévő bizonylatairól küldjék át a fénymásolatokat. Medve András meg sem fordult náluk soha, amit furcsállottam, mert mindig a kilencedik kerületben lakott. Együttal meghívtam a Bakáts téri tanácsházára dr. Medvét és feleségét. De hogy ne kelljen a posta nyolc napját kívárni, telefonáltam, hogy kiment a meghívó, jöjjenek be hozzám, ha idejük engedi. Már másnap találkoztunk. Hófehér hajú, pirosposzsgás, köpcös bácsi lépett a szobámba. Hetvenhét éves volt, és annyinak is látszott. Keményített ingnyak, galambszürke öltöny, gojzerverrott cipő. A gépírónőnek is bemutatkozott. Csatos disznóbőr aktatáskájából dossziét vett ki, és előadta a történetét.

A háború végén dr. Medve Andrást elfogták az oroszok. Vitte a marhavagon Szibériába. A végállomás a Szovjetunió 318-as számú hadifogolytábora volt. Itt derült ki róla, hogy orvos, hogy jól beszél németül, románul, franciául. Érték az ilyen rab. Őrzői elhatározták, hogy reá kétszeresen nem érvényes a Hágai Nemzetközi Egyezménynek a hadifoglyokra vonatkozó része. Felkérték hazaárulásra, vagyis hogy lépjen a szovjet kémszervezet szolgálatába. Az Erdélyből származó pesti körorvos nem ment bele a pályamódosításba. Jegyzőkönyv persze az ilyen elbeszélgetésekről nem készül. Közvetett bizonyítéknak tekinthető azonban, hogy dr. Medve és a Szovjetunió későbbi levelezésében utóbbi ezt a tényt sohasem cáfolta. A kémszolgálat-megtagadót lefogták, és 1947. február 11-én a szverdlóvszki börtönbe zárták.¹² Negyedévet töltött „vizsgálati fogságban”. Időnként kihallgatták, elmeséltették vele az életét, és várta, hogy mikor lép elé egy tiszt: maga csak tévedésből került ide, most visszaviszik a hadifoglyok közé, onnan mennek haza. Ehelyett hadbíróság elé állították 1947. május 19-én. Kémkedés vádjával halálra ítélték. A bíró ítélethirdetés közben ült, és újságpapírból sült csirkét evett.

A siralomházba kézbesítették neki az ítélet egy példányát. Hatvanhárom napot töltött ott, időnként benyitottak, hogy most viszik kivégezni. Csak viccnek szánták, a tarkólövés mindannyiszor elmaradt. Egyébként a tárgyaláson alapos védőbeszédet mondott. Hosszan idézte a szovjet büntető törvénykönyvet, amelynek ötödik fejezete tíz pontban sorolja, hogy mikor nem lehet bűnügyet indítani, a megindított bűnügyet pedig mikor kell megszüntetni. Bűncselekmény hiányában a törvény úgy rendelkezik, hogy a bíróságnak ilyenkor is végig kell tárgyalnia az ügyet, majd fel kell mentenie a vádlottat. A haditörvényszék előtt beigazolódott, hogy Medve doktorra semmit nem tudnak rábizonyítani, a vád képtelenség. Még Sabanov hadbíró ezredes is kijelentette a védőbeszéd után: „Nekünk nincs jogunk önt elítélni. De mi mégis elítéljük.”

A hatvanharmadik napon megint érte jött az ő. Felkészült a halálra. Davaj! A másik pincében megálltak, az ő adott neki egy cigarettát, ezt még szívda el, bátyuska. Aztán a kezébe nyomott egy papírt. Megváltoztatták az ítéletet. A Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának katonai kollégiuma 25 évi börtönre módosította a golyót. Az indoklás anyyi volt: „A vád az ügy anyagával be van bizonyítva.”

Azon a februári napon, amikor letartóztatták, a vizsgálóbíró elvette Medve András két könyvét azzal, hogyha majd szabadul, visszakapja. Az egyik a Bibliája volt. Miután halálra ítélték, az arany karikagyűrűt is lehúzták az ujjáról. A halálraítéltnak már nyugtát is adtak.

Távol-Északra hurcolták, a Kolima-félszigetre, közel a Jeges-tengerhez, túl a sarkkörön. Több koncentrációs táborot építettek oda, s a rabokat – így az A-124-es számú Medve Andrást is – forgatták a táborok között. Aki évekig kibírta, megismerte valamennyit. Az állandó mozgatásra azért volt szükség, nehogy túlságosan megszokjanak egy helyen, összehabárkózzanak egymással, később az őrkkel, ahonnan már csak egy lépés a lázadás, a szökés. Az A-124-es számú Medve András megfordult a távol-keleti lágerekben is. Ezeken a tájakon voltak a Szovjetunió legszigorúbb kényszermunkatáborai.

A lágerhierarchiában a közbűntényesek feljebb állnak, mint a politikaiak. Közülük kerülnek ki a kápók, a különféle felügyelők. A legjobb hely a szovjet lágerekben a tolvajoké. Az eszmei rokonság miatt: ők is elutasítják a magántulajdon szentségét.¹³ A büntetésből odahelyezett örök és a gyilkosok, rablók, tolvajok között próbál életben maradni a politikai elítélt. Nyolc éven át a törvénytelenül elítélt hadifogollyal kényszermunkát végeztek, ami ellentétes a nemzetközi jog alapszabályaival. Hiszen angol, amerikai fogságban a katona dolgozott, ha önként munkát vállalt, és kapott érte pénzt.

A Szovjetunió büntető törvénykönyve előírja, hogy az ítélet jogerőre emelkedése után a rabság helyének adminisztrációja köteles a családot értesíteni, hogy hol tölti büntetését az elítélt. Nyolc évet töltött a jégvilág fogságában az A-124-es anélkül, hogy családjának akár egy tábori lappal jelt adhatott volna. A három gyerek s a feleség várt rá. Hitték, hogy él. Az A-124-es Medve András többször megpróbált panaszt tenni törvénytelen rabsága ellen. Kérését mindannyiszor elutasították, a papírig, cenzúráig sem jutott el a lágerben. Jó egy évvel Sztálin halála után, 1954. május 19-én végre engedélyt kapott arra, hogy panaszát a Szovjetunió főügyészének beadja. Andrej Romanovics Rudenko főügyész 2520 napon át nem válaszolt a beadványra.

Már két éve cikkezett a sajtó arról, hogy az idén az utolsó hadifoglyok is hazajönnek a Szovjetunióból, mikor 1955 novemberében sok ezer kilométerre Budapesttől őt is vonatra rakták. Doszvidányija!

Végre itthon. Megúsza a legsúlyosabb rákosista éveket. Nem hozott magával semmi mást, mint élettapasztalatot, lappangó betegségeket és priuszt. Bárhova ment, rajta volt a bélyeg: elítélték a Szovjetunióban, ő az a Medve doktor, aki nem egyszerű hadifogoly volt, mint a többiek, hanem huszonöt évet kapott. A halálbüntetését enyhítették. Mit követhetett el? És mit csinálhatott azért, hogy mégis elengedték?

A két könyvét nem hozhatta haza az A-124-es elítélt. Pedig kérte. Hivatkozott arra, hogy megígérték, ha szabadul, visszakapja. Nézték az örök, ki ez a csodabogár, akinek azt mondják, mehetsz, erre nem megy, hanem a Bibliájáról fecseg. Meg jogról. Azt felelték, hogy elégték már azok a könyvek. És a gyűrű? Arról nyugta is van, nem

lehet letagadni! Nem is tagadták: elküldték Moszkvába, az államkincstárba, ahol beleolvadt a háborús jóvátételbe. Ekkor kezdte idézni Medve András a Btk.-t: aki a rábízott idegen dolgot jogtalanul eltulajdonítja, vagy azzal sajátjaként rendelkezik, lopást követ el. Így tudták már a rómaiak is. S akit vagyonelkobzás nélkül ítélnék el, az gyűrűjével, Bibliájával sajátjaként rendelkezik.

Öt éve már, hogy idehaza lágerorvos. Járja a körzetét, gyógyít. A Jeges-tenger partjainál sem volt hajlandó más munkát végezni. Hivatkozott a Nemzetközi Vöröskereszt szabályára, hogy hadifogoly orvost kizárólag orvosként szabad dolgoztatni. Harmincöt napig ezért munkamegtagadó volt, ebből tizennégyet a fogdában éhségsztrájkolt végig. Télen, negyven fok mínuszban. Csak ezután engedték meg neki, hogy orvos lehessen.

Felejtse, doktor úr! Nem oly nehéz, három gyereke van, biztos állása, szeretik a betegei. Ami ott történt, arról senki se beszél. Nyakunkon a hatvanas évek, a magyar csoda. Hallgat a nép. A többség mert nem tud róla, akik pedig onnan visszajöttek, azok azért, mert túl sokat tudnak.

Dr. Medve Andrásnak bevérzett a tudata. Honnan venné a bátorságot, hogy ekkora gyalázatot elfelejtse? Naponta föl kell idézni, végigmondani magában, nehogy az idő múlásával akárcsak a legkisebb részlet is kiessen az emlékezetéből.

Panasza óta hét esztendő telt el anélkül, hogy Rudenko főügyésztől választ kapott volna. Itthonról újra megírta, hogy halálra ítéltése joggyilkosság volt, hogy törvénytelenesen tartották fogva. Kérte a felülvizsgálatot. A válasz Moszkvából: „Ügyének felülvizsgálatára nincs alap.”

Nem várt újabb hét évet, hanem Nyikita Szergejevics Hruscsovba helyezte bizalmát. És a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Teljes Tanácsa 1961. december 29-én a Medve doktor ellen hozott törvénytelen ítéleteket megsemmisítette, ügyét – a szokásos szovjet formulával – „bűncselekmény hiányában” megszüntette.

Mégis, másfél évtizeddel azután is, hogy Kolimában megkapta a rabszámot, 1963-ban Budapesten megmaradt A-124-nek. Halálán volt az édesanyja, Erdélybe kellett volna utaznia hozzá. Útlevelekérelmét elutasították. A miniszterelnökhöz folyamodott, hogy a testvérországban még egyszer fölkereshesse a mamát. Kádár János – aki akkor éppen miniszterelnök is volt – csippentett a szemével, mehet.

A jogi rehabilitációt elegendő alapnak tekintette, hogy most már a Szovjetunióban maradt letéti tárgyait követelje, úgymint két db könyv, egy db arany karikagyűrű. Valamint a táborban végzett munka ellenértékét. Ennek azonban akkor még, a hatvanas években nem érkezett el az ideje. És azóta sem.

A kárigényét a Szovjetunió igazságügy-miniszterének címezte. Hiába. Minden út Rudenkóhoz vezetett. A főügyész elutasította. Medve doktor följebb hágott. Panaszával a Szovjetunió Legfelső Tanácsának elnökét célozta meg. Podgornij államelnök helyett azonban már megint Rudenko hivatalában ért íróasztalt a levél. Ez az ügy is belekerült a Péter ládájába. (Nagy Péter, minden oroszok cárja, a birodalom első demokratája, világlátott, Nyugatot járt uralkodó volt. Megtapasztalta odakint, hogy a hatalmassá-

gok az egyszerű emberek bajával is törődnek. Az anekdota szerint megtetszett neki az ötlet, hazavitte. Kirakatott a palota elé egy jókora ládát, ahová mindenki beledobhatta a panaszos levelét. Már aki írni tudott. Ám megfélekezett arról, hogy az ukáz mellé kiadassa a végrehajtási utasítást. Így aztán, mikor a láda megtelt, két markos katona megfogta, hátravitte a palota mögé, és beleöntötték az emésztőgödörbe. És sietve vitték vissza, mert a kapuk előtti téren a ládát már várták.)

A Podgornij-apparátus alteregója, a Rudenko-apparátus kész volt a válasszal: a hatályos törvények értelmében a rehabilitált személyek kártérítés kifizetésére nem tarthatnak igényt. Az lett volna az üzemzavar a bejáratott gépezetben, ha a legfőbb ügyészségen mást írnak. Hiszen Rudenkóra bízták annak a kiderítését, hogy miféle törvényteleniségeket követett el Rudenko. Máig azonos az ügymenet, az egész úgynevezett béketábor játssza a „jelentsd föl önmagad” szomorújátékát. Ha panaszkodsz, hogy túlkapás van a tanácsban, megfélemlít a falusi négyeszőg vagy részrehajló a megyei bíróság, bárhova is küldöd a panaszt, leveled a csőpostán kivizsgálásra visszajut ugyanahhoz a tanácshoz, négyeszőghöz, bírósághoz.

Tisztelt Kecske! – folyamodik a káposzta.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatvanadik évfordulójának napján, 1977. november 7-én, munkaszüneti napon, Medve doktor úr a Hágai Nemzetközi Bírósághoz fordul: „Tudomásom van arról, hogy a Hágai Nemzetközi Bíróság nem egynek, hanem államok által beadott panaszokkal foglalkozik.

Tekintettel azonban arra, hogy én ezt a jogi élethalálharcomat bár egy állam, a Szovjetunió ellen, de egyedül és nem hazám, a Magyar Népköztársaság jogi szervein keresztül vívom, már több mint huszonöt év óta a magam elhatározásából, ezúttal sem fordultam a Magyar Népköztársasághoz.

Ezért arra kérem a Hágai Nemzetközi Bíróságot, hogy beadványomnak és ügyem anyagának vétele után... panaszommal ez a magas nemzetközi jogi fórum mégis foglalkozhasson, és jogos harcomat támogathassa... kérem a genfi Nemzetközi Vöröskereszt Szervezet vezetését is, hogy emelje fel tiltakozó szavát... a harmadik nemzetközi jogi szervezet, amelyhez a Szovjetunió nemzetközi jogtipró magatartása miatt fordulok segítségért: a Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetsége... A negyedik nemzetközi jogi fórum, amelyhez a Szovjetunió elleni panaszommal fordulok, az ENSZ emberi jogokat védő osztálya. Mégpedig azért, mert annak a Szovjetuniónak a képviselője, amely tőlem meg akarja tagadni a nekem járó anyagi kártérítést, az ENSZ emberi jogokat védő osztályán 1968-ban a németek részéről az enyémhez hasonló jogtalanságokat elszenvedett lengyel állampolgárok rehabilitálási ügyének a tárgyalása alkalmával kijelentette, hogy részükre nem elég a jogi-erkölcsi rehabilitáció, és követelte, hogy őket teljes anyagi kártérítésben is részesítsék.

És amit a Szovjetunió akkor az ENSZ emberi jogokat védő osztályától követelt, ugyanazt most magától értetődően követelheti az ENSZ emberi jogokat védő osztálya is a Szovjetuniótól.

Végül pedig ügyem egész jogi anyagát megküldtem dr. Kurt Waldheim úrnak, az ENSZ főtitkárának is, hogy... támogassa jogos anyagi kártérítési követelésemet."

Az ENSZ főtitkárságról udvarias hangú levél érkezett. Tudatták a budapesti panaszzal, hogy ügyét iktatták és áttették az ENSZ emberi jogi bizottságához.

Hajnóczy Péter fűtője, Kolhász Mihály is nagy levelező. A címzettek is szinte azonosak Medve címzettjeivel. Ám a fűtő leveleit nem a postára, hanem az elemi erőre bízta.

„Kolhász egy trafikban levélpapírt és borítékot vásárolt, majd hazament, leült a konyhában az asztalhoz, és »mint az emberi faj felelős megbízottja«, megírta a *Kiáltvány*-t, öt példányban, aztán megcímzett öt borítékot: Kurt Waldheim ENSZ-főtitkár, New York; Leonyid Brezsnyev miniszterelnök, Moszkva; Richard Nixon elnök, Washington; VI. Pál pápa, Vatikán; I. István király, Magyarország.

A *Kiáltvány*-ban Kolhász részletesen ismerteti a védőitalügyet, leszögezi, hogy az ügyben hozott ítélet minden kétséget kizáróan »rosszhiszemű és igazságtalan«, így ő, Kolhász Mihály, az ítéletet ezennel megsemmisíti, és a bűnösöket, a főgépészt, a főmérnököt, a szakszervezeti bizalmi – »az emberi faj nevében felelősségre vonja és elítéli«. Az ítélet végrehajtásának módját »az emberi faj szabad lelkiismerete« nevében, maguk az elítéltek szabják meg, azzal a megszorítással, hogy »élettel nem fizethetnek, sem a maguk, sem családtagjuk, sem rokonaik, sem barátaik, sem ellenségeik életével«.

Kolhász, mint »felelős bíró«, kijelenti: »küldetésének egyetlen célja, hogy érvényt szerezzen az egy és oszthatatlan igazságnak, és az ügy felülvizsgálata során félelem és bosszúvágy nem vezette«. Kötelességének érzi, hogy az ügyben hozott igazságtalan döntés megsemmisítését és a bűnösöket elmarasztaló igazságos ítéletet a címzettek tudomására hozza, és egyben felszólítsa őket, hogy »az igazság győzelmét a világ népeivel haladéktalanul, minden rendelkezésre álló eszközzel hirdessék«. A *Kiáltvány*-t az ügy súlyához és jelentőségéhez méltó módon kívánja a címzettekhez juttatni, nevezetesen »a tiszta és pártatlan közvetítő elem, a tűz révén«.

Ezután Kolhász gondosan összehajtogatta és borítékba csúsztatta a *Kiáltvány*-t, leragasztotta a borítékokat, a kályha vasrostélyára helyezte és meggyújtotta őket.¹⁴

Nem Rudenko főügyész volt az egyedüli, akinek Medve András nem küldött levelet, mégis folyton kapott tőle. Már 1976-ban megjelentek az orvos lakásán a házkutatók. Nemcsak kerestek s találtak, mutattak is leveleket. Büszkélkedtek, hogy elfogtuk ám a küldeményét, papa! Nem moszkvázunk tovább! Maradunk a fenekünkön, amíg jó hoszszan le nem ültetnek rá bennünket. Medve doktor úr beleártotta magát a külpolitikába.

Mit akar ez? A jegygyűrűjét a háborúból? A testvéri Szovjetuniótól? Épeszű az ilyen gyanúsított? Elmeszakértő elé állították, hogy egyáltalán büntethető-e. Kezdődő agyi érlemeszedést, mérsékelt fokú szellemi leépülést és súlyos paranoid személyiségfejlődést állapítottak meg a katonai igazságügyi elmeorvos szakértők. Mégsem nyilvánították bolondnak, hiszen Medve András bíróság elé került, és megszületett az ítélet: négy hónap

UNITED NATIONS

NATIONS UNIES

POSTAL ADDRESS—ADRESSE POSTALE: UNITED NATIONS, N.Y. 10017
CABLE ADDRESS—ADRESSE TELEGRAPHIQUE: UNATIONS NEWYORK

EXECUTIVE OFFICE OF THE SECRETARY-GENERAL
CABINET DU SECRETAIRE GENERAL

REFERENCE:

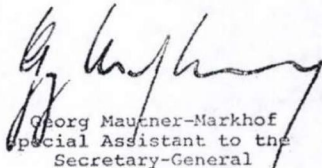
5. September 1980

Sehr geehrter Herr Dr. Medve!

Im Auftrag des Herrn Generalsekretärs bestätige ich den Erhalt Ihres Schreibens vom April 1979 mit den angeschlossenen Unterlagen, das erst in diesen Tagen bei uns eingegangen ist.

In Antwort darauf möchte ich Ihnen mitteilen, dass die Überprüfung von behaupteten Menschenrechtsverletzungen im Wege besonders geregelter Verfahren erfolgt. Wir haben daher Ihr Anliegen an die Menschenrechtsabteilung der Vereinten Nationen zur Behandlung weitergeleitet. Diese bearbeitet Individualbeschwerden und Informationen über Menschenrechtsverletzungen und bringt sie der Menschenrechtskommission zur Kenntnis.

Mit freundlichen Grüßen

Georg Mauner-Markhof
Special Assistant to the
Secretary-General

börtön izgatásért, két évi próbaidőre felfüggesztve. Az elítélt, aki legjobb, ha csöndben marad, nem irkál, nem tiltakozik, ekkor már túl van a hetvenen.

Ketyeg a két esztendő, az orvos emlékeit rendezgeti, és vár. A szájjár elmúltával megint mondja a magáét. Tájékoztatja az 1977–78. évi Belgrádi Konferencián részt vett és az 1980. évi Madridi Konferenciára készülő harmincöt állam kormányfőjét, hogy ügyét a Waldheim-titkárság iktatta, és áttette az ENSZ emberi jogi bizottságához. Ezt a levelet, a hozzácsatolt huszonhat darab melléklettel együtt, elküldi II. János Pál őszentségének is, kérve a pápát, hogy kártérítési követelését támogassa. Valamennyi címzett figyelmét felhívta arra, hogy *Magyar rapszódia a Szovjetunióban* című, 516 oldalas könyvét is az esetleges vizsgálat rendelkezésére bocsátja, és bármikor, bármely nemzetközi fórumon megjelenik, feltárja dokumentumait. Tartja a kapcsolatot az ENSZ emberi jogi osztályával is.

Ha a címzett az amerikai nagynéni, van rá esély, hogy bontatlanul szeli át a levél az óceánt. De ha az ENSZ főtitkára vagy a pápa a tisztelt cím, az államérdekvédelmi kíváncsiság legyőzi a levéltitkot. Házkutatási paranccsal a zsebben, 1982 januárjában kiszálltak Medvéhez a nyomozók. Megmutatták a doktor úrnak a leveleit, s büszkélkedtek, hogy mindet elcsípték. Rájuk mosolygott a paciens. Csak ennyi? Ugyanezeket a leveleket több postán feladta. S van, amelyikről már vissza is jött a tértivevény. Leültette a tiszturakat, s megkérte őket, hogy nagyon vigyázzanak rá. Rendkívül kellemetlen lenne ugyanis, ha váratlanul meghalna, elütné egy autó vagy börtönbe csuknák. Az 516 oldalas kézirat, biztosan ismerik az urak, hisz egyet már elvettek belőle, rég kint van Nyugaton. Biztos kezekben, hozzátartozóknál, s meg fog jelenni, hogyha neki bármi baja esik. A viszontlátásra!

Megreked a nyomozás, mely ekkor már közösség megsértése miatt folyt ellene. Megint az elmeorvos szakértőké a következő lépés. Ketten vizsgálják Medvét: dr. Nikodémusz József ezredes és dr. Kisszékelyi Ödön rendőr alezredes. A törzssz pszichiáterek a következőket jelentik a Belügyminisztérium vizsgálati osztályának, 1982. január 18-án:

„Jelen vizsgálatot az tette indokolttá, hogy ismét izgató tartalmú leveleket írt II. János Pál pápának, az Egyesült Nemzetek Genfi Hivatalának, az Egyesült Nemzetek főtitkárának, a Belgrádi Konferenciának, továbbá a Madridi Konferencián résztvevő valamennyi állam miniszterelnökének (egy ilyen levél körülbelül 100 oldalas volt). Emellett több levelet írt a Szovjetunió különböző igazságügyi szerveihez.

Pontosan nem tudja megmondani, 1976-ban vagy 1977-ben nyugdíjba ment. Ketten élnek a feleségével, három felnőtt gyermeke már nem lakik velük. Állítása szerint családi élete rendezett. Szabadidejében elsősorban a felsorolt levelek írásával foglalkozik, illetve a *Magyar rapszódia a Szovjetunióban* című, mintegy 500 oldalas, már befejezett írásával. (Bár egy példányt lefoglaltak tőle, egy példánnyal még rendelkezik.) E levelek írásától eltekintve időnként olvas, egyébként különösebb szórakozása nincs, baráti körrel nem rendelkezik. A tévét nem nézi, a rádiót esetenként meghallgatja, de kellő kritikával értékeli. Így azt állítja, hogy a lengyel eseményekről nincs véleménye,

mert szerinte még azok, akik Lengyelországban az ügyeket bonyolítják, sem látják tisztán a helyzetet.

Vizsgálati lelet:

Kisfokú feledékenységtől eltekintve panaszmentes. Az elmúlt év májusában hasi fájdalmak miatt kórházi kivizsgáláson esett át, s akkor a hasi főütőér tágulatát (aorta aneurysma) állapították meg...

Elmeállapot:

Az 1976-ban rögzített elmentátushoz viszonyítva szellemi adottságaiban és az ott rögzített paranoid vonatkozások tekintetében is lényeges rosszabbodás következett be. A vizsgálat során ingerült, indultatos, többször kijelenti, hogy nem hajlandó válaszolni. Tudata tiszta, illetve tudatát gyakorlatilag teljesen az őt ért sérelmek, illetve vélt sérelmek töltik ki. Továbbá az ezzel kapcsolatos anyagi rehabilitációra való törekvés. Időben, térben és saját személyét illetően tájékozott. Intellektusát vizsgálva, mérsékelt fokú szellemi hanyatlás figyelhető meg. Saját problémájától eltekintve semmi más nem érdekli, és semmivel nem foglalkozik. Gondolkodásában alaki zavarok nincsenek, tartalmilag a már említett túlértékelt gondolatok töltik ki tudatát. Érzécsalódásra utaló adat nincsen. Túlértékelt eszméi jelenleg már olyan fokot értek el, hogy kifejezetten paranoid jellegűek. Életvezetésére jellemző, hogy nyugdíjazása óta minden idejét saját problémájával, levelek írásával tölti.

Vélemény:

Az elvégzett vizsgálat és a rendelkezésünkre álló adatok alapján megállapítható, hogy dr. Medve András paranoid személyiségfejlődésben (pszichózis) szenved. Erre az állapotra jellemző, hogy paranoid ötleteit és gondolatait képtelen korrigálni, sőt, ha megkíséreljük azt megmagyarázni, igen heves indulati állapot lép fel. Érelmeszesedésen alapon szellemi leépülés közepes foka fennáll. Nem gyengeelméjű, tudatzavart állapotok, illetve egyéb kóros elmeállapotra utaló adatok nincsenek.

Fentiek alapján véleményünk szerint cselekményei elkövetésekor *képtelen volt azok társadalomra veszélyes következményeinek belátására, illetve a helyes magatartás fenntartására. Ez az állapot felveti a bűnisméltés lehetőségét.* [Kiemelés tőlünk: G.-Z.]

Micsoda kínban lehetett a hadi pszichiátria! Ezúttal nem hivatkozhattak arra, hogy el-meháborodott a kuncsaft, mert vagy hat évvel ezelőtt egyszer már azt mondták róla, hogy egy kereke hiányzik! Nem, mert az 1976-os enyhe szakvélemény pontosan ahhoz adott hátszelet a bíróságnak, hogy Medve Andrást felfüggesztett börtönre ítélik. Most azonban az élet feladta a leckét! Ha Medvét egészségesnek találják, akkor le fogják csukni, mert csak a dalai lámának nem írta meg, hogy mit műveltek vele a Szovjetben, s ezzel megsértette a béketábor meghitt közösségét. De súlyos elmekórt sem fedezhetnek föl a betegben, mert akkor bolondokházába csukják, s nem kizárt, hogy ezt is megírja a nyugati sajtó. Patikamérlegen méricskelték ki a politikus szakvéleményt.

Magyarországtól Medve doktor semmit se követelt, neki a Szovjetunióval volt afférja. Mit akart hát tőle a magyar igazságszolgáltatás? Miért fáj nekik, hogy magánle-

velével felizgatja a pápát? Ehhez államilag kell levéltitkot sérteni, bűnmegelőzés címén. Állami alkotmányvétségért azonban nem indít eljárást a független magyar bíróság. De le sem csukatják a 77 éves öregurat. Háttha tényleg kint a kézirat Nyugaton, s megjelenik, azzal a reklámmal, hogy idős szerzője börtönben sínylődik. Elég lesz megfenyegetni őt a bűnperrel, amelyben kimondják róla, hogy elmebeteg, s így nem büntethető közösség megsértéséért sem.

A magyar jogfinomítók egy kis figyelmességet szántak Helsinkinek és az állam ellen izgatóknak. Találmányuk a közrend és köznyugalom elleni bűncselekmények kategóriája, s benne a Btk. 269. §-a, a közösség megsértése. Alapesete:

„Aki mások előtt

- a.) a Magyar Népköztársaság vagy valamely nemzetiség
- b.) a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendje
- c.) a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolatai
- d.) valamely nép, felekezet vagy faj, továbbá – szocialista meggyőződésük miatt – egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlölet keltésére alkalmas cselekményt követ el, vétségért két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Az izgatás bűncselekménye – Btk. 148. § (1) – ehhez képest:

„Aki mások előtt azért, hogy

- a.) a magyar nemzet vagy valamely nemzetiség
- b.) a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendje
- c.) a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolatai
- d.) valamely nép, felekezet vagy faj, továbbá – szocialista meggyőződésük miatt – egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlöletet szítson, ennek felkeltésére alkalmas cselekményt követ el, büntett miatt 1–5 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”¹⁵

A két szöveg csaknem teljesen megegyezik. Mégis, mekkora különbség! A közösség megsértése vétség, legrosszabb esetben is két évet lehet kapni érte. Az izgatás büntett, öt évvel is sújthatják. És közben az elkövető tűnődhet, hogy miért veszélyesebb az ő személye a társadalomra, mint a cellatársáé, akit ugyanazért közösségsértegetőnek minősített a bíróság.

Nem könnyű a bíró dolga. Melyiket szeresse a két törvényi passzus közül? Melyikkel éri el a jogelvekben kívánt nevelőhatást, ha egyszer mindkettő ugyanazt jelenti? A gyűlölet szítása és keltése egyre megy. A kelt és a szít – szinonima.

Akkor hát mi értelme a megkülönböztetésnek, amitől vádlottak sorsa függ? *Csak nem az, hogy a személyt minősítik, nem a cselekményt?*

Medve András a Magyar Népköztársasággal szemben gyűlölet keltésére alkalmas cselekedetet hajt végre, amikor zárt borítékban postára adja panaszát arról, hogyan teltek évei a szovjet lágerben? Hacsak nem forgatjuk úgy a jogot, hogy megátalkodott az

A-124-es rab! Nem volt elég a rámért 25 év és az, hogy ennek több mint a felét ki sem kellett töltenie, még a nyugdíjból is üldözi szegény Rudenko főügyészt.

Nemzetközi kapcsolatainkat valóban rontaná, ha túl sok lenne az állam elleni bűncselekmény, izgatással és más politikai perekkel. Ezért körmonfont volt a jogalkotó, mikor államellenesekből közrend- és köznyugibontókat gyártott. Ha köznyugalom van, akkor kell lennie magánnyugalomnak. Hogy ne nézzék televízióron az ember minden mozdulatát. Ne kutassák agyában a gondolatokat, ne olvassanak bele a levelébe, ne hallgassák a telefonját. Hol a jogorvoslat a magánnyugalom megsértéséért?

Nem marasztaló, hanem elengedő ítélet született. Medve doktor úr nyugodtan ballaghatott volna hazafelé, attól még, hogy elmeállapotára hivatkozva szüntették meg az eljárást, élhetett volna, ahogyan bárki más. De visszaballagott a bíróságra, és tárgyalást kért, hogy eldobzott iratait, *Magyar rapszódia*-ját, adják vissza. A tárgyi eljárás miatt a PKKB bírónője értesítette a IX. kerületi tanácsot, eseti gondnokot kért, dr. Bognár Szabolcs asztalán az akta. 1982. augusztus 3-át írunk, most kezdődik ez a fejezet.

– Fölvettem a jegyzőkönyvet a beszélgetésünkről – mondja dr. Bognár. – Medve András elolvasta, s a maga határozott stílusában kiegészítette azzal, hogy az 1976-os pere idején, mikor izgatással vádolták, az általa kért igazságügyi elmeorvos szakértő, dr. Boda Livia megállapította, hogy egészséges, semmiféle cselekvőképességet kizáró vagy korlátozó elmebetegsége nincs. Már másnap hozzájutottam ahhoz a szakvéleményhez is, aminek alapján Medve Andrást elmebetegnek nyilvánította a bíróság. Jellemző, hogy míg én az ideggondozóba mentem, van-e valamelyük dr. Medvéről, a Nikodémusz–Kisszékelyi-féle szakvélemény már hetek óta a szomszéd szobában, az egészségügyi osztályon feküdt. Kiküldtem Medvéékhez a kolléganőmet.

Most környezettanulmány következik, és nem egy kezdőknek írt nyelvkönyv ötödik olvasmánya: „A lakás tágas, szépen bebútorozott, modern lakótelepi lakás, gondosan tisztántartott, világos, napfényes. A falakon festmények vannak, a lakás gépesített. A jelenlevőkkel a most folyó bírósági ügyről beszélgetünk.”

Elkezdtek látogatni, Medve doktor érdeklődése fölébredt hát a magyar hatóságok iránt is. Hogy ne legyen egyoldalú a kapcsolat, hozzájuk fordult, előrebozsátva, hogy neki csupán a Szovjetunióval van elintézetlen ügye. Ennek az Igazságügyi Minisztérium bírósági főosztálya nagyon megörült, mert így nem kellett beavatkozniuk: „A Szovjetunióban bűncselekmény hiányában letöltött büntetés miatti kártalanítási, valamint ügyének az Igazságügyi Minisztérium részéről történő felülvizsgálati kérelme nem teljesíthető... Mivel az Igazságügyi Minisztérium joghatósága csupán a magyar bíróságok által lefolytatott és jogerősen befejezett eljárásokra terjed ki...” – válaszolta dr. Szigeti Ágnes minisztériumi főosztályvezető-helyettes 1982. július 19-én.

Így igaz. Minden ország szuverén, a Szovjetunió is, Medve dr. azonban nemcsak a Szovjetunióban eldobzott tárgyait, hanem az erről Magyarországon írt visszaemlékezéseinek a kéziratát is hiába kéri. Ezt a kérést így utasítja el Szigeti Ágnes: „Tájékoztatóul közlöm, hogy az Igazságügyi Minisztérium a bíróság előtt folyamatban lévő ügybe nem avatkozhat be, és annak érdemi eldöntését nem befolyásolhatja.”

Ez is igaz. Bírói függetlenséget mindennekefelett! Csakhogy a jogelvek fordítva működnek. Ahogy az eszmeszentháromság is homlokegyenest az ellenkezőjét jelenti. „A kommunisták rendkívüli ügyessége abban rejlik, hogy ők az egyenlőség eszméjének segítségével kívánják uralmuk alá hajtani a világot. Ez zseniális gondolat” – mondja E. M. Cioran egy beszélgetésben Fejtő Ferencnek.¹⁶ S ahol az egyenlőség fordítva működik, mert csak az egyenlőbbek uralmát teremti meg, ott fordítva működik minden más. Ebben a fordított világban miért épp a bírói függetlenség maradna az, ami?

– A környezettanulmányra mindenképpen szükségem volt, hogy ügyfelem körülményeit is mérlegeljem, amikor döntök, dr. Medve Andrásnak szüksége van-e ügyei viteléhez gondnokra, vagy nem szorul rá segítségre, mert maga is tudja folytatni a harcot, hogy a Szovjetunióból a letéti tárgyait, idehaza pedig elkobzott iratait visszakapja. Medve András cselekvőképességét senki nem firtatta. Csakis ezért volt nekem mérlegelési lehetőségem. Ha kizárják vagy korlátozzák cselekvőképességét, akkor már köteles vagyok gondnokot rendelni fölé. Természetesen mindent és mindenkit meg akartam ismerni határozathozatal előtt. Ezért meghívtam a fogadóóráimra itthon élő két gyermekét. Rokonszenves értelmiségiek. Megkérdeztem őket, milyennek látják édesapjuk életvitelét. Szerintük mindazokat a teendőket elvégzi, ami egy hetvenhét éves embertől elvárható. Apjuk cselekvőképességének egészségügyi megítélésére nem vállalkoztak, mondván, hogy ők nem orvosok. Kijelentették, hogy amennyiben apjukat végső bírói ítélettel mégiscsak gondnokság alá helyeznék, nem tudják a gondnokolást vállalni. De egyébként se tartják indokoltnak. Elfogadtam a döntésüket, mert ha bármelyikük elvállalja az eseti gondnoki tisztelet, attól kezdve már szorongathatják a munkahelyén, hogy mit akar apád a Szovjetuniótól... Mit várt tőlem a bíróság? Rendeljek ki eseti gondnokot? Medve doktor helyett jelentse ki a tárgyaláson, hogy köszönjük, nem kérjük az iratokat? Ezzel vége a kellemetlen ügynek, és az eseti gondnok szerepének? Medve András ettől fogva megint alkalmas arra, hogy élje a nyugdíjasok megszokott életét? Ha újra próbálkozná, majd újra fölkerik az eseti gondnokot?

Részlet a határozatból:

„Dr. Medve András eseti gondnoksága ügyében

Elutasítom a Pesti Központi Kerületi Bíróság 1982. június 8-án kelt... végzésbe foglalt kérelmét, melyben dr. Medve András – tárgyalás tartását kérő – képviselőjére eseti gondnok kirendelését kérte. Megállapítom, hogy dr. Medve András cselekvőképességét jogerős hatósági határozat ez idáig nem korlátozta, és erre irányuló eljárás nincs folyamatban.”

– Bejött hozzám Medve bácsi, és megköszönte a munkámat. Ugyanaz a galambszürke öltöny, a tükörfényes gojzervarrott cipő, a jótekonny mosoly. A kezét nyújtotta, és azt mondta, Bognár úr, legyen az én történetem a magáé. Többet nem találkoztunk, két év múlva meghalt. Biblia, jegygyűrű, kártérítés nélkül.¹⁷

IV.

AZ IGAZSÁGÉRZET ELLENSZEREI

Szenvedéstörténet

A Pákh. Ismerik közrendőrök, nyomozók, volt s leendő rabok, aktív és visszavonult politikusok. Ott van a demonstrációkon, új pártok alakuló ülésén, a régi bomláskonferenciáin, és ha szót kap – általában nem kap –, a „Moszkvai Birodalomra” mutat. Monológjában ez a sztálinista, poszt sztálinista rendszert jelenti.

A Pákh? Két vezető pszichiáter is felcsillanó szemmel bólintott a név hallatán: az tényleg bolond. Aztán kiderült, hogy még csak nem is látták soha. Legenda hát dr. Pákh Tibor.

A háromra megbeszélt randevúra öt perccel korábban érkezik, szentképet ajándékoz a várandós mamának. Választékosan beszél, semmi slamposat nem tűr maga körül. Már ezt a szót is, hogy slampos, kiigazítaná. A rendetlent írná a helyébe. A presszóban, ha mégis muszáj beülni, fizeti a traubiját, s amikor már harmadszor látjuk vendégül otthon, megkérdezzük tőle: Tibor bátyám, elvből nem fogadsz el semmit? Dehogynem, feleli, és nem fogad el semmit. Vékony, szíjas alkat, rezzenéstelen arc egy-két barázdával, vizsla tekintet. Szürke nadrág, hozzáillő ingkabát vagy sötétkék zakó, nyakkendő alkalom szerint. Doctor iuris civilis Pákh Tibor patinás dunántúli úr.

Elofvastuk az írásait a szamizdatokban,¹⁸ Amerikában kiadott karscú könyvét hadifogságáról,¹⁹ és délutánokon át hallgattuk az életét, szenvedéstörténetéből monológot írtunk. Pontatlan – mondta –, mert nem beszél ilyen szaggatott, rövid mondatokban. És modoros szavak vannak benne, melyeket ő így ki nem ejtene a száján. Mi az, hogy cellarádión? Önkényes szóalkotás! Ez kérem germániumdiódás vevőkészülék, csiszolt fémlapból készült membránnal, antennaként fűtőcsőhöz szorított huzallal, amit motorzaskor az őnök a fenekékbe pillantással is kerestek a börtönben. Így pontos, csakis így jelenhet meg. És átírta, majd legépelte monológját. Benne megajándékozva bennünket politikai nézeteivel, melyekért annyit szenvedett, kiállt értük börtönt, bolondokházát, s egyszerre mindkettőt.

Ludas Matyi, 1989. 37. szám, 12. p.:

Elmeosztályon

- Ezek az emberek politikai nézeteik miatt kerültek ide?
- Dehogya! Valódi bolond valamennyi!
- Akkor miért állítják azt, hogy politikaiak?
- Ha egyszer ez a rögeszméjük?

Dr. Pákh Tibor:

– Három évig kényszerszállásokban dolgoztattak a Moszkvai Birodalomban. Bátyámmal együtt estem fogságba. Harmadéves joghallgató koromban, a háború vége felé vonultam be a negyedik huszárezredhez. Alakulatom a cseh–osztrák határ közelében esett fogságba. 1945 nyarán bevagoníroztak. Azt ígérték, hogy Szegedre visznek bennünket az elbocsátó táborba. Ott kap majd mindenki névre szóló bumázkát, amivel hazamehet. De azt a dokumentet meg kell várnunk, mert anélkül otthon gondjaink lehetnek mint háborúból hazakerülő katonáknak. Addig is mindenkiről kérdőíveket töltöttek ki. Nem is gondoltunk arra, hogy a kérdőívekből egyfajta adatbankot állítanak össze.

A Budapest rákosi rendező pályaudvaron már azt terjesztették, hogy félreértettük őket, mert nem Szegedre, hanem Szigetre megyünk az elbocsátó táborba. Máramarosszigeten már nem az európai szabványos sínekre, hanem a széles nyomtávúra terelt bennünket a megkettőzött őrség. Így hurcoltak ki a hazámból. Vitték azokat is, akik angol vagy amerikai fogságba estek és tőlük jöttek haza elbocsátó papírokkal.

Voronyesztől északra a Don melletti Lebegyány város koncentrációs táborában estünk át a farsorozáson. Meztelenre vetkőztettek bennünket, libasorba kellett állnunk és az orvosnő megtapogatta a farunkat. Akinek izmos volt, az első vagy második osztályú lett, akinek már lötyögött a bőr az ülepén, OK²⁰ vagy disztrófiás osztályzatot kapott. Kiválasztottak közülünk kétszáz első osztályú foglyot. Az anyalágerből Rozsnyesztvóba (magyarul karácsonyt jelent) vittek követ törni. Úgy tudom, a Nobel-díjas Ivan Bunyin egykori birtokához tartozott az a terület. A napi norma egy fogolynak tíz köbméter kő törése, csillékbe rakása volt. A teljesítést kíméletlenül ellenőrizték. Munkaidő után ezt még megtoldották a köveket elszállító vagonok megrakásával is.

A kőbánya lágerében, érkezésünkkor, már ott volt egy háromszázas besszaráb csoport maradványa. Pusztulásra ítélték őket. A Ribbentrop–Molotov-paktum titkos záradéka alapján a Moszkva által bekebelezett területre valók voltak. Akik közülünk teljesen munkaképtelenné váltak, azok helyett új foglyokat hoztak az anyalágerből.

Abban a lágerben kezdtem belelátni ennek a szörnyű gépezetnek a lényegébe: fogai mindenkit megőrölnék, amíg az apparátus működtetői hajtják a kerekeket. Ahogy csökkent a testsúlyunk, csökkent a teljesítményünk, fogyott a létszám is.

Tavasszal elszakítottak testvéremtől. Bennünket útépítő táborba vittek. A Moszkva és Orel közötti műutat szélesítették. Moszkva határában az útépítés közben egyszer láttunk egy autósort magyar zászlókkal. Diplomáciai küldöttség lehetett. Megállítottuk őket, de nem szóltak hozzánk, hanem az őrköt szidták meg. Az őrk pedig minket. Őrőinknek is nyomorúságos volt az életük. Amit tudtak, elszedtek tőlünk, de azzal bizony nem sokra mentek. Jobban jártunk, ha közép-ázsiai katonák vigyáztak ránk, akiket mi üzbégeknek tartottunk. Úgy láttam, hogy ők is kissé foglyoknak érezték magukat és némi részvételt voltak irányunkban. De mindenesetre ők is abban a szellemben bántak velünk, hogy szerintük a foglyoknak nincsenek jogaik. A kényszerszolgáltatásokban eltöltött évek értékelését és tanulságait megírtam a *Hadifogsági emléktöredékek* című könyvemben.

Negyvennyolc őszén engedtek haza. De közülünk sokat tartottak ott még az ötvenes években is. Még ötvenhat után is maradtak vissza foglyok. Mintegy hatszázezer magyart dolgoztattak kényszermunkatáboraikban. Körülbelül kétszázezer a frontokon esett fogságba, ugyanannyit a háború befejezésekor fogdostak össze, mint bennünket is, kétszázezer szerencsétlent pedig civilben vittek el, köztük sok nőt és félig gyereket is.

Az Úristen különös kegyelméből én talán többet bírok elviselni, mint az átlag. Amikor hazaértem, anyám már nem élt. Komáromi kúriánkat orosz katonák támadták meg. Be akartak törni a házba. Nem tudom pontosan, hogy mi történt. Anyámat reggel holtan találták. Apám ekkor a Független Kisgazdapárt szervezésével és választási előkészületeivel volt elfoglalva, s nem volt otthon. Már a harmincas években is a Komárom megyei elnöke volt ennek a pártnak.

Idehaza kulákklistán indult az életem. Bevonulásomkor másfél évem volt még hátra az egyetemem. Negyvennyolcban, egy akkori rendelet alapján, amely szerint minden fogságban töltött év után elengedték egy félév hallgatását, engedélyezték a régi rendszerű jogtudományi doktorátus megszerzését. 1949 novemberében a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karán doktoráltam. Úrifiú voltam. Nem hagyták, hogy jogászként helyezkedjem el. Hála nyelvtudásomnak, munkát kaptam a Csepel Autógyárban. Műszaki fordítónak alkalmaztak. Németül és franciául még a szülői házban megtanultam, az angolt később magántanártól sajátítottam el, az orosz pedig a fogságban tanultam meg.

Felköltöztem Budára. 1954-ben megnősültem. A II. kerületi Eszter utcába költöztem, amit jelenleg Sólyom László utcának hívnak, és most is ott lakom. Több mint hét esztendő telt el az autógyárban.

Ott dolgoztam ötvenhatban is. Október 23-án ott voltam a Bem-szobornál, a Kossuth téren és a rádiónál. Október 25-én a Parlament előtti vérengzéskor megsebesültem. A bal lábszáramat érte a találat. Két helyről lőtték a tömeget, a Földművelésügyi Minisztérium és a Parlament tetejéről. Nem szétzavarni akartak bennünket, hanem lemészárolni. Olyan volt az egész, mint egy körvadászat. A térbe torkolló utcákra se tudtunk elmenekülni, mert harckocsikkal állták el az utat. Szerintem legalább nyolcszáz halottja volt a parlamenti vérengzésnek. Teherautókkal szedték össze a sebesülteket. Engem elsősegélyre a Szabolcs utcába vittek, onnan pedig Budára kerültem, a San Marco utcába, ahol akkor egy nyugatnémet vöröskeresztes kórház működött, amíg haza nem küldték őket az oroszok. November tizedike körül a volt Bristol szállóba hívták az oroszok a kórház igazgatóját, és kiutasították őket.

A szabadságharc leverése után egy ideig még az Autógyárban dolgoztam. Amikor a magyar ügyet az ENSZ napirendjére tűzték, nálunk a gyárban is aláírásokat gyűjtöttek a tárgyalása elleni tiltakozáshoz. Nem írtam alá. Azt mondtam az aláírásgyűjtőnek, hogy szerintem nagyon is helyes, ha tárgyalják ügyünket. Kollégáim közül más sem írta alá. A tárgyaláson ez súlyos vádpont lett ellenem. Nem sokkal később ki is rúgtak a Csepel Autógyárból. Az Erőterv, majd a Műszaki Fordító Iroda fordítója lettem.

1960. november 1-jén reggel munkahelyemre mentem. Amikor az Ady Endre út meredek lejtőjén haladtam lefelé, megállt mellettem egy autó. Hármán kiugrottak

belőle, belöktek az autó fenekére, és kabátommal letakartak. Így raboltak el, és vittek a Gyorskocsi utcába. Ez volt a letartóztatás. Az első tárgyalást 1961. március 13-án rendezték. Beidézték tanúnak a fordító iroda, a MÜFI igazgatóját is, és kérdezték tőle, hogy mit tud az én „ellenforradalmi” tevékenységemről. Azt felelte, hogy jól fordítok, és meg van elégedve a munkámmal. A bíró rászólt. Megjegyzésével megfenyegette, úgyhogy attól kezdve nem védett, de ellenem sem vallott.

A tárgyalás előtt három nappal született a fiam. Pár nappal később meghalt.

Hogy mik voltak a vádpontok? Dupla nullás volt az ügyem, vádiratot, ítéletet sohasem láttam. Terhemre rótták származásomat, az orosz fogságot, ötvenhatos szabadságharcunkban való részvételemet, sebesülésemet, az ENSZ tiltakozási jegyzék aláírásának a megtagadását, sőt, hogy én bujtottam fel másokat is az aláírás megtagadására, valamint az önrendelkezési jog érdekében folytatott küzdelmemet. A tanúk lényegileg semmi terhelőt nem tudtak mondani. Olyasmit mondtak, hogy nem akartam békekölcsönt jegyezni, és hogy szidtam az orosz megszállókat. Az ügyész kötél általi halált kért. Tizenöt évet kaptam. Másodfokon is halálbüntetést kértek, de a bíróság végül is tizenöt év börtönbüntetést szabott ki. Tipikus esete ez a módszeresen előkészített koncepciós pernek, és igen jó tanulsággal szolgálhat azoknak, akik ilyen módszerekhez folyamodnak: az igazság nem játékszer, amelyet kénye-kedve szerint taposhat és gyalázhat egy idegen hatalom szolgálatában álló szerv.

A gyűjtőbe (Kozma utca) 1961 májusában szállítottak át. Másfél év volt az előírt fokozati zárkaidő. Ezt fokozati zárkán kellett eltölteniök azoknak a politikai foglyoknak, akik öt évnél hosszabb szabadságvesztés büntetést kaptak. A fokozatiban nem lehetett dolgozni, húszperces séta volt, de az sem mindig. Négyen voltunk egy zárkában. Abban az időben a börtönök még tele voltak politikai foglyokkal.

Mivel a nyomozó hatóságnak nem sikerült megvalósítania koncepcióját, a börtönbe átiratot küldött. Ebben a vizsgálat alatti magatartásomat kifogásolta. Erre való hivatkozással utasította a börtönparancsnokságot, hogy velem szemben a legszigorúbban lépjenek fel. Ez az átirat feltehetően jelentős mértékben befolyásolta börtönéletemet. De ugyanakkor jellemző arra is, hogy mire képes egy olyan erőszakos szerv, amely mindenhatónak véli magát.

Jóval a másfél év letelte után munkába állítottak a börtön fordítóirodájában. Németből fordítottam egy kriminálpedagógiai könyvet, majd egy angol nyelvű szakkönyvet a büntetés-végrehajtásról. Sajnos csak két hónapig dolgozhattam ott. Akkor megjelent egy polgári ruhás személy a fordítóirodában, körbesétált, és bejelentette, hogy „tisztozatni” fognak. Másnap négyünket zárkára tettek. Később újból munkába állítottak a börtön úgynevezett Speciál üzemében. Ott is fordítottam. Ott dolgoztam akkor is, amikor közzétették az amnesztiarendeleetet. 1963 márciusának végén történt ez, és közkegyelmi rendelet néven jelentették be. Kiszállt egy bizottság a Kozma utcába, és maguk elé szólították a rabokat. Döntöttek, hogy mehet, vagy nem. Nagy volt az izgalom abban a két hétben. A foglyok egy részét kiengedték, de még közülük is visszahoztak pár héten belül két-három tucatnyit. Én nem is kerültem a bizottság

elé, gondolom, azért nem engedtek ki, amiért még ma sem engednek utazni, szavazni. A börtönben az operatív osztálynak nevezett titkosrendőrség döntött. Amelynek tisztjeit a börtönzsargon operásoknak nevezi.

Amikor a magyar kérdés lekerült az ENSZ napirendjéről és Budapestre látogatott U Thant ENSZ-főtitkár, júliusban, a Csepel Művek csőgyárában Kádár János nagy beszédet mondott, amelynek egyik bekezdésében letagadott bennünket. Kijelentette, hogy politikai bűncselekményekért ma már senkit sem tartanak börtönben Magyarországon.

Ekkor írtam meg első panaszomat a legfőbb ügyésznek, és sajtó-helyreigazítást kértem a személyi jogaimat durván sértő közlemény miatt, mert a Népszabadság közölte ezt a nyilvánvaló hazugságot. Vártam a választ. Úgy másfél hónap múlva kiszállt a börtönbe egy magas beosztású személyekből álló bizottság. A börtönparancsnok irodájába vezettek, ahol ez a bizottság tartózkodott. Egy hadbíró ezredes volt a vezetőjük, de ott volt az országos börtönparancsnok is.

Első kérdésük az volt, hogy honnan tudok én Kádár csőgyári beszédéről. Határozottan elutasítottam a kérdést. Elgondolni is nevetséges, de még a Népszabadság olvasása is tilos volt a börtönben. Szegényes értesüléseinket kis, germániumdiódás vevőkészülékkel szereztük.

A letagadott politikai foglyok között nagy volt a felháborodás. A kihallgatáson jelen levő országos börtönparancsnok többek között azt is mondta, hogy a hozzám hasonlókat korábban fizikailag megsemmisítették. Most pedig itt széken ülhetnek. Különbőféle fenyegető megjegyzések után végül is bejelentették, hogy szó sincs sajtó-helyreigazításról.

Vagy hat nap múlva jött az egyik ór: „Gyűjjön, Pákh!” Csak többszöri kérdezés után árulta el, hogy az úgynevezett operásokhoz akar elvinni. Azt feleltem, mondja meg nekik, hogy én elítélt vagyok, akit csak ügyészi határozat alapján hallgathatnak ki. Az ór elment, engem pedig pár nap múlva fegyelmi tárgyaláson tiszteletlen magatartásért húsz nap szigorított zárkára zártak. A szigorított zárka magányát sokan nem bírják elviselni. Van, aki kanalat nyel, van, aki felvágja az ereit. Én a magánzárkában Isten-közelben éreztem magam. Egymás után négyszer kaptam szigorított zárka fegyelmi fenytét, mert nem voltam hajlandó elmenni az operásokhoz. Végül maga az őrparancsnok jött. Közölte, hogy a börtönparancsnok utasítására visz el hozzájuk. Mondtam, hogy csak akkor megyek, ha megígéri, hogy megjelenésem után azonnal vissza is kísér. Megígérte. Az operások civilben ültek, és látszott kárörvendésük, amikor bevezetett az őrparancsnok. Bejelentettem, hogy törvénysértő eljárásuk miatt tiltakozom, és csak ennek közlésére jöttem el az őrparancsnokkal, aki megígérte, hogy azonnal el is vezet. Ígéretét meg is tartotta, és az operatív tisztek nagy bosszúságára elvezetett.

A reakció nem késett. Azonnal elkülönítettek. Fűtő lettem egy köztörvényessel. Egész télen, napi tizenhat órán át fűtöttük a jobb csillagot – a börtön, alaprajza szerint jobb és bal csillagból áll – a rossz minőségű, igen alacsony fűtőértékű szénnel. Tavasszal visszavittek a munkától eltiltottak részére elkülönített szárnyban levő zárkába, és folytatódott az operatív osztállyal a „jöjjön-nem megyek” huzavonája.

Az operatív osztály a KGB-től átvett módszerek szerint teljesen törvénysértő tevékenységet fejtett ki az akkor már az Igazságügyi Minisztérium hatáskörébe tartozó börtönben. Olyannyira szolgálai módon követték Moszkva utasításait, hogy még az elnevezéseket (operatív) sem változtatták meg.

Első hivatalosan bejelentett éhségsztrájkomat 1964 nyarán tartottam. Előtte levelet írtam az igazságügy-miniszternek, követeltem tőle, hogy vonják ki a börtönből az operatív osztályt, mert zavarja a foglyok életét. Leírtam az engem sújtó jogtalan büntetéseket, és bejelentettem, hogy panaszom orvoslásáig folytatom az éhségsztrájkot. Elismerem, hogy az éhségsztrájk az ellenállásnak szokatlan, tőlünk idegen módja. Bár az olvasástól is többnyire eltiltottak, néha azonban beadtak erősen kommunista beállítottságú könyveket. Ebben a kommunisták hasznos eszközül alkalmazták az éhségsztrájkot, és az írók erősen felmagasztalták az olyan foglyokat, akik ehhez a módszerhez folyamodtak. Pár napos éhségsztrájjal sikerült befolyásolniuk a világsajtót. Felfigyelt rájuk a külvilág. Az én éhségsztrájkomról azonban egyetlenegyszer sem adott hírt sem a Magyar Távirati Iroda, sem pedig más hírügynökség. Teljesen elszigetelten folytattam, de nem volt más lehetőségem annak kifejezésére, hogy nem vagyok hajlandó lenyelni a törvénytelenégeket. Szenvedek az igazságtalanságoktól és a jogtalanságoktól, úgy nőttem fel, hogy otthon ugyanazt a szemléletet nevelték belém, amit a tatai piaristák és a komáromi bencések képviseltek. A világ egységes volt. Nem olyan tudathasadásos, mint ez a mostani. A valótlanságot azt állítják, hogy létezik, a valóságról pedig, hogy nincs. Az ilyen állapot csak katasztrófához vezethet.

Három napig hagytak koplalni. Folyadékot sem vettem magamhoz. Ekkor átvittek a börtön ambulanciájára, és felszólítottak, hogy egyem. Nem! Kompromisszumot ajánlottak: úgy tekintik, hogy folytatom az éhségsztrájkot, ha magamtól megiszom a 960 kalóriatartalmú folyadékot. Elutasítottam. Erre lefogtak, tölcsérben végződő gumicsövet dugtak le nyelőcsővemre, majd beöntötték az előkészített folyadékot. Ez tejből, cukorból, vajból és tojásból álló keverék volt. Ha valaki ügyetlenül dugja le a csövet, félrecsúszhat, és esetleg végzetes következményekkel járhat a tömés, amit mesterséges táplálásnak hívnak.

A börtönben alkalmazott fenyegetéseket részletesen leírtam a *Moszkva batásai a hazai igazságszolgáltatásban* című tanulmányom első részében. A második rész *Moszkva befolyása a büntetés-végrehajtásra* címmel az operatív osztály KGB-ihletésű módszereit ismerteti.

Így ment ez 1966-ig. A pohár pedig lassan betelt. 1966 nyarán Budapesten az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága kéthetes szemináriumot tartott. A tanácskozás első napjára elkészítettem panaszomat a legfőbb ügyésznek. Ebben leírtam, hogy letagadtak bennünket, politikai foglyokat, hogy egy belügyi szerv folytat törvénytelen működést, és alkalmaz törvénytelen módszereket a börtönön belül, hogy a legelemibb jogoktól is megfosztják a politikai foglyokat, hogy a visszaélések és az emberi jogok sérelmére elkövetett túlkapások állandó jelenségnek tekinthetők, és ugyanakkor azt is kértem, hogy tartsanak nyilvános, rendes bírósági tárgyalást az ügyemben. A panaszt átadtam a sétavezető tisztnak, hogy továbbítsa. Azonnal elkülönítettek. Négy-öt hete tartott

már az éhségsztrájkom az elkülönítőben, amikor az egyik tömés alkalmával bejött a kezelőbe a börtön elmeosztályának, a Megfigyelőnek az egyik orvosa, és figyelmeztetett, hogy ha folytatom, átvisznek hozzájuk. Egy hét múlva át is vittek a Kozma utcai országos börtön megfigyelőjébe.

Fölfektettek egy kezelőágyra. Megkérdezték, hogy eszem-e. Tiltakoztam, és jogos panaszaom orvoslását kértem. Kezem-lábam lefoglalták, szétpéckelték a számát, kétfelől a halántékomhoz szorították az elektródákat és rákapcsolták az áramot. Ez volt az első sokkolás. Néhányszor még visszavittek a börtönszárnnyba, de 1966-tól 1971 áprilisáig, a hárshegyi bolondházba való átszállításomig a börtön elmeosztályán tartottak fogva.

Akkortájt kétféle rendeltetése volt a Gyűjtő elmeosztályának. Ott figyelték meg a vizsgálati foglyokat és az ítélteket, hogy nem elmebetegek-e, és ott tartották fogva a kényszergyógykezelésre ítélteteket. A megfigyelés egy hónapig tarthatott. Ha úgy tapasztalták, hogy az ítélte nem elmebeteg, akkor vissza kellett őt vinni a börtönbe. Ha azonban elmebetegnek nyilvánították, akkor meg kellett szakítani a büntetés végrehajtását, és a beteget át kellett helyezni közönséges elmeógyógyintézetbe. Velem másképpen bántak. Módszerük nélkülözte a törvényesség legelemibb ismérveit is. Az elmeosztályon tartottak, hogy büntetésből és megfélemlítés végett kezeljenek, és alkalmazzák rajtam azokat a pszichiátriai módszereket, amelyeket ennek a rendszernek a moszkvai gazdái fejlesztettek ki és rendszeresítettek.

Ha ugyanis elmebeteg lettem volna, akkor át kellett volna tenniök civil bolondházba. De sohasem nyilvánítottak elmebeteggé a börtönének idején. Mint egészséges börtönöst tartottak elkülönítve még az elmebetegektől is a megfigyelőben, csak azért, mert ott voltak meg azok az eszközök, amelyeket felhasználtak ellenem. Sokszor naponta sokkoltak. Végignézték velem mások sokkolását. A sokkolást előzetes kábító injekció nélkül végezték. Heteken át alkalmaztak inzulinsokkolást. Hibernál és haloperidol injekciókat adtak. De az Úristen megőrzött mindezeknek a beavatkozásoknak az elroncsoló következményeitől. Jellemző arra, hogy mennyire híven hajtották végre a moszkvai kényszerítő intézkedéseket, ahogyan az inzulinsokkolást végezték. Még a 25–30 napos időtartamát is az ottani gyakorlat szerint szabták meg.

Amikor tíz év eltelt a büntetésemből, újra bírói tanács elé vittek. De nem azért, hogy teljesítsék perújrafelvételi kérésemet, hanem mert arról kellett döntenieök, hogy megadják-e az úgynevezett harmadkedvezményt. Különbözőbb habozás nélkül elutasították, pedig nekik is átadtam panaszaom egy példányát. Arra hivatkoztak, hogy huszonnégy fegyelmi fenytésem volt. Holott mindazt éppen a törvénytörő intézkedések folytán szabták ki. Így tehát jogorvoslat helyett újabb sérelmek következtek.

1971 áprilisában átvittek az Országos Ideg- és Elmeógyógyintézetbe. Innen 1971 novemberében engedtek ki. A zárójelentésben leírták az alkalmazott kezeléseket, valamint a téves diagnózist. Gyógyíthatatlan elmebetegnek minősítettek. Márpedig ebben az esetben már 1966-ban át kellett volna helyezniük ide. Sőt, mivel még azt a véleményüket is kifejezésre juttatták, hogy úgynevezett bűncselekményem elkövetésekor is valószínűleg már elmebeteg voltam, egyáltalán nem is lett volna szabad börtönbe

zárnuk. Úgy látszik azonban, hogy a KGB irányítású operatív osztály bízott a moszkvai megfélemlítési módszer hatásosságában.

Szabadulásom utáni értesüléseim szerint alighanem kínos lehetett már bent tartaniuk. Úgy tudom, hogy 1969-ben szót emelt értem az Amnesty International. Állítólag sok levelet küldtek és küldettek nekem a börtönbe, és igen rossz néven vették tőlem, hogy azok közül egyre sem válaszoltam. Állítólag velem együtt adoptáltak egy spanyol szolgálatmegtagadót és egy dél-afrikai apartheidellenes néget. Velük leveleztek, családjukkal is felvették a kapcsolatot, sőt a börtönből is kiszabadították őket, én pedig, aki a három közül ráadásul még értelmiségi is vagyok, még csak arra sem méltattam őket, hogy válaszoljak leveleikre. Nem tételezték fel, hogy a Moszkva irányítása alatt sínylődő úgynevezett liberális Kádár-féle rendszer még a leveleket sem kézbesítette. Én ugyanis még csak nem is hallottam, nemcsak a levelekről, de még az Amnestyről sem, hisz még az elmebetegektől is hermetikusan elkülönítették.

Az elmebeteg minősítést sohasem fogadtam el. A jogszabály szerint ez az állapot jogilag megszűnik, ha valaki fél éven át munkaviszonyban dolgozik folyamatosan. Többször is fel akartak venni fordítónak különböző munkahelyeken, de valamiféle titokzatos szerv az utolsó pillanatban mindig megakadályozta felvételemet.

Ha valakit kiengednek a börtönből, a jogszabály szerint kötelesek visszavenni utolsó munkahelyére, ha előzőleg nem olyan állása volt, amely úgynevezett erkölcsi vagy feddhetetlenségi bizonyítványhoz van kötve. Így tehát joggal kértem, hogy vegyenek vissza utolsó munkahelyemre, a Műszaki Fordító Irodába. Mindjárt kijöveletem után el is mentem. A fordítók örömmel visszavettek volna, és a munkaügyi osztályon kellett jelentkeznem. Innen a személyzeti osztályra küldtek, ahol pár nap múlva közölték velem, hogy nincs keret a felvételemre. Egyszer már majdnem felvettek a Közlekedéstudományi Intézetbe. Már az igazgató is megígérte, de a felvételem végül mégis meghíúsult. Megbízásos alapon végzek fordítói munkát. Mivel szerényen élek, igényemet ki tudom elégíteni a fordításokért kapott díjból és a nyugdíjamból. Engem ugyanis mint gyógyíthatatlan elmebeteget bocsátottak el, leszálalékoltak, és rokkantsági nyugdíjat állapítottak meg. Ezt eleinte 500 forintra korlátozták. Időközben azonban már 4200 forintig emelkedett.

Elengedésemtől párhuzamosan megfigyelést és ellenőrzést írtak elő. Egyrészt hivatalosan is ellenőrzött a rendőrség 1976 nyaráig. Kéthetente, majd havonta jelentkeznem kellett, és csak engedéllyel hagyhattam el Budapest területét. Ezzel párhuzamosan az elmeosztály is folyamatos ellenőrzést tartott. Ez a kétféle, egymással összeegyeztethetetlen ellenőrzés hivatalos intézkedéseken alapult. Ezen túlmenően alkalmazták a nem hivatalos megfigyelést. Teszik mindezt sok-sok tiltakozásom és felszólalásom ellenére. Márpedig az effajta ellenőrzések nem kis költségeket emésztene fel.

Amikor már megkaptam az úgynevezett piros útlevelet,²¹ 1981. október 4-én vonatra ültem, és Lengyelországba akartam utazni. A vonat elindulása után azonnal bejelentették a határőrök, hogy parancsot kaptak leszállításomra. Elkülönítették a többi utastól egy üres fülkében, megmotoztak, és szülővárosomban, az első megálláskor

kényszerítettek a vonat elhagyására. Az állomáson megalázó módon végigrángattak, és még belém is rúgtak. Útleveél és személyi okmányok nélkül kellett másnap hajnalban visszautaznom. Azonnal panaszt írtam a legfőbb ügyésznek a durva erőszak miatt, és követeltem a kommunista országokba érvényes útleveél visszaadását. Egyúttal bejelentettem, hogy tiltakozó böjtöt kezdek a budapesti Egyetemi Templomban. Mert hisz ha egy államban még az egyébként is diktatórikus jogszabályokat is megszegik, és így élnék vissza a hatalommal, vajon mire lehet még számítani? Ez, miként már bevezetőmben megjegyeztem, csak egy jogtalanságra felépített, terjeszkedő nagyhatalom kikényszerítette rendszer által előidézett mélypont. Tiltakozó böjtnek nevezem tiltakozásomnak ezt a módját, mert a polgári életben nem kötelező a táplálkozás. Így tehát éhségsztrájk a szó valódi értelmében csak ott folytatható, ahol az étkezés kötelező: például a börtönben, ahol ezt étkezésmegtagadásnak hívják.

Panaszomra nem válaszoltak. Ehelyett az ötödik napon bevitték a hárshegyi bolondházba, ahol felszólítottak a táplálkozásra. Bejelentettem tiltakozásom jogosságát, panaszt tettem elhurcolásom ellen, és bírói szemlét kértem. Az egyik férfi zárt osztály főorvosa, dr. Vajda, jogszerűen ehhez hozzá is járult. Beleegyezett, hogy a bírói szemléig nem eszem, csak vizet iszom. Miként ezt részletesen kifejtettem a Moszkva pszichiátriai hatásáról szóló tanulmányomban, az effajta diktatórikus rendszer minden állampolgárát hivatalos államigazgatási (titkosrendőri) módszerekkel is kötelezi törvénysértések és jogsértések elkövetésére. Az ily módon kényszerített állampolgárok mentesítve érzik magukat erkölcsi vagy hivatásbeli köteleességeik alól, és végrehajtják az intézkedéseket, még ha azok ellentétesek is lelkiismeretük parancsaival. Ennek folytán sajnos nem az a rendkívüli, ha valaki végrehajtja a törvény- és jogsértő intézkedést, hanem az, aki megtagadja a végrehajtást. Október 13-ig békén hagytak. Akkor tartották a bírói szemlét, amelyen részt vett egy bíró, valamint részt vettek az elmeorvosok és pszichológusok. Végighallgattak, és először elfogadták érvelésemet. De alig telt el egy óra, és újból hívtak. Döntésük megváltozott. Bizonyára beavatkozott a mindenütt beavatkozó hatóság. Áthelyeztek egy másik osztályra, és megkezdődött a tortúra. Lekötöztek, és infúziót kaptam. Pár perc múlva delíriumba estem, és rángatóztam, mint a Parkinson-kórosok. Nagy arányban adagoltak haloperidolt az infúzióba. Ez az állapot napokig tartott. Utána gumicsővel próbáltak tömni, de inkább áttértek az erőszak alkalmazására. Ápoltak bevonásával leszorítottak, és erőszakkal öntötték számba a folyadékot. De az Úristen kegyelméből ezen is túljutottam.

Az 1971-es zárójelentés szerint a gyógyíthatatlan elmebetegségem skizofrénia paranoides, vagyis tudathasadásos, üldöztetési, politikai téveszmerendszer, súlyosbítva azzal, hogy még betegségblátásom sincs. A kórrajzkivonat szerint 1963-ban feltehetően újabb schub²² zajlott le. Táplálkozási negativizmus miatt vált szükségessé a felvételem. Ami a táplálkozási negativizmust illeti, az előzőekben már elmondtam, hogy miért folytattam éhségsztrájkomat, amelyet pszichiátriai eszközökkel toroltak meg. Ami pedig a tudathasadást illeti, betegségblátásom helyett álljon itt a véleményem: a Moszkva kikényszerítette monolitikus diktatúrákban a konformizmus, az ál-

lampolgári alkalmazkodás és engedelmisség, vagyis a megkívánt állampolgári viselkedés eleve tudathasadáshoz vezet. Ha az állampolgárok megfelelnek arról, hogy ők tulajdonképpen csak megjátsszák az engedelmes bábu szerepét, és komolyan veszik, és hinni is kezdik azokat a szólamokat, amelyeket Moszkva utasítására próbálnak az emberekbe sulykolni, végül valóban elmebetegekké válnak. Ha tehát épelméjűek kívánnak maradni, de a megkívánt magatartási modellt is meg akarják valósítani, műkedvelő komédiásokként kell élniük.

Egy év múlva, 1982 őszén újabb tiltakozó böjtre kényszerültem. Az ellenem folyó hajsza nem szűnt, sőt erősödött. Ajánlott leveleim nem érkeztek meg a címzettekhez. Ezek miatt a törvénsértő intézkedések miatt panaszt írtam a legfőbb ügyésznek, és ebben kértem boldog emlékü Mindszenty bíboros prímásunk rehabilitálását is, aki a leghatározottabban lépett fel ez ellen a Moszkva által reánk erőszakolt szellem ellen. Ezúttal negyvenhat napig folytathattam a böjtöt otthonomban. Egy este, éppen fordítottam, kopogtattak ajtómon, és bejött három mentőszolgálatos. Felszólítottak, hogy menjek velük. Tiltakoztam. Semmi joguk nem volt effajta hatósági intézkedésre. Erre hátracsavarták kezemet. Ezzel a mozdulattal előrehajtották fejemet, majd önkényesen, kezemnél és lábamnál fogva lehurcoltak a mentőautóba. Még kulcsaimat is önhatalmúlag használták. A hárshegyi bolondházba szállítottak. Itt jegyzőkönyvbe diktáltam panaszomat a velem történtek miatt.

Meg sem várták a kötelező bírói szemlét. Miután nem voltam hajlandó megszakítani tiltakozó böjtömet, nekem estek, brutálisan szétfeszítették számat, és belcöntötték a kávé. Ebben a műveletben részt vettek mindazok az orvosok és ápolók, akik egyébként a valóban súlyos és magatehetetlen elmebetegeket ápolják. Ez is egy bizonyítéka annak a közszellemnek, amelyet a moszkvai parancsuralmi rendszer alakított ki mindenható KGB-jének irányítása alatt működő titkosrendőrségei útján. Elrendelnek egy intézkedést, és az elrendelés ténye feloldja az erkölcs és lelkiismeret parancsát.

Ismét következett a haloperidol injekciózás, a delírium és a tömés. Három hétig tartottak a bolondházban, majd elengedtek...

Elmondtam, amit gondolok 1984. október 10-én is, a Lengyel Kultúra Házában a jaltai egyezményről tartott úgynevezett Jalta-szemináriumon. Az előadások után felszólaltam. Elmondtam, hogy a háború óta megszállásuk alatt tartanak, mégpedig a jaltai egyezmény ellenére, mert annak lényege az önrendelkezési jog, és nincs olyan záradéka, amely bennünket kiszolgáltatott volna Moszkvának, miként ezt az előadók is megállapították. Hangsúlyoztam, hogy ezt az egyezményt a megszállt országokban éppen az önrendelkezési jog szavatolása miatt nem szívesen terjesztik. Hangsúlyoztam továbbá, hogy mi ezt a jogot 1956. október 23-án elismertettük, amit Moszkva október 30-i nyilatkozata megerősített. Mivel pedig a tanácskozás egyik előadója azt az anekdotát mondta el, hogy a csaló harmadik próbálkozását már nem hitték el, és mivel ezt az anekdotát az USA kormányára vonatkoztatta, én elmondtam nekik, hogy az igazi csaló Moszkva. 1956. október 30-án ugyanis ígéretet tett önrendelkezési jogunk tiszteletben tartására. Ennek ellenére november 3-án szuverén hazánk területén KGB-főnökük ve-

zetésével lefogatta akkor éppen szuverén kormányunk Maléter Pál miniszter vezette küldöttségét. Ez a szeminárium válasz akart lenni arra a történelmi jelentőségű beszédre, amelyben Bush akkori alelnök Bécsben értékelte a Jugoszláviában, Romániában és Magyarországon tett látogatásának eredményeit. Hangsúlyozta, hogy Moszkva vasfüggönyt emelt Európa szívében, ami ellentétes a jaltai megállapodásokkal. A jelenlévők felszólalásom hallatán a való tényekre úgy válaszoltak, hogy valamennyien kivonultak a teremből, ők nem hallgathatják tovább! Felszólítottak, hogy hagyjam abba, és menjek el. Azt feleltem, csak akkor, ha írásban visszavonják a meghívásomat, amit meg is tettek. Első alkalommal szólhattam minderről történészekhez, újságírókhoz és diplomatákhoz. Azóta már többször is megtettem, amit az Úristen különös kegyelmének és a Magyarok Nagyasszonya közbenjárásának köszönhetek.

Továbbra is részt veszek az önrendelkezési joggal kapcsolatos vagy annak érvényesülését elősegítő megmozdulásokon, már amennyiben erről valamilyen módon tudomást szerzek, így például Nagy Imre miniszterelnök kivégzésének harmincadik évfordulóján, 1988. június 16-án 3 órakor virágot vittem a Hősök terére, az Ismeretlen Katona sírjához. Egy rendőr fölszólított, hogy vigyem el onnan a virágot, majd igazoltatott, és mikor látta, hogy nem viszem el a virágot, elküldött. Mondtam, hogyan követelheti bármelyik ország rendőre, hogy a virágot elvegyék az Ismeretlen Katona sírjáról? Miután eltávoztam, a Múcsarnok előtt megrohant három polgári ruhás személy. Behurcoltak egy Ladába, és kifuvaroztak Budapestről. Mondtam nekik, hogy majd így bánnak velük kágébés gazdáik is, ha már nem lesz rájuk szükségük. Közöltem velük, hogy a jogellenes fogva tartás és a kényszerítés büntetendő cselekmény. Fót határában megálltak, majd a kertek alján elvittek Felsőgödre. Ott kilöttek a kocsiból. Ott találtam magam ünneplőruhámban egy libalegelőn, mint az úrből odapottyant utas.

Ez volt nyolcadik, emberrabláshoz hasonló olyan elhurcolásom, amikor polgári ruhás személyek vittek el. Másnap, mint korábban is, panaszt tettem a Legfőbb Ügyészségen. Később behívtak a Katonai Ügyészségre, és közölték, hogy elrablóm fegyelmi fenyítést kaptak. Ez volt az első eset, hogy az engem ért sérelem nem csak rám nézve járt következményekkel.

1983-ban három napon át vizsgált Budapesten Prof. Charles Durand, svájci pszichiáter. Ezt követően tartották meg Bécsben a nemzetközi pszichiátriai kongresszust, ahol nyilvánosan igazolta, hogy szavakban és cselekedetekben kifejezésre jutó megnyilvánulásaim teljes mértékben összhangban állnak felfogásommal és eszmevilágommal, továbbá, hogy az üldöztetés nem téveszme, hanem valóság, és hogy a világon semmilyen pszichotikus tünetet nem észlelt rajtam.

Talán még egy tanácsot az esetleges és lehetséges jogtalanul sokkolandó vagy pszichiátriailag egyébként kezelendő pácienseknek! Ha bárkivel effajta brutális és törvénysértő szörnyűséget tesznek, imádkozzék, és teljes bizalommal engedje át magát az Úristennek! Az Ő keze erősebb, mint az elektródákat tartó és az azokat irányító kezek!

Boszorkányok gyökere

A zubbony hajtókáján kék alapon fehér kereszt: az ávós orvos fegyvernemének jelzése. A proletárdiktatúra a törvényhez nem kötött erőszak rendszere, amint Joszif Visszarionovics Dzsugasvili, akit mozgalma Szoszó, Koba néven ismert, s aki a Sztálin – acél, acélember – nevet használta, írja *A leninizmus kérdései* című könyvében. A forradalmi törvényesség valójában törvénytelenység, amihez fölhasználhatók az orvosok közül is azok, akik mindenhez fölhasználhatók.²³ A vallatás nehéz óráiban a gyanúsított mellett állnak, ha elájult, fölemelik a fejét, megvizsgálják a szemét, megnézik a pulzusát, és szólnak, hogy folytathatjátok, fiúk.

Legendákat lehet arról hallani, hogy másképp is segítették a vallatókat. Az igazságzérummal megoldották a szívósan hallgatók nyelvét is. Titkos porokat kevertek az ételbe, vallomáshajtó tablettákat nyelettek a vizsgálatiban.

Egy művi tudathasadás történetét írja le Tóttösy Ernő *Téholy* főcímű könyvében.²⁴ A Brüsszelbe emigrált Tóttösy budapesti ügyvéd volt, az 1948-as államosításokig több gyár jogtanácsosa. Sejtette, hogy le fogják tartóztatni, ezért 1952-ben megszervezte, hogy néhány társával kiszökik innen. A Dunántúlon fogták el, és az ÁVH veszprémi, majd budapesti börtönében vetették alá annak a pszichiátriai vallatásnak, amit visszaemlékezésében dokumentumértékűen megírt. Először az ételébe tették a szert. Megérezte az ízét, és nem akarta megenni, ezért addig állt mellette és fenyegette az őt, amíg ki nem kanalazta a csajkát. Később tableta érkezett. Az egyenruhás orvos megvárta, amíg lenyeli. Hónapokig etették Tóttösyt, akit lassan hatalmukba kerítették a hallucinációk. Részletesen leírja, hogy örökösen vele volt a Hang. Hol rádióként szólt, mintha a készüléket a fejébe építették volna, hol csak beszélt hozzá. Máskor úgy érezte, lebontották cellája falait, és pontosan hallja mindazt, amit az emeleti vallatóban róla beszélnek, amint kihallgatják társait. Tóttösy azt is leírja, hogy a „kezelés” hatására időnként dühöngő rohamai voltak, amit a teljes bágyadság követett. De nem jött álom a szemére. Nem szabadulhatott a hallucinációktól. Sokszor összeverték, gúzsba kötötték azért, mert a titokzatos Hang arra utasította, adjon életjelt a külvilágnak arról, hogy mi folyik bent. Néha kihallgatni vitték, utána mély álomba merült, és másnap nem emlékezett semmire. „Már magam sem éreztem tisztán – írja –, hogy hol kezdődtek és végződtek saját gondolataim, s mikor szólalt meg bennem a Hang.”²⁵

Dolgoztak az arany váll-lapos orvosok. Az egyik dr. Bálint István, az Államvédelmi Hatóság főorvosa. Többször vizsgálta Tóttösyt, aki injekciót is kapott tőle. Szabadulása után tudta meg, hogy Bálint 1949-ben a Szovjetunióban tanulta a titkos „gyógykezelés” módszereit. Az örület határáról Tóttösy Ernőt Sztálin halála hozta vissza. 1953. március 5. után nem drogozták, s lassan tisztult az elméje.

Harminchat évvel később tették fel Moszkvában a bátor kérdést a szovjet pszichiáterek: elmebeteg volt-e Sztálin? A késői konzíliumon a professorok véleményei megütköztek. A dagesztáni Vilenszkij azt elemezte, hogy Sztálin egész élete, zárkózottsága, rendkívüli gyanakvása, saját nagyságának mániája, s nem utolsósorban az, hogy a tényeket alávetette saját nézeteinek, s ez milliós áldozatokat szedett, paranoiás skizofréniára vall. A professor azonban hozzátette azt is, hogy ennek ellenére Sztálin a mai bírósági gyakorlat szerint büntethető volna, mert tökéletesen tudatában volt a jogi és erkölcsi normák példátlan megsértésének.²⁶

Kétségbre vonta ezt a diagnózist Hoffmann professzor. Szerinte a tömeges megtorlás önmagában nem bizonyítéka a téveszmének. Ha így volna, a történelem valamennyi diktátorát elmebetegnek kellene tekinteni. (Amivel kollégáját Hoffmann megakarta cáfolni, számunkra azzal érvel. Meggyőződésünk, hogy minden diktátor téveszmék foglya.)

Hivatkozott Hoffmann arra, hogy még az értelmetlennek tűnő kegyetlenkedésben is van logika. Sztálin például jobban félt attól, hogy tisztjei végeznek vele, mint hogy elveszíti a háborút. Hoffmann ezért nem tekinti beteges cselekedetnek, hogy a generalisszimusz leszámolt a tisztikarral, hanem inkább egy zsarnok megelőző lépésének. Eljut a nem éppen meggyőző következtetésig: ha Sztálin elmebeteg lett volna, hogyan is állhatott volna az állam élén?

Így. Illetve, ha elfogadjuk, hogy nem elmebeteg, annál rosszabb.

A konzílium végén azonban el kellett ismernie Hoffmann professzornak is, hogy voltak időszakok, amikor Sztálinon tényleg eluralkodtak a téveszmék. Egy másik kollégája kizárta a paranoia lehetőségét, ám úgy vélte, hogy Sztálin súlyos pszichopata volt. Patologikusan hitt valamiben, ami valójában nem létezett.

Tóttösy *Tébo*lya 1985-ben még csak Nyugaton jelenhetett meg. Azóta itthon is leírták már Bálint Istvánnak, az Andrássy út 60. rettegett orvosának a nevét.²⁷ És vannak szemtanúk is. Zimányi Tibor a vallatottak közül. Az egykori recski fogoly így emlékezik:

– Engem úgy vallattak az Andrássy út 60-ban 1948 októberében, hogy rajtam hagyták a felöltőmet. Átmeneti kabátban vittek el. Csodálkoztam, hogy rajtam hagyták. Egy kicsit megvédett az a kabát. Persze, a talpamat, a fejemet nem. Egyszer úgy találtak el, hogy teljesen megmerevedtem. Biztos valami ideggócot ért az ütés. „Hívjátok a Bálintot!” Pár perc múlva engedett a merevség, már ki tudtam volna nyitni a szemem, de nem nyitottam ki. Addig se ütöttek. Jött Bálint István orvos. Feltolta a szemhéjam, megmozgatta a karom. „Semmi különös. Dolgozhattok tovább.” Nem folytatták. Nyerem két napot.

Dr. Kun Miklós orvos a szakmából ismerte az ávó házi pszichiáterét. A nyolcvanegy éves Kun doktor úr még ma is működik. Nyugdíjasként jár be az Igazságügyi Minisztérium Elmemegfigyelő és Gyógyító Intézetébe, ami a Kozma utcai börtön területén van. Az ötvenes években az Egészségügyi Minisztériumban dolgozott, Ratkó Anna távolí-

totta el onnan. Dr. Kun Miklósnak hosszú orvosi pályáján egyetlen olyan beteg sem volt, akit politikai nézetei miatt kellett megvizsgálnia. Szép számmal akadtak viszont olyan pszichiátriai esetei, akiknek az elmeállapota a politikai rendszer miatt romlott meg. Dr. Kun Miklós szerint létezik a túlzott igazságérzet:

– Azt értem ezen, hogy valaki a kompromisszum, a gondolai megoldásáért vállalható kiegyezés helyett inkább valamilyen túlzás szerint jár el. Például Medve doktor. Irrealitás egy szörnyállamtól jóvátételt kérni. Az ilyen történetek persze kiválóak arra, hogy fényükben megvizsgáljuk igazságérzetünket, s a társadalom igazságérzetének állapotát, a kiegyezések színvonalát. Politika és pszichiátria kapcsolatának szerintem a türelem a kulcsszava. Tolerancia a mások véleményével, viselkedésével, szokásaival...

– Hogyan lett Bálint István az ÁVH orvosa?

– Egyik szervezője volt a szocialista orvosok körének. Elismerték tagságát az illegális kommunista pártban, aminek én valóban tagja voltam. A felszabadulás, az orosz megszállás után illegális kommunista orvost keresett az ÁVO. Bálint kulturált, művelt ember volt, pesti zsidó, polgári családból származott, tanult Bécsben is, aztán a zsidó kórházban, Richter Hugónál lett ideggyógyász, neurológus. Minden kulturáltsága és műveltsége ellenére volt benne egy jó adag brutalitás. Úgy negyvenhat táján, egyszer találkoztam vele, és szíves szóval invitált: „Miklós, gyere, most végzik ki a nyilasokat!” Gorilla Bálintnak neveztük. Jelen volt a veréseknél, amikor Aczél Györgyöt, Kádár Jánost verték. Ha elájult a páciens, föllocsolták, és ő állapította meg, hogy lehet-e folytatni. Tőle hallottam, hogy Péter Gábornak az Egyesült Államokban élt egy krónikus skizofrén öccse. Intézetben tartották. Egy napon Rákosi behívta Pétert, mert megtudta, öccse van az USA-ban. Haza kell hozatni. Péter Gábor a hazahozatalt Bálintra bízta. Úgy tudom, Bálint Nyugaton is járt ebben az ügyben. Megérkezett az öcs, és elhelyezték egy zugligeti villában, komoly ávéhás őrséggel. Csöndes volt szegény, néha felgyújtotta a ruháját. Aztán következtek a Szovjetunióban a cionista perek, és így itthon Péter Gáborra és Bálint Istvánra ráfogták, hogy cionista. Letartóztatták őket 1953 elején. A szerencsétlen öcsből CIA-ügynököt kreáltak volna. Mindenki megtanulta a szerepét, az a szegény skizofrén nem tudta. Agyon is verték. Úgy tudom, Bálint négy évet ült. Két esztendő a ráfogott cionizmusért, kettőt pedig a törvénytelen ségekben való részvételéért.

– Azt hallottuk, utolsó éveiben vezekelt Bálint István.

Rengeteget dolgozott a munkaegészségtani, az alkoholológiai intézetben.

– Nem vezeklés volt az, hanem buli. Rengeteg nemzetközi kongresszusra küldték ki a gyógyszergyárak. Én még ötvenhat előtt megszakítottam vele minden kapcsolatot. Az Orsó utcában laktam, a 27-ben, Nagy Imre a második szomszédom volt. A 25-ben pedig Heltai Györgyék laktak, ő lett később a Nagy Imre-kormány külügyminiszter-helyettese. Gyurit a Rajk-perrel kapcsolatban lecsukták. A felesége, Ági évekig nem kapott hírt, hogy él-e, hal-e. Ági Lányi Sarolta fivérének, Viktornak volt a lánya. Akadt egy udvarlója, s emiatt eljött hozzám, mert tudta, hogy ismerem Bálint Pistát. Kérdezem meg tőle, hogy él-e Heltai! A BM Korvin Ottó Kórházban volt Bálint székhelye. Fölhívtam, hogy elmennék hozzá. Azzal köszönt el, hogy megkérdezi, fogadhat-e. Már

negyedóra múlva visszahívott, mehetek. Beléptem hozzá, s azt mondtam, Pista, nem kérdezek semmit, csak annyit mondj, hogy Heltai Ági férjhez menjen-e vagy sem? Azt felelte, erre nem válaszolhatok. Mondd meg Áginak, hogy ne nagyon kérdezősködjön, mert baja lesz! Heltai Ági elvált, és két hónap múlva hírt kapott: él a férje... Hát igen. A végén már munkaegészségtannal foglalkozott Bálint. A Tudományos Minősítő Bizottságnál elindult a kandidatúrája. Aczél György állíttatta le azzal, hogy egy verőlegény²⁸ ne legyen kandidátus.

„A legborzasztóbb és a legelviselhetetlenebb az a gondolat, hogy ha a kommunista politikai rendőrség kezébe kerülök – emberi személyiséget is meggyilkolják. Az ördögi módszerek, mint előttem annyi más, engem is idegen emberré preparálnak. Nem én fogok beszélni, hanem belőlem az a gonosztevő beszél majd, aki a hatalmában tart. Soha el nem követett bűncselekményeket hazudok majd magamra, aljas szándékokkal vádolom majd magamat, megtagadom eszményeimet, egész pályámat és önmeggyalázás szerepében lépek föl a nyilvánosság előtt, ellenségeim káini öröme és utálatára és mindazok fájdalmára, akikért éltem”²⁹ – írja Barankovics István a visszaemlékezéseiben.

Ördögi módszerek, ördögi szerek. Töttös Ernő könyvében azt olvastuk, hogy azokban az időkben a Chinoin gyógyszergyárban készítették az akaratgyengítő és a valloásra kényszerítő mérgeket. Legtöbbször a szkopolamint említi. A pszichiátriai mérgeket már Mexikó és Peru indiánjai és a magyar füvesemberek is ismerték. Például a beléndeket (régi nevén bolondító csalmatok). Ez a szkopolamint is tartalmazó mérgező növény Indiában fájdalomcsillapító és altató. A középkorban kedvelt bájitalt főztek belőle. A csüngő belénd vagy farkasbogyó atropint, szkopolamint és kolint tartalmaz. Súlyos mérge, értékes gyógyszer. A népi gyógyászatban ősi bájitalként, erotizáló szerként használják.

A szkopolamin orvosi alkalmazása: nyugtató, altató, fájdalomcsillapító, s nem utolsósorban kábítószer. A szkopolamin megszünteti az ember motorikus izgatottságát. A dühöngő elmebeteg a hatására teljesen elernyed, tehetetlen lesz, de nem alszik el, és megmaradnak a hallucinációi. Ha egészséges emberbe adagolják, zavartságot, kábultságot, s csaknem teljes mozdulatlanságot okoz. A beszéd és a nyelés elnehezül, aztán mély álom következik, amelyből másnap kábultan, fejfájással ébred az ember, és semmire sem emlékszik.

A félelmetes hangjáról ismert mandragórát Shakespeare is említi a *Romeo és Júliában*:

„Hol éjféltájon szellemhad repes –
Ó, jaji ha tán korán ocsúdom ott,
Hol dögletes bűzben sikoly riad,
Mint egy kitépett mandragóra jajja,
Melytől megőrül minden földi lény...”

Mészöly Dezső fordítása

Az őrijító mandragóráról, vagyis a burgonyafélék családjába tartozó Atropa mandragoráról Benedek István is megemlékezik: „Világos, miért az orvos és orvoslás szimbóluma ez az átkos-áldott varázsgyökér? Csupa mágia, csupa hókuszpókusz, de a mélyben ott a valódi hatóanyag. Növény is, ember is, gyökér is, szellem is. Még a kísérleti kutya is ott vonít a szimbólumban, és a diadalmas kűrtharsogásreklám elfojtja a jajszót. Gyökérlábaival évezredek kúszott át a pimasz kis manó, megőrizve varázslatos erejét, babonán hívva és sarlatánt hizlalva, míg végre gyökérszívéből kiemelte a kémcső a scopolamint meg atropint, és a tudomány fölkiáltott: ennyi az egész! Be sokáig eltartott, istenem, és vajon itt-ott nem gyógyít vagy mérgez még mindig a boszorkánygyökér?”³⁰

Az embert nemcsak kémiai, hanem lelki eszközökkel is lehet irányítani. Különleges körülményeket teremtenek – például félhomályos, hangszigetelt, szűk cellát – az agymosáshoz. Néhány hét teljes magány után ilyen helyen az ember nem tudja már megkülönböztetni a valóságot a képzelődéseitől. S ekkor belép a cellába valaki, és elkezd rábeszélni, például arra, hogy a fehér fekete, a fekete pedig fehér.

Bizonyos, hogy a koncepciós perekben is alkalmazták az agymosást. Feltételezhető, hogy belehelyezkedve például Rajk László hithű, elkötelezett kommunista tudatába, fondorlatos agymosás eredményeképpen mondták ki vele: ha a mozgalom, a párt érdeke úgy kívánja, akkor azt a sok szörnyűséget mind én tettem!

Nincs ennek irodalma nálunk.³¹ Ám ha feltételezéseinket nem tesszük közzé, nem is lesz. S nem fog kiderülni, hogy az ÁVH a gyógyerejű hipnózissal hogyan élt vissza foglyai megdolgozásakor. Ne féljünk hát attól, hogy megkérdézzük: a bálintistvánok módszerei között ott volt-e a hipnózis? Hiteles választ akkor kaphatunk, ha a nagy perek kihallgatási jegyzőkönyveinek teljes anyagát – a fennmaradt piszkozatokat is – pszichiáterek, pszichológusok vizsgálhatják meg. Semmi ellentmondás nincs abban, hogy az ötvenes években üldözték a pszichológiát is, miközben e tudományt – valószínűleg! – tökéletesen alkalmazták a boszorkánykonyhájukon. Rákosiék privilegizálták a tudást, kisajátították a pszichoterápiás eljárásokat is. Már az ókori Egyiptom orvospapjainak a beavatási szertartásai bizonyítják, hogy a tudást a hatalom birtokosai nagyon védték. Diktatúrákban mindig visszatartják az ismereteket.

De lehet-e a titkos tudás birtokában egy népet hipnotizálni? Sajnos a tömegszuggeráció nem csupán köznyelvi fordulat. Lehetőség van arra, hogy tömegeket, sőt, akár egy népet is kézre kerítsen valaki a lélektan, a pszichoterápia, a hipnózis módszereit alkalmazva. Hitler beszédeiben rengeteg elem a tömegszuggerációra épült. Nyilván nemcsak saját kútfejből merített a náci diktátor, hanem egy csoport állt mögötte, amelyből nem hiányozhatott a „lélekügyi szakértő” sem.³² Krízisek, gazdasági válságok idején könnyű rátalálni az emberek vágyaira, s a „vágyaiknál fogva” megragadni őket. Hitler azt mondta a tömegnek, nem vagytok ti szerencsétlenek, nem vagytok buták, akik még egy gazdasági válságot se tudnak legyűrni! Ti tehetségesek vagytok! Nagyok vagytok! Ti vagytok a felsőbbrendű emberek!

Pontosan azt szuggerálta a tömegbe, amire a tömeg vágyott. S közben azonnal megkezdte a bűnbakképzést. Rámutatott egy kisebbségre, a zsidókra, és azt mondta: ők fosztanak ki benneteket! Ők nehezítik meg a ti fölemelkedéseteket! És a tömeg éljenzett. Ha sok ember van együtt, az egyéni felelősség amúgy is csökken. Bizonyára ezért van nálunk annyi bizottság...

V.

A LEGFŐBB ÉRTÉK

A szovjet példa

Peches ember ne olvasson Marxot. A leningrádi haditengerészeti iskola oktatója minden viszontagságát annak köszönhetette, hogy hibát talált a *Tőke*-ben. Holott abból csak idézni szabad.

A fehér éjszakákon kezdődött. Az álmatlan oktató az éjfél nap fényénél elveszítette realitásérzékét, és szórakozottságában arra vetemedett, hogy utánaszámol Marx Károlynak. Rájött szegény, hogy Marx rosszul számította ki az értéktöbblettörvényt. Mindjárt meg is védte a nagy klasszikust. Már hogyan is számolhatott volna pontosan, hiszen a halmazelméletet csak halála után fedezték fel. És megírta tudományos értekezését Marx tévedéséről.

Éberség! Aki ma Marxnál talál hibát, holnap Leninnél fog, s onnan már csak egy lépés, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja soros főtitkárának számoljon utána. A tengerészeti oktatót kizárták a pártból, kicsapták az iskolából, ahol tanított. És a politikai pszichiáterek kezére adták. Hosszú évekig makacsul kereste az igazát, mígnem – már Gorbacsov érájában – az eset nyilvánosságot kapott és a meghurcolt utánaszámolót rehabilitálták. A botrányt kiobbantó cikkben³³ az újságíró és G. I. Misin pszichiáter, katonaoorvos között a következő párbeszédet olvastuk:

- Önnek tehát az a véleménye, hogy N. elvtárs idegbeteg?
- Természetesen, nem értett egyet Marxszal!
- Csakhogy világszerte milliók nem értenek egyet Marxszal. Ők is bolondok?

A polpszichiáter nem válaszolt. Lehet, hogy magában azt gondolta: gyanúsakat kérdez ez a zszurnaliszta. Nem kéne fölvenni a megfigyelőnkbe?

Az utánaszámolás lett Szlobodszkij ötvenhat éves mezőgazdász végzete is! Minek ugrált? Békésen nyugdíjba mehetett volna az állami agráripari bizottságtól, ha nem adogatja össze a túlteljesítési jelentésekből, hogy ágazata üzemében képtelenség három és fél millió darab mezőgazdasági gépet összeszerelni.

Következtetéséről tájékoztatta a főnökeit. Hát mi történt Szlobodszkij polgártárssal? Eddig olyan megbízható volt. Ellenőrző feladatot szántak neki, hogy jóvátehesse a kilengést. Elétettek egy újabb munkasikerlistát, s csak arra kérték, írja alá, sürgős, a központban már nagyon várják. De Szlobodszkijon már nem lehetett segíteni. Több mint egymillió rubel túlszámolást mutatott ki, s erről levelet írt az SZKP Központi Bizottságának. Nyomott hangulatából az se mozdította ki, mikor egy este autó fékezett a ház előtt. Érte jöttek a mentők. Az OSZSZK Egészségügyi Minisztériuma 4. számú Főigazgatóságának központi rendelőintézetéből érkezett orvos telefonon erősítést kért, holott Szlobodszkij betegségének egyetlen tünete az volt, hogy nem válaszolt a kér-

déseire. Újabb ápolók és orvosok nyomultak a lakásba, és elszállították a családfőt, a feleségének annyit se mondtak, hogy hova és miért. A 4. számú Főigazgatóság ideggon-dozó intézetébe került a notórius utánaszámoló. Másnap felhívta a feleségét, és kérlelte, vitesse el ebből a kórházból. Már nem lehetett, mert az orvosok elkérték az asszonytól azt a levelet, amelyet betegjelöltjük a Központi Bizottságnak írt. Az összeadási hibák szakszerű feltárásáról. V. A. Torbe osztályvezető orvos, valamint Sz. A. Jefremenko és O. A. Nyikolszkaja kezelőorvosok bizonyítva látták feltevésüket, hogy a bevittnél az idegbaj tünetei mutatkoznak: hiperaktivitás, öntúlértékelés, túlérzékenység. Sőt állandó töprengés! Így aztán Szlobodszkij, akinek sohasem volt dolga pszichiáterrel, sose szedett különösebb gyógyszereket, felmenői közt sem találni elmebetegeket, megkapta a kórlapját: enyhe lefolyású skizofrénia. Később, a gondos kezelés nyomán, a diagnózis mániás depresszióvá fejlődött. Belenyomtak a betegbe egy jó adag szulfozint, teletöm-ték nyugtatóval, és becsukták a Gannuskin elmeegógyintézet dühöngőjébe.

„Hohó! Galambocskáim, egy narkóست hoztak” – lelkendezett Zinajda Sztjepanovna doktornő, s mikor a páciens kézzel-lábbal ellenkezett, hogy injekciót nyomjon a farába, utasítására Szlobodszkijt úgy összeverték az ápolók, hogy utána mesterséges légzést kellett alkalmazni.

Beadványokkal bombázta Szlobodszkij Moszkva Kujbisev kerületének belügyi hivatalát, s mikor megunták a leveleit, végre elindult a büntetőeljárás a gyógyintézet túlkapásai ügyében. A nyomozó tiszt igyekezett őt áldozatból tanúvá „átképezni”, s lebeszélni arról, hogy a bíróság előtt a megveretéseiből származó számtalan törésével hozakodjon elő.

Több mint két év múlva az utánaszámolót rehabilitálták: a 4. számú Főigazgatóság levélben közölte vele, hogy elmeegógyintézeti elhelyezése indokolt volt, ám elbocsátáskor nem vették őt nyilvántartásba.

Bezzeg a sztálini időkben ilyesmi nem történt. Nem szórakoztak bolondokházával. A re-nitens utánaszámolókat elnyelték a kényszermunkatáborok.

Abban az országban, ahol az élenjáró szovjet tudomány zászlóvivőjének Sztálint tekintették, pszichiátriára sem volt szükség. A Szovjetunió főorvosa, Joszif Visszarionovics a korszak egyik legnagyobb neuropatológusát, V. N. Behtyerevet minden valószínű-ség szerint megölette, mert Behtyerev 1927-ben megvizsgálta őt, s patológiás esetnek tartotta. Pszichiáterperek azonban nem voltak a harmincas években, a mérnökperek-hez, a trockista-buharinista perekhez hasonlóan. Minek?

Megtették kánonnak Pavlov elméletét, amely állatkísérleteken alapszik. Ebből következően az ember lelki magatartását is állatokon kellett volna tanulmányozni. El-sorvadt a Szovjetunióban a pszichiátria.

A hrucsovi olvadás a kőbányából, az erdőirtásokból, a kényszermunkatáborokból utánaszámolók tízezreit utalta át a fehér szögcsdrót mögé, a kényszergyógytáborokba. A pszichiátriát ellepték a véleménysebszerek, a panaszkioperálók, a vallásamputálók, a lelkiismeret-röntgenezőik. A lélek urológusai. Kiemelkedik A. V. Sznyezsnyevszkij,

a szovjet betegség, az úgynevezett *enyhe lefolyású skizofrénia* föltalálója. A pszichiáterek „kényelmes diagnózisnak” nevezik, mert bárkire ráhúzható. Napjainkig hódított, s ki tudja, akkora országban hány helyen hódít még ma is a tézis, hogy a legek társadalmában nincsenek olyan egészséges emberek, akik ne értenének egyet a vezetőség véleményével. Mindenki más dilis. A szovjet Btk. 70. cikkelye kimondja, hogy a szovjet társadalmi rendszernek tudatosan ártó rágalom terjesztője zárt elmegyógyintézeti kényszerkezelésre ítéltető.

A hatvanas években olyan gondolkodókat, mint Zsoresz Medvegyev, sikerült kimenteni a fehér rács mögül. Többek között Szaharov, Tvardovszkij, Romm tiltakozott ügyében. Nem kellett sok a bolondokházához 1960-ban Valerij Tarszisznak sem. Külföldre juttatott egy novellát, amelyben bírálta a szovjet életet. Nem sokkal a novella megjelenése előtt letartóztatták és diliházba zárták. A külföldi tiltakozás hatására 1963-ban nyerte vissza szabadságát. Ezután már a pszichiátriai intézetekben szerzett tapasztalatait írta meg és juttatta Nyugatra. Tarszis 1966-ban menekült el a hazájából.³⁴

Három év börtönre ítélték Vladimir Bukovszkijt, mert részt vett egy moszkvai tüntetésen. 1970-ben szabadult. Neki már volt ideg-elmés múltja. A hatvanas évek elején húsz napot töltött a megfigyelőben, mert Milovan Đilas tanulmánykötetét találták meg nála. Szabadulása után egy éven át adatokat és diagnózisokat gyűjtött a szovjet polpszichiról. Bizonyítékait 1971-ben külföldre küldte. Amikor ez kitudódott, megint letartóztatták. A tárgyalásán a vádak között szerepelt: híreszteli, hogy a szovjet elmegyógyintézetekben egészséges embereket tartanak. Szovjetellenes agitáció és propaganda miatt két év börtönre és öt év szigorított javító-nevelő munkára ítélték.

Az állami szervek hivatalos cáfolatai ellenére – egy-egy cáfolat felér az önvalló-mással – mind több adat derült ki a pszichiátriai jellegű letartóztatásokról. A hetvenes évtizedben az Amnesty International százhusz esetet tárt fel és hozott nyilvánosságra. Egyiknek a valóságtartalmát sem cáfolták.

„Távol áll tőlem a szándék – írja nevezetes leleplező cikkében Leonyid Zagalszkij a Lityerturnaja gazetában –, hogy az említett orvosokat az olvasóknak valamiféle fehér köpenyes hóhéroknak tüntessem föl. Ők egyszerűen a tegnap emberei, egy olyan időszaké, amikor a vezetőség bármely követelésére a legnépszerűbb válasz a végrehajtási készség volt: mit parancsol? A pszichiátriában előforduló felderített visszaélések óriási száma, a pszichiátria politikai célokra történő felhasználása cáfolhatatlanul bizonyítja az orvostudomány e területén a vezetők felelősségét. Hozzájárulásukkal egészséges embereket küldtek elmegyógyintézetbe, soha el nem távolítható foltot ejtettek emberek életrajzán, egész életén. A pszichiáternek is jogában áll téves diagnózist adni. De olyat nem, ami a beteg számára társadalmi következményekkel jár. Ha a te hibádból csak egyetlen élet is veszendőbe ment, távoznod kell. Ezt megteszik az olyan társadalomban, amely igényt tart arra, hogy civilizáltnak nevezze.”

Az Amnesty International tudatta a világgal, hogy kilenc szovjet városban van különleges pszichiátriai intézet: Kazány, Szmolenszk, Leningrád,³⁵ Kalinyingrád,³⁶ Minszk,

Dnyepropetrovorsz, ³⁷ Orjol, Blagoveszenszk, Kizil-Orda. A leghírhedtebb a szmolenszki Szicsjovka.

Bár hivatalosan elismert a kényszergyógykezelés, még sincs szabály, amely rendezné a kezelték jogi helyzetét. Semmiféle jogorvoslati lehetőségük nincs. Csak orvos jóváhagyásával, aláírásával írhatnak levelet még a rokonaiknak is. Az orvos megtilthatja az olvasást és az írást. Így járt Pjotr Grigorenko is, és amikor tiltakozott, orvosa azt válaszolta: „Minek magának írószerszám? Elkezd gondolkodni, azt meg le akarja írni, és ez az ön esetében szigorúan tilos.”

Az intézetek lakóinak nincs kapcsolatuk jogi képviselőkkel vagy másokkal, akik érdekeiket védhetnék. Ha panaszuk van, a felügyeletet gyakorló szervhez sem fordulhatnak. Egy sor speciális intézmény olyan épületben van, amelyet eredetileg börtönnek építettek. Előfordul, hogy beteget magánzárkában tartanak. Általában nagy kőfallal, szögesdróttal, felfegyverzett őrökkel és kutyákkal zárják el őket a külvilágtól. A személyzet az igazgatótól a pszichiáterig az MVD, a Belügyminisztérium alkalmazottja. Az ápolók nagy része javító-nevelő munkára ítélt köztörvényes. Mégis, az ilyen „gyógyintézet” más, mint a börtön, mert itt semmiféle garancia nincs a szabadulásra. Gyakoriak a verések, a gyógyszeres megtorlás. Ilyen csodaszer a szulphazin, amely magas lázat, gyomorgörcsöt és erős fájdalmakat okoz. Használják még büntetésként haloperidolt, aminazint, triftazint. A túlélő betegek beszámolóiból tudható, hogy ezek a szerek rettetes kínokat okoznak.

Sznyeysnyevszkij meghalt, de osztályozása él. Más idők járnak. Egyre többet tudhatunk a szovjet polpszichiról, s nemcsak nyugati, hanem milliós példányszámú moszkvai lapokból is. Ez már a változás, egyelőre szavakban. Hozzákezdtek a zárt intézeti rendszer bontásához. Felépítésére több mint három évtizedet fordítottak. A központ a moszkvai Szerbszkij általános és igazságügyi pszichiátriai tudományos kutatóintézet. A Szerbszkij is inkább börtönre emlékeztet, mint kórházra. Az NBC amerikai tévétársaság stábját 1988-ban beengedték a szigorúan őrzött házba. Filmhezhetek a betonkalitkára hasonlító sétálóudvaron, melynek közepén egyetlen fa áll, gondosan körülvéve szögesdróthálával. Filmhezhetek a Szerbszkijben mindenütt, csak az osztályokon nem. Így a tizenöt személyes kórtermekről, az alumíniumcsajkákról és a kitörésbiztos hálóságyakról – rajtuk a felirat: Made in USA – az egykori bentlakók nyugati lapokban megjelent önvallomásaiból értesülhettünk.

A béketábori polpszichiátriának nincs bőséges szakirodalma. Ezért is izgalmas az 1983. szeptember 20-i amerikai kongresszusi meghallgatás, melynek jegyzőkönyvét az Amnesty International tette közzé. ³⁸ Az USA Képviselőháza külügyi bizottságának emberi jogi albizottsága tanúkat, szakértőket hallgatott meg, dokumentumokat tekintett át, hogy megformálja véleményét a szovjet pszichiátriáról. A súlyos visszaélések áldozatait több tízezerre becsülték. Megállapították: főként a politikáról másképp gondolkodók és a panasztevők pályázhatnak jó eséllyel arra, hogy jön értük a rabmentő. A földértett ügyek elsősorban a vallás-, vélemény-, gyülekezési és utazási szabadság követeléséből

indultak ki. A polpszichit 1956 után kényes bírósági eljárások elkerülése érdekében vezették be. A drogok alkalmazásának célja a megfélemlítés és a teljes személyiség megváltoztatása. Ezért az egyik előadó „jelkiismereti foglyoknak” nevezte az „ápoltakat”. Tom Lantos képviselő a konkrét eseteket hallva a „legördögibb módszernek” nevezte az elhárításnak ezt a módját. A tanúk beszámoltak arról is, hogy az esetek többségében az elmeógyógyintézeti beutalások a KGB ukázára történnek.

E módszerek a testvérországokban sem ismeretlenek. Egy hír Bulgáriából: 1989. március 1-jén letartóztatták és elmeógyógyintézetbe vitték a negyvenhárom éves, mélyen hívő ortodox keresztény Georgi Todorov Mincsevet. A kétgyerekes családapa húsz évet töltött azzal, hogy terveket dolgozzon ki a nép ellátásának javításáról s más gazdasági reformokról. Lakásában iratai közt ezeket a terveket találta meg a rendőrség.³⁹

Mik a pszichiátria politikai tünetei? Az amerikai kongresszusi bizottság elé került egy negyvenoldalas táblázat, a Sznyezsnyevszkij-iskola alapvetése. E táblázat foglalja rendszerbe a tüneteket. A fontosabbak: eredetiség, ideológiai eltérés, félelem és gyanakvás, vallásosság, ambivalencia, bűntudat, viselkedési zavarok, a rész kérdések megfigyelése, reformizmus, a valódi leninizmus hirdetése (vagyis valaki azt állítja magáról, hogy ő az igazi leninista, nem pedig mások). Ugyancsak a tünetek közé sorolják például a panaszkodást a hatóságra, az ukrán nemzeti költészet terjesztését, a kereszténységet, a zsidó vallás hirdetését, valamint saját írások terjesztését. És van, akit azért kezelnek, mert kiáll a kezelvek mellett.

„neved nincs
tárgy vagy csupán
karodon a leltári szám –
tárgy vagy
csíkos huzattal
beszélni tudsz ugyan de nem tanácsos
és nem tanácsos hallgatni sem
és nem tanácsos aludni nem tanácsos virrasztani
nem tanácsos enni nem tanácsos éhezni
nem tanácsos robotolni nem tanácsos kibújni a munka alól
nem tanácsos betegnek lenni
nem tanácsos egészségesnek lenni
nem tanácsos járni
nem tanácsos helyben ülni
nem tanácsos megszökni nem tanácsos maradni
nem tanácsos túrni nem tanácsos lázadni
nem tanácsos gondolkodni sírni nevetni
nem tanácsos meglátni társad cafatokban lógó húsát
nem tanácsos félrefordulni égre bámulni szemed földre sütni

nem tanácsos sajnálni akit hideg vízzel locsolnak a havon
nem tanácsos sajnálni akit élve eltemettek
nem tanácsos sajnálni akit élve megégettek
nem tanácsos részt venni
nem tanácsos közömbösnek maradni
nem tanácsos élni
nem tanácsos meghalni – „⁴⁰

A Pszichiátriai Világszövetség már 1977-ben Honoluluban elmarasztalta a szovjet tagszervezetet a módszerei miatt. Többször megismételték a felszólítást, hogy szüntessék meg a visszaéléseket. Utoljára az 1984-es bécsi pszichiátriai világkongresszus előtt. Oda azonban a szovjet küldöttség már el se ment, inkább kiléptek a nemzetközi szervezetből, amelynek 1967-től a tagjai voltak.

Változnak az idők. 1988 elején megjelent a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének reménykeltő rendelete. Az áll benne, hogy az idegrendszeri zavarokban szenvedő emberek ezentúl ügyvédhez fordulhatnak, megfellebbezhetik a pszichiáterek döntéseit a bíróságon. Még abban az évben az egészségügyi minisztérium felügyeletére bízta a belügy zárt kórházát, ahol bűncselekményt elkövetett emberek százait kényszergyógykezeltek bírósági határozat alapján.

Megjelent azonban a rendelet végrehajtási utasítása, a végérvény. E szerint pszichiátriai vizsgálat jogcíme lehet az is, ha valaki megsérti a szocialista együttélés szabályait.

De ki mondja meg, hogy mik ezek a szabályok? A pszichiáter? A rendőr? A brigádvezető? A házmester? „A főpszichiáter az elsődleges pszichiátriai kivizsgálás szükségességéről... a hozzátartozók, ismerősök, szomszédok írásos bejelentése alapján dönt.”

Ideg-elme kint is, bent is

*„Az igaz és szilárd eltökéltségű férfiút
Sem a parancsolgató polgárok gonosz dübe,
Sem a fenyegető zsarnok arca
Nem rendíti meg erős lelkében.
Ha szétzúzva összedől a világ,
Mint rettenthetetlent ütik agyon a romok.”*

Sántha Kálmán sírfelirata (Horatius: III. óda, részlet.
Fordította: Majerszky Klára, Sántha Kálmán özvegye)⁴¹

Önmaga agyára ment a szovjet bányász, Alekszej Sztahanov, a róla elnevezett mozgalom névadója. Mire azonban ön- és közveszélye kiderült, addigra azt a magyar orvos-professzort, Sántha Kálmánt, aki a sztahanovisták munkaverseny-mozgalmának veszélyeire ráirányította a figyelmet, ellehetetlenítették, halálos beteggé tették.⁴²

A Donyec-medence Irmino nevű bányájának légkalapácsos embere nem tizenhat tonna, hanem annál sokkal, de sokkal több fekete szenet bányászott ki 1935. augusztus 31-én, egyetlen öt óra negyvenöt perces sihta alatt, szovjet s egyúttal világrekordot állítva föl. Hogy egészen pontosan mennyi volt az a szén – nem tudjuk megmondani. Minden lexikonban más a tonnaszám. Mintha a lexikonok is munkaversenyben volnának, hogy melyik képes még magasabb számot kinyomtatni: „A Sztahanov-mozgalom csaknem másfél évtizedes története alatt óriási fejlődésen ment keresztül. Általános népi mozgalommá lett, ahol merész kezdeményezők ezrei a dolgozók millióit ragadják magukkal.”⁴³ Így aztán van lexikon, amelyik 227 tonna szénről tudatja olvasóit, s van amelyik csak százvalahányról... A mozgalom propagandisztikus célja volt, hogy bebizonyítsa a szovjet építőmunka fölényét. Egy-egy bányásznak – textilmunkásnak, marós-nak, lakatosnak... – öt-hat-nyolc-tízszeres normát kellett teljesítenie. Sántha Kálmán, a maga professzor úri módján, arról beszélt, hogy az emberek idegileg nem jól reagálnak arra, ha ki akarják őket belezni.

Ahogy a Republic számában éneklik:

*„16 tonna
Fekete szén.
16 tonnát raksz és
Mennyi a bér?
Meghalni kéne,
De nem lehet.*

*A vállalat nem engedi
A lelkeimet.*

*Ref.:
Kedvesem, jöjj velem!
Ez a harc lesz a végső.
Kedvesem, jöjj velem!
Senki más nem jöhet.
Kedvesem, jöjj velem!
Az égbe visz ez a lépcső.
Innen más út ki már
Nem vezet."*⁴⁴

Harcosok, jobbítók, társadalmi nagyjavítók hatalomban és ellenzékben, egy félmondatnyi időre, ha elcsendesednénk: „*sobasem épített fel hangzatos teóriákat és nem ismerte a homokra épített diagnózisok gyönyörűen megfogalmazott lehetőségeit*”. Egy orvosról írta egy másik orvos ezeket a szavakat, de mindenkire vonatkoznak, aki hozzányúl az emberhez, a világhoz azzal a szándékkal, hogy sorsába beavatkozzon, változtasson az állapotán. Dr. Sántha Kálmán akadémikusról, a magyar idegsebészet megteremtőjéről emlékezett meg az idézett szavakkal évtizedekkel ezelőtt egykori tanársegédje, dr. Juhász Pál ideg- és elmegyógyász professzor, a Magyar Pszichiátriai Társaság alapító elnöke.⁴⁵

A történet szálai a mai Magyarország határain túlról erednek: Sántha Kálmán 1903. július 12-én született az akkori Torontál vármegye székhelyén, Nagybecskerekben.⁴⁶ A Béga-parti városban, amelyet magyarok, szerbek, németek, szlovákok, románok laknak; római katolikusok, görögkeletiek, zsidók, evangélikusok és reformátusok. A török és a Rákóczi-szabadságharc utáni újratelepítések idején, a XVIII. század első felében még spanyolokat is visznek oda, ekkor Nova Barcelona megnevezést kapott a település. De a spanyolok képtelenek voltak a Béga és a Temes mocsaraihoz alkalmazkodni, s két év alatt kihaltak.

Mi, többiek, megmaradunk, és építünk egy szép kis kultúrközpontot. Főterén ma Péter király lovas szobra büszkélkedik: pontosan azon a helyen, ahol Kiss Ernő aradi vértanú emlékműve állt 1906–1918 között.⁴⁷ A szerb Péter király szobrának felállítására idején nevezték el Nagybecskereket Petrovgrádnak, de hamarosan jött a második világháború, a németek, s velük a Grossbetschkerek nevezet. A város 1941–44 között német megszállás és közigazgatás alatt élt. Pétert a lovával együtt ledöntötték, és sokáig nem is került vissza, mert Kiss Ernő szobrának helyén a város új névadójának, Žarko Zrenjanin második viláégékes jugoszláv partizán néphősnek az emlékművét emelték. Nemrég újra Péter királyt állították oda, és a múzeum raktárából a Kiss Ernő-szobor feje is előkerült. Ez a háttér. Egyetlen főterén az egész magyar huszadik század. Ezen a főterén van, benne Székely Bertalan oltárképével, a római katolikus püspöki székesegyház, amelyben Sántha Kálmánt 1903 nyarán megkeresztelték.

Öt év múlva a hatgyerekes Sántha család Rákospalotára költözött, a hetedik testvér már ott jött világra. Jó tanuló, jó sportoló gyerekek! Büszkén fényképezkednek a kiváló bizonyítvánnyal és akrobatikus tornamutatóványaikkal, amelyekben különösen Kálmán jeleskedik. Egy asztalon egy másik asztal, rajta két lábon áll egy szék, s megüli a majdani, világhírré lévendő professzor.

A világhír első állomása: a budapesti orvosi egyetemet kormányzó gyűrével fejezi be 1929-ben. Az Esti Kurír 1929. június 2-ai száma megszólaltatja Sántha Kálmánt: „Én nem voltam egyetlen bajtársi egyesület tagja, nem tüntettem, sem nem verekedtem, csak tanultam.”⁴⁸ Tudásának köszönhetette, hogy bekerült dr. Schaffer Károly világszínvonalú agyszövetani intézetébe. Megnyílt számára a nagyvilág is: 1936–37-ben Rockefeller-ösztöndíjas Montreálban, Penfield neurológiai intézetében, „ahol a korszerű műtéti technikát el lehetett sajátítani”.⁴⁹ Csábító ajánlatokat kap Sántha az új világban, de inkább a hazáját, Magyarországot választja, s még csak nem is Budapestet, hanem Debrecent. Idehozza Montreálból a modern műtéti módszereket. Ez a választás gyorsan besodorja, a Hortobágy szélén, történelmünk fő áramába. 1941 szeptemberében már nyilvános rendes tanár, 1944 végén pedig mint dékánnak át kell vennie az elárvult orvostudományi kar vezetését. A debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlésnek alelnöke lett, miközben betegek sokaságát gyógyítja, sikeresen harcolva a háború utáni szegényes körülményekkel is.

Ekkor kezdődik a „Sántha-ügy”.

Nemzetgyűlési alelnökként nehezmenyezte, hogy a szovjet hadsereg a magyar civil lakosságból is „hadifoglyokat” szed. Majerszky Klára idézi a felháborodott levelet, amelyet Révai Moszkvába küldött Rákosinak: „Még hozzánk közel álló elemek is (mint pl. Sántha alelnök, sőt maga Erdei is) megvadultak, és arról beszélnek, hogy ez ugyanaz, mint amit Hitler csinált a zsidókkal stb.”⁵⁰

Alighanem ez a levél indította el a „Sántha-ügyet”, amely több nem jelentéktelen állomás után megérkezett 1951. február 14-éhez. Ezen a napon a negyedéves medicusoknak tartott előadásán Sántha professzor – a följelentések szerint – azt pertraktálta, hogy bizonyos elmebetegségek a sztahanovisták között gyakoribbak. Való igaz, beszélt a kényszer hatására elért teljesítmény káros mivoltáról, s példának valóban a sztahanovistákat hozta föl. De figyelmeztetése a mai kapreál régi-új harapófogójában is értelmezhető.

Sántha profnak ekkorra már voltak rossz tapasztalatai a tudományos közélettel. Az *idegrendszer kórtana* című munkája az utolsó előtti háborús évben jelent meg, más szerzőkkel közös kötetben.⁵¹ Debrecenben ekkor már béke volt, nyugatabbra még háború. És ahol béke volt, ott késedelem nélkül megindult Magyarország ellen a szellemi és kulturális hadviselés. Sántha idegkórtani alapvetése több szovjet tudóst is emleget! Alov nevűt a 481. oldalon. Pavlovot az 551. és az 561. oldalon. Zikejevet pedig az 560-on. Ezek a nevek és hivatkozások mind Sántha tudta nélkül kerültek a szövegbe. Akkor fedezte föl őket, amikor a megjelenés után a könyvet kézbe vette.⁵²

Az 1951. február 14-i előadás szolgáltatta a boszorkányperhez az ürügyet: a világhírű tudóst a Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége az Orvosi Osztály ja-

vaslatára 1951. június 18-án tartott ülésén kizárta az MTA tagjai közül, a Debreceni Orvostudományi Egyetem Kari Tanácsa megfosztotta katedrájától. Sántha Kálmán utolsó gyógyító műtétjét 1951. augusztus 24-én végezhetette el. A debreceni klinikáról egy balassagyarmati kórházba száműzték. Többé nem vette kezébe a gyógyító kést: száműzetésének betege lett.

Öt év múlva, 1956. augusztus 1-jén visszazárták az Akadémiára. A kizáró és a visszazáró határozatot, mint rövid távú rezsimekben ez gyakori, ugyanazok írták alá: Erdey-Grúz Tibor, az MTA főtitkára és Rusznyák István, az MTA elnöke.⁵³

Visszazárása után négy hónappal, 1956. december 12-én Sántha Kálmán hosszú kórházi kezelés után Budapesten meghalt. A kórházi ágyon, a megpróbáltatások után, amikor lett volna lehetősége a távozásra, így beszélt: „Nem szabad elmenni! Itt kell élni, itt kell dolgozni. Ez a hazánk.”

Az élő embert, az eleven tudóst ledöntötték. Abban az életkorban, amikor pályája zenitjén állt.

Szobrárt 2006. december 7-én avatták fel a Debreceni Egyetem szoborparkjában, kizárásának ötvenötödik, visszazárásának és halálának ötvenedik évfordulóján.

Mit kérdez e történet a mától?

Olyan időkben, amikor Magyarország az orvosi szakmát tekintve is tragikus helyzetben van?

Elég a társadalomnak mentális és fizikai állapotára gondolni, s arra, hogy kiváló orvosok százai hagyják el az országot, mert itthon nem tudnak megélni. Nyugat-Európában pedig egy műtét elvégzéséért annyi tiszteletdíjat kapnak, amennyi itthon egyházi fizetésük volt...

Mi történik ma a Sántha Kálmánhoz hasonló, nagy formátumú, se a bal-, se a jobboldali nagyjavítók pártjaihoz nem kötődő társadalomkritikus emberekkel? Számúzik-e őket a mai balassagyarmatokra?

Sántha Kálmán halála után a nála három évvel fiatalabb Alekszej Sztahanov még több mint húsz évet élt. Elfeledve, súlyos alkoholizmussal kínlódva. Ennek a betegségnek köszönhette a mozgalmi nevét! Munkaadójának, Joszif Visszarionovics Dzsugasvilinek Sztálin, Acélember volt a mozgalmi neve. Alekszej Sztahanov pedig a Sztakanov, a Pohárember fedőnevet kapta.

Majd idegbetegségével kórházba került és ott is halt meg...

Szabadulni akart a világorradalomtól, a szovjet zónából, az ideiglenesen hazánkban álmásozó déli hadseregcsoport katonáitól a hatvani illetőségű Rusai László is. Rádásul olyan időkben, amikor már nem lehetett mindenkit zajtalanul elvinni. Tíz esztendővel Alekszej Sztahanov és öttel Leonyid Brezsnyev halála után, 1987 novemberében már mögöttünk az első lakiteleki találkozó. A rádióból, a tévéből is hallani, hogy Magyarországon ellenzék van. És akkor, a NOSZF⁵⁴ hetvenedik évfordulóján Hatvan belterületén megjelenik a felirat: „Ruszkik haza!”⁵⁵ Írásmintát vesznek a nyomozók, és megállapítják,

hogy a Rusai László hatvani lakos portája előtti plakátra kísértetiesen hasonló kézírással írták ki: „Szabadságot!” Az igazságügyi írásszakértő megállapította, hogy Rusai a plakátozó. Különösen zokon vették tőle, hogy a lakás utcára néző ablakába kitette a feliratot: „Fasiszta rendőrök!” Ebből lett tíz nap múlva a hatóság megsértésének alapos gyanúja, az izgatás mellé, amit Iván honvágyának emlegetésével követett el. Otthonában fogták le 1987. november 9-én. Két hétig Egerben ült magánzárkában, ez idő alatt Petrovics és Turánszki politikai nyomozók foglalkoztak vele. Egy ujjal sem nyúltak hozzá, de amikor az íráspróbát metagadta, beutalták a miskolci elmemegfigyelőbe. Onnan került a Kozma utcai gyűjtő elmeosztályára. A szilveszter újra Egerben érte. Ügyvédet követelt, de hiába, se kirendelt, se választott védőt nem kapott. 1988. január 7-én átszállították a gyöngyösi kórház elmeosztályának férfi zártjára. Másnap fölkereste ismerőse, Petrovics nyomozó a hevesi állambiztonságiaktól, s közölte vele, hogy az ellene indított büntetőeljárást megszüntették, mert elmebeteg.

Talán még ma is Gyöngyösön gyógyítanák Rusai Lászlót, ha értelmiségiek egy csoportja össze nem fog a kiszabadításáért. A Vox Humana Kör⁵⁶ tagjai 1988. január 10-én meglátogatták a zárton. Elhozták Gyöngyösről a hírt, segítséget kér Rusai, hogy a Pest megyei kórház Hidegkúti úti osztályára kerüljön, ahol korábban, amikor tényleg beteg volt, eredményesen kezelték.

Tíz nappal később a hevesi Népújságban⁵⁷ megjelent a *Tájékoztató* című vastagbetűs közlemény, hogy Rusai László 32 éves hatvani lakosnál az igazságügyi szakértők elmebetegséget állapítottak meg. Hogy lehet valakiről kinyomtatni névvel, címmel, hogy bolond? Még akkor sem szabad, ha tényleg megtévelyodött. Rusairól viszont kiderült, hogy épelméjű! Egy jogállamban az efféle hamis közlésért olyan kártérítést ítél meg a bíróság, hogy kisebb kiadók csődbe mennek. A megyei Népújság gazdája nem ebbe ment tönkre.

Kártérítést nem fizetett a gazda,⁵⁸ mert maga szabta meg, kinek jár és miért. Helyreigazítást sem közöltetett a lapjában. Az MSZMP negyven éven át fölötte állt azoknak a törvényeknek, amelyeket ő maga hozatott.

Vihar utcai közjáték

Hány elmerokkant vár segítséget az úgynevezett épeszűektől? Az annáleszekben nem találjuk az adatokat. Bemegyünk a Szociális és Egészségügyi Minisztériumba, ott majd megmondják. De nincs, aki tudja. Egy segítőkész osztályvezető gépi grafikonnal ajándékoz meg bennünket. Ne távozzunk üres kézzel.

Két valamirevaló szám olvasható le a rajzokról: 10 000 aktív kereső közül 13-at elmezavar, 4-et pedig idegrendszeri betegség miatt rokkantositottak – 1986-ban. A három évvel ezelőttinél nincs frissebb adat. Ma nincsenek valamirevaló statisztikái a minisztériumnak, sem az ideg- és elmebetegségek számáról, sem trendjéről, de másképpen lesz holnap, másképpen lesz végre! Pár év múlva biz' isten számítógépre kerülnek az adatok, még hozzá az ICPC-kódrendszerrel, s egy gombnyomással mindent megtudunk. Addig is talán forduljunk a Társadalombiztosításhoz.

Az Árpád híd lábánál tör az égnek az Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság húsz emelete.

– Jó napot kívánok! Hányadikon van az egészségügyi főosztály? – kérdezzük az udvarias portás urat, s a kezünkben lévő súlyos könyvet addig is a pultra tesszük.

– *A betegségek nemzetközi osztályozása?* – olvassa csodálkozva a kötet címét. – Uraim, hol szerezték ezt a könyvet?

– Nincs ebben semmi érdekes, csupa felsorolás. A betegségek kódszáma és neve.

– Hát ez az! Ez kell nekem! Tizennégy éve már, hogy elmebetegnek nyilvánítottak, de a mai napig senki meg nem mondta, hogy mi a betegségem neve. Csak egy kódszámom van. Fejből tudom: Tb 3295. De itt a házban azt mondják, hogy ilyen számú betegség nem létezik. Pedig jó volna tudnom, mit takar, ha egyszer ezzel százalékoltak le. Bele van írva a személyimbe. Ha nőülni akarnék, se tagadhatnám le.

A portás úr, Vasvári Pál, a Vihar utcában lakik, a legfelső emeleten. Ezekben a két-három emeletes budai kispolgári házakban a tetőtérbe építették a mosókonyhát. A fejlődéssel már nincs rájuk szükség, mindenki mos a maga hatvan négyzetméterén, és a mosókonyhában is lehet lakni! Itt találjuk a Vihar utcai embert, egy vasajtó mögött. Tíz négyzetméter főbérlet. („Ez havi húsz forintos bérlemény, kérem.”) A vasajtóval szemben ágy, a szoba közepéig terjed. Mellette szék, asztalkával, szemben hokedli, használaton kívüli mosdó, s az ajtó mellett balról szekrény. Kőpadló, nyítt szőnyeggel, a fény a 30 × 40 centiméteres tetőablakon árad a szobába. A lépcsőtől balra másik vasajtó. Ez is a Vihar utcai ember komfortjának tartozéka. Odabenn bojler és kézmosó, vécé, olajradiátor. Egy szekrény, rajta katonás rendben vagy harminc húskonzerv. („Sokat olvasok. Ennivalóra keveset költök, inkább lapokat, könyveket veszek.”)

Ülünk a díványos szobában. A díványon, a mosdón, a szekrény tetején rendbe rakott újságkivágások. Mindenről, ami érdekes lehet. Borítékokban a vásárlások

blokkjai. („El is lehetne dobni őket. Szentkuthy Miklósnak állítólag 350 ezer darabos villamosjegy-gyűjteménye volt.”) Ez a kislány szobája. Nincs itt, tavaly, tavalyelőtt fiúkat hozott fel, úgyhogy most egy kollégiumban lakik. A Vihar utcai ember 1971. március 6-án nősült, októberben született a kislány, Edina nevű. („Nem a társadalmi szokásoknak megfelelően ismerkedtem meg a feleségemmel. Az utcán szedtem föl. A gyerek az esküvő előtt, előre készült. Emiatt a nővérem, Anna nem volt túlságosan toleráns velünk. Meglehetősen durva leveleket küldözgetett Szentendréről. A feleséglőtlet ugyanis társaságban ismeri meg a férfi.”)

Idefelé jövet, a lépcsőházban belebotlottunk a Vihar utcai ember testvéérébe, Annába, ő műhelyírnok. A Vihar utcai ember még most is szabadkózik. („Nem tud önökről semmit, és máris előfeltevései vannak. Anyukánk volt ilyen veszekedős. Ilyet mondani a vendégeimnek, hogy ő értelmiségellenes! Mert az értelmiség csak jól akar élni, de az nem érdekli, hogy a munkásnak is jó legyen. Meg jön a Münnich Ferenc Társasággal!⁵⁹ Hát kérem szépen, oda Annát föl sem vennék.”)

Az idén ötvenéves Vihar utcai ember nem vallásos. Apja kommunistaként halt meg. Ő már a KISZ-be se lépett be, mert ötvenhatot tudatosan élte meg. A Műegyetem vízépítési tanszékén dolgozott, megcsinált minden villamossági és lakatosmunkát. („Csepel-szigeten, a Duna térsz területén altalajcsövezési kísérleteket végeztünk 1974-ben. Egyik helyen kiszáradt a föld, a másikon meg buzgár tört fel. Jött a főnökség, hogy tüntessük el a buzgárokat, fogjunk lapátot, gereblyét, hordjuk oda a földet, mert várják a bizottságot, amelyik átveszi a kísérleteket. A laborban ebből veszekedés lett. Erre én üvöltési hangnemben lehülyéztem a főnököket. Hülyék, marhák segédje nem leszek! A laborvezető dr. Sárosi Lajos volt, a helyettese pedig Gróf Ferenc. A Gróf hívta ki a mentőket meg a rendőröket egyszerre. Két autó érkezett, a mentősök azt mondták, hogy menjek velük, s a rendőr ott állt mellettük, az ajtóban. A János kórházba vittek, azonnal fölvettek az idegosztályra. Harmincöt éves voltam, hónapokat töltöttem bent. Meghúztam magam, mert észrevettem, ha valaki ugrál, magyarázza a betegségét, vagy hogy neki semmi baja, azt betegségtudatnak fogják fel. Behívják a kezelőbe, benyomnak neki egy injekciót, és jön az elektrosokk. Hát ezt én el akartam kerülni!”)

1976. január 31. óta rokkant. A következő évben még beidéztek felülvizsgálatra. („Spontán meredek szöveget adtam elő. Indulatosan fejeztem ki magam az orvosoknak. Elmondtam, annak érdekében, hogy az országban nyugalom legyen, bárkit leszázalékolnak.”)

A Vihar utcai ember életkörülményeivel elégedett, rokkantnyugdíjából és portási fizetéséből megvan. („Nem tartom normális dolognak, hogy egyedül élek. Baráti köröm nincs, nem is hiányzik. Nőszülni fogok. Már 1976-ban adtam föl házassági hirdetést.”)

Tavaly karácsonyra egy újabb hirdetéssel lepte meg magát a Vihar utcai ember:

A végtelennél csak az emberi ostobaság nagyobb. Ez különösen az alapvető kérdések téves megítéléséhez való görcsös ragaszkodásban nyilvánul meg. (Önigazolás.) De a legborzasztóbb az, amikor hibás nézeteinket a társainkra rákényszerítjük, utódainkra át-

örökítjük. (Eltorzult életminták, engedékeny nevelés vagy dresszírozás által.) Részemről szeretnék megmaradni a józan ész és a helyesen működő logika által meghatározott céloknál, a kiegyensúlyozott megközelítési módoknál. E gondolatoknak a jegyében keresem a házastársamat. Én minden káros szenvedélytől mentes, negyvenkilenc éves, 170 cm magas, egyedülálló férfi vagyok. Válaszokat a „butaság bűn” jelígre kérem.

Ül a karácsonyi ág mellett, jönnek a levelek, nincs egyedül.

Kedves uram!

Üzenetét nagyon is értem. Férjet keresek a kevesek közül. Negyvennyolc éves, 166 cm magas, barna, csinos, ápolt, elegáns, melegszívű, becsületes, otthont szerető, nem italozó, nem dohányzó, nyugdíjas édesanyámmal élő, gyermektelen tanítónő vagyok, átlagon felüli műveltséggel, anyagiakkal. Szórakozás, kaland nem tud érdekelni. Fényképet nem küldök, nem telefonálok. Remélem őszinte, részletes választát, üdvözléssel: (teljes név)

Kedves Társ- és Összhangkereső!

Örömmel köszöntöm Önt!

Hirdetésének soraival keltett rezdülések továbbcsengése, hullámozása visszhangot keltett szívemben-lelkemben, de sokáig gondolkodtam, vajon nekem szólnak-e mondatai. Amit megfogalmazott, csodálatosnak érzem, és irigylem bátorságát, hogy a sok kalmárszellemű, öndicsérő szöveg közül ily módon kiemelkedjék.

Nem vagyok biztos abban, hogy sorait helyesen értelmezhetem-e, és ha igen, a szükséges és lehetséges önismerettel válaszolhatok-e Önnek? Szeretnék többet tudni arról az emberről, aki így gondolkodik és ezt fel (is) vállalja! Kíváncsian várom levelét, mert magam is hasonló Kiegészítő Társam keresem, de sajnos (?) eddig nem tudtam ilyen világosan és pontosan megfogalmazni, kit is keresek.

Ezt nagyon szépen köszönöm, akkor is, ha esetleg nem egészen pontosan értetem volna, és nem ilyen lovat akarna.

Addig is szeretettel üdvözlöm Önt:

(becézett női név)

T. Uram!

Véleményem szerint – olyan ember nincs, mint akiről a hirdetés szól. Különösen nem 49 éves korban, még húsz és harminc között hihető.

Az igazság szeretete napjainkban egyáltalán nem kifizetődő. Ezt saját magamon érzem a legjobban, mivel az igazság keresésére legfeljebb azt kapom válaszul, hogy nem vagyok normális. Mindenesetre vigasztalna, ha megtudnám, hogy nem vagyok egyedül, és egyre inkább a társadalom az, aki nem normális.

Sajnos képtelen vagyok tovább filozofálni, mivel jelenleg éppen arra várok, hogy legutolsó igazságkereső akcióm eredményeképpen mekkorát fognak belém rúgni.

Magamról csak annyit, hogy 43 éves vagyok, elvált, van egy 14 éves kislányom – a többi (mármint az anyagiak) nem fontos, üzemgazdász képesítem van, és a városi tanácsnál dolgozom, (telefonszám, teljes név)

Uram! A stílusa lenyűgöző! Annál is inkább, miután – nem kevés szerénységgel mondom – szóhasználatában, mondatszerkesztésében (filozofikus hangulataimban – elég sűrűn vesz elő; s főleg írásban tudom gyönyörűen kiélni –) magamra ismerek... Hát mindenestre kellemes ünnepet kíván, várja válaszát egy barna, harmincéves szenvedélyes, de káros szenvedélytől mentes nő (teljes név).

Kedves Társkereső Ismeretlen!

Állandósult időhiány miatt szintén ezt az ismerkedési módot választom... Jelenleg oktatásügyben dolgozó előadó alkalmazott vagyok, nettó jövedelmem 6500 forint. Édesanyámnak vikend övezetben nagy méretű kertes (vegyes szőlő, gyümölcsös, olaszrizling, muskotály, sasza, körte, köszméte, meggy, cseresznye, ribizli, földieper, birs, őszibarack, kajszi, dió) családi háza van (teljes név).

Tisztelt Uram! Kellemes karácsonyi és nagyon boldog gazdag újesztendőt kíván Csöpike, vagy Annuska.

Tisztelt Uram!

Az Ön hirdetése nagyon ígéretes, és/vagy riasztó. Nem tudni, miből adódik. Ön nagyon logikus elme lehet, de sem foglalkozására, sem kedvteléseire, sem elvárásaira, sem semmilyen lényeges külső és belső jegyére nem utal... A negatív megítélés miatt családi állapotommal kezdem: 30/173/85 nagyon szép, dekoratív, sportos, molett özvegy vagyok. Férfiként élek, lányomat egyedül nevelem, a család ellátása rám hárul, minden női mivoltomból fakadó anyagi megkülönböztetés hátrányával együtt. Nincs állandó lakásom, szerződéssel dolgozom, ha lejár, kezdhetem máshol. Semmi biztos nincs az életemben... Felem sváb, felem örmény, de dédanyai szinten... Gyűlölöm a középszer, a divatot (szellemi), a kisszerűek uralmát, a bürokráciát (ebben dolgozva), a sárga színt, a nem önként vállalt kényszert, az édes illatokat, az állandó bizonyítást annak, hogy érek valamit, olyanoknak, akik úgysem értik meg, a bizalmatlanságot, a hitnélküliséget (bármilyen meggyőződés jó, csak legyen!). Gyűlölöm a lakodalmas rockot, a cigányzenét, a magyarnótát, a személyes higiénia hiányát, a koszt a fül mögött és a köröm alatt... Remélem ezzel kellően elriasztottam, így nyugodtan végezhetem tovább a dolgom, nem kell félnem Öntől is. (Teljes név, cím, az otthoni, a munkahelyi és a barátnő telefonszáma.)

Kedves Ismeretlen!

Bolya Kl. éret hajadon vagyok.

Külsőmről 167. cm magas, kék szemű
szemem van és félhosszú barna hajatt
viselek. Híndetése magával bír. —
Ami az igazságért és a dolgok
összefüggését illet.

Nem dohányzom.

A továbbiak érdekében az alábbi telefon
számra — sajnos csak munkatársi hívó-
szám van.

9^h du 167

Köszönöm a diszkréciót!

Bolya

Esetleg a telefon
foglalt, akkor a
lakásaimra kérek
valaszt,

üdvözetekkel

A lányszoba ágyán, ahol ülünk, a rendezett újságcsoportok mellett Edina köntöse. Nem jött érte még az intézetből. („Úgy érzem, én vagyok az igényes, a kultúrlény, a nők meg igénytelenek. Kaufmannénak írtam válaszlevelet, de feleletre sem méltatott, ő egy kicsit beképzelt. Miért használná különben a férje doktori címét? Révbe jutni. De először a házasság és utána jön minden. Mi minden? Hát, konkrét tervem nincsen. Ha a magánéletem rendeződik, akkor pártot alapítok. Társaságot inkább. Az értelmes emberek társaságát. A legfontosabb az értelem. Igen, megnősülni, és pártot alapítani.”)

A szekrény tetején Mecstá (Álom) típusú elektromos főzőlap.

A húszemeletes nyugdíjközpontban – ahol a Vihar utcai ember a portás – egyetlen ép-kézláb statisztika sincs az ideg-elme betegségekről. Hogyan is lenne? Hiszen az 1949-es nyilvántartási rend szerint kartotékolnak ma is esetet, embert. Azaz munkavállalót.

Megfejtettük viszont a Vihar utcai ember kódszámának rejtvényét. A nyereség: a skizofrénia olyan formája, amelyben a klinikai képet viszonylag állandó téves eszmék uralják, melyeket hallucinációk is kísérhetnek. A téves eszmék gyakran üldöztetési jellegűek, de más alakot is ölthetnek (például féltékenységre, magas rangú születésre, messiásszerű elhivatottságra vagy testi változásokra vonatkozó tartalmak alakját). Hallucinációk és magatartásbeli tétovaságok előfordulhatnak; egyes esetekben a viselkedés kezdettől fogva zavart, a gondolkodás zavara nagyfokú lehet, és érzelmi elsívárosodás fejlődhet ki töredékes téves eszmékkel és hallucinációkkal.

A kódkönyvben, amiből mindezt kiírtuk, a pszichózisok a 290–299 közti számokhoz tartoznak. A skizofrénias pszichózisok 295-tel kezdődnek. Az egyszerű típus a 295.0. A hebefrénias⁶⁰ típus a 295.1. A katatónias típus a 295.2.⁶¹ S a következő szám a Vihar utcai emberé: 295.3. Csak épp az ő papírján a hármast előre írták, így senki meg nem találja, aki nem szakavatott, hogy mi az a kód, amelynek alapján a Vihar utcai ember 1976 óta rokkant.

VI.

A RENDÍTHETETLEN ÓLOMKATONA

Tempfli József rokkantnyugdíjas százados:

– A tolokocsigár mellett élek. A lakást karácsony előtt néztük meg a feleségemmel, Lénával. Jó, tágas lakás, két szoba, két félszoba. Csak bólintanom kellett, azonnal megkaptam. A Honvédelmi Minisztérium nyugdíjaslakás-bizottságán kérdezték: Tempfli elvtárs, hát mért vagy te harminchárom éves korodban nyugdíjas? Hosszú-hosszú véletlensor, feleltem nekik. Kiutalták a lakást. Hamar meglett a telefon is. Léna örült.

Vörös diplomával végeztem Leningrádban, a Palmiro Togliatti⁶² Egyetem mérnök–közgazdász szakán, 1978-ban. Lénát a Togliattin ismertem meg. A sarkkörön túl, a Kola-félszigeten nevelkedett. Nem odavalósi a családjuk. Apósom repülőgép-optikus volt, harcolt a japánok, aztán a finnek ellen. A nagy honvédő háborúban, negyvennégyben megsebesült, leszerelték. Az Urálba küldték gyárigazgatónak. Leégett a gyár. Az öreg felhúzódott északra. Ott ismerte meg az anyósomat, aki végigcsinálta a leningrádi blokádot. Blokadka, így mondja az orosz. Északon magasak a fizetések, sokan arra gyűjtenek, hogy mire megöregszenek, lenn délen legyen egy nyugodt, békés fészük. Apósom Szumgaitba ment nyugalomba, Azerbajdzsánba. Az azeri–örmény vérengzések egyik helyszínére.

Miután 1978-ban végeztem, Lénát nem hozhattam rögtön magammal a Szovjetunióból. A tömeges zsidó kivándorlások miatt akkor éppen minden kivándorlót hazarúlnak tartottak, megnehezítették a kitelepülést.

Végig kitűnően tanultam, meg is kaptam érte a felsőoktatási érdemérmet, Polinszky Károly⁶³ miniszter adta át 1979. április 4-én. Az Országos Számítógéptechnikai Vállalatnál helyezkedtem el üzletkötőként, mint a KSH ösztöndíjasa. Szabványos értelmiségi sors. Tanárszülők Mátészalkán, érettségi a közeli nagyvárosban, a debreceni Fazekas gimnáziumban. Ha az embert fölveszik külföldi egyetemre, ingyenes a felsőoktatás. Aztán szűkös albérlet Pesten, a belváros fénytelen felén, a Molnár utcában. Állás nyolctól délután ötig, 2800-ért, viszont nem kellett csinálni semmit. Még a katonaság előtt voltam. Akkoriban akit felvettek egyetemre a SZU-ba, nem előfelvételiként, hanem a diploma után sorozták be, másfél évre. Tartalékos tiszthelyettes iskolára kerültem Nyíregyházára. Szakaszparancsnoknak pedig Szombathelyre helyeztek, ahol érdemi tiszti munkát végeztem. Az előjáróim befogadtak, közülük többen egyidősek voltak velem. A zászlóalj politikai helyettese akadémiára ment, felajánlották, hogy legyen én helyette. Rögtön lakást adtak, a fizetés 5200. Nem sok, de a semmittevős munkám díjának a duplája. Ment a dolog, egy év után függetlenített ezred KISZ-titkár lettem, tolmácsoltam a városban állomásozó szovjeteknek, velük is jó volt a kapcsolat. 1981-ben fölvettek a Magyar Szocialista Munkáspártba. Közben, hatalmas cirkuszok árán, megjött a feleségem. Fél évig írták az engedélyét. De végre itt volt! Készült a magyarországi létre. Még odakinn elvégzett egy számítógépes operátori tanfolyamot, úgyhogy rögtön munkába tudott állni, magyarul se kellett értenie hozzá.

Én is továbbfejlődtem. Beiskoláztak a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiára, öt hónapos politikaimunkás-átképzőre. Három tantárgyat tanultunk, zászlóaljszintű harcá-

szati ismereteket, általános politikai tudnivalókat, egy kis munkásmozgalom-, egy kis filozófiatörténet, marxizmus-leninizmus, pégé, tudszoc.⁶⁴ És megtanultuk a polmunkás szakma alapjait, a politikai főcsoportfőnök parancsaival. A végén adtak egy könyvecskét, hogy mától politikai munkás vagyok. A háemtől választási lehetőséget kaptam: maradok az akadémián pégét tanítani, vagy menjek a minisztériumba, a politikai főcsoportfőnökségre. Az utóbbit választottam. 1983. március 1-jén szervezési főtiszt lettem. Kevés hadnagy kerül ilyen beosztásba. Soron kívül főhadnaggyá léptettek elő. A hadsereg elitjének a körében mozogtam, jó dolgom volt. Az előljáróm három év után azt az atyai jó tanácsot adta, hogy ismerjem meg a hadsereget középszinten is. A fejlődésem érdekében hallgattam rá, így vezényeltek a Hátországvédelmi Parancsnokság politikai osztályára.

Röviddel ezután tizennyolc ponttal vettek föl a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiára, ahol a törzstiszteket képezik. Ketten értünk el ilyen magas pontszámot a felvételizők közül. Oroszból fölmentettek, s én már megtanultam, hogy a seregben is be kell férközni a munkamegosztás réseibe. Ezért arabul kezdtem tanulni. Sokat foglalkoztam pártmunkával is. A fakultás pártbizottságának tagjául választottak, és rövidesen osztálytitkár lettem. A heti információs jelentések abban az időben az én kezemben összpontosultak. Nyolcvanhét tavaszán látszatra jól álltak a dolgaim. Mégis bennem olyan felfokozott lett minden. Sokat beszélgettünk az akadémián az ország romló állapotáról. S akkor nyárra elkészült a Grósz-féle stabilizációs és kibontakozási program.⁶⁵ Nálunk is elkezdődött a kibontakozási kampány. Négy hét sem telt el, s már a mi osztályunknak is kész volt a maga stabilizációs és kibontakozási terve. A miénk a negyedik szint volt, hiszen a tervek és programok felülről lefelé haladva születtek: központi bizottság, háem pártbizottsága, akadémiái pártbizottság, s ezután következett a mi osztályunk. Egy-egy szintre öt munkanap jutott! Mondanom se kell, hogy a mi programunkba vasalj mindig nadrágot fontosságú felismerések kerültek. Hogy van ez? Hetekig nem aludtam.

Olvastuk Marxot, Lenint, s közben láttuk, hogy mi történik odakinn az országban. Mit tegyek? Levelet írok Grósz Károlynak! Ezt 1987 októberének végén döntöttem el. Nem a miniszterelnöknek címeztem, hanem az MSZMP politikai bizottsága tagjának. Mint párttag a pártagnak. Már csak azért is, mert pártvonalon nincs szolgálati út.

Persze, zavaros ez az egész, hiszen a levelet végül is a Parlament postázójában adtam le, és kértem róla egy cédulát.

Megírtam, hogy a honvédelem munkamegosztásában fölösleges a munkásőrség és a határőrség.⁶⁶ A munkásőrök katonailag képzetlenek, fegyverzetük elavult, mégis rengeteg pénzbe kerülnek. Tegyük hozzá, hogy Lengyelországban épp akkoriban voltak rendőrrohamok a gyárfoglalók ellen. Mi lesz, ha nálunk a munkásőrök hasonló helyzetben védekezni kezdenek benn a gyárban a rohamozó rendőrök ellen? Azon az őszön már gyakran emlegették, hogy a tömeges munkanélküliség veszélye fenyeget. Mi lesz, ha a sok fegyveres munkásőr munkanélküliként kimegy az utcákra? Ez ma már puha kérdés. A munkásőrség most már leesik magától.

Abban az évben lehetett tudni, hogy jön a világútlevél. Miattunk teljesen fölösleges őrizni a nyugati határt. Fölvettem a bérhatárőrzés gondolatát: fizessenek azok a baráti országok, akik miatt ott kell állnunk a magyar–osztrák határon. Különben is, ez inkább rendőri feladat, s nem katonai.

A Minisztertanács titkárságától épphogy a harmincnapos kötelező határidő lejártának napján postázták a választ. Behívtak a Parlamentbe, hogy fejtssem ki részletesebben az elgondolásaimat. A panasziroda vezetője fogadott, Rottler Ferencné, még hozzá nem is a panaszirodán, ahová belépő se kell, hanem fenn az Országházban. Rottlerné türelmesen hallgatott.

Cirkusz lett már nyolcvannyolc január huszadika körül az akadémián. Én kézben vittem a Parlamentbe a leveletem, ne mondhassák, hogy közönséges postai útra esetleg katonai titkot bíztam. A közérdekű bejelentést törvény védi, nem volt joguk a Parlamentből értesíteni a háemet. Valaki mégis befújta. Rottlerné válaszolt, nem mentem vele semmire.

Az akadémia határőr tanszékén megkérdeztem, miért őrzik a határt? Azt válaszolták, hogy én vagyok a politikai munkás, nekem kellene felelnem erre a kérdésre, ők azt tudják, hogyan kell őrizni. Megtiltották a könyvtárnak, hogy nekem a határőrzéssel kapcsolatos szakirodalmat kiadják. Nem adtam fel. A munkásőrségről írt dolgozatomat beadtam *Itt és most Magyarország '88* címmel az akadémia belső pályázatára.

Ekkor lépett be az első problémám a katonai egészségüggyel. A *tökéletes közérzet* című könyv buzdított arra, hogy az ember koronként vizsgálta meg magát. Ráértem az akadémián, gondoltam, itt az alkalom. Elmentem. Ha nem romlik el a tüdőszűrőgép, akkor lehet, hogy sohasem kerülök az idegosztályra. Ez már a kontroll lett volna, amire vagy harmincunkat berendeltek a Központi Katonai Kórházba. A röntgenhiba mindannyiunknál foltot mutatott a tüdőn, mehattünk fölülvizsgálatra. Rendben találták a tüdőm. Egy idős alezredes mindenkit elküldött még valamilyen vizsgálatra. Engem az idegosztályra. Csodálkozott a pszichológus: mi baj? Semmi. Néha kicsit fáj a fejem. Különben még sose beszélgettem pszichológussal, érdekelné, mit csinál. Elküldtek a főorvoshoz, aki elmagyarázta, hogy náluk nagyon elfoglaltak a pszichológusok. De nincs akadály a kérésemnek. Majd bejárok hozzájuk, ott leszek reggeltől délutánig, s mikor a pszichológus ráér, beszélgetünk. Napokat töltöttem ott, reggeli vizittől délután négyig. Kilencszer beszélgettem velem a pszichológus. Nem bántam, legalább kicsit kikerültem az akadémiáról. A munkásőrségről írott tanulmányom óta úgyis megfagyott körülöttem a levegő. Egy napon aztán a kórház ideg orvosánál láttam viszont a tanulmányomat. Pedig jeligés volt. Szabálytalanul föloldották a titkosságot. Hogy került ide? Általában kérünk valami anyagot a csapattól, ezt küldte át az akadémia, felelte az orvos. Közben beszélgettem az idegfőorvossal is. Többször figyelmeztetett, hogy ne foglalkozzak én ilyen munkásőrségekkel. Csináltak elektroencephalográfot, meg komputeres tomográf vizsgálatot is. És közben volt még egy felfokozottságom: elkezdtem szervezni a lakótelepen a kábeltévét! A szupert és a szkájt tiszteknek tilos volt nézniük a katonai lakótelepen, mert fellazít.⁶⁷ Benn az idegosztályon volt időm rajzolgatni, negyvenöt

MINISZTERTANÁCS TITKÁRSÁGA

20-10/1988. XIII. Hné.
Budapest, 1988. március 3.

T e m p f l i József

1134 B u d a p e s t

Kedves Tempfli József!

A Minisztertanács elnökéhez írt levelére, mellyel kapcsolatban megbeszélésünk is történt, tájékoztatjuk, hogy Grósz elvtárs közéleti elfoglaltsága miatt Önt személyesen nem tudja fogadni.

A leirtakkal kapcsolatban tájékoztatjuk: Irodánk nem tud arra vállalkozni, hogy javaslatait pártólólag továbbítsa felettes szervekhez.

Üdvözlettel:

Rottler Ferenc
/Dr. Rottler Ferenc

Bejelentések és Panaszok Irodája
vezetője

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
NÉPHADSEREGI BIZOTTSÁGA

1. számú példány

Nyt.szám: 10/21/2/1988.

Tempfli József főhadnagy elvtárs
(MSZMP ZMKA Bizottság útján)

Budapest

Kedves Tempfli Elvtárs!

Beadványával kapcsolatosan tájékoztatom, hogy a Munkásőrség párt- és politikai irányítása nem az MSZMP Néphadseregi Bizottsága hatáskörébe tartozik, ezért kérésével érdemben foglalkozni nem tudok.

Kérem a fentiek tudomásulvételét.

Budapest, 1988. évi május hó 2 ¹ en

Győri Mihály
Béla altábornagy
első titkár

Készült: 2 példányban
Itsz: 2101/
Kapják: 1.sz.pld. Cimzett
2.sz.pld. irattár

plakátot készítettem, és kitettem a lépcsőházakba, hogy akit érdekelnek a műholdas programok, írja alá. Két nap alatt vagy hétszáz aláírás gyűlt össze. Rajzoltam filccel a színes plakátokat, az orvosok meg az idegen nézegették őket. Aztán intézkedés jött, hogy mégis nézhetjük a szupert, meg a szkájt. Huszonnyolc napig jártam a vizsgálatokra. Egyszer fölláztam, hogy többet nem jövök. Megfenyegettek, hogy akkor fűv elé állítanak. Vagyis felülvizsgáló bizottság elé küldenek, mert engedély nélkül elhagytam a kórházat. Nálunk ez nem ugyanaz, mint a civil életben. A katonának kötelessége gyógyíttatnia magát. A fűv azt jelentette volna, hogy alkalmatlanná nyilváníthatnak a katonai szolgálatra, hisz ugyanazok az orvosok bírálják el, akiknek korábban nem mondtam. Ezt nem vállaltam. Mondta az idegprof, hogy kérem, vigyázzon, Tempfli elvtárs, próbálja egy kicsit másképp intézni a dolgait, mert megint telefonál majd maga miatt Horváth altábornagy, a miniszterhelyettes. Na, mondom a profnak, ha jelentkezik Horváth atyánk, lehet, hogy őt kell majd megvizsgálni! És harcra készen visszamentem az akadémiára.

Nem lett volna semmi baj, ha el nem lopják a fiam biciklijét. Haladéktalanul hozzákezdtem a lakótelepi önkéntes rendőrség szervezéséhez. A pártbizottságtól elkértem a nyugdíjas tisztek névsorát, százhusz nevet kaptam. Levelet írtam mindnek. Horváth altábornagynak is, mert hallottam, hogy nyugdíjba megy, s ha ez tényleg így van, szívesen látjuk önkéntes rendőrnek a telepen.

Huszonkét fős csapatot sikerült verbuválni.

Közben tiltakoztam az akadémián, amiért a munkásőrségről írott évfolyammunkám felbukkant a katonai kórházban. Tiltakoztam azért is, hogy egy hozzá nem értő alezredes bírálta el, s ledemagózta.

A bíráló részletes véleménye, javaslatai Tempfli József pályaművéről

Az írás – elsősorban zavaros gondolati tartalma miatt – eltér a szokvány pályaművektől. Ezért értékelésében nem követhető az „Értékelő-lap” logikája.

Mindenekelőtt világos, hogy a szerző politikailag hibás végkövetkeztetést választott írása kiindulási alapjául. Mert a párt önkéntes fegyveres testületének létjogosultságát kétségbevonni „Itt és Most” enyhén szólva politikai vakság. A jelekből úgy tűnik, hogy a szerzőnek az akadémiai politikaimunkás-képzés közel két éve nem volt elegendő ahhoz, hogy a megszerzett ismeretek alapján, ilyen karakterű kérdésben a jelen politikai, gazdasági, társadalmi viszonyai között „tiszteességesen” eligazodjék.

Ha elfogadjuk, hogy szándékát a „segíteni akarás” motiválja, nem hallgathatjuk el, hogy kérdésfeltevésében és bizonyítási módszereiben megmarad a politikai dilettantizmus szintjén. Néhány jel, mely erre mutat:

- 1) írásának tárgya nyilvánvalóan anakronisztikus.
- 2) Ok-okozati összefüggést lát a belpolitikai stabilitás és a Munkásőrség szükségessége között, ami nem igaz.

3) Ismeretei hiányosak. Attól veszélyesebbek viszont félismeretei.
 4) Képtelen feltételezése miatt az írásban sok a spekulatív elem.
 5) Kongresszusi idézeteket rak kronológiai sorrendbe, történelmi környezetükből kiragadva, „bizonyító érvként”. Ez metafizikus szemlélet.

6) Fogyatékos a logikája – legalábbis nem dialektikus –, mert az írásban felsorolt érvanyagból éppen arra a következtetésre kellett volna jutnia, hogy az önkéntes, milícia jellegű fegyveres testületeknek van, sőt lehet perspektívájuk.

7) A demokratizmus, a nyíltság senki – főleg a hivatásos politikai munkások – számára nem ad jogosítványt a vélemények, nézetek parttalanságához.

8) Ma a más módon gondolkodók egyéni sorsa és az aradi „tizenhármak” mártírsága között párhuzamot vonni kegyeletsértő túlzás.

Szerencsére a szerző is érzi írásának „különleges” voltát, ezért érthetően diszkrécióra törekszik. Ez a tény, valamint hogy azért itt-ott kételyeinek is hangot ad – a bíráló véleménye szerint – azon átmenetileg zavaros, de nem rossz szándékú gondolkodásúak közé lehet őt sorolni, akikkel érdemes és szükséges is vitakozni.

Az írásmű a publikálhatóság és a használhatóság követelményeinek természetesen nem felel meg!

Budapest, 1988. 3. 14.

– Kértem, hogy dolgozzunk még a tanulmányon. Hadd javíthassam ki! Ez most egyes. Folytassuk a munkát, hogy kettes legyen. Közölték velem, ilyen munkacímet, hogy *Munkásőrség*, előzetesen be sem adtam, már csak ezért sem fogadhatják el a dolgozatot. Írjak másikat. Írtam. Az egyiptomi hadsereg katonapolitikájáról. Nagyon érdekes téma ez is.

Azon a nyolcvannyolcas nyáron volt egy kalandom is. Elutaztam az NDK-ba a szabadságom idején, és Rostockban föl akartam kéredzkedni egy szénszállító hajóra, amelyik Murmanszkba indult.

Kérdezték, hogy hol az engedély. Menjek Berlinbe, hozzak papírt.

El is mentem, jártam a hivatalokat, szokatlan volt számukra a kérésem, mert korábbi praxisukban ilyen még nem fordult elő. Ugyanis az NDK-ból a Szovjetunióba egyének hajóval nem mehetnek. Mire ez kiderült, elment a hajó. Itthon aztán Berlinért is behívattak 1988. augusztus 31-én, hogy ne feszítsem tovább a húrt. De behívattak a Horváth altábornagynak írott levél miatt is.

És nyolcvannyolc októberében jött a Központi Katonai Kórházról egy meghívó, soron kívüli kivizsgálás az idegosztályon. Nem mentem. Átírtak az akadémia parancsnokának, őt behívatott. Én garanciát követeltem, hogy nem altatnak, nem szúrják föl a gerincemet. Ez a kettő maradt csak hátra, minden más vizsgálatot a huszonnyolc nap alatt elvégeztek rajtam. Megígérték, hogy ez nem lesz.

Ekkor még tartott az afganisztáni háború. Nem hajóval ugyan, de mégis eljuttattam a Szovjetunióba az NDK-ból. Egy leningrádi stúdiómoziban láttam a *Fájdalom* című dokumentumfilmet az afganisztáni háború szovjet rokkantjairól. Egy féllábú ka-

tona szállt ki a gépből, s ugrált egy lábon a reptér betonján. Még mankó se jutott neki. Hazaérve elmentem a tolókcsigyárba, hiszen mindennap ott kocogok mellette, és megkérdeztem tőlük, mit csinálnak a halottak alól kikerülő kocsikkal? Nyilván nem temetik el velük. Nem, nem! Felújítják őket és eladják. Az akadémián tanult negyven szovjet tiszt is. Megbeszéltem velük, hogy nyolcat veszünk húszezer forintért, hogy elküldjük a Szovjetunióba az afganisztáni háború rokkantjainak. Ekkor már azt is tudtuk, hogy körülbelül negyvenezren vannak. A korszerű hagyományos hadviselés eszköze az öklömnyi gyalogsági akna, amit a hegyoldalon mindenütt szétszórtak Afganisztánban. Olyan, mint egy kődarab. Megy a harcos előre, rálép, az akna teleszórja a lábát szilánkkal. Ott fekszik hat órát vagy még többet, s estére összegyűlik kétszáz ilyen sebesült. Kétszáz, szilánkkal teleszórt láb. Jut rájuk két sebészorvos. Mit választanak? Kiszedegetik kettőből a szilánkokat, és azalatt a többiek vérmérgezést kapnak, vagy indul a fűrés, s a levágott lába árán mindenki életben marad.

De valaki úgy döntött: az egész tolókcsi-akció mélyen sérti a szovjeteket. Van repülőjük, harckocsijuk, tengeralattjárójuk. Tolókcsi nem kell nekik. A szovjet tisztnek erre visszaléptek, kifizettem az ő részüket is, s egy követségi, diplomáciai rendszámú teherautón föladtam a tolókcásokat Moszkvába.

Örökké lobog a vörös zászló a Lenin-mauzóleum fölött. Szélcsendben sem szendereg a lobogás. Olyankor bekapcsol a szélgép és lobogtat.

A szocializmus egyes számú őrhelye. Dicsőség. Nem a mennyben az Istennek, nem a földön az embernek, hanem az örökkévaló bolseviknak, aki itt nyugszik holtan, de benne él minden vízi erőműben, az üzbég gyapotföldekben, az atom-tengeralattjárókban, az óvodások mosolyában. „Pártunk minden egyes tagja egy darabka Leninből.”⁶⁸

Gyönyörködünk a frontról megtérő katonában. Kenyérzsákját hanyagul a vállára vetve, ruganyosan lép be a szülői ház kitárt kapuján, derékszíján megcsillan a fény, ragyog a csizmája, ragyog az arca, ragyog gimnasztyorkáján a jelvény, ami megkülönbözteti másoktól, ő is hős, mint a többi. A hátországból előlép az anya. Karja kitárva, orcáján a belső fény, mintha egy százas körte égne a fejében. Csak a konnektortól nem szabad messzire mennie, mert kiszakad a csatlakozó, kialszik a fény, s a homályon átdereng a front, a csizmából a képbe folyik a vér, az anya nem gyászolja a fiút, rég éhen halt a blokádban, s világítanak a távolban az égő városok.

„A művész nem a művészek számára alkot, hanem mint mindenki más, a nép számára! Mi pedig gondoskodni fogunk róla, hogy mától fogva a nép legyen az, aki eldönti, hogy milyennek kell lennie művészetünknek... Elviselhetetlen az olyan művészet, amely nem ébreszti fel a néptömegekben az örvendő és bensőséges helyeslést, hanem csak egy kis csoporttal számol... Senki se áltassa magát a jövőt illetően: mi nem fogunk eltérni olyan művészetet, amely nem méltó népünk nagyságához s amely károsan hat... Mi könnyörtelenül keresztül fogjuk vinni a tisztogató háborút mindazok ellen az elemek ellen, melyek kultúránkat bomlasztják... Nem fogjuk megtérni, hogy a művészet örve alatt

félkegyelműeket és torz alakokat ábrázoljanak, nőket, akik nem hathatnak másképp mint visszataszítóan, férfiakat, akik közelebb vannak az állathoz, mint az emberhez... És ez az, amit merészelnek nekünk nyújtani azok a kegyetlen dilettánsok, mint korunk kifejezését...⁶⁹

Nem Sztálin. Nem Zsdanov. Ez Adolf Hitler esztétikája.

„A nacionálszocialista politikát és ennek megfelelően azt is, amit kultúrpolitikának hívnak, a Führer szabja meg és azok, akiket ő ezzel megbízott.”⁷⁰ (Wolfgang Schulz)

„Sztálin elvtárs ihleti meg a művészeket, ő ad nekik irányító eszméket. Hála ennek a ténynek, a művészek olyan műveket alkottak, melyek csodálatos emlékművekként alkotórészét fogják képezni az emberiség történelmének. Ezekkel a művekkel kezdődik a művészet szocialista újjászületésének kora.”⁷¹ (Jaroszlavszkij az SZK(b)P XVII. kongresszusán)

„Ez Sztálin. Ez sztálini Sztálinban – a sztálinizmusnak általános értelmében és személyes értelemben – Joszif Visszarionovics Dzsugasvili Sztálin értelmében tett-gondolat és gondolat-tett. És épp ezért ő mindig a legnagyobb mértékben nemcsak igaz, általános érvényű és objektív, hanem egyúttal élő, konkrét és aktív. És épp ezért Sztálin valóban maradandóan legfőbb képviselője és vezetője úgy a forradalmi proletariátusnak és összemberi művének, mint a forradalmi proletariátus tudományos és kulturális gondolatának.”⁷² (T. Pavlov)

„Az, mit ma a Szovjetunióban realizmusnak hívnak, a valóságban apologetikus [...] irodalom [...] Bámulattal kell szólnia a szovjet államról, a szovjet vezetőkről és a szovjet emberről, fáradhatatlanul arról kell énekelnie, hogy milyen makulátlanul tökéletesek.”⁷³ „Alkossatok mintaképeket, hogy a nép a maga legjobb erényeire ismerjen rá bennük... A művésznek a természet nyújtotta modell fölé kell kerekednie és ideális alakot kell alkotnia, tipikus ideális jelenséget kell elének varázsolnia... [...] tipikus ideális jelenségét a germánságnak, éspedig tudatosan nevelő szándékkal.”⁷⁴

A diktatúra hősmítosza giccsmítosz. Giccország katonái nem kapnak fejlődést, nem lépnek aknára. Nem vágja le a lábukat a frontorvos. Tolókocsival gázolni giccország önérzetébe? Üresen maradt a pecsét helye a jótékonyság szállítólevelén. Milyen ember az, aki tolókocsikat tolva maga előtt, átgázol giccországon, hogy az igaziba érkezve, segítsen a lábavesztettek seregén? Független. Fogtak rajta a nevelési példák: Sallai-Fürst, Csapajev, Schönherz, Dimitrov, Beloianisz. Mind azt gondolták magukról, hogy másokért élnek, halnak. „Élesebb legyél a késnél, / Harcosabb a szenvedésnél, / Mert az ember másokért él, / S ez a legszebb mesterség!”

– Van egy belső lapunk, az Akadémiai Fórum – folytatja Tempfli József. – Az egyik tisztársam elhatározta, hogy az akciómat meg kellene örökíteni az újságban. Azt kérdezték, hogy hol a vámcédula a gyógyászati segédeszközök kiszállításáról? Sehol. A cikk nem jelent meg. Megírta viszont Viktor Szkripaljev tudósító az ideiglenesen hazánkban állomásozó déli hadseregcsoport Leninszkoje znamja című lapjában idéni

márciusban, a Mi internacionalisták rovatban. Eltelt egy hónap, és keresett Geraszimov, a Pravda magyarországi tudósítója. Több millió példányban jelent meg a tolókcocsik ügye. A két szovjet újság fénymásolatát elküldtem az Akadémiai Fórumnak. A szovjet példa nyomán végre magyarul is megjelent.

Bevonultam a kórházba, mert megígérték, hogy nem bántanak. Az ismerős orvosok az idegosztályon megvizsgáltak. Az EÜ 23-as szabályzat szerint egy tiszt orvosi vizsgálata történhet saját kérésére; a kezelőorvosa javaslatára; az előljáró kérésére, de a Magyar Néphadsereg egészségügyi szolgálati főnökének a parancsára is. Például úgy, hogy Horváth altábornagy kéri az eü szolgálati főnököt, vizsgálta meg Tempfli századost, mert betegnek látja. Az eü főnök parancsát én soha nem olvastam! A vizsgálat nem volt hosszadalmas. Nézegettek, beszélgettek velem az ismerős orvosok, és azt mondták, hogy rokkant vagyok. Nem láttam az orvosi papírt. Azóta is jártam bent a kórházban, de nem értem hozzá a rám vonatkozó iratokhoz. Felolvastak nekem egy hosszú latin nevű betegséget, még emlékszem arra, hogy felgyorsult nátrium-anyagcserét és hypomániát emlegettek. Visszaküldtek az akadémiára, ahonnan rögtön szabadságoltak. Mentem a katonai ügyészségre, törvényességi ellenőrzést kértem. Nem is válaszoltak.

Világossá vált, hogy nincs mit tennem, nincs hova menni, ezek tényleg eltávolítanak a seregből, hatvanhét százalékos rokkantként. Az utolsó munkanapomon a parancsnokomtól egy gyönyörű kristályvázát kaptam. Aki tanult harcászatot, tudja, az ellentámadás azt jelenti, állítsd vissza az eredeti állapotot, amiben voltál. Elkezdtem hát hajtani, hogy ne vehessék el a diplomám. Az orvosi végzést 1988. november 15-én olvasták fel nekem. Készt a leszállékolási parancs. Nekiálltam vizsgázni a szigorúan katonai tárgykból, s a nyugdíjparancs kihirdetése előtt le is tettem mindet. Sőt más is. Hogy elmondhassam, már minden tantárgyat megkezdtem. Ez segített abban, hogy a parancsnok hozzájárult, hogy levelezőn befejezhessem tanulmányaimat. Ott vagyok MSZMP-tag azóta is, az akadémián.

Elérkezett a diplomaosztás napja. Telefonáltak, hogy menjek be, és az egyik irodában megkapom a bizonyítványt. Nem egyeztem bele. Kértem, hogy a végzős társaimmal együtt a nyilvános ünnepségen vehessem át. Így is történt. Civilben, díszlépésben mentem a diplomámért. Utána sokan gratuláltak.

A nyugdíjam 7800 forint, elvégeztem egy TIT-tanfolyamot az újságírásról, és ennek köszönhetően a BHG⁷⁵ üzemi lapjánál, a Megafonnál dolgozom 8950 forint bruttóért. Rengeteg a dolgom. Fejlődik a tolókcociüzlet. A szovjet szakszervezet ötven darabot rendelt. Vegyesvállalatot szeretnék létrehozni a tolókcocsigyártásra. Gyűjtöm az ajánlatokat a szombathelyi szovjet laktanya hasznosítására. Szerintem vámszabad területet kellene létrehozni ott. Tökéletesítem a német nyelvtudásomat, hiszen három évem van. Utána megint bizottság elé kerülök. Komolyan készülök arra, hogy újra katonatiszt legyek. Azok a dolgok, amiket feszegettem, kezdenek megtörténni. A lakótelepi kábeltévé addig is rendszeresen meg fogok jelenni, mint idegalapon rokkantosított „ellenzéki” tiszt – Horváth altábornagy képernyőjén is.

A társadalom az eretnek-utánpótlásról a nevelési példák fölmutatásával gondskodik. Ha a nevelés jól sikerült, s a példák megfogantak, akkor viszont védekezik a normaszegőkkel szemben. Le is szoktatta a Kádár-korszak az embereket a példaképkeresésről.

Az aranytojást a szocializmus a jövő fészkébe ígéri. Te csak etesd a belpoklos madarat, tedd a csőrébe a lábad, kezed, aztán az egész életed, s mire a dédunokád világra jön, már neki mondják, te csak etesd a belpoklos madarat, tedd a csőrébe a lábad, kezed, aztán az egész életed, s mire a dédunokád világra jön, már neki mondják, te csak etesd a belpoklos madarat...

A szocialista embertípus nem idegesíti a hatalmat azzal, hogy számon kéri a célt. Nem izgat, nem lázít, nem szervezkedik. Beéri a fogyasztói társadalmak sápadt másolatával. Mercedes helyett Trabant, Hawaii Beach helyett Omszk park, szegénységi bizonyítvány helyett guberálás a kukában. Kereskedés helyett a haza árulása. A nyugat-berlini szmogriadó Kelet-Berlinben a levegőtisztasági hónap legszebb órája.

Még az sem igaz, hogy mindig egy kicsit jobb lesz. Viszont lehetne sokkal rosszabb, ezért legjobb lesz, ha a mindig egy kicsit rosszabbban közmegegyezünk.

A szocialista embertípus elfordul az elfordulótól: az öngyilkosjelölttől, az alkoholistától, a narkóستól, az ideggyengétől. Elviseli őket. Tudja, hogy van szegénység, de szegényeket neki ne mutassanak. Homálylik benne, hogy mindez őt is fenyegeti.

Az első szocialista embertípus dédunokája világgá megy. Nem akarja az életét fölzabáltatni a belpoklos madárral, nem hős akar lenni. 1989 augusztusában, ha hisztérikus körülmények között is, ezrével mentek át a megnyitott magyar-osztrák határon az NDK polgárai. Az emberek pedig az utcán beszéltek, hogy a nyugati végeken kell-e őrizni a határt, vagy elég csak a baráti országok felől védekeznünk. És se a minisztert, se a pártszónokot, se a tömbházfelügyelőt nem küldték az elmeosztályra. Elégtételt kapott hát a rendíthetetlen ólomkatona?

Ha eltelik még egy kis idő, s megérkezünk abba az Európába, amelyik a hetvenes évtizedben maradt el Ázsia és Amerika mögött, egy történész, áttekintve ezt az időt, leírja talán egy lábjegyzetben, hogy a határőrzés megszüntetésére a magyar tisztikarban is voltak jelentéktelen belső törekvések.

Kalandozzunk vissza Európából. A diktatúra a normasértést jegyzi föl, nem érdeklődik az előjel. Vagy ha mégis, és az előjel pozitív, annál rosszabb a normasértőre nézvést. Például Lengyel József. Az író megjárta a szovjet lágereket a két háború között, a második világégés alatt és után. Megkérdezték tőle, mielőtt belágeresték volna, hogy részt vett-e az államhatalom megdöntésében? Ó, hogyne! – felelte az író. Hiszen ami-ben ő részt vett, az az 1919-es Tanácsköztársaság volt. Vagyis a Monarchia, majd a békés, polgári demokratikus átalakulás megdöntésében vett részt. Kell-e ennél szebb ajánlólevél Sztálin rendőreinek? Kell. Mert aki egyszer vette a bátorságot arra, hogy államhatalomra emelje a kezét, másodszor is megteheti. Jobb, ha rács mögött van. Tizen-négy lágerévvél jutalmazták Lengyel József pozitív devianciáját.⁷⁶

A rendíthetetlen ólomkatona egy olyan hadseregben újít, amit parancsuralmi társadalom vesz körül. Ez a sereg még lakást ad az utolsó pillanatban. Fölszereli a telefont. De csak annak a lázadójának, aki azért tudja, hol a határ. Például megbeszéli, hogy meddig mehet el. Optikai játék: az újíttóba van bújtatva a lázadó, a lázadóba az újíttó. Ha erre fordul, kilátszik a lázadó, ha arra, kilóg az újíttó. De a mi mundérunkból.

Ez az elviselhetőség határa az elmeszesedett diktatúrában.

VII.

SZERETETTEL MIKUS GYULA

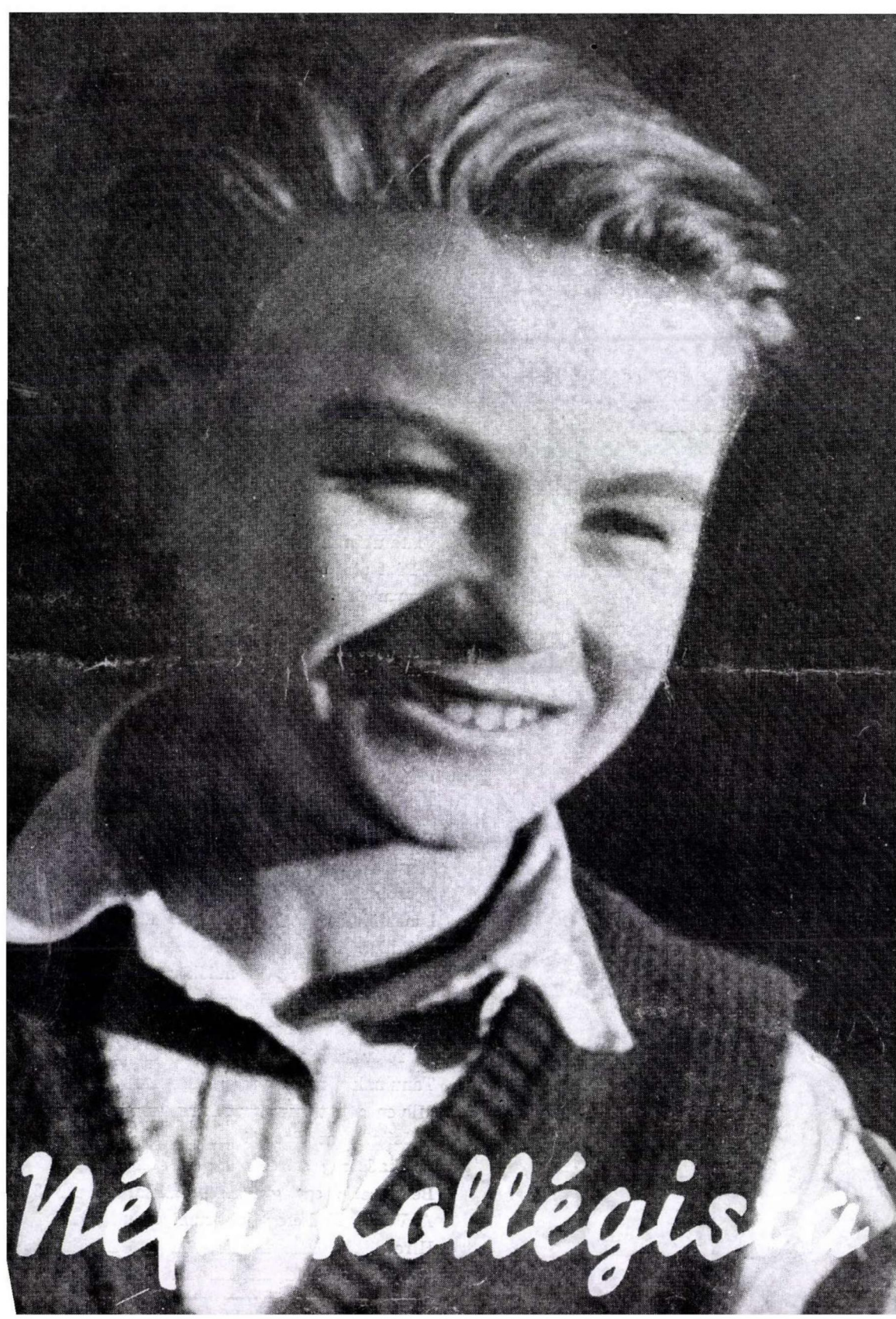
Mikus Gyula tanár úr azoknak az időknek az áldozata és magyarázója volt, amelyekben vérrel és vassal, emberek millióit eltaposó hadseregekkel – hogy Vörösmarty Mihály *Csongor és Tünde* című színjátékából vegyük kölcsön a megfelelő szót – keresték állítólag *üldakot*. Az ember boldogításának végső megoldását! Tündérországot. Benne egyformán öltöztetett, egyformán nemgondolkodó, zárt egységekben menetelő robotokkal.

Gazsó L. Ferencnek Mikus Gyula állandó gyermekvédelmi riportalánya volt a nyolcvanas években. Zelei Miklósnak pedig olyan szegről-végről tanára a hatvanas évek közepe táján, aki soha nem tanította őt, mégis a tanár-diák kapcsolatban ismerkedtek meg s találkoztak akkoriban viszonylag gyakran. Mikus Gyula történetének és szenvedéstörténetének többlépcsős megismeréséhez azonban a rendszerváltásnak kellett bekövetkeznie. Az itt kezdődő fejezettel e megismeréshez szeretnénk hozzájárulni.

Lehetséges, hogy ötvenhat után a börtönfalak között Mikus Gyula kapott akaratgyengítő szereket, erre azonban nincs bizonyítékunk. Ő maga sem került nézetei miatt bolondokházába. Szenvédestörténete ekképpen inkább a pszichológiai antropológia körébe tartozik. A magyar társadalom megtörésének – komoly részeredményeket elérő – kísérletéről beszél. És az önvédelemről, amelynek különleges módszere volt, hogy segítette a fiatalokat, hogy sokukat megmentette.

„Sík mezőben hármas út, / Jobbra, balra szertefut, / A középső célra jut.”

A szerzők

Népi Kollégista

Kedves Gazsó L. Ferenc!

Könyvet akarsz írni a politikai, emberi és lelki tudathasadásról. Az elmúlt, megaladott, de le nem rázható 40 év pszichiátriai maradványairól? És ezt miért pont nekem mondd? Mélyre látó, tiszta szemekkel úgy érezted, elég ennyi? Ha nincs [1989.] VI. 16., talán nem kapod meg ezt a történetet – csak egy felületes összefoglalás jut el hozzád, ha valakiknek egyszer sikerül leütni. Örületes „va bank” játékot játszom 30 év óta: az élettel, a halállal, és még mindig nem sikerült. Semmit nem kerültem el, számtalanszor kihívtam a sorsot, még mindig semmi. „Éltre ítéltetem” – ítélte a sors és ítéltem én magam.

Minden igaz, amit itt leírok. Mindig vágytam nyugalomra és harmóniára, és már csak a feszültség éltet, holott az orvosok szerint a stressz a halálatot jelenti. Egy fajtajától félek: a szellemi, testi bénaságtól, a többitől nem.

Tudathasadásom története

1.

12-14 éves koromban éltem át az igazi háborút; [láttam] lelőtt repülőgépeket, vízbe fúlt, agyonvert ejtőernyősöket. Aztán később a libalopásért, zsidó mivoltukért, szökésért nyílt utcán felakasztott, agyonlőtt embereket. Iszonyú volt, félelmetes, de mindenütt ott kellett lenni. Egy szovjet felderítőnek kikiáltott nőt (lehet, hogy az volt) élve temettek el. Jó gimnáziumba jártam, de igazából nem szerettem, mert bizonyos tárgyak tanulása nem vonzott, és riasztott a lelkigyakorlatok, gyónások légköre. Anyám vallásos, apám ateista vagy panteista; éktelen politikai hibát nem vétett, mindig, mindent évtizedekre előre jól látott. A két emberhez való egyforma görcsös ragaszkodásom bizonyos kettéválásom eredményezte.

2.

1945. Elvisznek az utolsó levantetranszporttal. Sok borzalmat látok, az előbbiekkal összeadva tenni akarok valamit. A sok disszonancia ellenére (a körülöttem lévő egyéni tragédiák) 1945-öt 15 évesen felszabadulásnak élem meg, még nem vagyok 15 éves, mikor júniusban párttag leszek, MADISZ-t szervezek. Apám ellenzi. Sok visszataszítót lát. Hosszú évekig tartó ellentétünk kezdetét veszi.

3.

Szeretnék történész lenni. Ez két paptanárhoz (tanulásra, szakkönyvek szerzésére, közös munkára) kapcsolt. VI. osztályos koromban archeológiai, történeti írásokkal önképzőköri pontelső vagyok, messze megelőzve a VII-VIII. osztályosokat. Közben végzem pártmunkámat, járási MADISZ-titkár vagyok, megyei pártküldött, megszerve-

zem egy Györffy-kollégistával a kastélyban a NÉKOSZ kollégiumot. A pártban nem nézik jó szemmel a paptanárokkal való kapcsolatot, a paptanárok gyanakszanak rám. Egyik tanárommal teherautón szállítjuk Keszthelyre a körmeneti kastély európai hírfő középkeleti oklevéltárát. A kastélyban oroszok voltak, egy helyre összehányva, beázva már rohadni kezdett. A tudós, deportálásban éhen halt Büchler [Sándor] főrabbi könyvtárát egyedül szedtem össze a szétdúlt gettó melletti szemétdűlőből.

Csodálatos időszak volt, de 1948 elején mindennek vége szakadt. Iskolák államosítása volt. Választanom kellett. A párt vagy a papok és az archeológia. A NÉKOSZ vagy a papok. Sokáig nem tudtam, nem akartam, elhúztam. Akkor durva eszközökhez folyamodtak. Nevemben, általam nem tett nyilatkozatokat tettek közzé, egy levélrészletet (melyet meg nem írtam) Pócspetri táján a Népszabadság [Szabad Nép] egyik vezércikkében.⁷⁷ Elhatárolták magukat tőlem régi papi tanítómestereim, társaim, Czibere és mások. Hitték és hihették, hogy minden úgy igaz, ahogy mondják. Volt összecsapásunk, mert a gimnázium hirdetőtábláján megmaradt 44-es nyilas plakátot láttunk meg egyszerre, egy vallásos „Mária kongreganista” fiú és én. A plakát a „JUDEOPLUTOKRATA BOLSEVIZMUS” elleni harcra szólított fel. Valószínűleg ő sejtette, hogy provokációból tették oda. Én meg voltam győződve, hogy a gimnáziumban lévő „jobboldali erők”. Verekedtünk a plakát birtoklásáért. Végül átadtam Doktor Sándor veterán kommunista unokájának. (Az általam csodált nagyapja a Pécs-Baranyai Köztársaság elnöke volt 19-ben, a börtönben halt meg. [A Baranya-Bajai Szerb-Magyar Köztársaságot 1921. augusztus 14-én kiáltották ki, nyolc napig létezett.]) A plakátért harcoló srácot néhány napra bevitték, aztán kiengedték. Helyzetem akkor és a gimnáziumban egyre feszültebbé vált.

4.

Barátaim, segítők voltak ebben az időben; bevésődött emlékek: Földes Gábor fiatal színész (a győri perben kivégezték 1957-ben [1958. január 15-én]), aki szintén a deportálásokban sok mindenkijét elvesztette. Keszthelyre jött egy időre rokonaihoz. Mélyen megrázott a keszthelyi moziban általa tartott József Attila-szavalóest. Ennek bevételéből vett magának cipőt és ruhát, hogy felmehessen tanulni a Horváth Árpád Kollégiumba. Bpsten már nemigen találkoztunk. Szalai Sándor Györffy-kollégistával együtt gyűjtöttük össze a kollégium tűzfáját, lisztjét, a ruhát, a pénzalapot, a kondérokát. Előbb a MADISZ-ban aludtak asztalon, újságpapíron, és anyám lábosaiban főztek. (1946–48.) Sokat jártak hozzánk. Őket apám még a legjobban tudta elviselni az egész pol-i struktúrából, mivel régi szegedi egyházi-kollégiumi életének egyes mozzanatait idézte fel. Én otthon éltem, a kollégiumban tiszteletbeli tag voltam, minden gyűlésen, rendezvényen részt vettem. Az egyetemi kollégisták, bár barátaim voltak, nem vagy csak alig vettek részt az én politikai dolgaiban; tanultak, éltek a maguk életét, mélyen foglalkoztak a népi kultúrával, táncoltak, zenéltek. Nem értet-

ték teljesen, hogy egyszerre vagyok balos és egyszerre tanulok (ameddig lehetett) papoktól archeológiát.

Ezt tulajdonképpen egy ember értette meg, Banéth Jenő szemináriumi vezetőm és „lelki vezetőm”, a spanyolországi z.lalj politikai biztosa. 1947-ben súlyosan elítélte, katasztrófának nevezte a kékcédulás „választási győzelmet”. Elmondta nekem, hogy a premontrei gimnáziumban kifüggesztett fasiszta plakátot a helyi pártbizottság Weisz (majd Timár) nevű tagja (később Bpsten gyárigazgató) helyezte ki társaival együtt az iskolák államosításával kapcsolatban provokálandó pontokon. A plakátot a párt raktárában, amely régebben a nyilas párt raktára volt, találták. Rengeteg mindent hallottam, tanultam tőle. Segítette a népi kollégistákat, üldözte a merevséget, a tisztátalan eszközöket. Hévízre neveztek ki kormánybiztosnak. Én 1948 elején Bpstre utaztam kollégiumba. 1949 nyarán találkoztunk. Nagyon zaklatott volt, mikor elmondtam, hogy a Nékosz szovjet ösztöndíjra jelölt, azt mondta: „Menj el innét minél messzebbre, és ha meg tudod tenni, tartsd a pofád.” 20 percet beszélgettünk. Mikor elmentem: kért, hogy soha ne tegyek olyat, még párthűségből sem, amit később becstelenségnek kell éreznem... Leült, még elgondolkodott, rám nevetett és azt mondta: „Ez elég nehéz.” Három nap múlva agyonlőtte magát. Utolsó nevetése most is bennem maradt. Kevesen tudják, ki volt. Ha tudtam is, elfelejtettem, honnét jött (talán Franciaországból), és miért éppen Keszthelyre. Van, aki ma azt mondja 40 év távlatából, ÁVO-s volt, aki szerelmi bánatból lőtte magát agyon. Soha nem volt köze az ÁVH-hoz, spanyolos volt, Rajk [László], Tömpe A[ndrás] barátja, és a későbbiek őt igazolták. Katonához méltóan akart meghalni: szerelmi bánatról szó nem lehetett, mert ismertem a barátnőjét, elvtársa volt és szerette. Györkei [Jenő] („a spanyolosokról mindent tudó és keveset értő”) valahol Banéthtal kapcsolatban a félelmet és gyávaságot említi. Nevetséges. Végtelenül humánus, hihetetlenül bátor ember volt. Sok mindent előre látott. Szerettem volna ezt róla megírni, de hogy jövök én ehhez?

1948–49. Budapest, Esze Tamás Kollégium. 1948 tavasza után már nem akartam Keszthelyen maradni. Túl sok volt az ellentmondás bennem is és körülöttem is, már nem tudtam és nem is akartam olyan korlátlanul hinni, mint az előző 3 évben, de szerettem volna. Soha nem tudtam hit nélkül élni. 1948. márc. 15-én Bpsten a Nékosszal vonultam fel, népi kollégiumban laktam és ide vágytam. Mindez hitre alkalmasnak, tisztának tűnt. A nyáron két iskolán voltam a Budai Belvedere-ben, Nékosz Iskolán. Itt megismerkedtem Bart[h]a Antal történésszel (akadémikus) szemináriumvezetővel és Pataki Ferenc[cel] (akadémikus), akik, azt hiszem, szerettek engem. Pataki az iskolavezető volt. A következő hónapban Balatonudvari-Antaltelepen MDP–SZDP ifjúsági egyesülési pártiskolán voltam. Itt keményen forrt a világ. Egyedül éreztem magam, népi kollégistának vallottam magam. Néhány remek előadóm volt. Ács Tamás, Sziklai Sándor (mindkettő ült 1949-től). Emberileg és politikailag a legellenszenvesebb, a legrámenősebb Huszár Tibor volt. A pesti Esze Tamás Kollégium egyszerre volt nagyon jó és nagyon rossz. A semmiből teremtetünk mindent magunknak. Tanultunk, politizáltunk, szinte az egész politikai-eszmei-társadalmi „avantgárdhoz” szabad bejárásunk volt.

Határtalanul nagyképűek voltunk, semmit nem kérdőjeleztünk meg, visszaerősödtünk bal felé, a pártban szinte valamennyi 7-8 oszt-os gimnazista szemináriumvezető volt: Hajdu Tibor (akadémikus), Borsányi György, Szigethy György, Sármezei Gy. [-] Szigethy Gy., később ÁVH-s vezető tiszt, Sármezei Gy. öngyilkos lett. A többiek pályája közismert. Nem tudnám megmondani, hány akadémikus és kandidátus lett ebből a kollégiumból. Élesen elvált a szüleit elvesztett urbánus-zsidó-entellektüel vonal; köztük több olyan volt, aki dekadenciával, nem tanulással vált ki; több tárgyból buktak Hajdu T., Sármezei, Szigethy. Borsányi ellenben rendes, jó tanuló és lelkes kollégista és lelkes párttag volt. Egy hajnalig tartó, onanizálásig fajuló kritika-önkritika párbajban Hajduékat nemtanulás, fegyelemsértés miatt kizártuk. A koll-um 45 tagjából kb 35-en az őket támogató Bartha Palival szemben engem választottak titkárnak.

Bartha Pali nagyon rendes volt; magát szocdemnek vallotta és tartott Szigethy-Sármezeitől. Van olyan, aki azt állítja, hogy később őrségben agyonlőtte magát (ha így van, ebben szerepe lehet annak a koll-i éjszakának, mások állítólag látták az 50-es évek végén – én azóta már soha). Sármezei az 50-es években jó újságíró volt, [...] [bizonytalan olvasatú szó, esetleg: régen] azzal szórakozott, hogy telefonon párt- és állami vezetőket hívott fel, és trágárságokat, szitkokat vágott a fejükhöz. Túl okos volt ahhoz, hogy mindenről kialakítsa a valósághoz közeli véleményét, és utána egyszemélyes harcot kezdett a rendszer ellen. Amikor már túl forró lett körülötte a levegő, kiugrott lakása ablakán a 4. vagy 5. emeletről. Hajduból Borsányi szerint nagyszerű ember lett. Szigethyvel az 50-es évek végén találkoztam, akkor is a BM-ben dolgozott és rendőrségi ügyben fáradozott. Párizsban halt meg BM kiküldetésben. Hogy így ezt az 5-6 embert kiemelten tükrözi, hogy feszültségeim, koll-i létem körükben alakultak ki, határozódtak meg. Műveltségben, szellemileg alattuk maradtam. Magamat velük szemben „pártszerűségben”, aktivitásban kellett erősíteni. Társaink ezt a versenyt nem bírták, magam is csak nehezen. Bár mint egyik „élenjáró” koll-i titkárnak, képem megjelent a Népi Kollégista c. képes újságnak a címlapján, s az 1949-es könyvnapon olyan írótól kaptam személyes dedikált könyvet szűkkörű társaságban, mint Veres P[éter], Szabó P[ál], Nagy L[ajos], Déry T[ibor], Németh L[ászló]. A könyvek, amíg a SZU-ban kint voltam, elvesztek – amit magammal vittem, az is elveszett. A feszültségek ebben az időben már nagyok voltak, bár nagyon gyöttröm magam, nem tudok emlékezni, elhittem-e, mennyire hittem el a Rajk-ügyet. Ez idő tájt ezért mentem Banéth-hez Keszthelyre, de szomorú volt, és erről nem akart beszélni. Ekkor ő már mindent eldöntött. Én pedig görcsösen kerestem azt, amiben hihetnék, és félttem Hajduéktól, akik, úgy tűnt, erősen hisznek. A félelem talán „erős”, mert „nem vagyok túl gyáva típus”, de a lényege mégis ilyesféle érzés volt. Fel akartam hozzájuk zárkózni. Lehet, hogy a hit mellett ők már kételkedtek is (Hajduról feltételezem). Visszagondolva nem ismerem ki magam. Már terelt a csordaösztön. Apám bölcs volt és ösztönös igazlító. Úgy vélte, hogy a „kommunisták között is volt mégiscsak néhány tisztességes ember”, „Rajk apjának 11 gyerkeke volt, az én nagyapámnak 13 és egy helyre valók”. Én ezeket a hivatkozásokat nem éreztem elég racionálisnak, és hát az általam szeretett és tisztelt Rajk, aki Spanyol-

országban többször sebesült, maga vallott be mindent. Banéth pedig anélkül, hogy bármit is megmagyarázott volna, elbúcsúzott és kilépett a világból. Mindezen érthetetlen dolgok helyébe hit kellett, és megint hitre térítettek a nálam is gyengébbek.

6.

Ösztöndíjas táborok. Volt az 1949-es nyári ösztöndíjas tábor, ahol a borotvaéles eszű Huszár, akit soha nem szerettem, elmondta, hogy miért volt az ő jótevője, Szalai [András], a párt árulója, és már nagyon régóta besúgó és az ifjúság és ő, H. T. törbecsalója. És énekeltük: „És Sztálin a harcunk és Sztálin a béke”, tapsoltunk Rákosinak, és a végtelen ricsajban a félelemből erő lett és torkokat tudtunk volna átharapni mi, akik tegnap még szerettük Rajkot és szalmazsákot kaptunk Révay [Kálmán] vezérőrnagytól. Nem értheti meg ezt, csak aki benne élt. Kecskeméti ösztöndíjas tábor, a tanítóárva otthonában. Kialakul első szerelmem és Patakiékkal való mélyebb barátságom. Aztán egy éjszaka összeszednek 60-70 ösztöndíjast, Pestre visznek bennünket és a Rudas László utcai kollégiumból senkit ki nem engednek. A többiek 3 nap múlva kimennek Moszkvába, és egy hónap múlva lelkes levelet kapok barátnőmtől. Patakiék is aláírják. Bent valami izonyú feszültség. Senki nem tudja, mért maradtunk itthon és mi lesz velünk. Apám minden útbaigazítás nélkül keres, megtalál és biztat: szökjek meg, eldug odahaza. Fél órát beszélhettem vele. Átszállítanak bennünket a Belvedere-be, és itt is félig zártan vagyunk további 3 hónapot, a negyedikben járhattunk egyetemre. Én archeológus akarok lenni, de a Cukor utcában ragyogó pszichológiai előadásokat hallok Mérei [Ferenc] től. A feszültségben öljük egymást, és bizonyítékokat keresünk, adunk arra, hogy mi alkalmasak vagyunk szovjet ösztöndíjasnak. Voltak köztünk primitív emberek és ragyogó intellektusú, érdekes személyiségek. Ebben a pszichikus feszültségben mind akolba terelt birka. Amikor egyáltalán nem várjuk, kevés kivétellel kikerülünk a Szovjetunióba, 1949. dec. végén. Én archeológia helyett pszichológiára Leningrádba. Így rendelkeztek. Punktum.⁷⁸

7.

Leningrádi ösztöndíjas évek. Leningrád – félelmetesen nagy és hihetetlenül nyomorúságos, megfélemlített. A sztálinisták állandó vadászterülete Kirov óta. (Ezt természetesen csak utólag láttam.) Járom az Ermitázst, zeneesteket, színházat, Wagnert és Csajkovszkijt hallgatok, s látom a 15-20 kitüntetésével utcán kolduló katonatisztet, látom a május 1-jén másfelé menők kardlapozását. Eljutnak hozzám az igazság morzsái. Apám ott-honról értesít, hogy 1950. dec.-ben 5 perc alatt bocsátják el pedagógus állásából. Táviratban közlik, hogy öcsém, akit szerettem, s akivel politikai elfoglaltságaim miatt keveset törődtem, 17 éves korában szepszisben meghalt. Meghalt, mert szüleimnek nem volt pénze orvosra és gyógyszerekre. Apám a nyílt utcán megveri az orvost. Én kezdek komolyan meghibbanni. Egy párttaggyűlésen nyíltan segítséget kérek társaimtól, mert már nem hiszek a pártban, a párttörténetben, nem hiszem, hogy akiket kivégeztek, árulók, nem hiszek Sztálinban stb. Ugyanezeket írom meg barátnőmnek Moszkvába,

aki ugyanúgy, mint társaim, nyavalyás kispolgárnak nevez. Barátnőm elhagy, a hívő, okos és szilárd Huszár barátnője, majd felesége lesz. Társaim nem jelentenek fel; meggyalulnak, megvetnek, majd visszatuszkolják belém a hitet. Minden időmet tanulásra fordítom. Behozom a féléves (1949. dec-ig) késést, másokat is segíték, és mindenből kitűnő államvizsgát teszek. Sok mindent meg lehetett tanulni, pszichológiát nagyon keveset, bár az a Rubinstein-könyv, amelyből én tanultam, talán azon idők legjobb könyve volt. Freudizmustól kizsigerelt, zseniálisan okos, derűs, valamit is alig mondó locsogás. Elhiszem, hogy önálló politizálásra alkalmatlan, gyenge értelmiségi vagyok, s nem merek gondolkodni. Szinte minden szabadidőmet múzeumokban töltöm. Szabadságom rövid idejét otthon, erdőben [olvashatatlan szó]. Apámmal politikáról alig beszélünk, Leningrádot dicsérem (őszintén), apám hiszi is, nem is. Régi népi kollégista társaim (Borsányi) találkozásunkkor csalódottak, mert nem dicsérem teli torokból a Szovjetuniót, hálátlannak, nagyképűnek tartanak, s én igazából alig tudok meg tőlük valamit az itthoni dolgokról, talán nem is akarok, selyempapír vékonyságú hártya fed el minden kétkedést, ellentmondást, s ezt nem szabad feltépni. Alatta épül, forr a neurózis. Amíg Leningrádban voltam, 1949–1953 végéig, nem éltem nemi életet. Elvesztettem szerelmemet, álszemérmes, gyáva voltam; az általános gyávaságon belül, ehhez is. 1948–49-cel szemben már mindenhez gyáva lettem.

8.

Itthon 1953-tól 1956 októberéig. Még az előzőhöz annyit, hogy Sztálin halála napján mindenki hangosan, teátrálisan, „szlávosan” sírt a diákszállóban. Drámai volt, egyszerűen letaglózó. Mert semmi más nem volt, csak az ő személye, és minden csak ő lehetett évtizedeken keresztül. „Mert Sztálin a harcunk és Sztá-á-lin a béke és stb...” Igyekszel könnyeket kipréselni és nem megy úgy, mint a nyilvánosan zokogóknak, és nem nagyon ismered azokat, akik egymás kezét szorongatva, boldog meghatottsággal várják, mi történik ezután.

Egy biztos. Miután megjöttem 1953-ban, én, az ateista, hazatérésemet megköszöntem a fehérre meszelt XIII. sz-i zalaszántói templomban, és azóta, immár 36 éve, nem hagytam el ezt az országot. Nyilvánvalóan ugyanolyan eszelősség, mint a többi, de tudatalatti tiltakozás az idegenben élés minden formája ellen. Több helyre javasolnak és több helyen nem kívánnak alkalmazni. Nyilvánvalóan elérkezett a jellemzés „értelmiségi, kispolgári nyavalygásaimról”. Az MTH-ba [Munkaerő-tartalékok Hivatalába] megyek, az iparitanuló-képzés megszervezésére. Egy jovialis, szibériai (tehát [a] közepesnél alkoholistább) szovjet tanácsadó tolmácsa leszek (nem nagy rang), de teljesen összekeverem a fűró-, maró- és esztergagépeket és kitanulni sincs őket semmi kedvem, születésemtől kezdve gép- és szerszámidéken vagyok. 1954 februárjáig végigjáróm a főelőadó, osztályvezető-helyettes, osztályvezető létrát a „kulturális és tömegnevelési osztályon”, majd fellázadok az ellen, hogy száz fűvös zenekart, száz (az elsőtől az utolsóig ugyanolyan tartalmú) egyforma könyvtárat kapjon minden iparitanuló-otthon, és menekülésszerűen az egri pedagógiai főiskolára távozok. Két év alatt megtanultam

neveléstörténetet és pszichológiát tanítani. (Szerettem Apáczeit, Komenskýt, Tolsztojt, Disterweget és a serdülőkori sajátosságokat tanítani.) Először gyenge volt a dolog, később már imádtam. Máig kapok leveleket: „Volt egy kedves, fiatal tanárunk, szerettük, Mikus Gyulának hívták. Nem Ön az véletlenül?” Egy ilyen levélre se válaszoltam. Tapasztalat nélkül, gyakorlat nélkül tanítani zsonglőrködés, cirkuszi mutatvány. Ugyanúgy meg lehet tanítani, mint a kötéláncost. A tanszékvezetőm féltékeny volt rám, mert őt utálták. Igen rossz albérlésben laktam. Megnősültem. Feleségem Egerben végzett, halott gyereket szült és súlyos szervi szívbjait szerzett. Akkor kaptunk egy jobb lakást, és jött 1956.

9.

1956. okt.–1957. január vége: Nem értettem, nem akartam érteni semmit a politikából. Párttag voltam 1945. jún. óta, de nem végeztem különösebb pártmunkát és nem volt különösebben jó viszonyom az orosz tanszék és marxizmus tanszék dolgozóiból álló pártbizottsággal. Rendületlenül és sokat ittak: egyszer engem is meghívtak. Berúgtam és leokádtam őket. Feljelentettek a minisztériumban, hogy főiskolai tanárhoz nem méltóan viselkedem. Nem nyertem meg a tetszésüket. Alkoholista és pártkarrieremnek itt és egyszerre vége szakadt. Kevés volt az önbizalmam és fizetésem és jutalmam, magányos voltam és testidegen – ezt eddig még soha nem éreztem. Október váratlanul ért, tiltakoztam, magyarázatot követeltem, aztán sodródtam, végül lelkesedtem. Fegyverem volt, amellyel nem lőttem. Részt vettem azoknak az ÁVH-s tiszteknek a letartóztatásában, akik a főiskolásokra lőni akartak, és Egerben az egész forr. alatt rend volt és nyugalom. Az orosz tanszék adjunktusa, H. T. volt zászlós, aki a keleti fronton vívési érdemért szerzett, és akinek az apja csendőrtiszt volt, előttem égette el az ÁVH kartotékkrendszerét. Elmondta, hogy elég ronda dolgokat mondtak rólam, de már nem olvashattam el, mert elégett. Később hónapokig keresték rajtam ezt az irattárat. Ez volt egyik legnagyobb (10 év alatt összeállított) értékük. Bíró L[ajos] adjunktus irányította a főiskolai forr.-i bizottságot nagy fegyellemmel, humánummal és tisztességgel. Ült érte (azért, hogy nem volt emberhalál) néhány évet. Nem voltam vezető. Egy fegyveres csoport egyszerű tagja voltam. Elküldtek például fegyverrel őrizni a megyei párttitkár, Komócsin Z[oltán] (közismert név) futás közben őrizetlenül magára hagyott villáját. Megőriztem a széthordástól, egy 4 gyermekes, fegyveres sofőrnek azt engedtem meg csupán, hogy megegye a Komócsin számára sült, még langyos rántott csirkét. Állítólag kiraboltam a Komócsin-villát, kiraboltam ezenkívül legalább egy tucat ÁVH-s tiszt lakását, elvittem gyerekük ruháját. (Nekem nem volt gyerekem, mert meghalt.) Volt, akit bántalmaztam, másnak a felesége ujjáról lehúztam az aranygyűrűt. Egy, csupán egy ÁVH-s százados, Jerszi emlékezett úgy, hogy udvarias voltam, megnyugtattam gyerekeit és nem engedtem levenni a falról 47-es pártoklevelét, mondván, hogy „Nekem is van olyan, és keretezés nélkül ugyan, de jól megfér oklevelem és más irataim mellett”. Ez az ember utólag is tisztességes volt hozzám.

November 3-án (Egerbe előbb értek az oroszok, mint Pestre) főiskolásaim egy csoportja hívott magával külföldre; mindennel fenyegetve. (Ma Svédországban, Ka-

nadában jól élnek, magas színvonalon dolgoznak.) Nem mentem. Távozásuk előtt nálam hagyták egész fegyvertárukat. Éjfélig rámostam a padlást. Hajnalban páncélsisakot nyomtak a fejembe (hogy ne érjen golyó), beültettek egy szovjet páncélautóba, és elvittek a már felállított parancsnokságra tolmácsnak. Ott a párttitkár csókkal üdvözölt, emlékezett arra, három napig megakadályoztam a vörös csillag levételét a főiskola tetejéről. Különböző rangokat ígért, és terveket dolgozott ki a restaurációra. Én emlékeztem, hogy 10 nappal előbb semmiről sem akarván tudni, a szőlőhegyre menekült.

Kicsit magamra haragítottam őt is, a szovjet ezredest is, becsaptam az ajtót is reggeltájt, és a közéletből maradandóan eltávoztam. Ezt az ajtóbecsapást mint valami agresszió tetőpontját, később minden verés előtt, minden kihallgatás előtt felemlítették. Különben még hosszú ideig nem történt semmi. Az oroszok 6 napig még a letartóztatott ÁVH-sokat sem engedték ki. Tanítottam a főiskolán. Majd, én úgy emlékszem, novemberben, van, aki szerint decemberben, az őrült Lintallér [László] szétlövete a tömeget a mozi előtt.⁷⁹ Ettől kezdve minden bevadult és minden felgyorsult. Letartóztatásom is elég brutális volt: 3 hetet voltam kb. Egerben előzetesben. Azt sem tudtam, él-e a feleségem vagy nem, mert amikor behoztak, elájult. Nem is szólhattam hozzá.

Nem voltak itt különösebben durvák. Rám akartak verni egy sor rablást. Ugye nem kell mondani, hogy senkitől nem vittem el semmit. Erre én szóról szóra leírtam 10 napi ténykedésemet, mert utána már semmi nem volt. Aztán még leírtam ugyanezt ötször és külön levélben a városi pártbizottság titkárának. Beengedték hozzám apámat, aki rideg, férfias szeretetével most is megkeresett. Egy percre beszélhettem vele, mert feltételezte, hogy nem élek, és nagyon erőszakos volt. Keszthelyről jött egy éjszaka Egerbe. Amikor látta, hogy élek, ennyit mondott, „Vigyázz, fiam, magadra, mert ezek elpusztították az öcsédet is, több halált nem akarok” – ezzel el. Kicsit csodálkoztam, mert az öcsém szepszisben halt meg és nem az ÁVH-tól. Később ez a kijelentés is minden kihallgatónak gondot okozott.

1957-ben kerültem fel a Kozma u[tcai] gyűjtőfogház kis „Ékszerdobozába” – így hívták a Kisfogházat.

10.

Kozma u-i gyűjtőfogház, Kistarcsa, 1957 nov. végéig: itt komolyan folyt már az „ellenforradalom felszámolása”, brutális, órákig tartó verésekkel, okos beszélgetésekkel, ijesztgetésekkel. Velem egy 190 centis százados foglalkozott, amíg Garasin [Rudolf]⁸⁰ nyugodtan almat hámozott neki és magának az asztalnál. Garasin állítólag csak az egészen spéci eseteknél kívánt jelen lenni. „Itt már minden van, miniszter, újságíró, színész, esztergályos, de vörös diplomás szovjet ösztöndíjas bőrét még nem készítettem ki.” Garasin ebbe nem avatkozott [bele]. Általában szemlélődött. Néhány pejorativitással kevert orosz mondatot intézett hozzám a háláról, a hálátlanságról, sorsom kilátástalanságáról. Közben átvittek a kiskórházba is, egy végtelenül primitív törzssőrmester felcser foglalkozott újraélesztéssel. Amikor őrjöngeni kezdtem, lekötöttek egy hordágy-

ra, és két fegyőr futólépésben átvitt a „kiskórházba”. Nagyüzem lehetett. Egy testes, idősebb orvos csak rám nézett, és annyit mondott, szimulál. Az egyik őr méregből majdnem a nyelőcsővemre lenyomta a gumibotot, „Józsi, Józsi, rá fogsz baszni”.

Később az egyesből átvittek egy nagyobb, teljesen üres ágyakkal teli szobába, ami csupa vér volt.

A százados, később is úgy tűnt, „élet-halál ura” szerint semmi mással nem vádoltak, mint számtalan ÁVH-s letartóztatásával, közönséges rablásokkal (gyerekruhalopással), fegyverrejtegetéssel. Felvilágosítottak, hogy a fele elég arra, hogy 3 napon belül kivégezzenek. (Ja, még a Komócsin-villa feldúlásával is vádoltak.) Közben megjötték az egriek (egy nem túl rosszindulatú főhadnagy), aki az ÁVH-irattár hollétéről és a Lintallér-féle vérengzés kiváltó okairól érdeklődött. Hol voltam, mit csináltam, ki lőtt a tömegből. Nem hitte el, hogy nem voltam ott, s csak a fegyvertűz vonzott – s viszonylag messziről láttam a földön fetrengő embereket. Szörnyen érdekelt még, hogy melyik ÁVH-s tiszt szolgáltatta ki a főiskolásoknak az ÁVH belső felépítését, szabályzatát. Ezt megmondtam. Világos volt, hogy H. T.-t kiadni nem lehet, csendőr apával, Don-kanyarban szerzett kitüntetéseivel semmi esélye nincs. Ha ő megmondja az irattár sorsát – arról nem tehetek. Nem mondta meg, vagy mást mondott meg, egy kihallgatással megúsza, Karcagon lett gimnáziumi tanár, párttag, villa-, autó- és telektulajdonos. A főiskolások, akik azt az akciót végrehajtották, külföldön vannak. Egyébként az irattárt nov. 2-án vagy 3-án égették csak el, amikor már biztos volt, hogy az oroszok bejönnek. Ezért rettenetesen dühösek voltak, 10 évig dolgoztak hiába, minden jellemzést, egyéni lapot újra kellett csinálni. Aki látta, azt állította, mindenkiről volt feljegyzésük, egészen személyes adatokkal. Egyszerűen félelmetes volt.

Más módszer is volt. Egy intelligens, kopaszodó főhadnagy, aki majdnem dicsértességgel köszönt, kirakta elé az újságokat, amely[ek]ben az olasz, a francia, szinte az összes kommunista pártok ellenforradalomnak, gyilkolásnak, a munkásosztály elárulásának nevezik ezt a 10 napot. Elmondta, hogy Nagy Imre és Maléter is a házban vannak (Nagy Imre akkor még biztosan Romániában volt és Maléterről sem tudom, hogy igazából ott volt-e vagy másutt), és mélyen megbánták, hogy az általuk gyújtott tűz utcai gyilkolásokhoz, lincselésekhez vezetett. Keresik – mondta –, Kádárral és Münnichhel a megegyezést. Mindez mélyen megdöbbenett. Az ismert nevek, Togliatti, Csou En-laj, Tito ott áll[tak] a nyilatkozatok alatt, és természetesen Hruscsové, aki a XX. kongresszuson leleplezte a sztálinizmus minden bűnét (végül is nem tudott szabadulni attól, hogy ne Miklós cár és Sztálin módján oldja meg a problémákat). „És egy ilyen régi párttag ezt nem látta – szólt vizsgálóm. – Szinte tudós ember, főiskolai tanár és mindent másként lát, mint a világ összes kommunista pártjának vezetője?”

Akkor kikértoztém hányini – magamra, mindenre, egész elbaszott életemre, és agyamat, torkomat, gyomromat kezdte összeszorítani a párthoz való tartozás nyomasztó, kötelező [érzése], vérré és sejtekké vált – végül is, nem védekezéséért, mert nincs mód semmilyen felmentésre, én Nagy Imrétől messze voltam, nem láttam vergődésüket, küzdelmüket, csak áttételesen.

A tiszt kiküldte velem az őrt, gondoskodóan odaszólt, „vigyázzon rá, el ne essen, tartsa a fejét”. Kint a pufajkás belém rúgott és azt mondta, a „kurva anyádat”, ezt, úgy vélem, nem nekem mondta.

Teljesen bizonytalanná, erőtlenné váltam, és mérhetetlenül be voltam szarva!

Mikor visszavittek, undorítóan elkezdtem magamat mentegetni: „Lehet, hogy egy és másban hibáztam, lehet, hogy mindent rosszul láttam, de nem loptam, embereket nem ütöttem, bűncselekményeket nem követtem el...”

A válasz: „Én szívesen elhiszem, de statárium van, s [azokat,] akik nem csak októberért is, decemberért is bíróság elé akarnak állítani és halálra szeretnének ítélni, nehéz lesz meggyőzni... Kérdés, hogy akar-e élni, még fiatal, ott van a beteg felesége, szülei, egy öccse már meghalt...”

Nem tudtam mit válaszolni, eszembe jutottak apám utolsó mondatai, és hangtalanul folyt a könnyem. „Sza-ar-rá mentem”, mivel hogy kemény bolsevikokat teremtő párt nevelt, akik az anyjukat sem kímélik, és mivel tele vagyok, voltam emberi gyengeséggel – akkor, amikor mások, talán ugyanilyen vívódások között, nagyon nehezen, borzasztó szenvedések után vállalták a halált.

[...] ⁸¹ Rengeteg mindennel megkínáltak, s nagyon szerették volna a Lintallérügyet egy „ellenforr-i csoport” nyakába varrni (8 halott, tucatnyi sebesült) – és tényleg könnyen szabadultam, mert nem fogadtam el a legtisztességesebb halált, ami embernek juthat. Nem mentesít az, hogy ez akkor teljesen hiábavaló, értelmetlen, stigmatizált halálnak tűnt. Leírtam, hogy cselekményeimért bármilyen ítéletet elviselek, de hogy hazugságokért haljak [meg]? Igen, ma már tudjuk, rossz logika, hiszen a 301-eseket szinte mind hazugságokba fonták.

A Gyűjtőben már többet nem szóltak hozzám. Még ott voltam februárban, március elejéig. Voltam közösben, amikor visszahozták a Lvovba kivitt, utcai harcokban elfogottak nagyobb csoportját. Ezek csaknem kivétel nélkül fiatal egyetemisták, ipari tanulók, fiatal munkások vagy csövesek voltak. Nem sokáig voltak a gyűjtőben sem. Voltam 34 fős cellában, amikor az udvaron embereket végeztek ki. Bartók [János], Katona Sándor, Lederer [Lederer Jenő Tibor] nevekre emlékszek. Ezek állítólag birokra mentek az akasztófa alatt. Márciusban szállítottak át Kistarcsára, ahol ápril[is] óra nagy hirtelen 4-5000 embert szedtek össze.

Márciusban lehívtak a központi épületbe. Elmondták, hogy a házban, ahol Egerben laktam, 20 karhatalmista kutatott fegyverek után. Alig találtak valamit. (Hogy keresni kell és találni lehet, egy Balog nevű mérnök-nemzetőr mondhatta el, akivel egy ideig egy cellában ültem, és biztos volt benne, hogy szabadul.) Megígérte, hogy mindent eltüntet. Együtt szolgáltunk, bíztam benne. Vagy megijedt, vagy sokat ígértek neki. Amikor megkérdezték tőlem, mi hol van, mindent elmondtam, le is rajzoltam a padlásgerendákat beszámozva – miután megígérték, hogy feleségemet is letartóztatják, ha nem vallok.

Sokféle gyengeségemre, bizonytalanságomra építettek. Nem csalódtak, és mindent megtaláltak ott, ahol volt. Azt is elmondtam, miért raktam el, miért nem dobtam a

patakba. Akkor még statárium volt. Leírátták velem, hogy önként adtam fel magam és meggyőződtem arról, hogy okt. ellenforradalom volt. Megbántam és együtt szeretnék működni velük. Közben egyszer elájultam és fellocsoltak, de nem mondhatnám, hogy keményebb kényszert alkalmaztak. Míg a falnál álltam, a görögök tussal hátba vertek, fejbe kólintottak, ahogy elmentek mellettem.

Az aláírtakat felterjesztették valahová, közben ösztöndíjas társaim és Erdélyi [Károly] (a későbbi külügyminiszter-helyettes), akivel Leningrádban egy szobában laktam – ekkor Kádár titkára volt –, a másik irányból véletlenül egyszerre próbálkozott.

Szépítés nélkül: lefeküdtem nekik, együttműködést, megtérést vállaltam, még hangulatjelentéseket is írtam, és iszonyatos lelkiismeret-furdalásokkal, de üres papírokat is aláírtam – itt voltak pressziók.

Egyszer elvittek Egerbe, az ellenforradalmárok „fő” tárgyalására, szinte koronatanúnak, kiosztott szereppel. Itt tudatosan a szereplőket olyan mértékig összekevertem, neveket felcseréltem és személyeket megváltoztattam, hogy azt a bíró 10 perc után megelégedve, a szembesítést eredménytelennek nevezte. Lényegében arról volt szó, hogy ki volt az egri katonai parancsnokság irányítója. Itt rettenetesen szerettek volna embereket halálra ítélni (a Lintallér-dolog miatt), de ez sem velem, sem mások segítségével nem ment. A főiskola későbbi vezetői, pártbizottsága és hallgatóinak egy része megszülte az ügyésznek tetsző vallomásokot – de hát semmi nem történt, Lintallérig nem volt emberhalál, kínzás, és a főiskolai nemzetőrség még a Balassagyarmatról kiszökött fegyveres bűnözőket (köztörvényeseket) is leszerelte, kikergette a városból október végén.

Ültem, ültem... 1957. nov. végéig. Próbáltam együtt élni a Kistarcsán lévő kommunistákkal és a gyakori kihallgatásokon a (minimális) együttműködés látszatát kelteni. Ez is becstelenség volt, mert végül is volt együttműködés, akármilyen is volt. Akkor szabadultam, amikor Kistarcsa megszűnt, maradványait Tökölre telepítették. Szabadulásom után Egerből kitiltottak. Pesten dolgoztam az ócskavastelepen, segédmunkásként. Más munkát nem kaptam. Ref. [rendőrségi felügyelet] alá helyeztek. Egyik nagybátyámnál laktam. Feleségem csak fél év után tudta egri lakásunkat elcserélni itteni egyszobásra. (Lehet, hogy még később, hiszen apáddal is laktam együtt albérletben – igen, közben még volt egy albérletünk.)

Valamikor 1958 közepén sikerült előbb egy nevelőotthonban állást kapnunk, majd helyettesítőnek a Toldy Gimnáziumban. Erdélyi Károly kétségkívül segített. Az ÁVH-tól nem szabadultam, tíz évig rettenetes kín volt ez, annak ellenére, hogy állandó zsonglőrködéssel, hazugságokkal, látszatlolgokkal próbálkoztam. Ezt időnként bevették, máskor rettenetesen feldühödtek. A pressziónak számos és különféle formáját próbálták ki velem szemben.

Amikor kijöttem, elhatároztam, hogy eltűnök – meg is próbáltam, de hát hogy lehet eltűnni egy ekkora országban. Megtaláltak. Teljesen tudathasadt életet éltem 1968-ig, amikor egy tisztességes ember, tanítványom apja, dr. Horváth István görög–latin szakos tanár, rendőr alezredes segítségével (teljesen véletlenül jött ez a segít-

ség) szabadultam tőlük. Elmondom, hogyan. Ennek az embernek – Veszprém megyei rendőrkapitány-helyettes volt, a háború alatt Szabó Dezső tanítványa és szinte egyetlen táplálója – mindent elmondtam. Vállalta, hogy aláírja az MSZMP belépési nyilatkozatomat, és egy másik jelentős embert is megnyertem erre. ÁVH-s „tulajdonosom”, sorsom meghatározója, valószínűleg egy belső utasítást figyelembe véve, nem adott át másnak – s miután Koreába, majd Vietnamba ment, levegőhöz jutottam. A belépési nyilatkozatot nem adtam be a pártba, nem kíváncsi voltam oda és nem is vettek volna fel. Mielőtt X. százados (esküszöm, nem tudom a nevét) elvonult a „harc mezejére”, aláíratott velem számos fenyegetéssel, emlékeztetővel ellátott nyilatkozatot, hogy semmit nem láttam, semmit nem tudok, senkit nem ismerek stb. Közben tisztában lettem az ODESZA [nem tudtuk feloldani] mindent behálózó, átfogó jellegével, tisztességtelenségével, azzal, hogy mindenütt ott ülnek, s mindenkit kölcsönös rettegésben tartanak. Azt véletlenül tudtam meg, hogy a gimnázium igazgatójának volt népi kollégista társam, Szigethy a tulajdonosa, gazdája (őrnagy vagy alezredes volt).

11.

Toldy Gimnázium, Münnich Nevelőotthon, Gyermekvédelmi Intézet.

Teljes tudathasadásban, állandó lelki gyötrelemben éltem át tanári pályám legszebb, leggazdagabb éveit. 1958–1968. Még folynak a perek, a kivégzések, amikor első fiúosztályommal szinte szimbiózisban élek együtt. Ma is barátaim mind. Soha egyet el nem árultam, semmilyen személyes dologba (lelki, erkölcsi téren) be nem vontam. Nem vagyok felelős senki letartóztatásáért, megveretéséért, életéért – de bizonyos fajta együttműködésért igen.

Kialakítottam ugyan egy akkor nekik tetsző „abrakadabrárt” a revizionizmusról, de ami legjobban érdekelte őket: Hogyan, milyen nézetekkel, milyen felfogásban: nyílt vagy hátsó gondolatokkal él az ifjúság (értelmiségi ifjúság) 1958-tól, tőlem nem tudták meg. Másoktól talán igen. Kialakítottam állandó szorongásban, teljes neurotikus feszültségben a magam ideológiáját arról, hogy ez a Kádár-féle szocialisztikus rendszer az okt-i forradalomnak, a spanyol szab. harcnak és egy megreformált Hruscsov-féle szovjet reformizmusnak valamiféle alogikus folytatása, amihez szükségképpen hozzátartozik valamilyen önvédelmi belső és külső rendőri-katonai struktúra. Ez a nézetem élt kb. 1967–68-ig.

Hajdu, Huszárék, Patakiék ezt a szemléletet szerintem 1956–57 után meghaladták; őket a kádári restauráció észhez térítette. Bár teljesen észhez ők is csak 1968 után tértek.

Hiába mondja bárki, hogy az ÁVH 1953–55-ben megszűnt. Át- és újjáalakult, korszerűsödött, kifinomult; kialakította legális és illegális arculatát, kidolgozott többféle visszavonulási stratégiát, és bizonyos formában a szervezet, „a Cég” (mondta egyszer részegen hajdanvolt gimnáziumi igazgatóm) ma is él. Csaknem tökéletes szervezetet alakított ki, mondjuk egy középiskolától egészen a politikai bizottságig. Konkrétumok:

1. Keszthelyen dolgoztam együtt 1945–46-ban [a] pártban és [a] Madiszban Braun (magyarosítva Budai) Andorral. 1947-től Bpen az ÁVH-nál dolgozott; 1958-tól az IBUSZ vezérigazgatója. Rendeletei még tavaly is éltek.

2. István János. Recsken 1952–53-ban az egyik őrség vagy nyomozó csoport par. helyettese. 1958 után a Rendőrákadémia tanszékvezető helyettese, nyugdíjasként a Bokréta u-i speciális otthon részlegvezetője: 1981–1985-ig.

3. Szigethy György 1949-ig népi kollégista, egyetemi évei után rendőrtiszt, 1957 után a BM pol-i osztályán dolgozik, mint említettem, „gazdája” gimnáziumi igazgatónak, külföldi „ügyekben” is dolgozik. Meghal az 1960-as évek legvégén, furcsa körülmények között egy párizsi hotelszobában. (Talán hitetlenkedett.)

4. Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettes. 1948–52-ig [a] Szovjetunióban, Leningrádban ösztöndíjas, feleségül veszi egy tábornok lányát. 1957-ben Kádár titkára, később külügyminiszter-helyettes. Hívó, szorongó, de alapjában véve tisztességes ember, aki soha nem vágyott karrierre. 1959-ben személyes beszélgetésben (kinézett egy autóból a Fő utcán, [meglátott] és hazavitt magához) kérem, szabadítson meg valahogy terheimtől, elmesélném történetemet. Leint, felmutat a csillárra, beépítésről suttog, hamarosan elküld, agytumorra kezelik, de a Rózsadombon végrehajtott öngyilkossága nem ennek, hanem a prágai bevonulásnak [az] eredménye 1970 környékén.

5. Dávid Ferenc, gimnáziumi tanítványom, ökölvívó-trénerem, apja rendőrőrnagy, a BRFK akciócsoportjának vezetője, nem „politikás”, középszerű bűnüldöző. Fia ennél jobb. Elvégezve a rendőrtisztí főiskolát, rendkívül jó érzékű nyomozó lett. A Soós-féle rendőr- és fináncgyilkossági ügyben nagyon hamar és biztos nyomra bukkant. Politikai ügyet szerettek volna belőle csinálni. Egy félig részeg állapotban folytatott beszélgetésben elmondja, hányszor hívták be főnökei és a belső elhárítás vezetői. Bizonyítékaival nem törődtek. Idegileg nem bírta, öngyilkos lett az 1970-es évek elején.

Folytathatnám sokáig, senki nem szabadulhatott a hálóból, a nyomasztó súlytól, még Aczél György sem. [Aczél] Anna 1987-ben (!) aggódva beszélt (otthon a lakásán) apja depressziós állapotáról és arról, hogy mennyire fél (ő, a PB-tag) az ÁVH visszatérésétől. A többről a későbbiekben.

Lehet, hogy üldözési mániámmá, állandó szorongásom tárgyává, tartalmává, paranoid szindrómámmá vált a szervezet és a vele kapcsolatos félelem?

Vannak szubjektív, alig hihető, személyes dolgok is. Feleségemtől 1961-ben elváltam. A válás után, amikor a velem is (1957-ben) kapcsolatban lévő ÁVH-s tiszt megerőszkolta, kiderült az őt is megkötő, rá is kiterjedő kapcsolatrendszer. Amikor első dühömben mindenhová el akartam menni panaszsra, szinte térdén állva kért, „ne tegyem, nem tudom, mit vállalok, mindkettőnket likvidálnak, esetleg rágalmazásért ő kerül börtönbe”. Tudtam, mit vállalnék, mivel szállnék szembe, szándékomtól el kellett állnom.

Körülbelül ettől az időtől, 1961–62-től kezdődött (lehet paranoid, hisztérikus forrásokból [bizonytalan olvasat] és vonásokkal, tudatalatti felkészülés egy egyszemélyes magánháborúra – egy, állítom, hogy mindenre képes, mindenhová elérő szeretet-

tel). Ha nincs ez az alig tudatos felkészülés és harc, lehet, hogy beleőrülök mindabba, amit tettem, nem tettem, és ami történt.

Rájöttem, nem volt nehéz, hogy patkány és gyáva vagyok. Elkezdttem bokszolni. Az említett Dávid F. az Építők I. osztályú bokszolója volt 3-4.-es gim. korában. Hónapokig mindennap véresre vert, reggel 7-[től] 8-ig. Alig tudtam órákat tartani, bedagadt szemmel, orral. Úgy-ahogy kialakult állóképességem, és néhány év múlva 3. osztálytól felfelé öklölvívó szakkört vezettem saját osztályomban.

Elkezdtem barlangászni. (Freud: föld alá bújtam szégyenemben, biztos, hogy ez is van benne.) Még mindig féltem. Éjszaka, egyedül (nappal tanítottam) körülbelül 4-500-szor egy rossz zseblámpával végigmásztam a Ferenchegy-barlang összes életveszélyes járatát. Később ezeket az aknákat, járatokat, miután itt minden évben meghalt valaki, berobbantották, bedöntötték. 10 évig működött a Toldyban a barlangász szakkör 30-40 fővel, amely nemcsak kirándult – feltárt és térképezett is. A barlangászok közül többen lettek geológusok, néhányan igen nevesek, külföldön. Én szakmailag a dologhoz nem nagyon értettem – tanítványaim akrobatikus szintekig jutottak. És soha nem volt egyetlen sérülés. Szemben a formális, demagóg KISZ-szervezetekkel, ez volt az iskolában az egyetlen társadalmi elit, amelynek szelekciója akkora volt, hogy egy idő után bejutni a kiválasztott 30 közé szinte lehetetlen volt.

Táborozások, éjszakai túrák, járőrversenyek, sziklamászás számomra a neurózistól való szabadulás és a gyávaságtól való szabadulás útja, lehetősége; a srácok számára egy vonzó, férfias, egyedül elfogadható életforma volt. (Mentette őket minden devianciától.)

Többször nekifogtam, hogy megírjam az itt szerzett pedagógiai tapasztalatokat, a lényeg megírása nélkül nem ment, és különben is sok volt benne az önző cél, szorongáslevezető önkondicionálás.

Aki mint pedagógiai gyakorlatot ismerte, biztos volt benne, hogy kikerülne belőle egy kandidátusi disszertáció, nem akartam kandidátus lenni, ember szerettem volna újra lenni.

Akik a gimnáziumi körből kikerülve (kevesen) később családi vagy egyéb indítástól bekerültek az ÁVH, „a Cég” vonzáskörébe, mind elpusztultak.

Selmeci János apja alezredes, a Honvédelmi Múz. parancsnokhelyettese, fiát tiszti iskolára adta, a katonai elhárítókhoz került, ma súlyos alkoholista, leszálalékolt nyugdíjas 42 éves korában. Egyszer rám borult zokogva, ha tudná, hogy én mikén mentem keresztül. Tudom, sejtem. Maga volt az egészség, kitűnő futballista (1960 körül).

Komlósi Lajos: kitűnő barlangász, az egyik legkitűnőbb, akit ismertem. Apja az 1950-es évek végén karhatalmista és párttag volt – BM kormányőr lett, súlyos alkoholista. Józanon még nem láttam.

1968 után, amikor Prágát követően kétségeim már nem voltak, s a „szervezettől”, úgy tűnt, végképp megszabadultam, a rám ügyelő tisztet Vietnamba vezényelték, a budai elit gimnáziumból lementem a „mélyre”, az állami gondozottak közé. Eljártam a családokhoz, megismertem az igazi emberi nyomort, a devianciák fészkeit, a torz

személyiségfejlődés forrásait. Itt kezdett új akarati-érzelmi alapokra újfajta világnézetem, emberségem a régi súlyos lelkiismeret-furdalások soha el nem tűnő talaján kialakulni.

1968–74-ig a Münnich nv-ben [Münnich Ferenc Nevelőotthon], 1974-től '84-ig a Fővárosi Gyiviben azt hiszem, valóban kitanultam a gyermekvédelmet, a devianciák szociológiai megközelítésének módját, kezelését. A legnehezebb azonban még várt rám. Magam is kerestem.

[12.]

1984–89.: Bokréta u-i nevelőotthon

1980 körül már ismertem a fővárosi és országos gyermekvédelmi struktúra teljesen diszfunkcionális, torz, tudománytalan alapokra épülő mechanizmusát, amely újratermeli az állami gondozottságot, a szegénységet és mindenféle devianciát. Egy hazug rendszer és ideológia nagyon sokba kerülő édesgyermek. Minden speciális intézet a rendőrség nyílt lerakódó és lehalászó helye. Ez ma sem változott, amit apád idejében, a gyermek- és ifjúságvédelmi törvény tervezetében szerkesztettünk, toldozás-foltozás volt, felületi rendezés. Azóta az átalakított tervezetekben mindent visszarendeztek. Megerősödött bennem az a hit, hogy csak a struktúra teljes megsemmisítésével és a területi gondozó-megelőző gyermekvédelem kifejlesztésével lehet menni valamire.

1981–83-ig különösen sok gyermeköngyilkosságról, brutalitásról, sok leplezett, rejtett tragédiáról érkezett hír a Bokréta u-i speciális, csak bűnözők részére létesített nevelőotthonból.

A pszichológiai vizsgálatra hozzám küldöttek szavaiból rémséges kép bontakozott ki. 1983 végén már a vezetők sikkasztásai, súlyos alkoholizálása sem volt tovább leplezhető. Amikor egy teljesen lejárátott, tönkretett intézményhez igazgatót kerestek, egy teljesen őrült pillanatomban – miután más nem vállalta – elvállaltam.

Már mint kinevezett, de titokban tartott (a tanács rettenetesen félt tőlük) igazgató részt vettem elődöm 60 éves születésnapján. Mint véletlenül odavetődött, alkalmi pszichológus kerültem be, akit elküldeni már udvariatlanság lett volna. Valóságos bacchanália volt. Gyerekek kimenőre küldve, pedagógus ór a kapuban. Folyik a bor, a pezsgő, a vodka. Együtt ül párttitkár, 1 tényleges rendőrszázados, igazgató és helyettese, 3 nyugalmazott rendőr alezredes, nyugdíjas őrnagyok, századosok (honvédségiek is) és részegen bömbölik a Jány Gusztáv kedvenc dalát: „Magyar honvéd áll túl a Dnyeperen, körülötte már égnek a falvak.” Aki elkezdte, nem volt ÁVH-s, egyszerűen alkoholista, fasiszta, volt bányamérnök volt.

A düh, a rémület teljesen sokkolt. Még együtt volt az egész társaság, amikor este 9 óra tájt bejelentettem, hogy holnaptól kezdve itt már én vagyok az igazgató. Kinevettek, és valamennyien biztosították az Ilse Koch nagyságú, külsejű, mentalitású párttag, önkéntes rendőr, alkoholista Isaszegi Máriát hűségükről és arról, hogy be nem engednek a házba. Őt akarták igazgatónak.

Rengeteg követ megmozgattak (minisztérium, tanács, rendőrség) csak hát már gazdasági bűncselekményekért folyt ellenük eljárás.

Mérhetetlen mennyiségű pénzt, élelmet stb. sikkasztottak. De ez volt a legkevesebb. A ház a rendőrség, a nyugállományú ÁVH-sok megőrző helye volt. Csak néhányat hadd mutassak: István Jánosról, a recski főtisztről már szoltam, tanszékvezetője volt a rendőrákadémián Soós Sándor alezredes, aki az 1950-es évek végén a soproni határőrség őrnagya, öccse még 1986-ban is a soproni r.kap. egyik vezetője, őrnagy, volt felesége alezredes, a külső elhárítás egyik vezetője (még 1986-ban is), Hídvégi Miklós alezredes, a rendőrákadémia tanszékvezetője, rokonai, vejei rendőrtisztek, Mráz Károly alezredes, a térképészeti intézet parancsnoki állományából, később a tököli börtön munkavezetője, Korpás Dániel r. őrnagy, a tököli börtön egyik operatív tisztje, később a BRFK IVO [ifjúságvédelmi osztály] őrnagya, súlyos közlekedési baleset áldozataként szinte újra össze kellett csontjait rakni. Furcsán összetett ember, 1956-ban mint egyszerű ÁVH-s karhatalmista közkatonát Miskolcon már félig felakasztották, amikor valaki megvédte. Családszerető, értelmes, nem korrupt – részeg veje helyett ellátja unokáit, lányát, otthon takarít. Csak hát benne van a vad gyűlölet minden ellenzékkal szemben 1956 miatt. A bátyja (nem[!] – öccse) Miskolcon osztályvezető rendőrőrnagy, sok mindenben átment, már súlyos alkoholista. Ért a gyerekekhez, bár részegen dicsekedve mesélte, hogy kihallgatásoknál sámlira állította a gyerekeket és teniszütővel verte a fejüket. A hajcsomók ottmaradtak az ütőn. Több fegyelmet kapott. Amikor alkoholizálásért megrovást adtam neki, (később) felmondott. Nem volt igazán rossz ember. Mikor egy év távollét után a térképészeti alezredes – akinek egyébként egy Tóth ezredes nevű BM elhárító volt a legjobb barátja, kijárt hozzá az intézetbe, gondolom, nem csupán barátság miatt fel-felkereste, szóval ez a térképészeti alezredes az általa már szavatoltan gyógyult (az alkoholból) és családjával, unokáival együtt nyomorgó őrnagyot visszakönyörögte műhelyfőnöknek egy gyenge pillanatomban. Fél év múlva már igazgatóhelyettes lett újra, látszólag az én akaratomból, lényegében azonban újra elkezdtek építeni a hálót. Speciális intézet bűnözőkkel, alkoholistákkal, ki jelentkezik nevelőnek, a pályát évekkal ezelőtt elhagyott rendőrtiszt, katonatiszt, valami miatt családilag, erkölcsileg, idegileg sérült ember és néhány szakmailag megfertőzött, tapasztalatokkal nem rendelkező fiatal, tehetséges ember. A rendőr- és katonatisztek (többségében ezek is politikaiak) csaknem mind úgy jelentkeznek, mint a „Cég” által kivetettek, meghurcoltak, kitesztáltak. Talán ezek voltak a legrosszabbak, mert valamiféle félrecsúszásokat (sikkasztás, lopás, alkoholizálás) próbáltak jóvá tenni. Iratokat loptak el, a BRFK hivatalos összekötőivel lepaktáltak, őket a gyerekek lcs-iról [talán: lopási cselekményeiről] informálták, provokáltak. Engem a saját fiatalembereimmel igyekeztek egymásra uszítani, és ez nem mindig volt hatástalan, mert sok mindenhez értettek a szakmájukból.

Úgy teremtek, mint a dudva, kettőt elküldtél, valamilyen módon jött helyettük négy. Köztük volt teljesen komplett őrlis is, aki a gyereket az V.-en kitartotta az erkély felett, úgy zsarolta ki a felesége pénzét, elsikkasztotta nálunk a kirándulási pénzt. Ekkor kiraktam. Kétszer egymás után helyezték el speciális nevelőotthonban BM-segítséggel. Mindenütt szélsőséges őrltséget csinált.

A részeges párttitkár, a politikailag, erkölcsileg demoralizált Stampay, aki buta és gyáva volt, s akit Isaszegi (alias Ilse Koch) csak úgy hívott, „Te hülye, degenerált”, rengeteg régi dolgot tudtak egymásról (már 1973-ban együtt dolgoztak), Stampayt ezzel tartották sakkban. A Duna-kanyarban lakott. Néha nála jöttek össze a régi rendőrtisztek és az „önkéntesek”.

Állandó nyomás alatt voltam. A Főv. Tanács nevelőotthoni osztálya és a BRFK részéről elsősorban. A BRFK-t kiszolgálta szolgai módon az osztályvezetőm. Amikor Mészáros József alezredes a házban inspiciált, Fekete, az oszt. vezető helyettes a Bokréta kapujában fogadta. A házat mint tulajdonát mustrálta végig, megrótt az egyszemélyes fogdák megszüntetéséért, javasolta, hogy az izoláción betonozzuk be az ágyak lábát. Kívülről szemlélve a rácsrendszert, közölte, hogy legalább 10 ilyen házra lenne szüksége, és akkor meg tudná oldani a fővárosi fiatalkorú bűnözést. Ott előttem egyeztek meg az oszt. vez. helyettessel, hogy mindenekelőtt az operatív munkában, „kriminálpedagógiában” járatos embereket kell a házba rakni. Számos teljesen rendőri mentalitású kívánsága volt a gyerekek feladásáról, adatok kiszolgáltatásáról, operatív munkáról stb. Amikor én elmondtam, hogy a pszichológust etikája és esküje köti a diszkrécióhoz, titoktartáshoz, határozottan leszögezte: a pszichológus nem gyóntatópap, ebben a házban a rendőrséget kell szolgálni.

Németh Zsolt is jelen volt, szimpatikus volt, de alapjában véve semmiben nem mondott ellent főnökének (csoportvezető volt az időben a BRFK IVÓ-n). Tanácski főnököm a bólintgatástól és egyetértéstől csaknem sokkot kapott.

Ugyanez időben behívott a kerületi rendőrkapitány, Glemla alezredes [alább: ezredes], lényegében ugyanazt az álláspontot képviselte, mint Mészáros alezredes, jóval kulturálatlanabb, alacsonyabb színvonalon. Alosztályvezetője alkalmazott volt a Bokrétaban, utógondozó státusban (pedagógusként – rendőrtiszti főiskolai végzettséggel – már évek óta) félállásban. Leszögezte, hogy ezen nem változtatunk, ő lesz a házban a kerület képviselője. (Gondolom, szeme és füle is volt.) Mindez 1984 tavaszán történt, a SZU-ban még nem volt Gorbacsov, s itt Varsó után elég erős visszarendeződés volt. Határozottan leszögezte Glemla ezredes, hogy ő a verés mellett van, hogy Katica törzsőrmester,⁸² aki ezt végzi, megkönnyíti a pedagógusok dolgát. A rendőrség segít, de csak akkor, ha parírozunk. A verésről Makarencót idézte – én ezt egyből cáfoltam, s elutasítottam a rendőri beavatkozás minden fajtáját, s elmondtam, hogy az önkéntes rendőri csoportot feloszlatom a házban, rehabilitációs pedagógiai rendszert teremtek. Mindezt keményen elítélte. Tisztáldozatként én vállaltam a Gregó alosztályvezetőt [az utolsó négy betű olvasata bizonytalan] (százados?) utógondozóként.

Azt hiszem, ha tisztában vagyok a dolgokkal, az erőviszonyokkal (külső és belső) nem vállalom el az intézetet. Meg kellett lépnem a magam lépéseit: feloszlattam a 12-15 tagú önkéntes rendőri csoportot, mindenkivel levettem a karszalagokat, Katicát és verőlegényeit nem engedtem be a házba – csak velem léphetett a jövőben az intézet folyosóira (ő volt a ker-i r. kap. gyermek- és ifjúságvédelmi felelőse, teljesen nem küszöbölhettem ki). Engler csop. vezető ügyész elé állítottam 5 régebben rettenetesen meg-

vert gyereket, és kértem, hogy vegye jegyzőkönyvbe, hogyan verték őket a rendőrök a házon belül. Nem volt hajlandó semmit jegyzőkönyvbe venni. Inkább semmilyen hivatalos jegyzőkönyvet, feljegyzést nem készített az intézeti látogatásról.

Ebben az időben kettős, sőt hármas hatalom volt az intézetben. A gyerekek bűnöző hierarchiarendszere, az Isaszegiék és BM-es tisztek, kerületi kapitányság stb., és harmadikként az igazgató, aki nem tudta, kivel beszélgethet anélkül, hogy kihallgatnák.

Minden eszközzel megpróbáltak lejáratni, lehallgatták a telefont, telefonon felhívtak, figyelmeztettek régi dolgokra, mindennel megfenyegettek, később mindenért feljelentettek. Nyilvánosan, mikor vezetők elé idéztek, nem történt utalás a BM-kapcsolatokra, telefonon, névtelenül igen. Napi 12-14 órát dolgoztam, idegileg kimerültem, 1985–88-ig mégis megteremtődtek egy rehabilitációs gyógyító-nevelő részleg körvonalai, tapasztalatok gyűltek össze a magyarországi narkomániáról. Csoportban ténylegesen mi foglalkoztunk először narkósokkal. Létrejött a Műhely – drogszakemberekből. Rengeteg kirándulás, táborozós műhelyépítés. Ezeknek egy részét ismered. A folyamat nagy része alatt a BM még bent volt a házban. Új embereimet részben terrorizálták, megfélemlítették, másrészt igyekeztek befolyás alatt tartani. Kb. 1988-ig az alezredek nagy része, az egy térképész kivételével, elfogyott. (Ő '88-ban ment el.) Más rendőrök is fogytak. Az újonnan felvett más nevelőotthonokból érkezettek nem mind váltak be. Számos egyházi embert is hívtam dolgozni. Ezekből Szabó János katolikus pap meghalt, egy evangélikus pap még az én időmben ment el – nem talált igazán társakra. Rózmann, az adventista Kovács (felesége lelkészfőiskolai tanár) utánam ment el. Szkladányi, a katolikus [Marek] Kotanski-hívó még a Bokrétában van, sokat szenved, de ott van.

Közben volt egy erős Kotanski-effektus, nagy hatású és romantikus, 10 emberem töltött hosszabb-rövidebb időt Lengyelországban. Mind az én embereim voltak. Közülük ma már csak egy van a Bokrétában.

Volt egy még erősebb Salkaházi–Jolsvai-effektus. Ez Szabó Jánossal együtt sok mindentől megvédett. Ma is gyógyító, harmonizáló hatással van rám. A 80 éves Jolsvai H[edvig]gel, ha lehet ezt mondani, barátok vagyunk. A tábla, az emlékmű történetét ismered.

Szakmailag, emberileg erősödtem, némi tekintélyem lett. „A Cég” ezzel együtt nem feledkezett el rólam. Időnkint voltak telefonok. Amikor 1988 elején elmondtam a Nők Lapjának (Bozóky–Kormos)⁸³ a Katica-féle verések, a 70 napos izolációk, fogdák, öngyilkossági kísérletek történetét – kevéssel később az utcasarkon leütöttek, elég titokzatos körülmények között. Komoly agyrázkódásom volt rosszulléttel, hányásokkal. Pár héttel később bejött egy férfi kerékpáron, és elmondta, hogy egyik régi kórházi betegszállító társa őt akarta felbérelni, hogy üssön engem le. (Ez a társa nálunk dolgozott, elbocsátottam alkoholizálásért, fegyelmetlenségéért.) Tehát jó lesz vigyázni, mert le fognak ütni. Mondtam, hogy „post festam”. Már le vagyok ütve. Amikor a mesét előadta, jelen volt a Korpás nevű volt rendőrhadnagy, tököli operatív, Bokréta ig. helyettes. Mivel a történethez volt tanú, nem egyszer kapacitáltak, hogy a „felbérlő” ellen tegyek feljelentést. 1989 végén találkoztam a „felbérlővel”. Nem volt igaz a történet.

Bizonyítékai voltak. Akkor mire szolgált a történet és az operatív rendezés? Több ilyen operatív rendezés volt, ez a legérdekesebb és legemléltésreméltóbb. Újabb és komolyabb figyelmeztetéseket 1989 nyarán kaptam névtelen levelek és egy-két Gyivibe küldött telefon formájában, ez összefüggött a Gerecse–Csákányos-i lőtér megfigyelésével. Amikor rájöttem, hogy ott 1989. februártól júniusig szinte állandóan lőttek, és világos volt, hogy kik – nemcsak neked szoltam. Kenedinek [Kenedi Jánosnak], az SZDSZ-es tanítványomnak is és még néhány embernek. Elmondtam egy XIX. kerületi könyvtári esten, amit az MDF szervezett a drogról és a megelőzésről. Miután előtte nem sokkal elvittem neked a névtelen levelek egy részét, és arról beszéltünk, hogy egyetlen eszköz a nyilvánosság. (Nem tudom, hogy ez akkor így jó volt-e), elmeséltem az egész Bokrétás kálváriát, a rendőrség ellenakcióit és próbálkozásait. A közönség az egészet nem nagyon hitte és nem nagyon értette. Volt egy ember, aki igen. Nem szólt, de nagy érdeklődéssel figyelt. Utána odajött és elmondta, hogy ő a rendőrkapitány a kerületben. 20 percet beszélgettünk. Nem volt ellenszenves, de elég kulturálatlan és szakmailag is tájékozatlan. Olyan fiatalokra volt büszke közös narkós-bűnöző ismerőseink közül, akiket a rendőrség közreműködése teljesen elrontott. Akkor kicsit megint megsűrűsödött körülöttem a levegő. A levelekben, melyeket valami primitív kéz és fanatikus, esetleg pszichotikus személy írt, közvetlen utalás van arra, hogy meghagyták az életemet. Az életemet egyszer kapták meg, s egy bizonyos helyen.

Ismétlem, konkrétan, vezető rendőrök soha nem utaltak az '50-es évek végén, '60-as évek elején még meglévő kapcsolatra, de én úgy éreztem, hogy tudnak róla. (Lehet, hogy ez képzelődés.) Éreztem ezt Mészáros Józsefnél, aki a külügy elhárítója volt, s akitől még Erdélyi Karcsi, a külügyminiszter-helyettes is félt az '50-es, '60-as években. Innét került ő a BRFK IVO élére, mikor nyugdíjba ment, a fővárosi nevelőotthoni osztályon lett szaktanácsadó, a Béke Nev. Otthonban kapta a fizetését. (Ott akkor az ig. a mostani nev. otthoni osztályvezető, Gáspár Károly volt.) 1988-ban vagy '89 elején kiment Veronába a fiatal narkológusok tanulmányútjára (idősebb, mint én), a tévénél a rossz krimik tanácsadója. Szédületesen át- és továbbmentették. A bizottság létének utolsó pillanatáig tagja volt a Gubcsi [Lajos]-féle Maradj köztünk! Alapítvány kuratóriumának. Én miatta és Gubcsi állandó részegsége miatt léptem ki a bizottságból. Biztos, hogy igaza van Németh Miklósnak. Hatalomátvételtre készültek, de nem 1989 őszén, hanem már kora tavaszán. Mikor egy karhatalmista igazoltatott a csákányospusztai lőtér közelében, utána kb. 6-7 nappal kaptam levelet, amelyik a „nyomozás-szaglászás”-ra utalt. Kenedit akkor hívtam fel, el voltak foglalva mással. Én Németh Miklóst alapjáiban véve tisztességes, nagyon szorongó, de tisztességes embernek tartom, aki ismerte az akkori erőviszonyokat, és nem volt biztos abban, hogy ki győz. Miért nem mondta akkor, nem akarta a fejét veszteni. Az embernek feje csak egy van. Nem mondom én, hogy beállt volna a visszarendeződésbe, de élni akart. Nemcsak ő tudott róla, hogy a legények keményen készülnek.

Rettenetes feszültségben voltam '89. márc.-tól júniusig. Hihetetlenül biztosak voltak valamiben – annyi állást később nem szereztek egymásnak, mint akkor. Szinte mindenütt ott voltak. A félelmetes tömegdemonstrációk, jún. 16., az iszonyatos fegyve-

lem, az erő, méltóság – az örületig elkeserítette őket. Lehet, hogy később is számítottak valamire még. Talán kicsit felerősödve a negatív visszhangoktól, amiket jún. 16. a körülöttünk lévő országokban és a SZU-ban kiváltott. Szerintem él egy szervezet és ezen belül is egy mag, melyet iszonyatos elkeseredés és gyűlölet, bosszú fűt. A magam dolgait nem akarom eltúlozni. Nem egészen 9 évig rabságban – s aztán jó tíz évet kifejezetten ellenükre éltem, sikerrel-sikertelenül, mindegy, lehet, hogy egyszer elüt egy autó, kupán vág valaki a sötétben. Hogy még mindig foglalkoznak velem, az biztos. Cikksorozatot kezdett a Beszélő,⁸⁴ mert valaki kiszúrta néhány, Katica által '81–83-ban iszonyatosan megvert gyereket. A cikksorozat kicsit tendenciózus volt, de nem buta – a rendőrség és [a] nevelőotthonok múltbeli és jelenlegi összefonódásáról, a gyermekvédelem korszerűtlenségéről akartak írni az eset kapcsán. Megkerestek a gyerekeken kívül ügyészt, osztályvezetőt, ORFK-funkcionáriust és a jelenlegi Bokrétás igazgatót. Én a legteljesebb igazság felét mondtam és az elvi dolgokat mondtam el, ez megjelent, akiről szoltam, a nevén neveztem, ha alezredes volt vagy ügyész, azt is. Az osztályvezető (Főv. Tan.) válasza megjelent, a nev. otthoni igazgató 4 gépelt oldalas, pontokba szedett levelét és az én pontok nélküli válaszomat nem közölték már le. Kértek, hogy válaszoljak rá, de jobb, hogy egyiket sem közölték. Én, aki minden régi mozzanatra (rossz fejem ellenére) emlékszem, pontosan tudom, hogy az egyes válaszok ki mindenki együttműködésével készültek – miről ki tudhatott. A korszerűtlen, konzervatív mechanizmusokban mindenütt jelen vannak. Tudják, hol kit kell erősíteni, és ez csak úgy lehetséges, ha van egy szervezet, ami végig mindig is volt.

Jelen volt Spanyolországban is, és hátulról kaszálta a fegyvertelen, hívő hősöket. Hiszem, hogy Rajk bármit tett, megváltotta magát – s erről Jolsvainak is ez a véleménye, úgy vettem ki szavaiból. Minden tisztességet, emberséget elcsúfítottak, elrondítottak, negyven – mit negyven –, a '30-as évek elejétől mindent romboltak, mindenhová beférkőztek, ismertek, ismeretlenek – sokat átéltem, rengeteget kínlódtam és kínlódok miattuk magam is. Kínlódni fogok, amíg élek. Nem érzem magam karrieristának. Úgy éltem, hogy semmim nincs és nem is lesz. Ellenükre s a szakma szeretetéből akartam létrehozni egy jó és tiszta nevelőotthoni gyógyító egységet, s egy csomó emberbe beleoltani a fiatal bűntelen bűnözők, drogosok iránti szeretetet. A Salkaházi-táblát nem csak azért is harcoltam végig – de tudat alatt biztosan ez is benne van. Rettenetesen vágytam a Szabó Jánosok, Jolsvai Hedvigek, Erdős Eszterek tisztaságára, Gazsó F[erenc] tisztaságára. Ezek erőforrások. Most, hogy ennyi minden dacára még élek, szeretnék csak a létminimum fenntartására törekedve, erőm végezetéig, mindig csinálni azt, amit megtanultam, ha lesznek barátaim, azokkal, ha nem lesznek, egyedül. Nevelem magamban a türelmet, önfegyelmet, a gyengeség leküzdését. Mennyi van, nem tudom. Ha 5, ha tíz, még elég sokat tehetek egy-egy emberért is. Bizottságokat már nem vállalok, jól fizetett állást sem, csak segédmunkát. S talán még megírom a narkósokról, a bűnözőkről, az öngyilkosokról azt, amit bennük érzek, róluk tudok.

A levelet jún. 17-én kezdtem az elmúlt évben, s ma, március 12-én délelőtt fejeztem be, 1990-ben. Ennyi idő kellett. Volt sok oldal, amit újraírtam, mert nem éreztem elég őszintének vagy csak egy oldalról igaznak. 60 éves vagyok – 45 év egy vagy két generáció története. Egy súlyos neurózis, egyéni és korosztály-neurózis története. Iszonyatos volt a nyomás. Hány nagyszerű ember lett öngyilkos a nyomás alatt. Én miért nem? Talán mert ismerem és szeretem az erdőt, a madarakat, köveket, forrásokat – talán azért.

Szeretettel: Mikus Gyula

Mikus Gyula (Szeged, 1930. június 24.–Budapest, 2002. február 12.) önvallomását a mai helyesírási szabályoknak megfelelően, a központozást is korigálva közöljük. A stíluselemnek értékelhető írásmódokat azonban igyekeztünk megtartani. Elenyésző számban, az érthetőség kedvéért, szórendcserét hajtottunk végre. A pótlásokat, kiigazításokat szögletes zárójelben adtuk meg, ugyan-csak [...] -ben jeleztük, közvetlenül a szó után, a bizonytalan olvasatot vagy azt, hogy a szót nem tudtuk elolvasni. Az önvallomásban szereplő nevek egy része további kutatást igényelhet. Mikus Gyula működéséről lásd még: Rainer M. János: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei 1957–1989*. 1956-os Intézet, Budapest, 2008. (A tanulmánykötet az interneten is elérhető.)

Kedves Mikus Gyula!

Mire kihordtad magadban ezt az önvallomást, az *Őrjítő mandragóra* első kiadása talán már el is fogyott a boltokban. Lázás idők voltak, falta a tabuszövegeket a nép. 1989-et írtunk, még hittük, még reméltük, hogy valami eget-földet rendítően új kezdődhet el. Új betűszavak semmiből jött pártokat takartak – választásokra készült az ország, amelyeken akkor már a többpártrendszer jelöltjeit karikázhatta a nép.⁸⁵

Torokszorító volt a Szakasits Árpád – azóta Etele – úti panel szűk konyhájában az a suta beszélgetés, amikor rám bízta kitárulkozásod további sorsát. Rosszkedvű voltál, hajlott hátú, már alig jártál el hazulról, az orvosok valami műtétet javasoltak a fájdalmaidra. Tudtam, hogy a lényeg nem műthető. Látnod, gyarló az ember, én például megkönnyebbültem, hogy akkor lekéstük a csatlakozást, meghasadásod bevezetését a politikai pszichiátriába. Erkölcsi okosságokkal nyugtattam magam, még sokan élnek a néven nevezettek közül, ne ártsunk, ha már nem használhatunk és a többi. A levél fiókba került, ráakódtak az átmeneti évek, dossziék, mindig sürgős, halaszthatatlan ügyekkel. Talán most sem kerül elő, ha Zelei Miki elő nem bányássza, fel nem hozza.

Apámmal próbáltuk felidézni, mikor láttunk utoljára, hol veszítettünk el? Ő kórházi folyosóra emlékszik még a múlt évezred végén – az is több mint tíz éve már –, látogatóba ment, amikor beléd botlott. Akkor is műtétet emlegettél, meg szövődményeket, szorongattatok egymás kezét, és ígértétek, hogy most aztán tényleg találkoztok, amint lehetséges. Eltűntél, kiiratkoztál mindenből és mindenikből, legfőképp a rendszerváltozás iszapbirkózásából. Már csak a halálhíred hozta egy távoli ismerős.

Emlékszel a megismerkedésünkre?

A Magyar Hírlap riportere voltam, a nyolcvanas évek közepén jártunk, már zörögött a haraszt, mert fújta a szél. Rám osztották a lapnál – a kormány félhivatalos lapja, mintha nem lett volna mindegy, hogy párt vagy kormány, hogy hivatalos vagy csak fél – szóval rám osztották a szociálpolitikát. Azt mondták, furcsán írok, van benne valami gyanús, ők meg unnak mindig a sorok között kutatni eldugott mondanivaló után. A szocpol az éppen jó lesz nekem. Elkezdttem mászkálni tanyákra, a szocializmus kiscselédei nyomában. Egymásra találtunk Bognár Szabolccsal, az embermentő családjogásszal, és futószalagon jöttek az árnyékban élők, az emberközpontúnak hazudott társadalomban képtelen, mégis igaz történeteikkel. Jakab Ernő, aki a szakadatlan szocialista munkások ellenfényében a Blahán, egy padon éhségstrájkolt, mert cigány ívhegesztőként neki nem jutott munka a teljes foglalkoztatottságban. Ernőt, aki a cigány rassz minden külső jegyét magán viseli, miközben nevelőszülei magyar parasztok voltak, s ezért se itt, se ott nem fogadják be, negyedszázad elteltével is a barátomnak tekinthetem. Most, 2012 szibériai telén a zuglói önkormányzattal csatázunk, hogy szükségalakását egy má-

sikra cseréljék, mert ha a mostaniban ráköszönt a tavasz, a dalos ajkú házi rasszisták – per hecc – meg fogják lincselni.

Bognár Szabolcs, akinek emléktábláját 2009 augusztusában avattuk egykori munkahelye falán, mondta, hogy iratkozzak be Mikus Gyulához a Bokréta utcába egy kis továbbképzésre, ha tényleg tudni akarom, hogy hol a mélység a hazai gyermekvédelemben.

Elég mogorva voltál a telefonban, Gyula. Le akartál rázni. Hogy sok a dolog, meg ami ott van, az amúgy sem győnge idegzetűeknek való. Nem tágítottam, beadtad a derekad: hát jó, jöjjön két hét múlva reggel nyolcra, de pontosan, mert kevés az időm. A dögnehez, csikorgó vaskaput portás nyitotta. Végigvitt a folyosón, kétoldalt nem szobák, hanem ketrecek, azaz rácsos kóterek – üresen. Az irodád falán feltűnt három portré: Nagy László, Simon István és Rajk László arcképe. Lomhán jöttél felém, és döbbenetemre szép lassan körbejártál engem, mint kupec a csikót. Gondoltam, még egy gyakorló hülye. Aztán megálltál, szemben velem, s csak annyit mondtál: Gazsó Ferenc. Te tényleg a Feri fia vagy. És megöleltél. Nem esett jól, mit ölelget ez a kellemetlen, szúrós pasas, aki be se akart engedni a házba?

Mindent megmutattál: a verőszobát, ahol Katica úr, a kirendelt belügyes szadista kedvtelésből végigpofozta az intézetbe zárt „problémás” srácokat, míg végleg ki nem tette őt a házból. Még magázódva kérdeztem tőled: miből gondolja, hogy érdemes? Hogy ezek a rovott múltú, veszélyes gyerekek bárkinek kellenek majd a társadalomban? Azt mondtad, nem gondolod, hanem tudod, mert az emberekben nagyon sok jó érzés, szeretet és türelem van. Egyszer bent voltam nálad, mikor eligazítottad húsvéti kimenő előtt a gyerekeket. Csupa rabló, tolvaj, garázda, narkós, tizenöt éves nagyívó. Halkan beszéltél hozzájuk, pissenés nélkül, tisztelettel figyeltek rád. Amint kiment, aki kimehetett – így szóltál: „Meglátod, estére bent lesz legalább a fele. Önként és dalolva. Hova mennének, hisz senkijük sincs. Együtt ünnepelünk.”

Ki gondolta volna, a lépcsőházi váteszeken kívül, hogy itt mi lesz? Engem alig hat évvel a rendszerváltozás előtt még úgy vettek fel a Magyar Hírlaphoz újságírónak, hogy kint sétáltam a folyosón, míg a pártbizottság ülésezett. Végül behívtak, hatan ültek az asztal mögött, úgy éreztem magam, mint Nyilas Misi. Faggattak, mik a terveim, hogy lehet, hogy még mindig nem vagyok párttag. A szokott szövegemre, hogy későn érő típusként nem érzem elég érettnek magam, azonnal beiskoláztak két hónapos pártiskolára, de időközben szárba szökkenetek a bomlás virágai, úgyhogy a gyorstalpaló foxi-maxi képzést felszámolták, mielőtt rám került volna a sor.

A belpolitikai rovat értekezleteit a bársonyos hangjáról közismert Dedi tartotta, aki időről időre elszólított a feladat. Ilyenkor csekély mértékben tudta a hazai belpolitika ütőerén tartani a kezét. Előfordult például, hogy ezzel a szózáttal indított: Angolában a forradalmi erők offenzívába kezdtek, rendkívül bonyolult a helyzet, úgyhogy Maróthy elvtárrsal nekünk is a helyszínre kell repülnünk. Andriskám, vedd kézbe a rovat ügyeit addig is, aztán csak keményen, mint a jég verése... Azzal máris útnak eredt. Gondolom, Angola külsőig meg sem állt. Az esetek többségében azonban fogalmunk

sem volt arról, hogy éppen hol tör előre a nemzetközi békefronton. Eltűnt pár hétre és előkerült. Ha jókedvében találtuk, elintézett képtelennek tűnő dolgokat, máskor jobb volt őt kikerülni. Úgy tudom, ma katalóniai házából sóhajt vissza a régi szép, faltól falig időkre, mikor Angola felszabadításáért küzdhetett a belpol rovat élén.

Talán még véget sem ért a vörös terror ötvenhatért, mikor téged, Gyula, fölvettek a Toldyba oroszot tanítani, így vihetted borozni illegálisan a középiskolák rémét, Zelei tanulót. De még jóval korábban, mindkettőtök válása után, együtt béreltetek lakást apámmal.

Mi történhetett a Toldy Gimnáziumban? Szemtanúk egybehangzó állítása szerint imádták a gyerekek, mert ízig-vérig tanár voltál. Nemcsak tantárgyakat, életfelfogást, hanem a természet ismeretét és szeretetét, értékrendet és emberséget is tanultak tőled. Büszkén beszéltél róla magad is, hogy sok tanítványoddal életre szóló barátságot kötöttél, felnőttként is fölkerestek minden fontos döntésük előtt.⁸⁶

Gondold el, még azzal is, hogy „a föld alá bújtál szegycenedben”, a barlangászással hány tanítványodnak adtál maradandó élményt, mintát, nem is szólva azokról az itthon és külföldön befutott geológusokról, akik ott, a föld mélyén választottak hivatást maguknak.

Mi történhetett még a Toldy Gimnáziumban? Tény, hogy ott tanított akkoriban Féja Géza fia és ott tanított Antall József, akivel gyakran láttak együtt benneteket. És Freisinger tanár úr,⁸⁷ Orosz tanár úr, a többiek.

Vezekeltél életed végéig miattuk is, másokért is eleget. Most már, „odaát”, fejezd be, kérlek. Ezennel feloldozlak.

Feloldozlak, mert nem tudok senkiről – pedig a történeti hűség kedvéért kutakodtunk utána –, aki igazolhatóan miattad szenvedett maradandó hátrányt. Feloldozlak, mert emberek százairól tudok viszont, akik Neked köszönhetően lettek ép, egész, teljes értékű emberek. Márpedig ez nagy dolog olyan korban, melyben egy évtizeddel a szovjet rendszer kimúlása előtt még azt a vizsgakérdést kaphatta az ember szocialista etikából, hogy mikor, miféle élethelyzetben tekinthető emelkedett cselekedetnek a saját anyja feladása, esetleg elpusztítása.

Bezzeg, ahogyan bennünket megfigyeltek a nyolcvanas évek derekán! Egyszerű volt, áttekinthető, szinte barátságos formában folyt. Országjáró riporterként egyetlen feltételt szabtak számunkra őrző-védőink: nem kódoroghattunk ellenőrizetlenül, magunkban az ország útjain. Állami Volgát adott aláink a néphatalom, akár kértük, akár nem. Aki csak úgy, a maga szakállára akart utazgatni nyakra-főre, hamar bent ülős, hírszerkesztői feladatot kaphatott. Mi egy idő után mindig ugyanazt a gépkocsivezetőt kaptuk. A fiatalember rendkívül tanulékonynak bizonyult. A rendszerváltoztatás után átnyergelt az újságírásra, ismert bűnügyi tudósító lett, ma nagy példányszámú napilap vezető szerkesztője.

Erre mondják a sakkban, hogy szalonremi. Döntetlen, mellyel mindenki a következő fordulóba jut, különösebb megerőltetés nélkül. Mi a fenének figyeltek meg minket szorosán, ha utána nem csináltak velünk semmit, sőt még azt is hagyták, hogy írásaink megjelenjenek.

Gyula, ne felejtjük el, hogy mire az *Őrjű mandragóra* megjelent, 1989 őszét írtuk olyan, akkoriban csodaszámba menő fejleményekkel, mint a munkásőrség vér nélküli felszámolása, aminek gondolatáért Tempfli törzskari századost egy évvel korábban még ideg-elme alapon leszállalkolták.

Krónikások voltunk, közvetítők, s ekkor már megengedték, hogy – főként lokális témákban – az igazat mondjuk, ne csak a valódit. Más kérdés, hogy éppen ezek a témák többnyire modellértékűek voltak. Lazítottuk a recsegő-ropogó rendszer eresztékeit.

Tetszetős lenne azt mondani, nagy idők tanúiként, hogy munkásságunkkal hozzájárultunk a rendszer széteséséhez. Sokan máig ebben a szerepben tetszelegnek. Rossz hírem van, a történelem mérleghintájába ültetett kedves kollégák! Mi legfeljebb szigorúan ellenőrzött krónikásai és legitimálói voltunk, lehettünk annak, ami már évekkel korábban eldöntetett: a szovjet rendszer vértelen bukásának.

Ma már tudjuk, hogy a vértelen váltásnak súlyos feltételei voltak. Miközben tényleg csodaként éltük meg a munkásőrség leszerelését – Tempflit magamban azonnal előléptettem tiszteletbeli vezérőrnaggyá – ma már történelmi tény, hogy megmaradtak a Szolgálatok, maradt a katonaság, rendőrség vezérkari törzse, lényegében máig egyben maradt a bírói kar. (Ne feledjük, totális rendszerekben a hatalmi ágak szétválasztása a hatalmasok cinikus mosolyával kísért idegnyugtató felhőjáték csupán. Nem véletlen, hogy a bírák törvényes nyugdíjkorhatára körül akkora palávert csapnak az utóvédharcosok.) Ezek a szervezetek biztosították a „békés átmenetet”, valójában azt, hogy miközben minden változik, a lényegét tekintve benne maradjunk a régiben.

Leveled leginkább megrendítő része számomra, amikor sorolod, hogy mindazokból a barátaidból, harcos- és munkatársaidból mi lett, akikre a „Cég” így vagy úgy rátette a kezét. Hátborzongató halállista! Sorozatos öngyilkosságokkal, diplomáciai karriert befutott diáktársad tisztázatlan halálával, és semmiről tudni nem akaró, önpusztításba menekülő alkoholisták seregével.

Soroljuk a listához Szakáts Miklóst, aki a hatvanas évek elejének közismert színésze volt. Miután disszidált, liftaknában végezte, valahol Európában.⁸⁸

Mondok még közös ismerőst, egykori „lenines” egyetemi hallgatót: Elbert János⁸⁹ dramaturg-műfordítót, aki 1983. március 9-én máig rejtélyes körülmények között belefutott a Balaton negyvencentis vizébe. Valaki hívta – zsebében csak odaszóló jegyet találtak. Tizenhét éves fia nem sokra rá a Dunába vészett, felesége pedig zavart állapotban kiugrott lakásuk teraszáról és szörnyethalt.

Gyula, nyolcvanháromat írtunk, amikor ez megtörténhetett, a Kádár-korszak legélhetőbbnek tűnő időszakában.⁹⁰ Már hanyatlott a gazdaság, de még nem éreztük. Szabadabban lélegeztünk – „csak tíz év múlva ne ez a dal legyen” –, és ha az ember betartotta az íratlan szabályokat, azaz jól mérte be, hogy mit ne lásson, ne halljon, de főként ne mondjon mindabból, ami körülötte, akár vele történik, kockalada-kiutalásig, kiskertig, gmk másodállásig vihette. Kádár megmondta a pártkongresszus pulpitusáról a tutit: „a krumplileves, az legyen krumplileves”. Azaz: ne képzeljünk mögé mást, és nem lesz bajunk. Még csak fenyegetően sem hangzott, a szocialista embertípus mintapéldányára

sorozatgyártott kisember lelkesen tapsolt, és ha véletlenül – elő nem fordulhatott – másnap szabad választásokra ébred, megerősíti az „Öreget” a teljhatalomban. Legalábbis a bizonyosan felülről sugalmazott, össznépinek álcázott s valóban népszerűsödő állásponttal ezt akarták igazolni.⁹¹

Mint a három majom a köszörűkövön: nem lát, nem hall, nem beszél. Az ember eljuthatott akár Kelet-Berlinig. Láta a metróban, hogyan állnak órákig fegyelmезetten sorba, egy szál nájlón szatyorral, személyi motozásra várva a megbízható elvtársak, hogy huszonnégy órás eltávra mehessenek az egyetlen metrómegállónyi távolságra lévő másik világba, a vágyott Nyugat-Berlinbe, a rokonokhoz. Az ember látta, hazajött, és folytatta, ahol abbahagyta. Mintha mi sem történt volna. Így ment ez még azon a tavaszon is, amikor ősszel már a berlini falat bontották euforikus örömműnnepe közepette.

Mire Te szívós munkával megszabadítottad a Bokréta utcai intézetet a régi ávósoktól, és leraktad az egykori „javítóban” – magyarán büntetőben – egy rehabilitációs gyógyító-nevelő intézmény alapjait, az én potméteremet átmenetileg nullára állították. Akkoriban – nyolcvannyolc tavaszát írjuk – már erős a mozgás a politikában. Mozgalmak, nem sokkal rá pártok alakultak baráti társaságokból és az egyre sokasodó, helyezkedő „szimpatizánsokból”. Nekem akkoriban ment egy rendszeres hangos jegyzetem a Kossuth Rádióban – érdekes, most, hogy szabad a közbeszéd, a műfajt is elfelejtettük – minden szerdán, nem sokkal a déli krónika előtt.

„Fojtogat bennünket a szabadság kis köreinek hiánya” – így kezdtem a heti rendes bemondást. Nem magamat, Bibó Istvánt idéztem, akinek mélyen szántó ígéje ezúttal egy hétvégi, demokrata fórumos összejövetelről beszámolva hangzott el. Mai ésszel ártalmatlan jegyzetecske volt, de akkor úgy lett belőle. Még hozzá jókora. Én valójában maszekoltam a Kossuth Rádióban, munkahelyem a Magyar Hírlapnál volt továbbra is. Kiszemlézték a jegyzetet Lakatos elvtársnak, a pártközpont agitprop főnökének. Lakatos Ernő, a régi, kipróbált, ideológiailag fejlett kommunista irodai szőnyegének rojtjait főszerkesztők sora tanulmányozta évek óta már, amikor a szőnyeg szélén állva az ordító Lakatos lecseszését hallgatták arról a résről, amely politikai éberségük falán keletkezett. Nem ezért taníttatta őket a néphatalom, és ha még egyszer előfordul, mehetnek kapálni.

Lakatos elvtársról azt csiripelték a véredek, hogy minden megbízhatósága és hangereje ellenére eljárt felette az idő, már nem a jövő embere „odafönn”. Pechemre később tudtam meg, hogy Lakatos kinézte magának a Magyar Rádiót. A mindenható pártból a rádióba akarta áthelyezni harcálláspontját, kihegyezve figyelt mindent, ami az éteri adó felől érkezett. Balszerencsém fokozódott, amikor kipécézve jegyzetemet Bibóstul, mindenestül kis kazettákra másoltatta, és elküldette a Politikai Bizottság tagjainak, hallgassák már meg, hogy mik hangozhatnak el a rádióban délidőben, ha lanyhul egyesek ébersége – de nem az övé.

Grósz Károly volt a pártállami legfőbb hadúr – Kádár lemondásán épphogy túl vagyunk –, temérdek a dolga, megbízza hát szóvivőjét, Bajnok Zsoltot: nézz már utána, hisz ez a Gázsó amúgy is nálad írogat. Bajnok Zsolt a korszakvége álláshalmazója volt.

Szóvivői teendői mellett megmaradt a Magyar Hírlap főszerkesztője. Meghallgatta a felvételt, és azonnal magához hívatott: „Mi ez? Mit képzelsz te, ki vagy? Hogy nekem magától Grósz elvtárstól kell hallanom, hogy baj van veled, és semmiről sem tudok?!”

Vizsgálat indult a jegyzet keletkezési körülményeiről. Mondtam, hogy otthon, elektromos írógépen, a szokott módon – erre már üvöltöztek velem, hogy ne szórakozzak, nem erről van szó. Hogy mehetett ez adásba, kinek az ébersége lett itt első fokon kijátszva? Kérem, a tényállás a következő: aznap a szerkesztő tüszős mandulagyulladás ágyának esett. Egy pályakezdő munkatárs helyettesítette, nem hallgatta meg a jegyzetet, mondván, hogy a felettesei már biztosan hallották. Így esett a nagy eset. A kislányt kicsapták a rádióból – Nagy Gáspár költő barátom annyira ellágyult a történeteken, hogy képét beragasztotta a naplójába, és fogadkozott, hogy amint ihlethez jut, verset ír hozzá. Engem kicsuktak a rádióból, a belépőkártyámat azonnal érvénytelenítették. Az utcán néhány régi rádiós kolléga, akivel pár napja még együtt boroztunk a Fülemlében, átment a túloldalra, ha meglátott.

Szilenciumot kaptam. Bajnok Zsolt jelentést adott a vizsgálatról, engem meg kötelezett arra, hogy írjam meg a saját fegyelmi büntetésemet. Diktálta a peremfelteteleket: visszavonásig közéleti-politikai eseményen nem vehetek részt, három havi teljesítményprémium megvonva, utolsó figyelmeztetés, szigorú megrovás formájában.

Kérdeztem: miért velem íratod? „Hogy egy életre megjegyezd.” De Zsolt, hogy az ördögbe kaphatok én tőled, az újságnál fegyelmit, ha az eset a rádióban történt? Megtorpant a diktálással nála együtt járó járkálásban, és rám meredt: „Te szórakozol velem vagy tényleg ennyire hülye vagy? Mi Dedivel azon fáradozunk, hogy megment-sünk, pedig meg sem érdeemled, te meg adod a jogászt itt nekem?! Takarodj fegyelmit írni vagy az egész sajtóból kirúgatlak!”

Legépeltem, leadtam, visszaoldalogtam ügyeletbe, átolvasni a másnapi vezércikket. Letelt a három hónap, gyorsultak az idők, engem nemhogy eltiltottak, határozottan biztattak arra, hogy keményen fogjon a tollam, ha – teszem azt – a kiskunmajsai múzeumigazgató meghurcolásáról vagy a dévaványai tűzokok elhullásáról írok. Bekopogtam főszerkesztőmhöz, kedvesen fogadott, gratulált aznapi riportomhoz, mire előhozakodtam a kérdéssel: „Zsolt, akkor a páncélszekrényből, ha kiadná a papírt, tudod, azt a fegyelmit, amit még velem íráttál...”

Néz rám, nagy kék szemekkel: milyen fegyelmi, miféle papír?! Na, menjek szépen dolgozni, ne beszéljek összevissza, mert még begorombul. Máig nem tudom, mi lett az önfegyelmi papírom sorsa, alighanem egy iratmegsemmisítőben végezte azokban a hetekben, amikor éjjel-nappal kattogtak az iratmegsemmisítő gépek. Volt mit eltüntetni, tonnaszám.

Gyula, mindezt két okból idézem fel Neked. Egyrészt, hogy lásd, bennem is működött az életösztön, nem lettem hős, aki a képükbe vágta volna: hazudtok, hazugság az egész világotok, hiszen:

„nemcsak a titkon
félignyílt ajtón
ijedten
besuttogott hirekben,

a száj elé hulltan
pisszt jelző ujjban
[...]
bol zsarnokság van,
ott zsarnokság van”

Megkérdezhetsz: szégyellem-e több mint húsz év után, hogy nem az Illyés Gyulától idézett sorokat olvastam a fejükre inkább. Nem szégyellem. Ha valamivel később eszükbe jutok, hogy erőnek erejével, zsarolással vagy más lelki kényszerrel velem akarják megírtni azt a szégyenletes vezércikket, melyben elítéltették azokat a fiatal demokratákat, akik ellen „rendőrhatósági intézkedést foganatosítottak”, ha ekkor eszükbe jutottam volna, azt biztosan szégyelleném. De szóba sem kerülhettem. Nem voltam emberük.

Másrészt azért osztottam meg Veled ezt a tragikomikus fegyelmi ügyemet, hogy igazoljam: a totalitárius rendszer lényege minden korszakában megmarad. El lehet jutni a tömeges, durva megtorlástól a legvidámabb barakkig, az összekacsintásokig, de a lényeg nem változik. Aki kilép a diktatúra cinikus, durva „etikettjéből”, figyelmeztetésben részesül, esetleg megírtnak egy önfegyelmit vele, hogy ne felejtse máskor. Ha ez nem elég, elüldözendő (nem gyártunk mártírokat), ha még ez sem elég, megsemmisítendő. Erkölcsi hullá vagy fizikai, a lényeget tekintve egyre megy. És ne felejtjük el, hogy a piszkos munkára a „mieink” mellett mindvégig itt voltak a KGB szakemberei.

Ha valaki, Te aztán tudtad mindezt magadtól is. „Sza-ar-rá mentem” – írod a megtöretésedről, és barlangokba bújtál szégyenedben, aztán a deviánsok világának legmélyebb bugyraiba, hogy másokat ments, ha már magadat (fő)l) nem mentheted.

Rendkívüli képességekkel és munkabírással megáldott ember voltál. Szinte halom, ahogy mondod: hagyjuk ezt, nem kell a púder, kíméljelek meg az émelyítő tirádáktól, még mielőtt hányingert kapsz önmagadtól. Pedig fontos, hogy a hosszú éveken át fedetten zajló és szégyellt életed mellett arról a fénylő másíkról is tudjanak, akik hajlandóak a tények alapján megítélni Téged.

Marek Kotanski fölfedezéséről például. Te is azok közé tartoztál, akiknek köszönhetően megismerhettük Budapesten a narkómánia elleni küzdelemben rendkívüli eredményeket elérő lengyel szakembert. Kotanski maga is narkós volt egy időben. Azért vált függővé, hogy teljesen befogadják, belülről ismerhesse meg a kábítószer rabjainak világát és zárt közösségeit. Először magát kellett kigyógyítania – bár szerintem egy narkomán ember világéletében veszélyeztetett marad –, hogy aztán személyes példája révén magával rántsón a szabadulásba más függőket is. Létrehozta a Monarchák hálózatát, ahol gyógyulni akaró narkósok, külső segítséggel, szinte kommunában

éltek együtt. Rendkívüli kisugárzású ember volt, tanúsíthatom, hisz közbenjárásodra adott hosszú interjút nekem. Emlékszem, mennyire lelkesedtél Kotanski módszeréért. Fejedbe vetted, hogy létrehozod idehaza az első Monar-házat, a halmozott hátrányban élő szenvedélybeteg „gyerekeidnek”. Ki is néztél egy romos kúriát, azt hiszem, Dunaharaszttiban, aztán a hivatalok packázása miatt mégsem sikerült. De mindaz, amit Kotanskitól tanultál, sokat segített a rászoruló szakszerű gondozásában.

Kitartó igazságkeresésedre jellemző a másik történet, amit őrzök tőled – rólad. Elkezdted kutatni a Bokréta utca 3., a fiatalkorú bűnözők zárt intézetének múltja után. Találtál néhány régi iratot a pincében. Nem hagyott nyugodni a dolog, hozzáam is eljöttél a felfedezéseddel. Nem tudtak leállítani érdektelenséggel, a figyelmeztetéssel, hogy törődj inkább a magad dolgával. Mentél és kutattál tovább, míg rá nem találtál Csobánkán, a katolikus szeretotthonban Jolsvai Hedvigre, akinek a segítségével mindenre fény derült.

A rád bízott Házban a második világháború előtt és alatt katolikus nőegylet működött, a Szociális Testvérek Társasága, amit ma már közismert személy, Salkaházi Sára vezetett. A nácik alatt több száz zsidót és más menekültet rejtegettek. Míg nem 1944. december 27-én a nyilasok rajtuk ütöttek. Akit találtak, a Dunába lőttek, köztük Sára nővért is. A katolikus társaságot egyébként 1946-ban mint fasisztabarát szervezetet feloszlatták, a házat állami tulajdonba vették. Így csinálhattak később javító intézetet belőle. Mindezt a belügyminiszter rendelte el – akit Rajk Lászlónak hívtak éppen akkor.

Kijárod, hogy Sára nővér emléktáblát kapjon „a Bokréta” falán. Jelentem Neked, hogy a bejáratot azóta is, minden évben, a karácsonyt követő első hétköznapon mécsesek és a kegyelet virágai borítják el. Megtelik az utca emlékezőkkel. Salkaházi Sárát pedig 2006-ban boldoggá avatták.

Elgondolom, mi lehetett volna belőled.

Történésznek, archeológusnak készültél hatalmas tudásszomjjal. Kisgyermeki rácsodálkozásod még életed derekán is megindító volt. Ész, tehetség, akarat és korlátlan terhelhetőség – annyit adott a Teremtő, hogy szinte bármi lehettél volna. Ilyenkor jön a sztereotípiá: a sötét kor, melybe született, elragadta őt...

Kutatom az okokat, miért maradt torzó az életed? Talán mert éles helyzetekben az érzelmek elhomályosították az értelmet, a racionális gondolkodást. Hiszen a „gyerekeid” sorsát is mélyen megélted, képtelen voltál az ahhoz szükséges távolságtartásra, hogy tárgyadra, művedre rátekints. Alighanem ezért nem készültek el a tudományos értékű tanulmányaid, melyek ma sokat segíthetnének az egyhuzamban válságban élő gyermekvédelemnek.

Nem értettél a praktikákhoz, túlélési taktikákhoz. Mikor érted jöttek, hogy elvi gyenek tolmácsnak a ruszrikhoz, rácsaptad az ezredesre az ajtót, és kiléptél a politikából. A rendszerükre csaptad rá az ajtót, nem a forradalmi napokban beszart ezredesre csupán! Ráadásul vészorszak idején. Mit képzelte? Hogy majd hagynak elegánsan távozni a „közéletből”? Az ajtót rájuk vágta, miközben képes voltál bevenni a hazugságaikat arról, hogy Kádár már tárgyal, a megegyezést keresi Nagy Imrével. Holott már mindenki elítélte az „ellenforradalmat” Csou En-laitól Titóig – Te nem.

A történelem fintora: ha holtra vernek, alighanem az egri emléktábládnál koszorúznak. Így meg próbálom feldolgozni az érthetlent. Például azt, hogy miért nem szálltál ki hamarabb a hálózatból? Amikor már keresték a kiegyezést, hogy kibújhassanak az elszigetelésből? Nem létezik, hogy éppen Te ebből semmit sem érzékeltél!

Szabadlábon fogoly maradtál, míg az őrzők el nem oldalogtak. Már megbocsáss, Pelikán jut eszembe a *Tanúból*, amikor az akasztófa alól doktor Kotászáért kiált, nincs rend, neki az lett mondva, hogy őt itt most kivégzik. Zavarban van, mert a hóhér elszelelt.

Közös ismerősünk mondta egyszer, hogy Mikus a rendszerváltozást is elcseszte. Az ő meghurcolt múltjával, szakmai tekintélyével még azt is megtehetné volna, hogy egy gyors önleplekezéssel túljut a nehezén. Gyula jól jött volna abban az emberhiányos kavalkádban, kilencven után, válogathatott volna a kendermagban.

Befelé kacagtam: elképzeltelek mint önérvényesítőt, ügyes karrieristát, aki jó időben, jó helyen mozog, felépíti magát, mint a Kádár-korszak üldözöttjét, és új életet kezd. Okosan, ügyesen. Mint annyian ebben a mai kocsmában.

Hiszen Te soha, semmiféle helyzetben nem voltál képes az önérvényesítésre! Inkább magad emésztetted, marcangolt a kétség és az önbizalom hiánya. Vezekeltél, önként vállalva a legnehezebb feladatokat és helyzeteket. Megbocsátottál és esélyt adtál mindenkinek, csak önmagadnak nem.

Ha nem bújsz el a világ elől, láthattad volna, hogy megszületett az alku: az államszocializmus párturalmi emberei maradásra rendezkednek be. Az 5600 főkáderből az, akinek esze volt, átváltott a gazdaságba. Kinevezték magukat kapitalistának, már az előprivatizáció (értsd: szabad rablás) idején. Mire kilencvenben az első demokratikus kormány letette az esküt, ők már kiszervezték maguknak, amihez csak hozzáfértek. Puhára estek, nem volt bántódásuk.

Számukra már csak az volt a kérdés, hogy politikai pártként is átmenthetik-e magukat az „új világba”. A váltás forгатagában elvegyültek a korábbi reformerek között, és elkezdték őket kiszorítani a politikából. Botcsinálta reformkommunistákból így lettek reformkapitalisták – hetek, hónapok leforgása alatt az elvtársak. (Ez a „svarc” lesz a végső, csak összefogni há-á-át...)

Így maradtak a nyakunkon a régi nómenklatúra emberei. Hatalmi rendszerük, immár demokratikus viszonyok között – kisebb-nagyobb, reményt keltő megszakításokkal – 2010-ig tartott. Megtanulták Kádár alatt, hogyan kell egy rendszert kiszolgálni. Nem történt más, mint hogy gazdát cseréltek. A szocialista világrend helyett a nemzetközi pénzuralmi rend utasításainak kritikátlan végrehajtóivá váltak.

Az ajtót hamar rájuk csaptad volna. Ha egyáltalán szóba álltok egymással.

Kedves Gyula!

Nem hagy nyugodni a kérdés: ki a bátor? Lehet-e rettegve, félve, terheket, bűnöket cipelve bátor valaki? A válaszom Te vagy. Igen, lehet, mert az élet színe nem csupán a fehér és a fekete. Az élet pompázatos, mint az erdő, az évszakok változásával. Az erdő, a madarak, a kövek, a források, melyeknek ismerete és szeretete megtartott Téged egy olyan korban, mikor a politikai pszichiátria nem a horrorszerzők agyszüleménye volt, hanem maga a brutális valóság. A kor, amelyben mentetted – önmagadon kívül –, aki menthető.

Visegrád, 2012. február 12–17.

Szeretettel: Gazsó L. Ferenc

ZELEI MIKLÓS

Konstantinápoly s Róma paizsán

„Ob lassan szállj és hosszan énekelj,
Haldokló battyúm, szép emlékezet!...”

Petőfi Sándor: Tündéralom

Nem „a gyűrt rokolyába”, hanem a nadrág szárára szökölt vágya nedve, úgy combtő magasságában. De nem mosta ki. Diadaljelként viselte, termékenyítve vele a vakvilágot.

A Holnap hősei a száműzetésben polgári létüket már berendezték.

Porladtak itthon arccal lefelé.

De felragyogott nekünk az amnesztia napja!

Rázendíthettek a zenegépek, a zongorákból fürge lábú táncdalok szökeltek és át-kiöltözött, siker ávós énekelte törzsasztalánál teljesen szabadon, hogy szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország.

A részegben lobbanó lángok az éjszakák ablakaiban.

A középiskolának a Donáti utcára néző magas fala alatt az is hamar köztudottá vált egy szünetben, hogy a sok szép „lányos-aranyhaju szűz” közül ki is volt, akivel a kaland megesett.

„Mint akit ölnek, törzse hanyatt dült, lába kalimpált,
csontos mellem alá gömbölyű keble szorult.
Szép pajtásom, az égszín pillantásu kisasszony,
fürge, fiús-alakú, lányos-aranyhaju szűz,
most szepeggett: »Mit akarsz, te bolond? Tréfáltam, eressz el!«
Tűzben a tűz-okozó még sikogatni se mert,
bátba benyitnak s így lepnek meg a hetyke kacért, hogy
bab-remegése fölé már bika-súly nebezül,
inkább karmolt és harapott, s csókkal borítottam
félig-nyílt ajakát és ragyogó fogait,
vállá fehéret, mell-kupoláit, lenge csipőjét,
táncos térde közé csúsztatva kerestem a rést,
s vágyam nedve szökölt combjára s a gyűrt rokolyába.”

Az Új Írás 1964. februári számát, amelyben Weöres Sándor *Antik ekloga* című verse megjelent, oroszórán vették el tőlem, mert a pad alatt olvastam. Azután a főszerkesztőt is leváltották a tékozlón nedvesítő sorok közlése miatt.

De ekkor még nem a Toldy Ferenc Általános Gimnáziumba, hanem a Bem József Gimnázium és Ipari Szakközépiskolába jártam orosz tagozatos osztályba. Angol tagozatra jelentkeztem, mint a többiek, de amikor 1963. szeptember 1-jén az I. B osztályban összegyűltünk, megmondták, hogy felejsük el az angol tagozatot. Oroszok leszünk, az angol csak heti három órában tanuljuk.

Már az első osztály befejezésekor ki akartak rúgni a középiskolai kollégiumból, ahol laktam, s ahonnan száz nagyfiúk, elindultunk minden reggel gimnáziumba, technikumba, szakközépbe.

A Bemben még szelíden kezdődött a második tanévem: „Az iskola és a Baross utcai táncstúdió diák tánc- és illemtan-tanfolyamokat hirdet. Havi tandíj 30 Ft.” Kávéházra, könyvesboltra költöttem inkább. Irodalmi estekre jártam. Azonnal fogyasztottam minden elérhető kultúrát. Mindent értettem, amit nem, mindent ismertem, de semmit, nagy szerelmekbe bonyolódtam, de a szüzességemet se voltam képes elveszíteni. Sokkal többet és sokkal kevesebbet tudtam, mint amennyit éppen akkor tudnom kellett volna. Félévkor megbuktam. A kollégiumból kidobtak, a Bemben még lehettem.

Nem voltam egyedül. Fiatalok, akiket művész úrnak szólított a pincér, ültek a márványasztalok körül, nézegették kézírataikat, s félpercenként megállapították: „Belőlem itt nem lesz semmi.”

És elindultak.

Én is.

Vizsont maradtam.

Amit a pedagógus nem nézhetett tétlenül.

„Az iskola és a nevelők félrevezetése, iskolakerülés és az ebből eredő nagymértékű igazolatlan mulasztás miatt igazgatói megrovást kapott. Budapest, 1965. február 9.”

Két hétre rá: „Értesítem, hogy a mai nap Miklós ismét elkésett és csalás útján a hátsó kapun akart bejönni, hogy az ellenőrzést elkerülje! Kérem odahatni, hogy ez ne forduljon elő. A tanulóknak $\frac{3}{4}$ 8-ra az épületben kell lenniük.” És az összefoglalás: „Februárban három késés miatt egy igazolatlan órát kapott.”

A pedagógus nem elégedett meg ennyivel. Követelte, hogy a testvérem látogason be hozzá. Addigra azonban már kijátszottam, hogy a saját gyámom legyek, és a meghívásnak nem tettem eleget.

„Tisztelt Osztályfőnöknő! Elnézést kérek, hogy most sem tudtam bemenni, de biztos tetszik tudni, hogy van ilyenkor vizsgaidőszakban, örül az ember, ha aludni van ideje. Ami az öcsém illeti, akkor valóban beteg volt és azóta is többször panaszkodott a gyomrára. Többet, azt hiszem, bent sem tudnék mondani. Szeretném, ha tetszene igazolni, hiszen beteg is volt és ez minden szempontból jobb lenne.”

Június 2. volt már.

„Az igazolást tudomásul vettem, de mindenképpen kíváncsi lettem volna a személyes megbeszélés több irányban is, minthogy édesapja felelős gyámként Önt jelölte meg.”

A pedagógussal több levelet nem váltottam.

Az üzenetet egy másik együttnevelő tanuló keze hamisította ellenőrző könyvembe a szomszéd osztályból. Wappel, a testnevelő kedvence.

A tornaterem magasban nyíló, hatalmas ablakai alatt fut a mélyben a fiúcsapat körbe-körbe. A testnevelő a sarokban, ül a zongora mögött. Lábával veri a billentyűket, és részegen üvölti: „Meg-buksz-Wap-pel-meg-buksz-Wap-pel!” A testnevelő örök igazsága: „Jól jegyezd meg, fiam! Akár a tojás esik a kőre, akár a kő a tojásra, mindig a tojás törik össze.”

Kőomlás és tojáslavina.

A Toldyban is orosz tagozatra kerültem. B osztályból A-ba, de osztályismétlőként újra másodikba. Pestről, a Ludovika Akadémia jelkép értékű épületéből, ahová a Bem gimnáziumot beszállásolták, közelében a Pál utcai fiúk Fűvészkertjével, Budára fel, a Toldy főreálba, ahol Németh László érettségizett. A Józsefvárosból a Várhegy keleti lejtőjére. Tisztes szegénységben élő, többnyire kétkezi szülők gyerekei közül Belbuda polgári világába, a nálam fiatalabb Nyékes Tamásnak köszönhetően.⁹²

Túl voltam már az első pesti albérleten. Saját kezembe vettem a sorsomat, ami nem önfenntartást jelentett, hanem azt, hogy alámerültem a családi ellenőrzés elől. Nem volt nehéz. Egyetemista testvéremmel laktunk közös albérletben.

Tamás a Keleti Károly utcai II. Rákóczi Ferenc Gimnázium I. D osztályában kezdte a középiskola-kerülést az 1964/65-ös tanévben: „Kérem a t. Szülőket, hogy a tanuló hosszas mulasztásának igazolása miatt keressenek fel. Bp., 1964. XI. 10. Osztályfőnök”. Három nappal később: „Szíveskedjék a tanuló átiratkozását folyamatba tenni, mert a tanuló megszűnt a Rákóczi gimn. tanulója lenni.”

„Más iskola fiamat helyhiány miatt nem fogadja. Kérem a fiút újra állományba venni, illetve folyamatos tanulását biztosítani, mivel még tizenötödik életévét sem töltötte be.”

Tamás így csak félévkor került át a Toldyba, Freisinger Ernő tanár úr osztályába, az I. A-ba, ahova én majd másodikba mentem. De nem lettünk osztálytársak, mert az 1964/65-ös tanév végén Tamás is megbukott. Maradt a Toldyban, s Tóth Lajos osztályában kezdte újra az elsőt.

Ott tanított orosz Mikus Gyula.

A mi osztályunkban majd negyedikben, az 1967/68-as tanévben fog tanítani, pszichológiát, amikor én már rég nem oda járok. Addigra le is érettségiztem, visszaszerelve az osztályismétléssel elveszített évet.

A Toldyban az alagsori klotyó, a zöld szalon volt a fő cigarettázóhely, nem a Donáti utcára néző udvar. A jobb 1-es fülke volt a klub, ahová hatan-heten bepréslődtünk. A tartályát víztelenítettük, abban voltak a kincsek: cigi, gyufa, könyv. A plafont pedig elborították a csikkek. Az elszívott cigit a hüvelykujjunk egyetlen mozdulatával föl-pöcköltük, s az mindig fölragadt. Homokot tartottam a zakóm zsebében, ha tanár közeledik, bele tudjam nyomni az égő cigit. Volt egy spéci szabó, aki csekély díjazásért megértően levágta körben a gallérját, hogy avantgarde legyen, s hogy teljes legyen a sóska-zöld díszszekendő hatása.

Három forint volt a Nikotex Munkás, huszonöt szál egy csomag. Gyárkémény volt halvány pirossal a szálak végére nyomva, fölé pedig enyhe ívben a korszak uralgó szava: munkás. Ezt a végét kellett volna az ajkunk közé venni, „szállnak a légben a füstkarikák”, ellenben, ha megfordítjuk, a parázs először a kéményt emésztí el, utána a gyár alapjait, s csak a legvégén a munkást. Először a gyár égjen le, aztán a munkás.

A zászlóból a lyuk a füstkarikába költözött. Mögöttünk hatvanöt nyara, vége az Ifipark első korszakának. Igazi neve: Kommunista Ifjúsági Szövetség Budapesti Bizottsága Ifjúsági Művelődési Parkja. Lent, a vár alatt már összefogdosták a Moszkva téri galerit, folyt az eljárás. Egy folyosóvégi zugban még megvan az időlövő mozsár-ágyú, amelynek elsütésével az iskola kertjéből jelezték a delet Buda polgárai számára 1867–1942 között.

Kalef, Széllkalef. Becézve emlékezett a tér első névadójára, Vörösmarty Mihály és Deák Ferenc vejére, a cvikkeres, élveteg tekintetű dukai és szentgyörgyvölgyi dr. Széll Kálmán homo regiusra. Aki sok mindent elért, a millenniumi országos bizottság elnöke is volt, hogy mellén a Szent István-rend nagykeresztjével hamarosan Sztálin tér lehessen. Olykor fölröppen, de hamar visszaesik a hír, hogy majd Antall Józsefről fogják elnevezni, de mindmáig Moszkva tér maradt.⁹³

Alig vannak orosz földrajzi neveink. Naponta többször átmentem a Moszkva téren, de sose kattant be, hogy ez az, ott megyek. Az szovjet volt. Ami nincs ma már. A Törökugrató példájára Szovjetugrató? Ruszkivészi út, Muszkaőr. Tudják, Törökőr után következik Muszkaőr, aztán Gödöllőnek visz a sín, át az Oroszlesi erdőn.

A Basa kutya mintájára mondják-e valahol: Nacsalnyik, hozd ide! És a szovjet? Családnév, amilyen a gyakori Orosz, nem lett belőle, de ragadványnévként egy kis időre itt-ott megtapadt.

Tíz évig létezett Sztálinváros: 1951–61 között. Addig Dunapentele, azután Dunaújváros. Ellenben Mátyásdomb neve, ugyancsak Fejér megyében, megmaradt. A falu 1952-ben alakult, s nevét Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapjának tiszteletére kapta. Sztálin leghűségesebb magyar tanítványának neve a naccságos fejedelem nevébe is bele van rejtve. Rákosi-telep már jó ideje Rákóczi-telepként része Várpalotának. Leninváros 1991-ig tartotta magát. Debrecenben pedig, ahol 1980-tól szovjet főkonzulátus is működött, az ötvenes évek anekdotája szerint meg kellett változtatni egy buszjárat vonalát, mert eredetileg ezeken a helyeken haladt keresztül: Április 4. tér, Magyar–Szovjet Barátság útja, köztemető, krematórium.

Oroszvágas ma Ruská Poruba. De nem harcok emlékét őrizi: ruszin irtástelepülés az Erdős-Kárpátokban. Somogyban, Szenna mellett kapta egy dűlő a Muszkavágás elnevezést. Egy olyan határrészben, ahol erdőt irtottak korábban, s azután ott, a vágáson vonultak át negyvennégy decemberében a szovjet csapatok.

Übercíher, vínernicli, kapucíner, nachtkaszli.

A felszínen úsztak ezek a szavak. Kaptunk utánuk, s kapaszkodtunk beléjük, egy elsüllyedt hajó másodosztályú szalonjából felszínre bizonytalankodott roncsokba.

Mindennapos volt a kisztihand. Su Majestad spanyol udvari etikettjéből illem-

szabály, majd kispolcsők⁹⁴ lett. Megszüntették az úri rendeket, a polgári középosztály kezdeményeit (és maradványait). A nagyságos asszony s migrénje végleg elmúlt. A kisztihand szidolozta a réztáblát a kapu alatt, mígnem megszületett a micisapkás, lódenkabátos, génkezelte módosulás: csókolom a kisztihandját!

Itt, a hátam mögött, a Budaörsi úton, a régi Balatoni út elágazásánál Osztapenko kapitány kiűrtett posztja őriz talán az egyetlen szovjet eredetű népi helynevet: már itt vagyunk az Osztján, telefonálnak néha a gyerekeim. Helyesen így kellene ejteni: Osztapenko. De a kapitány neve úgy lett népszerű, s vált a gondoskodó szocialista államot kifigurázó dichotómia tagjává: „Egyikük az Osztapenko, másikuk a Tartyapenko.” A megoldhatatlan helyzetek megoldásának határidejét pedig e szólással szabta meg közép-európai humorunk: „Majd ha Osztapenko lépést vált!” De ezt felelték a Petőfi laktanya honvédeknek is, ha megkérdezték, hogy mikor mehetnek már haza.

S hogy mi lehetett a népszerűség oka? A harcászati pont, amelyet a szobor az életünkben foglalt el? A hetvenes évek olajválságainak idején, amikor fellángolt a begyűrzik, nem gyűrzik be-vita, s Hollandiában biciklin jártak a miniszterek, péntek délutánonként győztes Trabant-oszlopok indultak Napnyugatnak, szembe a világtrenddel, a balatoni vityillók felé. A zászlóval integető szobor látványa már a szabadság ízét hozta.

Minden fennmarad a nyelvben. Egykor hatalmas építmények, mára teljesen elfeledett, világraszóló események, háborúk, csaták, ígérek, színek, hazugságok, illatok várakoznak a szavak mélyén, jelentéseik zugaiban, kifejezések derengő járataiban, feltáratlan mondatok mélységeiben. Amire nem emlékszünk, az sokkal több, mint amit eszünkben tartunk. A török alatt elpusztult Logod lángokban álló házaihoz szírélnéznek a tűzoltók. Mátyás király hintaja vágat ki a metróból.

De mit is mond elshantában?

Kiadja-e az MTI?

A szobrász Makrisz Agamemnon is itt lakott, a várban. Ő így mondta volna: Mátyász király, keverte az s-t és az sz-t. Egy fél órán múlt, hogy díszkútja a Moszkva téren áll, nem Varsóban, a Palac Kultury i Nauki tövében. 1950-ben kiutasították Párizsból, Budapestről fél órával hamarabb kapta meg a befogadó nyilatkozatot, mint Varsóból. A korszak ismeretében: az a fél óra aligha a véletlen mülött.

A hetvenes években egy nap hatalmas bőröndökkel jött ki Buda vári műteremlakásából.

Párizsba megyek!

Másnap felismerték a tévéhíradóban, ahogy ott ül Moszkvában, az SZKP kongresszusán. Olyan zavarba jött, hogy rögtön elfelejtett magyarul. Anyám szülőfalujában ma is áll egy felszabadulási emlékműve. A pesti Néphadsereg térről Nemzetközi brigád című spanyol partizánemlékművét ellenben kitették a szoborparkba.

Hogyan lehet egy szoborparkkal szembenézni?

Ott van minden, ami meg se történt. Az egész hol volt, hol nem volt Néphadsereg tér.

Mi ellenben öntudatosan itt, a Honvéd téren, a Néphadsereg tér új nevében.

„Az egészségügyi óráról kénytelenek voltunk hazaküldeni, mert italosan viselkedett! 1965. II. 9.” „Fentiek miatt igazgatói intő. 1965. II. 11.”

De ez nem az én ellenőrzőm, hanem a Tamásé. És még nem is a közös toldys tanév, hanem az előző. Zúdulnak a beírások: „Az óra alatt neveletlenül viselkedett.” „Angolból bukásra állok.” „Ellenőrzőjét egy hónapon belül háromszor nem hozta el.” „Figyelmeztetés, kérés ellenére folytatta az április elsejét. Igazgatói rovában részesítem.”

A Toldy közelében, a Franklin lépcsőnél Mars egyik odvas foga, egy lebombázott ház pinceomladéka őrizte a háború sötétségét, bugyraiban a „negyvenezer szoldát” emlékével várta az újjáépítést. Ott lehetett csövezni. Be is volt rendezve. Az osztály megemelt egy padsort, s lerohant vele a barlangba. Valószínűleg ott kezdődött az április 1-jei megemlékezés. Nyékes, Tomi-nadrágban, keresztpántján Edelweiss-szel érkezett az iskolába, a barlangban megnyitotta az ünnepségeket, alighanem a közelgő április 4. paródiájaként, majd fönt az osztályteremben is folytatta. A folklorizálódott változat szerint a faliújságból tüzet gyújtott és körültáncolta. De ilyesmire ő nem emlékszik.

Annyi azonban bizonyos, hogy bármi történt is, az iskolában maradhatott! Érthető, hogy jó véleménye alakult ki a tanintézetről. Amikor a Bem gimnáziumban nekem befellegzett, biztos volt benne, hogy a Toldyba még engem is fölvesznek.

És elkezdődött az 1965/66-os tanév: „Értesítem a Kedves Szülőket, hogy: 1., A tanulók minden érdemjegye belekerül az Ellenőrző Könyvbe, s kérem, hogy azokat láttatni szíveskedjenek. 2., Az iskolai rendtartás szerint a tanulók csak ízléses öltözkében, diákos hajviselettel jelenhetnek meg a tanítási órákon. 3., Az esetleges iskolai kirándulásokról, kötelező megmozdulásokról, szülői értekezletekről, a fogadó-órák időpontjáról az Ellenőrző Könyvben kapnak tájékoztatást. 4., A mulasztásokat, azok okát és várható időtartamát a mulasztás első napján reggel 8–10-ig az új telefonon (158-266) Frankl Andorné adminisztrátornál kell bejelenteni. Az igazolást a mulasztást követő első tanítási napon az Ellenőrző Könyv megfelelő rovatába beírva kell bemutatni, három napnál hosszabb mulasztást (betegség) orvosi igazolás kíséretében. Csak az így, szabályszerűen bejelentett és megfelelő időben s módon igazolt mulasztást fogadjuk el. Kérem a szülőket, hogy a mulasztást csak indokolt esetben engedélyezzék. Bp., 1965. IX. 2. Of. sk.”

A telefonkagyló mikrofonjára selyempapírt tettünk, rezgésétől érdekesebb, mélyebb lett a hang. Így telefonáltunk be az iskolába szülőnk nevében önmagunk: „A Kedves Szülő levelét olvastam. Nem világos előttünk – méltatlankodik Tóth Lajos ofő 1965. november 4-én, csütörtökön –, hogy miért jelentette be a Szülő hétfőn reggel telefonon, hogy fiát a temetőbe viszi? Tanítási idő alatt? Ezután érthetetlen az orvosi igazolás. Tamás bejelentése szerint Ön a múlt héten külföldön tartózkodott. A mulasztási idő alatt többször telefonáltam, a kagylót a lakásban senki sem vette fel. Személyesen is jártam Önöknél, ajtót senki sem nyitott.

Igazolatlan órái száma erősen felszaporodott. Jelen pillanatban több tárgyból bukásra áll.”

Nincs oktatás nevelés nélkül.

Így hangzott a vád: nem tudsz beilleszkedni!

De ez nem volt igaz.

Nem is akartam.

Egy tanárom azt mondta: „Ha magából még volna tíz darab, a tanári pályáról vagy mindenki elmenekülne, vagy mindenki tanár akarna lenni. Maga akkora kihívás nekünk.”

Egy-egy képeslap nyugat-európai, tengerentúli világvárosok csillogó éjszakáiról és naplementéiről bejött az osztályba és kézről kézre járt. Azok küldték, akik nem akartak beilleszkedni. Minden középiskolai évfolyamról eltűnt valaki, akiről azután csak suttogni lehetett, vagy azt se, mert nem tudtunk róla semmit.

Menekült lett.

*„I look inside myself and see my heart is black,
I see my red door and must have it painted black,
Maybe then I'll fade away and not have to face the facts,
It's not easy facing up when your whole world is black.”*

Paint It Black. Rolling Stones, 1966. Behozott egy világot, és kivitt sok gyereket.

Megmenekülni öröm.

Ováció, nagy elismerés, mint egy olimpiai arany. Anyám gyakran mondta, úgy nézünk ki, mint a menekültek! Szépnek tartottam magunkat. Amikor először voltam Londonban, megismerkedtem néhány menekülttel. Egy afgán fiúnak harmincévesen egyetlenegy foga sem volt már. Aztán amikor egy másilyen társaságban a barátaimról érdeklődtek svájci, francia fiatalok, büszkén beszéltem a menekültekről. És mindegyikük neve után még büszkébben tettem oda: refugee, refugee, refugee.

Bujdosni rang nekünk.

Egy másik valóság mutatkozott meg azokban a vári és váraljai otthonokban, amelyekben megfordultam. Egy másik világ. Jelentős megkopásokkal, kiszáradásokkal, a bútorszövet alá visszatunkolt afrikatincsel. A stélázi mögött a Buda vári labirintus, a szabadság utáni örök sóvárgás elfalazott bejáratával.

Mást lehetett hallani az ottani emberektől: Lenin gondolkodóként jelentéktelen, mondta az egyik osztálytársam apja. Egy közepes marxista, aki ki merte nyitni a száját. Ötvenhat után kilenc-tíz évvel ilyesmit nem sokfelé lehetett hallani az országban.

A levéltárral szemben lakott egyik iskolatársunk és a testvére, majdani híres popzenészek a vári galcsiból. Apjuk bázongorista volt. Zongorázik és megé! Ebből tartja fenn a családját. És a Lenin körüti Mosoly presszó kirakatában még hosszú időn át kint lesz a fényképe, nehogy többen azért menjenek be, mert azt hiszik, hogy a vele azonos nevű fia ül a zongoránál.

Csakhogy semmi nem illett össze semmivel.

Mintha egy olyan kirakósjátékkal próbálkoztam volna reggeltől estig, amelynek

darabjait másik száz kirakójátékból válogatták össze, s nekem abból kellett volna ki-
raknom a százegyediket.

Mikus Gyula tanár úr hamar felfedezte a két deviánst, Tamást meg engem, s meghívott a Mária téri Kagyló talponfekvőbe, „az oroszstanár!” beszélgetni. A hetet-havat összehordó, két nagyszájú kamasz hozta az „ifjúsági problémát”. Kezünkben pohár, partnerek vagyunk. Tamást barlangászni is elvitte egyszer, s jól leszidta, amiért nem a megfelelő öltözékben, hanem rövid nadrágban jelent meg.

Az oroszórára Tamásék osztályába néha benyitott Tóth Lajos, biológia–földrajz szakos kolléga, az ofő: „Gyuluskám, telefonod van!” Mikus tanár úr kiadta a tanulóknak, hogy mivel foglalkozzanak az óra hátralévő részében, és mentek kagylózni.

A mi osztályfőnökünk, Freisinger Ernő történelmet tanított és magyart, nem kizárólag tankönyvből: „Akinek valami nagykutya a papája, az otthon ezt ne mondja el!” Néha adott egy jó nagy pofont, de utána rögtön kezet fogott. Diákjait olykor fölrendelte a lakására, a Visegrádi utca 65-ben lakott, korrepetálás céljából. Ha leánytanuló volt az illető, akkor legalábbis másodmagával kellett mennie: „Nem gondolod, hogy majd azt mondogd, kikezdttem veled!”

„Tetovált auschwitzit zsidó, azzal vigyázz!” Régebbi, alighanem a soá előtti változata így visszhangzik: „Elkap egy zsidó, a zsákjába dug, elvisz és megesz!” Másként: „Jó legyél! Mert ha elcsavarogsz, ellopnak a cigányok, kolbászt csinálnak belőled és eladnak a kecskeméti piacon.”

És ugyanez a beás cigány származású Palmainé Orsós Anna PhD, a Pécsi Tudományegyetem Romanológia és Nevelésszociológia Tanszéke oktatójának önvallomásában: „Lováriul nem tudok, de soba nem is akartam megtanulni. Az egy másik nyelv, egy másik kultúra. A magyarországi cigány csoportok között egyáltalán nincs felbőltlen kapcsolat. Értékrendbeli, szemléletbeli különbségek is vannak. Én olyan környezetben nőttem fel, ahol nem voltak oláh-cigányok, az oláh-cigányok nekem mindig félelmetes népek tűntek. Ők voltak az ügyeskedők, akik mindig rászédnek, ezt hittük róluk, ezt mondták a szülők, bár személyes tapasztalatom nem volt. Ha valami rosszat tettünk, az öregek azzal fenyegettek, hogy majd jönnek a lăkătárook, és elvisznek benneteket. Olyasfajta idegenkedés és félelemérzet alakult ki bennem, hogy ha láttam őket, eleve gyanakvás volt bennem. És ez a távolságtartás azóta is megmaradt. Ez a Montague–Capulet ellentét a cigány csoportok között megvan mindmáig. Soba nem éreztem, hogy meg szeretném tanulni a nyelvüket. Nem is akarom. Van bennem ellenállás. Mindamellett, hogy egyébként izgat mint nyelv, nézegetem a struktúráját, és sokat értek is belőle.”⁹⁵

Többünk emlékezete szerint Freisinger tanár úr a fivérével együtt Auschwitzban raboskodott: „Azon kivételes egyének közé tartoztak, akiknek sikerült a lágerből megszökniük! Lengyel parasztok bújtatták őket, amiről keveset tudok, mert nem szívesen beszélt ezekről az időkről. A bátyja inkább, amikor józan volt, tehát ritka alkalommal.” Egy másik tanítvány: „Sokszor beszélgettem vele, ez igaz, de a magánéletéről nem mondott soha semmit. Egy órán beszélt arról, hogy mi a tömegpszichózis, és ekkor mondta el, hogy fiatal diákként volt Berlinben és meghallgatta Hitler beszédét. A tömeg hatása alá került, »Sieg! – Heil! – Sieg! – Heil!«, és azon vette észre magát, hogy tapsol és zsidó létére karlendítéssel köszönti a vezért. Táborról nem tudok.

Azt hiszem, rövid ujjú ingben látnom kellett volna a tetovált számokat a karján, de erre nem emlékszem."

Freisinger tanár úr kicsi, vézna ember volt. Amikor elmondta karlendítős történetét, hozzátette, hogy ha nyilvánosan továbbadjuk, le fogja tagadni. Vékony karjának figyelmeztetése mégse vész el a nagy történelemben. Hiszen történetét nyilvánosan mondta el: „A” közösségben, az osztálya előtt. A *tékozló ország* romlatlan közösségének Freisinger tanár úr az igazat akarta mondani. De nem akarta, hogy illetéktelenekhez jusson, mert úgy kapott volna pofont, hogy utána nem fognak vele kezét.

Azt várta el, hogy a történetet gondoljuk át, tanítását őrizzük meg.

A félelemtermelő társadalmakban soha semminek még nincs itt az ideje. Ezért minden igaz pillanatnak bármikor a legfőbb ideje van.

Továbbsegít a megértésben Feldmann Sándor *Szófordulatok és gesztusok a hétköznapi életben*⁹⁶ című könyvének ez a példája: „Gyakran ballottam, ahogy egy zsidó azt kérdezi a másiktól: »Hallottad Hitler barátodat a rádióban?»« Mindketten Hitler áldozatai és üldözöttjei voltak. Intenzíven gyűlölték őt. Akkor meg miért nem azt mondja valaki, hogy »Hallottad Hitler bátorzongató beszédét?»«

Erre van egy igen egyszerű, kész válaszunk. Pont az ellenkezőjét érti az alatt, amit mond: »Hallottad Hitler ellenséged beszédét?» vagy »Hallottad Hitler ellenségünk beszédét?» jó lenne, ha ez a frázis csak az ellenkezőjét jelentené annak, amit igazából gondol. De sajnos nem ez a helyzet.

Gyermekeinket, akiket áthoztunk Európából, régi hazájukban súlyosan zaklatta az antiszemitizmus. A kislányom, aki akkor kilenc éves volt, könnyekkel a szemében jött baza és azt panaszkolta el, hogy a gyerekek az iskolában már nem játszanak vele. Kétszer jött baza sírva, amiért a többi gyerek borogkeresztet rajzolt a kabátja hátára. A gyerekeink le akarták tagadni zsidóságukat, amikor az Egyesült Államokba jöttek. Hallottuk, ahogy mind zsidóknak, mind nem zsidóknak úgy mutatkoztak be mint »magyar izraeliták«. Egy tizenegy év körüli fiú azt mondta nekem, hogy ha nem zsidónak született volna Németországban, nagyobb náci lenne, mint bárki más. Azonosította magát a brutális ellenséggel. Néhány felnőtt zsidó azt mondta, hogy ha Hitler nem faji, hanem kulturális kérdést csinált volna filozófiájából, akkor lelkesen támogatták volna.

Észben tartva mindezeket, az Olvasó egyetérthet velem a »Hitler barátod« értelmezését illetően. A beszélő nagyon szeretne Hitler barátja lenni, és a követője, ha engednék neki. De ez lehetetlen, emiatt szégyelli magát és ezt el kell fojtania. Az elfojtott tartalom felszínre kell, hogy jöjjön vagy így, vagy úgy. Eleget tesz ennek azzal, ha azt mondja »barátod, Hitler«, de nem azt, hogy »barátom, Hitler«, mert ez már veszélyesen közel lenne a valósághoz, így azt mondja, a »te« barátod, Hitler."

Tömegpszichózis, holott nem voltunk sokan: a Széchényi könyvtári viszonylat, a 18-as villamos megállójából jöttem át a körtéren 2009 őszén. Hűvös este volt, a villamosból kizúdult egy csapat fiatal. Egy csinos, szép arcú lány a szemembe nézett, és skandálni kezdte: „Ug-rál-a-ki-nem-zsi-dó! Ug-rál-a-ki-nem-zsi-dó!"

És ugrált.

Technikásan, ruganyos, kifinomult mozdulatokkal. Látszott, hogy sportol. Hosszú haja szállt, mintha egy szerelmes film szélgépe fújta volna, és megmozdult a térdem, majdnem ugrottam egyet.

Szerencsémre rögtön visszaszereztem önmagam fölött az uralmat, testem (?!)

árulását sikerült megakadályoznom. Félttem. Tulajdonképpen az jutott eszembe, hogy nem vittem magammal táskát, csak műanyag dossziét. Ha belém rúgnak, minden szét-száll esetleg, s kárba vész az egész napi munkám.

Nem történt ilyen.

És rajtuk kívül senki se kezdett ugrálni.

De az esti téren megjelent a félelem, s vele egy barátom nem sokkal korábban, egy hasonló esetről mondott szavai: „Kihozott belőlem valami másodgenerációs, zsigeri félelmet. Amiről eddig nem tudtam, hogy bennem él. Ezért külön gyűlölöm őket.”

Úgy szokták mondani arról, aki rendcsinálás örve alatt a lényeket is eltakarítja, hogy a fürdővízzel együtt a gyereket is kiönti. A hatvanas évek csak a gyerekeket öntötte ki, hogy hátradőlve végre lábat áztathasson a fürdővízben.

Lógás, iskolakerülés, csövezés. A 6-os villamoson két végállomás között egész éjjel lehetett lenni. Volt a kultúrváró a Keletiben. Érvényes vonatjeggyel lehetett várakozni ott, egy vasutas felügyelt bent, a bejáráshoz tett íróasztal mögött ülve. Újságot, hetilapot lehetett kölcsönözni tőle. Elaludni nem volt tanácsos. Időnként körbejárt a rendőr, s akik nem kulturálódtak, hanem aludtak, azokat fölrazta és elkísérte a pályaudvari őrszobára. Soha nem olvastam annyi Ludas Matyit, mint akkor. Nagy, cirill betűs feliratok mutatták, hogy hol vannak az ideiglenesen hazánkban állomásozó déli hadsergcsoporthoz tartozó egységeinek hálótermei. Másutt is voltak a városban orosz nyelvű feliratok. A Népköztársaság útja⁹⁷ – Bajza utca sarkán ma is van egy gyógyszertár, akkoriban cirillel állt az ajtaja fölött: aptyéka.

Bulikban lehetett éjszakázni. Reggel ötkor, hatkor már indult az élet a városban. A dolgozók villamoson, buszon zsúfolódtak munkahelyükre. Családanyák, képzettség nélkül, akik a legszívesebben otthon maradtak volna a gyerekükkel, mentek munkába, hogy a vasárnapi süteményhez tojást vehessenek. Berúgva, kiöltözve préselődtünk közöttük, próbáltak elhúzódni tőlünk, röhögünk rajtuk.

Úgy fél nyolc-nyolcig kellett eltölteni az időt. Azután föl lehetett menni valahova, ahonnan a szülők már dolgozni mentek, s kialudhattuk magunkat.

Legjobb éjszakai szállásom a Rózsadombon volt, a Hotel Ifjúságban. Építkezésén Tamás testvére volt az éjjeliőr. A kész épületet fölülről lefelé rendezték be. Lent még csupasz szobafalak álltak, a negyedikén már lakni lehetett. Ott aludtunk-terpeszkedtünk hol az egyik, hol a másik szobában. Csak arra kellett vigyázni, hogy reggel hat előtt, mielőtt megérkeznek a munkások, tűnés!

Gumitojás, pattogtam a testnevelők közt, a kőomlásokon. Sok mindent megfigyeltem és megtanultam. Hogyan kell másodpercek alatt, hideg vízben, észrevétlenül letusolni egy idegen lakásban, amikor fölmegek valamiért. Melyik egyetemi kolecsba lehet ugyanilyen célból magabiztosan fölsuhanni? Holott lett volna hová mennem. A szüleim, faluról, fizették az albérletet; azt hitték, tanulok.

Tanultam is.

A világról megszerzett friss tudás, a felnőtt világban való csalódás következménye volt az önküzetés, valami előcsöves lét. Hogy kerültem inkább a nagykorú kisko-

rúak azíliumait. Még akarhattam volna ott lenni, de már nem akartam azt akarni. Azután később már gyakran nem volt hová menni, nem volt mit enni.

Nem lehetett könnyű dolga, de Freisinger tanár úr még bennem is talált dicsérni valót. „Olvasi!” – mondta az osztálynak, amikor kérdezett tőlem valamit, s a tankönyvből semmit nem tudtam, de elmondtam, amit olvastam mindarról. Egyszer meghívott halászlére a Fő utca valamelyik vendéglőjébe. Nem vett alkoholt a diákjának, ahogy Mikus tanár úr.

Azután hosszú szünet. A nyolcvanas években találkoztam újra Mikus Gyulával, aki akkor már a gyermek- és ifjúságvédelemben dolgozott, a Bokréta utcai nevelőotthonnak volt az igazgatója. A szerzőtársam írt sokat az ifjúságvédelemről, így kerültem olykor én is a társaságba. Először nem is azonosítottam be. Ő sem ismert meg. Soha szóba nem hoztuk, hogy korábban mi találkoztunk már. 1990 tavaszán az itt olvasott önvallomást adta át a szerzőtársamnak.

1989. június 16.: a nemzeti gyász és megemlékezés napja.⁹⁸ Minden és mindenki arról beszél, amiről addig büntetőjogilag volt tilos beszélni. A csapatok még itt állomásoznak ugyan, de azon a pénteken véget ért életünk 1848-ban kezdődött polgári fejlődését megszakító, negyvenéves szovjet korszaka.

A Nagy Start: húsz évvel később, túl megrázkódtatásokon és megrendülésen, a mögöttem maradt két évtized eseményeinek tájképén végigtekintve, már nagyon más-ként is tudom látni azt a nyári napot, mint amilyenek akkor mutatta magát.

1956: engedmények a Szovjetuniótól, nehogy megint 56 legyen; élvezni a Nyugat elismerését, hiszen volt 56. Ahogyan II. Rákóczi Ferenc első hivatalos portai (konstantinápolyi) követének, Török Andrásnak, a jászkunok helyettes kapitányának 1704-ben előkészített követutasításában olvassuk: „Kiballgatást kellett kérnie a nagyvezírtől, akit a temesvári és a belgrádi pasákon keresztül már eddig is tájékoztatott a magyar hadi sikerekről. Ki kellett fejeznie a jókívánságait a most kinevezett nagyvezírnek, s el kellett mondani, hogy Magyarország olyan bástya, amely a török birodalmat meg fogja védeni a császári támadásokkal szemben. Érdemes itt felhívni a figyelmet arra, hogy Rákóczi követei a francia, porosz és svéd udvarokban ugyanezzel a jelképpel, csak annak eredeti értelmében, úgymint Magyarország a kereszténység védőbástyája, utaltak hazánk történelmi szerepére. Ha belegondolunk, a bástya mindkét értelemben kifejezhette a jövő önálló, illetve a Habsburg Birodalomtól elszakadó magyar államiségének helyét a hatalmi viszonyokban.”⁹⁹

De melyik az „eredeti értelem”?

Az újrateremtés történelmi bejelentkezés, visszajelentkezés észak és dél felé is, hogy vagyunk.

Az újrateremtés – publicity. Hetedhét országra szóló családi esemény. Megrendítő kegyeleti aktus és PR-akció, grandiózus díszletekkel, világhírrrel. Elszánt roham, élén a kivégzett miniszterelnök mártírcsapatával, 56 harcát, vérbe fojtása után harminchárom évvel, győzelemre vinni. A titkos gyász nyilvános remake-je ugyanazon a helyen, ahol 1957. május 1-jén a gyilkosokat ünnepelte (?) a tömeg.

Az újratemetők azonnal az ismertség középpontjába kerülnek. Többen a gazdasági, politikai hatalom csúcsaira emelkednek. Van, aki azok közé, akik hozzátartozóját megölték, s nem engedték meg azt se, hogy a halottat eltemessék.

Az újratemetés a nagy pillanat a Bank of History pénztárában. Végre konvertálni lehet az erkölcsi tőkét, megnyílik a folyószámla, amelyen 56 presztízse gyűlt, be lehet váltani a csekket, és pazarolni, pazarolni, pazarolni, kárpótlásul a becsületben elvesztett évtizedekért.

Az újratemetés előtti napon a Történelmi Igazságtétel Bizottsága sajtótájékoztatót tartott, amelyen nyomatékosan felkértek mindenkit, akinek bármifajta szerepe, része vagy felelőssége volt az 1956-ot követő megtorlásokban, hogy ne vegyen részt a temetésen: „Hogy ezt személy szerint ki hogyan intézi el, a lelkiismeretére kell bízunk, mert nem tudunk rendőrkordont állítani, ahol mindenkit igazoltatnak és megnevezik, hogy kicsoda. De reméljük, nem fog sor kerülni rá, hogy olyasvalaki, aki ebben vétkes vagy bűnös, megjelenjen a temetésen.”

Mikus Gyula úgy intézte el, hogy a megtorlók közé sorolta magát. Azok közé, akiknek „szerepe”, „része”, „felelőssége” volt „az 1956-ot követő megtorlásokban”. Azok közé, akiknek ő maga is áldozata volt.

Azonosult velük egy napra. Hogy az elkövetkező többi napon megtagadhassa őket. Így gondolom.

Mikus tanár úr az újratemetés napján is összeroppant, azt hiszem.

Mi többször roppanunk össze. Nem egyszer és nem mindörökre, mint a görög drámák hősei. Hanem ma is, holnap is, és holnapután is, és föl kell állni azután is, és gyűjteni az erőt a következő összeroppanásra. El fog jönni, biztosra vehető.

Másnap Mikus tanár úr írni kezdett. Hozzáfogott, hogy elmondja, mi roppantotta össze. „Föld alá bújtam szégyenemben”, írta a barlangásatról. Én az újjászületés vágyának jeleként szeretném magyarázni a barlangjárást.

Kilenc hónapig írta az önvallomást.

Önkihordás?

„Ennyi idő kellett.”

De ez se volt elég, hogy lejusson a még mélyebb rétegekbe, az Antall Józsefhez fűződő kapcsolatához. 1990 tavaszán Antall már a főszereplők között volt. 1990 márciusában már biztosra lehetett venni, hogy ő lesz a miniszterelnök. Mikus tanár úr mégis meg tudta tenni, „elég őszintének” érezte levelét úgy, hogy egy betűt se szenteljen annak, hogy a barátságot megcsalva, Egri fedőnéven hosszú időn át írta jelentéseit Antallról. Mikus tanár úr levele olyan, mint a rendszerváltás: úgy őszinte, hogy nem az.

Az ember nem képes tettei végeredményét egyszerre megvonni? Évtizedeken át történik valami és egyszerre bevallani? Túl sokat vártunk a rendszerváltástól? És túl kevés történt?

Egyik rettenet születik a másikból, egyik bűn következménye az előzőnek. Hoszszú időn át fejlődnek egymásból és egymásban, rákos áttétekkel, hogy semmi ne maradjon igaz. Miután az egyikhez már hozzászoktunk, elfogadtuk, az életünk részévé vált,

megszerettük! – jön a következő. És töltődik, telítődik, nehezül a lélek – vádaskodás, vád és önvád, csalások, öncsalások, hazugság, hazudozás, titkok, eltitkolások biztosnak látszó gátjai között.

Egyszerre bevallani? Ahogy átszakadt a vörösiszap tározója? A beismerésből ilyenkor lesz öngyilkosság?

Kellenek a megmagyarázható részletek. Amelyek elhitetik velünk, hogy justizmord volna, ha felkötnénk magunkat. Szivárog és felszárad, elpárolog a bűn: „erdők, madarak, kövek, források”.

Mert hogyan roppanunk össze holnapután is, ha már ma végez velünk a Sors?

Mikus tanár úr számára eljött a holnapután és a holnapután után. Ahogy a levéltárból először csupán fedőneve került nyilvánosságra, majd az is, hogy kit fed ez a név.

Nem tudom ezt a dolgotat befejezni, csak abbahagyni. Mikus tanár úr már nem él. Ebben a nincs hő-s-állapotban, amelyben élünk, mindenki hős, aki önmagára visszatekintve képes a megrendülésre, és alkalmassá válik a változásra. Nem tudjuk, hogy miután önvallomását megírta, Mikus tanár úr lélekben továbbjutott-e?

Jegyzetek

¹ Haraszi Miklós: *Politikai pszichiátria Magyarországon*, Magyar Füzetek, 11., Párizs, 1982. 85. p. Az írás először a Beszélő I. számában jelent meg 1981 októberében „Ilyesmi nálunk nem fordulhat elő” főcímmel.

² Dr. Bánki M. Csaba: *A beteg elme*. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1981. 148. p.

³ Dr. Samu István pszichiáter főorvos Magyarország első túsztárgyalója. 1973. január 8–12. között a felfegyverkezett Pintye fivérek behatoltak a balassagyarmati középiskolás lánykollégiumba, és túszoikat ejtve bezárkóztak. Samu doktor, a helyi kórház pszichiátriai osztályának akkori főorvosa napokon át bejárt, s tárgyalta a két terroristával. Dr. Samu István 2012-ben töltötte be 89. évét. A gyógyító munkát két esztendővel korábban hagyta abba. Nyugdíjazása után a budapesti Dózsa György úti hajléktalankórház, később az Evangéliumi Testvérközösség fenntartotta Oltalom Kórház orvosa volt.

Eleven az emléke annak is, hogy Samu István főorvos úr balassagyarmati pszichiátriai osztályán akár hosszabb időre is meghúzhatták magukat idegileg kikészült, vagy kikészített művészek, értelmiségiek, s nála menedéket, védelmet kaptak a politikai támadások elől. Holott a proletárdiktatúra forradalmi törvénykezése idejekorán igyekezett elejét venni az elmeosztályi aszíliumnak is: „Befellegzik a bolondoknak és a hamis tanúknak” – olvassuk a Szabad Nép 1948. június 2-ai fenyegetésének főcímét a pártlap 6. oldalán. Majd ezzel az alcímmel folytatódik Ujlaki László cikke: „Az avult Btk. legkirívóbb bézagait pótolja az új büntetőnovella.” Ezután párbeszéddel indít a szerző:

„– Minek örül úgy, ügyvéd úr?

– Ja, kérem, elmebajos a védencem.

– És ez olyan jó magának?

Az ügyvéd közelhajol hozzám és megmagyarázza a látszólagos »káröröm« okát: az elmebeteg beszámíthatatlanság miatt felmenti a bíróság. A következő állomás az elmeegógyintézet. Innen a beteget másnap kieresztik...

– Még aznap! – vág most közbe egy másik szakértő a törvényesen hülyének nyilvánított *Szentgyörgyi* Lajosra, a volt horthysta államtitkár fiára utalva. Mikor a Ludovikára kellett bejuttatni az államtitkár úr csemetéjét, egy hang sem volt persze arról, hogy a fiú abnormális. Most? Majdnem az Árpáddal bejött ősökig visszamenőleg bizonyítja megannyi hiteles orvosi igazolvánnyal az exállamtitkár papa, hogy – ha jól emlékszem, talán csak az ő kivételével – a családban mindenki menthetetlenül degenerált.

Mindez a sok prókatori igyekezet hamarosan veszendőbe megy: az igazságügy-minisztérium törvényelőkészítő osztályán most készülő új büntetőnovella gondoskodik arról, hogy az elmebeteg bűnözőt a bíróság a felmentő ítélettel egyidejűleg különle-

ges intézetbe utalja, ahol az elmebeteget a társadalomra ártalmatlanná teszik és gyógykezelik. A beutalás egy évre fog szólni, de mindaddig meghosszabbítható, míg az illető közveszélyes állapota meg nem szűnik.

Ez az üdvös rendelkezés az eddig hamis orvosi bizonyítványokkal előálló szimulánsokat bizonyára elriasztja egy kissé az ilyen csalárd eszközök alkalmazásától." (Kiemelések az eredetiben.)

⁴ Nehezen értelmezhető mondat. Illetve pontosan azt jelenti, amit dr. Bacsiktól a Jakab-ügyben bizonyára vártak. Hát igen. Aki ilyeneket mond, az nem egészen tiszta. Nem ez az első ilyen mondat a terjedelmes szakvéleményben. S annyira idegenül hatnak e szöveghez képest is meg Jakab Károlyhoz képest is, hogy az a benyomásunk, mintha raktáron lettek volna.

⁵ Juhász Pál (Nagyenyed, 1916. július 31.–Budapest, 1984. február 29.) orvos, pszichiáter, neurológus. 1940-től Sántha Kálmán gyakornoka, majd tanársegédje. A Magyar Pszichiátriai Társaság alapító elnöke 1980-tól. A Pszichiátriai Világszövetség alelnöke 1983-tól: „1983-ban Budapest nyerte el a soron következő pszichiátriai világkongresszus megrendezésének jogát, ám az Egészségügyi Minisztérium nem adott rá engedélyt. Nyilván veszélyesnek vélték, hogy a világ neves pszichiátriai fővárosban összegyűlvén terjesszék felforgató eszméiket. Az eseményt végül Bécsben rendezték meg, ahol a szakma eddigi legnagyobb botránya zajlott le: a sorozatos szakmai visszaélések miatt a Szovjetuniót kizárták a Pszichiátriai Világszövetségből. Az oroszoknál ugyanis része volt a büntető intézkedéseknek az úgynevezett politikai pszichiátria, azaz különböző diagnózisokkal pszichiátriai osztályokra zárták be a rendszert kritizáló ellenzékieket. Már az is bizarr volt, hogy a Szovjetunióban a pszichiátriai osztályok a belügyminisztérium fennhatósága alá tartoztak, s azokat fegyveres őrök felügyelték. Ezen a kongresszuson választották meg Juhász Pált, a Magyar Pszichiátriai Társaság elnökét a világszövetség alelnökévé. Ezt a tisztséget a hazai minisztériumi vezetők szerint nem lett volna szabad elfogadnia; pártfegyelmet kapott, továbbá a társaság többi vezetőjével együtt komoly meghurcoltatásban volt része. Juhász Pál egy évvel később rákbetegségben meghalt. Ha hiszünk a pszichoimmunológiának, hogy a lélek zűrzavarai megviselik az immunrendszert, s akár daganatos betegségek kialakulásában is szerepük lehet, akkor a társaság első elnöke az előző rendszer áldozata volt; politikai értelemben kétségkívül." Ferenczi Andrea: „A gyógyítás kétirányú folyamat: párbeszéd.” *Beszélgetés dr. Túry Ferencsel.* (Forrás: *Lege Artis Medicinae*, <http://www.lam.hu/folyoiratok/lam/0505/12.htm>)

⁶ A cikket a *Beszélő* című szamizdat 7., 1983. áprilisi számából vesszük át (130. p.), s forrásunk szerint a Nógrád 1982. augusztus 7-i számában jelent meg.

⁷ A „másság” szót az interjú készítése idején forgalomban lévő *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára* (IV. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961) nem tartalmazza önálló címszó-

ként. Minden bizonnyal a múlt század utolsó harmadának emberi jogi, polgári jogi küzdelmeiben kezdték használni, a szótárakba is bekerült: „Másoktól, ált. a többségtől eltérő szokás, értékrend, magatartás, sajátosság stb.; különbözőség” értelmében.

⁸ „A tizenkilencedik század önkényuralmainak módszerei annyira különböztek a huszadik századi totalitárius zsarnokság módszereitől, hogy a memoárok olvastán elfogott a múlt utáni vágy, viszont semmit sem vonatkoztathattam belőlük a jelenre. Ugyanez áll Vas Zoltán Vácott töltött hosszú éveiről szóló beszámolójára is. A hivatalok packázása, az ügyészek, bírák és börtönigazgatók természetes komiszsága már akkoriban, a könyv megjelenésekor is bagatellnek tűnt. Később még inkább. Horthy fegyintézteiben nem történt és nem is történhetett volna meg, hogy egy tíz vagy húsz évre ítélt rabot egyszerűen felkössenek, mint ahogy a mi időnkben Deszkást, vagy agyonverjenek, mint Havas Bandit. Arra sem volt precedens, hogy 16 éves fiúkat halálra ítéljenek, két évig börtönben tartsanak, és a 18. születésnapjukon felakasszanak, mint azt az 56-os forradalom után, a Kádár-féle »szocialista törvényesség« napjaiban tették. [...] A Szovjetunióban akadtak néhányan – mint például az NKVD egyik vezetője, Krivickij –, akik nyugatra szöktek, és ott részletes információval szolgáltak a szovjet titkosrendőrség gyakorlatáról és módszereiről. A mi vezetőink, alvezérek és titkosrendőreink közt egy sem akadt, aki fellázadt az ellen, amit maga körül látott, és ezt nyilvánosságra akarta volna hozni. Néhány évvel ezelőtt, ha újságíró telefonált Péter Gábor valamelyik nyugdíjban levő martalócának, és interjút kért, az illető még a rendőrséggel tudott fenyegetőzni. Vannak, akik saját védelmükben hajlandóak ugyan beszélni, de hazudnak, és azonnal politizálni kezdenek, holott a vád ellenük nem az, hogy kommunisták, hanem az, hogy gazemberek.” Faludy György: *Előszó*. In Györgyei Ferenc Aladár: *Lágerhumor*. Interart, Budapest, 1990. 5–7. p. Továbbá: <http://mek.niif.hu/02000/02071/02071.htm> Lásd még a függelékben Horváth Attila írását.

⁹ Hajnóczy Péter: *A fűtő – M – A balál kilovagolt Perzsiából – Jézus menyasszonya – Hátragyott írások*. A kötetet összeállította és gondozta: Mátis Livia. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 528. p.

¹⁰ Hajnóczy Péter: *Az elkülönítő*. Valóság, 1975. 10. szám, [84]–100. p. *Az elkülönítő* írását Hajnóczy Péter (Budapest, 1942. augusztus 10.–Balatonfüred, 1981. augusztus 8. személyi okmányában a Béla nevet is használta) szinte haláláig folytatta, e folytatás kiadatlan, 1975–80 közé datált kézírata a szerzők birtokában volt, majd továbbkerült az egyik könyvkiadóhoz. Azóta dr. Nagy Tamás gondozza, lásd: http://www.litera.hu/hirek/a_jelentes http://www.litera.hu/hirek/egy_elkulonitett_doboz_avagy_hogyan_lesz_az_irodalom_idonkent_jog_szociologia

¹¹ Dr. Paál György: *Valóság vagy irodalom? Szociális gondoskodás*. Az Egészségügyi Minisztérium IX. szociálpolitikai főosztályának tájékoztatója. 1975. 3. szám, 7.; 15.; 21. p.

¹² Jekatyerinburg. Az októberi forradalmat követően, 1918. július 16-ról 17-re virradóra ebben a szibériai városban végezték ki II. Miklós cárt és családját. A várost 1924–1991 között nevezték Szverdlovszknak.

¹³ Lásd ehhez Alekszander Szolzsenyicin: *A Gulag szigetcsoport 1918–1956*. Fordította: Szente Imre. Új Idő Kft., Budapest, 1989. I–II. kötet.

¹⁴ Hajnóczy Péter: *A fűtő*. In Uő.: *A fűtő – M – A halál kilovagolt Perzsiából – Jézus menyasszonya – Hátrahagyott írások*. I. m., 91–92. p.

¹⁵ Lásd ehhez Horváth Attila összefoglalóját a Függelékben.

¹⁶ *A kétségbeesés filozófusa*. E. M. Ciorannal beszélget Fejtő Ferenc. Illés László fordítása. Nagyvilág, 1989. 6. szám, 910. p.

¹⁷ Dr. Bognár Szabolcsot rövidesen elüldözték a IX. kerületi gyámügyi csoport éléről. A hajléktalanok átmeneti szállásáról szóló tanulmány, amelynek társszerzője volt, 1983-ban első díjat nyert a Magyar Tudományos Akadémia – Hazafias Népfront közös pályázatán. Javasatai nem valósultak meg. Könyvünk első kiadásának idején terepmunkás volt a Terézvárosi Családsegítő Központban, és állást keresett a szakmájában. 1999. június 23-án, ötvenkét éves korában Budapesten meghalt. Lásd: A Szociális Szakma Digitális Archívuma http://www.fszek.hu/szociologia/szszda/eletr_bsz.html

¹⁸ *Beszélgetés Pákh Tiborral*. [1981. október 6-án kezdett éhségstrájkjáról.] Beszélő, 2. szám, 1982. január, 52–[59.] p.; Pákh Tibor: *Megújulást lelkieken*. Beszélő, 1984. 10. szám, 97–98. p.; Pákh Tibor: *Moszkva pszichiátriai visszaéléseinek hatása a magyar igazságszolgáltatásban*. Égtájak Között – Elszakadás című szamizdat, 1987. október, 29–41. p.

¹⁹ Pákh Tibor: *Hadifogsági emléktöredékek*. Új Hídő Baráti Köre, San Francisco, 1989. Első kiadás: ABC Független Kiadó, Budapest, 1985.

²⁰ Oszlablennij kontyigent: legyengült állomány. Disztrófia: táplálkozási rendellenesség.

²¹ Az utazási szabadságot a Magyar Népköztársaság fennállásának majdnem a legvégéig bel- és külföldre egyaránt korlátozták. Nyugat-Magyarországra, a magyar–osztrák határ közelébe történő utazáshoz például úgynevezett határsávi igazolványt kellett váltani, tól-ig, az utazás tartamára. Enélkül az utazót elvitte a rendőr vagy a határőr. De a határsávi igazolvánnyal sem lehetett bemenni a jelzőrendszer és a határvonal közé, a közutakat elzáró sorompók mögé eső huszonnégy faluba. A vasfüggöny közvetlen meglátogatásához plusz igazolvány kellett! Az átlagember a hatvanas évek második fe-

léig útlevelelről nem is hallott. Sőt, még akkor sem: a szocialista országokba való kiutazáshoz kitalálták a betétlapot, amelyet a lakóhely szerint illetékes rendőrkapitányság névre szólóan adott ki, s a személyi igazolványba illesztve vált érvényessé. Ennek helyébe lépett 1972-ben a piros útlevelel. Volt már kék is, Nyugatra, amelyet azonban csak a kiutazástól-ig tartamára érvényesítettek. Egy szerencsésebb hazánkfíának ekképpen később akár három útlevele is lehetett, ha olyan helyen lakott, amely be volt kapcsolva a szomszédországgal való kishatárforgalomba. Ehhez sárga színű útlevelel dukált, például Szegedről Szabadkára. De ha ő volt a szegedi párttitkár, akkor lehetett negyedik útlevele is: szolgálati vagy diplomata. A sok-sok jog mint a jogfosztottság jelképe.

²² Schub (német): lökés, zajlás, betegség heveny fellobbanása.

²³ Elmeszakértői vizsgálat nélkül kivégezni sem szabad senkit. Dr. Juba Antal gyulai főorvos volt az, aki 1956 után vállalta a kivégzendők elmeszakértését. Dr. Juba már vagy húsz éve halott – írtuk 1989-ben.

²⁴ Töttösy Ernő: *Téboly. Egy művi tudathasadás története*. Nemzetőr, München–Brüsszel, 1985.

²⁵ I. m., 60. p.

²⁶ A szovjet utókor nagyon büszke volt Lenin agyára! Miskolczi Dezső (Baja, 1884. augusztus 12.–Budapest, 1978. december 31.) orvos, világhírű ideg- és elmegyógyász. A második világháború idején néhány évig tagja volt a magyar országgyűlés felsőházának. A Román Tudományos Akadémia, a Magyar Tudományos Akadémia tagja... Romániából, Marosvásárhelyről 1964-ben települt haza Magyarországra. Az ötvenes évek végén Miskolczi Dezső Moszkvában járt egy tudományos konferencián. A szovjet fél valójában egy bukaresti román tudóst hívott meg, aki ellenben inkább Párizsba ment ugyanebben az időben. A Román Tudományos Akadémia a magyar Miskolczi Dezsőt küldte ki helyette, hadd lássa a tudományos világ, milyen jól bánnak a nemzetiségekkel. Moszkvában pontosan tudták, hogy Miskolczi Dezső hívó katolikus, ezért arról beszéltek neki, hogy a kommunizmus keresztény eszméket is éltet. A szovjet meghívók több jelentős professzornak megmutatták Lenin tartósított agyát: mennyire fejlett, milyen tökéletes! Miskolczi Dezső hazatérve elismeréssel nyilatkozott a fogadtatásról, és arról is beszélt, hogy valóban egy nagyon tehetséges ember rendkívül barázdált agyát volt módjában megtekinteni. (Miskolczi Ambrus szóbeli közlése.)

²⁷ M. Kiss Sándor: *Vázlat az ÁVH-ról (1956-ig)*. Hitel, 1989. 4. szám, 19. p.

²⁸ Bálint főorvos úr öt éve halott. Özvegét felkerestük, de nem könnyített a lelkünkön. Elzárkózott a beszélgetéstől – írtuk 1989-ben.

²⁹ Barankovics István sorsdöntő beszélgetése Rákosival. *Katolikus Szemle*, 1988. 4. szám, 348–349. p.

³⁰ Benedek István: *Mandragóra. Kultúrtörténeti tanulmány különös tekintettel a varázslásra és gyógyításra*. I. kötet. Tíbet. Gondolat, Budapest, 1979. 12. p. Az „igazmondó szerek” közé tartoznak a barbiturát származékok is. Hatásuk lényege abban áll, hogy az önkontrollt csökkentik.

³¹ Ezt a mondatot a szerzők majd negyedszázaddal ezelőtt írták le. És hitelesen tükrözték az akkori állapotokat.

³² A pszichiáter szakma egy-egy képviselőjének hírhedt szerepe volt a délszláv háborúban is, például az orvosi diplomát szerzett Radovan Karadžić pszichiáternek! Azok közé tartozott, akik kimunkálták a boszniai moszlimok elleni etnikai tisztogatás módszereit: „»A nemi erőszak az etnikai tisztogatás lassabb formájaként volt használatos. A megerőszakolt nők többsége bosznia-hercegovinai születésű, bosnyák nemzetiségű volt, rajtuk zömmel a szerb erők követtek el erőszakot«, azaz a nemi erőszakra úgy kell tekintenünk, mint szisztematikus és parancsba kapott akcióra, amely fontos eleme volt a szerb harci stratégiának” – olvasható az ENSZ Emberjogi Bizottsága III. jelentésében, amelyet az ex-Yü térségben az emberi jogokról egy különmegbízott állított össze, egészségügyi és pszichiátriai szakértők közreműködésével 1993. február 10-én. Ugyancsak ezen a honlapon olvasható a következő megállapítás: „Minden kutatás azt mutatja: a nemi erőszak nem a szexualitás agresszív manifesztációja volt, hanem az agresszió szexuális manifesztációja. Bosznia-Hercegovina esetében ez az agresszió legdurvább formája, ami nem más, mint a genocídiumot helyettesítő eszköz.” (Forrás: <http://bosnjacki.forumpro.eu/t138-molila-sam-ih-da-me-ubiju>) Arról is van számos vallomás, hogy az erőszaktevők arra kényszerítették a nőket, ismerjék el, hogy a megerőszakolás után „szerb nőkké váltak”.

³³ Leonyid Zagalszkij: *A szovjet pszichiátria kórtörténete*. Fordította: Hary Judit. Cikkek a szocialista sajtóból, MTI, 1989. 29. szám, 3–13. p. A Lityerturnaja gazeta 1989. június 28-i riportjának fordítása. A továbbiakban is erre az írásra támaszkodunk.

³⁴ *Politische Gefangene in der UdSSR* [Politikai foglyok a Szovjetunióban]. *Ihre Behandlung und ihre Haftbedingungen*. Amnesty International, Bern [1980]. (Az Országgyűlési Könyvtárban a dokumentum száma: 473 101.)

³⁵ Szentpétervár.

³⁶ 1946-ig Königsberg.

³⁷ Dnipropetrovszk.

³⁸ *Abuse of psychiatry in the Soviet Union. Hearing.* Washington, GPO 1984. (A Képviselőház külügyi bizottsága emberi jogi albizottságának jelentése. Az Országgyűlési Könyvtár mikrofilmmásolatának jelzete: USA: I. M: 326.)

³⁹ *Elmebeteg?* Hiány. Társadalompolitikai lap. 1989. 5. [nyomáshiba következtében 6-nak feltüntetett] szám, 9.; 13. p.

⁴⁰ Szilágyi Domokos: *Halál árnyéka – Rekviem. Sajtóértekeztet, Versek 1956–1971.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972. 84. p.

Az 1956-os magyar forradalommal szimpatizáló romániai társadalmat példátlan elrettentéssel regulázta meg a romániai párhatalom. Ennek ürügyén Románia összes valós és vélt belső ellenségével leszámoltak. A terrornak különösen a romániai magyarság volt célpontja és áldozata: '56 lett a romániai magyarság fölszámolásának ürügye. „Az ítéletek száma 1957. január 1. és 1959. július 31. közötti időszakban megközelítette a tízezret. Az 1956 utáni években a katonai törvényszékek több tucat halálos ítéletet is hirdettek: 1957-1958 között [sic!] 45 végrehajtott ítéletről van tudomásunk, de valódi számuk ennél lényegesen magasabb lehet. A börtönben, munkatáborokban vagy a kihallgatások során több százan veszítették életüket. Ehhez az adathoz hozzá kell adni a szamosújvári börtönben 1958. július 14-én kitört lázadás több tucat halálos áldozatát.” (Forrás: <http://itthon.transindex.ro/?cikk=12787>)

A hírhedt Szekuritáé a társadalom minden szintjén kiépítette a besúgóhálózatot, tömegesen kényszerítették az embereket az együttműködésre, köztük 1957 tavaszán az akkor másodéves egyetemista Szilágyi Domokos (Nagysomkút, 1938. július 2.) költőt is, Balogh Ferenc fedőnéven. Szilágyi Domokos nyolcgyermekes református papcsaládban nőtt föl, önpusztító életet élt, pszichiátriai kezelésre szorult – vagy abba menekült. Kolozsváron 1976. november 2-án, 38 évesen öngyilkosságot követett el. Ebben valószínűleg súlyos csonttrákiájának is szerepe volt. Fia, Szilágyi Attila, Kobak az 1977-es bukaresti földrengésben halt meg. Volt felesége, Hervay Gizella költő (Makó, 1934. október 14.) Budapesten lett öngyilkos 1982. július 2-án. Mindhárman közös sírban nyugsznak a Házsongárdi temetőben.

Szilágyi Domokos ügynöki jelentései a neten is hozzáférhetőek. Három olyan esetről is lehet tudni, melyekben jelentései alapján születtek súlyos ítéletek. Beszervezésének körülményeiről: „1957 márciusában széles körű nyomozás indult a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem azon hallgatói és fiatal tanárai ellen, akik a legaktívabban vettek részt a magyar forradalom melletti megmozdulásokban. Március 11–19. között Bartis Ferencet, Dávid Gyulát és Páskándi Gézárt is letartóztatták. (Később őket el is ítélték.) A központi szervek utasítására ezzel párhuzamosan elkezdtek az addig gyenge magyar egyetemi állambiztonsági hálózatok megerősítését, az ügynökök toborzását. Szilágyi Domokost akkor kezdték vizsgálni mint lehetséges »jelöltet«, majd néhány

héttel később a »Fekete Pál« ügynök – Szilágyi Domokos diáktársa – 1957. május 17-én leadott jelentéséhez kapcsolódóan a Kolozs tartományi Securitaténál szolgáló Papp Adalbert hadnagy a következőt javasolta: »Urmează să fie recrutat tot ca agent și numitul Szilagyi Dominic în act. de verificare dusă asupra lui Veress Zoltán« (»Szilágyi Domokos beszervezésére kerüljön sor a Veress Zoltán tevékenységét ellenőrző vizsgálatban«).» (Forrás: <http://itt-hon.transindex.ro/?cikk=4722&nyomtat=1>) Szilágyi Domokos állapotáról sokat elmond és öngyilkosságának okait árnyaltabbá teszi barátja, Páll Lajos korondi festőművész és költő: »Az állandó gyógyszererezettsége volt az egyik ok. Rengeteg gyógyszert szedett. Megyek hozzájuk egyszer Bukarestben. Lőrincz Kálmánnal mentünk, akkor nála laktam. Mikor odaértünk, derült ki, hogy Julcsa [Szilágyi felesége: Máté Júlia] készül a lányával Magyarországra. Ment a vonattal, otthagytta Sziszt [a barátai szólították így Szilágyi Domokost], aki készült haza Batizba. De már akkor jó részeg volt. Bevette a gyógyszereit, s ivott rá. Szereztünk taxit, kivittük az Északi pályaudvarra. Megkerestük a kupét, ahová a jegye szólt, beült. Attól kezdve nem szólt senkihez, csak ült mereven. Mi még elmentünk Kálmánnal, ittunk sört az állomás vendéglőjében, s mikor visszamentünk, szinte hihetetlen volt, amit láttam. Ugyanúgy ott volt, ahogyan otthagytuk. Más részeg ilyenkor lefekszik vagy járkálni kezd, de ő ott ült egyedül, mozdulatlanul. Úgy látszik, teljesen kikapcsolt, mert később tudtam meg, hogy valahol át kellett volna szállnia, de változatlanul nem mozdult, s elvitte a vonat Moldvába. Ellopták a kabátját, s teljesen lerongyolódva érkezett Batizba. Talán a gyógyszerektől, erős csontlágyulása volt, s emiatt is korán megszerezte az írószövetségi betegnyugdíjat. De ezt évenként újítani kellett. Ilyenkor be kellett feküdnie a kórházba, ott nehéz gyógyszereket kapott, s ezek a kezelések teljesen tönkretették. Szinte csúfokodott magával, hogy »el tudom törni az ujjamat úgy, hogy nem fáj«. Eltörött a sarka úgy, hogy nem vette észre. Emellett ivott rendszeren. [...] Visszatérve a kiváltó okokhoz. Alighanem köztük volt az anyja is. Mert a család mindig minden anyagi támogatást Szisztól várt. Valósággal zaklatták. Azon a napon is, mikor véghez vitte öngyilkosságát, bent volt nála az anyja Kolozs várt, a szokásos kéréssel. Meg aztán az a méltatlan feladat is nyomaszthatta, amit elvállalt.« Kozma Huba: *Páll Lajos 70 éves. »Ti óvtatok meg, társak, elégia!«*. [Életút-beszélgetés Páll Lajossal.] A verseket válogatta: Gálfalvi György. Csantavér Kiadó, Kiskunmajsa–Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda [2008]. 54–55. p. (Kiemelés az eredetiben.)

Szilágyi Domokos 1965-ös jelentéseinek Páskándi Géza (Szatmárhegy, 1933. május 18. – Budapest, 1995. május 19.) a célpontja. Páskándi Gézát 1957. márciusi letartóztatása után az állam és közrend elleni izgatás vádjával hat év börtönrre ítélték. Büntetését a Duna-delta egyik munkatáborában kellett töltenie, 1963-ban szabadult. Szilágyi Domokos a szabadlábra került Páskándi Géza és más Bukarestben élő magyar írók megfigyelését kapta feladatául.

Páll Lajos, aki rabtársa volt Páskándi Gézának, úgy emlékszik, hogy Páskándit hét évre ítélték: »súlyosbításnak számított [Páskándinál], hogy korábban aktivista volt, meg hogy gúnyverset írt Fazekasról, a magyar származású miniszterről, központi bizottsági tagról. Mindenki menteni igyekezett Páskándit a börtöntől, de a motozásnál

megkapták ezt a gúnyverset Géza zsebében. És Fazekas János, mint a *díszmagyarok* általában, bosszúálló ember volt. [...] [Páskándi] utánam szabadult fél évvel. Majdnem kiülte a rá kirótt hét évet." I. m., 41. p., 45. p. (Kiemelés az eredetiben.)

⁴¹ Az idézett sírfeliratot dr. Majerszky Klára (Budapest, 1915. június 20.– Budapest, 2008. március 12.) professzor Zelei Miklós dokumentumfilmjében mondta el. *Sántha-iskola: Dr. Sántha Kálmán életéről és munkásságáról*, 25 percben. Sántha Hédinek első születésnapjára. Megszólalók: Németh Ferenc művelődéstörténész, Újvidék; dr. Majerszky Klára, Solymár; dr. Török Pál címzetes docens, nyugalmazott főorvos, Miskolc; dr. Várady Géza nyugalmazott főorvos, Budapest. Helyszínek: Nagybecskerek (Zrenjanin), Debrecen, Solymár. Operatőr: Fekete Gábor, Szentpéteri István. Vágó: Jeszenszky Ágnes, Kiss Ágnes. Szerkesztő-riporter: Zelei Miklós. MTV, 2007. Határontúli Szerkesztőség, szerkesztőségvezető: Havasi János. Bemutató: m2, 2007. január 3. 15.30.

⁴² A fejezet Sántha Kálmánnal foglalkozó részének forrása Zelei Miklós: *Az eleven tudóst döntötték le* című cikke. Magyar Hírlap, 2006. december 7. 7. p. Lásd még Majerszky Klára: *A Sántha-ügy*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.

⁴³ *A Sztahánov mozgalom*. Kiadja a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége oktatási osztály[a]. (Szemináriumi füzetek városi alapfokú szemináriumok számára.) Dátum nélkül. 10. p.

⁴⁴ A *Sixteen Tons* című munkásdal variációja, szövegíró: Cipő (Bódi László), a Republic frontembere. Szövegírókn a Szovjetunióban, Ungváron született 1965-ben. Egyéves volt, amikor családjuk Kisvárdára költözött.

⁴⁵ Juhász Pál: *Emlékezés Sántha Kálmánra, a nevelőre*. Ideggyógyászati Szemle, 1972. 1. szám, 7. p.

⁴⁶ Nagybecskerek (Zrenjanin) körzeti székhely Szerbiában. 1918-ig Magyarországhoz tartozott. Lakói: 1910: 26 006 (35% magyar, 34% szerb, 26% német). 2002: 79 773 (70,9% szerb, 14,54% magyar, 2,44% jugoszláv, 0,17% német; és más nemzetiség a volt Jugoszlávia területéről).

Žarko Zrenjanin (Izbiste [Izbište], 1902. szeptember 11.–Temespaulis [Pavlis], 1942. november 4.) szegény parasztszülők gyermeke, Versec melletti szülőfalujából általános iskolába Versecre járt, gimnáziumba Szegedre, Fehértemplomra és Pancsovára; 1923-ban befejezte a zombori tanítóképzőt, s még főiskolás évei alatt csatlakozott az ifjúsági mozgalomhoz. 1939 februárjában választják meg a Jugoszláv Kommunista Párt vajdasági titkárává, 1940-ben a JKP központi bizottságának tagja, partizán a Bánságban és a Vajdaságban: vörös tábornoknak is nevezik. A Gestapo 1942. november 4-én a Versec közeli Temespaulis falunál zárta körbe, Zrenjanin ekkor veszítette életét. 1944.

december 5-én néphősszé avatták. „1946. december 23-án Petrovgrad [a szövegben sehol sincs leírva a város hagyományos Nagybecskerek neve] felvette e nagy ember és forradalmár nevét.” („A od 23. decembra 1946. godine grad Petrovgrad nosi ime ovog velikog čoveka i revolucionara – Zrenjanin.”)_(Forrás: http://sh.wikipedia.org/wiki/%C5%BDarko_Zrenjanin)

⁴⁷ A *Magyar Nagylexikon*ban se a szoborállítás, se a szobordöntés ténye nem szerepel se a Kiss Ernő, se a Nagybecskerek címszó alatt.

⁴⁸ Majerszky Klára: *A Sántha-ügy*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997. 20–22. p. A „sem nem verekedtem” kitétel utalás az egyetemeken akkoriban szokásba hozott zsidóverésekre.

⁴⁹ Környey István: *Sántha Kálmán emlékezete*. Ideggyógyászati Szemle, 1972. 1. szám, 2. p.

⁵⁰ Majerszky Klára: *A Sántha-ügy*. I. m., 41. p.

⁵¹ Went–Preis–Sántha: *Általános kórtan*. Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetemi Nyomda. Debrecen, 1944. Dr. Sántha Kálmán egyetemi ny. r. tanár, a debreceni ideg- és elmeklinika igazgatója: *Az idegrendszer kórtana* című fejezet.

⁵² Sántha Kálmán egykori tanítványa, dr. Török Pál szóbeli közlése. Török címzetes egyetemi docensnek birtokában van a bejelölt eredeti különlenyomat.

⁵³ Újabb korok az erőszakos beavatkozások újabb módjait és formáit szülik meg. Az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet bezárásáról Molnár Lajos egészségügyi minisztersége idején (2006. június–2007. április) döntött a Gyurcsány-kormány az (orvos)társadalom megkérdezése nélkül. A kórházbezárásokról az eredetileg orvosi végzettségű Kóka János, akkori gazdasági miniszter ezt mondta: „A békákat sem kérdez meg, hogy lecsapolják-e a mocsarat.” (Dr. Csókay András: *A jajgató betegek és a bonctermekek igazságát nem lehet letagadni*. http://www.mgyk.hu/index.php?id=20100205a_tonkretett_egeszsegugy_-_magyar_nemzet)

A békák véleményének meghallgatásáról az elődpárt első embere pontosan úgy nyilatkozott, ahogyan Kóka: „Eszközeik is örültek, de bizonyos, hogy céltudatosan és egységesen alkalmazzák azokat. Hogy mi úgy a célok, mint az eszközök miatt kiabálunk, az őket egyáltalában nem zavarja. A kérdést legjobban Kun-Kohn Béla világította meg, amikor azt mondta, hogy »Ha egy tavat le akarok csapolni, nem törődöm azzal, mit szólnak hozzá a békák«. A tó Magyarország – a békák mi lennénk, de azt hiszem, a tóban sok a víz – nem lesz elég ideje Kun Bélának lecsapolni és így a békák végül is tovább fognak kuruttyolni.” Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918–19*. Athenaeum R.–T. kiadása, Budapest [1933]. 163. p.

A 406 000 négyzetméteres telken fekvő OPNI bezárása mögött nem kizárólag gazdasági érdekek húzódtak meg. Noha dr. Harangozó Judit, az Ébredések Alapítvány munkatársa ezzel is indokolta az OPNI megszüntetését: „Nonszensz, hogy Buda legdrágább telkén egy óriási intézményben egészségügyi finanszírozásból laknak emberek – ez nagyon drága.” (Tossenberger Adél: *Balogh József visszatért a pokolból!* Hírszerző, 2010. október 15.) Az OPNI-t – ideológiai alapon – folyamatosan támadták a szcientológusok is, ez ugyancsak hozzájárulhatott megszüntetéséhez. A Lipótmező néven közismert gyógyintézet betegeit „Buda legdrágább telkének” ingatlanaiból azóta kilakoltatták, s ráterhelték a megmaradt rendszerre, amely azonban nem bírja ellátni, s így gyakorta kezeletlenül hagyja őket. Nincs vizsgálat arra nézvést, hogy ennek milyen szerepe van abban, hogy megnövekedett például a családon belüli erőszak, a családon belüli gyilkosságok száma is.

⁵⁴ Nagy októberi szocialista forradalom, 1917. november 6–7. A régi (pravoszláv) nap-tár szerint október 24–25. Így lett az októberi forradalomból novhét. A korszak *újbeszélje* imádta a rövidítéseket. A munka tavaszának nagyszabású ünnepe volt például a *fin*: a forradalmi ifjúsági napok. Március 15., március 21. és április 4. egybemosása, közös ünneplése.

⁵⁵ Két évnek sem kell elmúlnia, s 1989. június 16-án a Hősök terén hangzik el Orbán Viktor beszédében: „Ha nem tévesztjük szem elől ’56 eszméit, olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonásának haladéktalan megkezdéséről.” (Forrás: http://mandiner.hu/cikk/orban_viktor_beszede_nagy_imre_ujratemetesen)

⁵⁶ Vox Humana Kör: ellenzéki csoport a nyolcvanas években. Égtájak Között címmel szamizdat-folyóiratot is kiadott, amelyet Diószegi Olga, Keszthelyi Zsolt, Rusai László, Talata József, Bognár Mikolta szerkesztett. (Forrás: <http://szamizdat.atw.hu/folyoiratok.html>)

⁵⁷ „A Heves Megyei Rendőrfőkapitányság nyomozást folytatott Rusai László, 32 éves hatvani lakossal szemben, aki 1987 nyarától több alkalommal a város különböző helyein ellenséges tartalmú írásokat és más anyagokat helyezett el.

A Heves Megyei Főügyészség elrendelte a férfi elmeállapotának megfigyelését. Ennek során az igazságügyi szakértők elmebetegséget állapítottak meg. Ezért a nyomozást, büntethetőséget kizáró ok miatt megszüntették. Rusai László jelenleg a Gyöngyösi Városi Kórház idegosztályán orvosi kezelés alatt áll.” Népjátság. A Magyar Szocialista Munkáspárt Heves Megyei Bizottságának napilapja. 1988. január 20., szerda, [8.] p.

⁵⁸ A megyei és a városi napilapok a Magyar Szocialista Munkáspárt megyei és városi bizottságainak tulajdonában voltak, akkori szóhasználattal: „a párt a lapgazda”.

Az egypárt a legtöbbször konfiskálással jutott e lapokhoz, amelyek a rendszerváltás éveiben, a sajtóprivatizáció idején kerültek új, általában külföldi tulajdonoshoz.

⁵⁹ Münnich Ferenc (Seregélyes, 1886. november 18.–Budapest, 1967. november 9.) kommunista politikus, jogot végez a kolozsvári egyetemen. Az első világháborúban, 1915-ben orosz fogságba esik. 1918 őszén tér vissza Magyarországra, részt vesz a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakításában. 1922-től a Szovjetunióban él, 1945 szeptemberében tér vissza Magyarországra. 1956. november 1-jén Kádár János őt hívja a szovjet követségre, s együtt utaznak Moszkvába; 56 után a megtorlások leg-
hírhedtebb irányítója, kivégzések elrendelésében is része van. Nevéhez fűződik többek között a „pufajkások” megszervezése, a munkásőrség felállítása.

A Münnich Ferenc Társaság 1988. november 11-én alakult meg szélsőbalos kommunistákból. Célja többek között „a szocialista társadalom demokratizálása”. (Forrás: <http://konyv-ujsg.zsibvasar.hu/ujsg-folyoirat/egyeb/a-munnich-ferenc-tarsasag-alapszabalya-5183981.html>) A kilencvenes évek elején megszűnt, „jogutódja, a Május 1. Társaság. (Ez utóbbi szervezetek [a Baloldali Alternatíva Egyesülés – BAL –, a Baloldali Elméleti Politikai Műhely, a Marx Károly Társaság] magukat elsősorban kommunista és baloldali szocialista és nem szociáldemokrata szervezetnek tartják.)” (Forrás: http://mno.hu/migr_1834/kapitalista_keret_szocialis_tartalommal-250726)

⁶⁰ Hebephrenia: a skizofrénia 15–25 év között kialakuló formája.

⁶¹ Katatónia: testi és lelki megmerevedés.

⁶² Palmiro Togliatti (Genova, 1893. március 26.–Jalta, 1964. augusztus 21.) olasz kommunista politikus, 1936-tól a spanyolországi Nemzetközi Brigádok szervezője, 1940–44-ben a moszkvai rádió olasz adásának munkatársa, 1944–45-ben miniszterelnök-helyettes.

⁶³ Polinszky Károly (Budapest, 1922. március 19.–Budapest, 1998. augusztus 15.) vegyész-mérnök, kommunista politikus; 1964-től akadémikus; az MTA alelnöke. 1963–74-ben művelődési miniszterhelyettes; 1974-ben művelődési, majd 1974–80-ban oktatási miniszter.

⁶⁴ Pégé = politikai gazdaságtan. Tudszoc = tudományos szocializmus: „A szocializmus lehetőségét és szükségszerűségét a gazdasági élet törvényszerűségeiből levezető elmélet. – Elfordult a klasszikusok természettudományos szemléletétől; a termelésben elfogadta ugyan a természettörvényeket, de a jövedelemelosztásról azt hirdette, hogy azt a jogrend és az emberi törvények határozzák meg. J. S. Mill alapeszméjét J. K. Rodbertus és K. Marx fejlesztette ki. Rodbertus eszménye az államszocializmus, amely a magántulajdont háttérbe kívánja szorítani az államhatalom hatáskörének kiszélesítése

által. A közösséget igazságosabb társadalmi és gazdasági alapokra akarja építeni. Elgondolásai nagyjából megfelelnek a mai szociáldemokraták törekvéseinek. Marx Hegel, Feuerbach, valamint Smith és Ricardo elméletébe beépítette egyes utópisták elképzeléseit is. A kapitalista közgazdaság törvényszerűségeiben kereste azokat a tényezőket, melyek a szocializmust és végül a kommunizmust szükségszerűen létrehozzák. Marx elméletének alapja a dialektikus és történelmi materializmus és az értéktöbblet-elmélet. Az 1917 után Oroszországban, 1945 után Közép-Európa szovjet megszállta országaiban »államvallássá« tett tudományos szocializmus 1989–91-ben gazdaságilag és politikailag összeomlott." (*Magyar Katolikus Lexikon*; <http://lexikon.katolikus.hu/T/tudom%C3%A1nyos%20szocializmus.html>)

⁶⁵ Az Országgyűlés 1987. június 25-én zárt ülésén fölmenti az Elnöki Tanács addigi elnökét és Lázár György miniszterelnököt, aki helyett Grósz Károlyt, a Magyar Szocialista Munkáspárt Budapesti Bizottságának első titkárát nevezik ki miniszterelnökknek. Ezt követi július 2-án az MSZMP Központi Bizottsága ülésének állásfoglalása a gazdasági-társadalmi kibontakozás programjáról, amellyel az addigi gazdaságpolitika kudarcát ismerték el. Grósz Károly a következő évben, 1988-ban „megpuccsolja” Kádár Jánost, s ő lesz az MSZMP főtitkára is. Grósz a változásokat kizárólag a szocializmus keretein belül tudja elképzelni: 1988. november 29-én a Budapest Sportcsarnokban rendezett kommunista pártaktíva-értekezleten kijelenti, hogy az egypártrendszert kell fenntartani, s a fehérterror veszélyével riogat.

⁶⁶ Az Országgyűlés 1989. október 20-i, pénteki ülésén megszünteti a munkásőrséget. A következő napon Németh Miklós miniszterelnök rendkívüli parancsnoki értekezleten fölmenti tisztségéből Borbély Sándor országos munkásőrparancsnokot:

„A munkásőrség megszűnésével összefüggő feladatok, a harci és a technikai eszközök biztonságos átirányításával kapcsolatos kérdések kidolgozására és végrehajtására a Minisztertanács Markovics Ferencet, a kormány mellett működő védelmi irodavezetőjét nevezte ki kormánybiztosnak.” (Forrás: <http://rendszervaltasi.mti.hu/Pages/News.aspx?date=19891021&ni=206337&ty=1>) „A honvédség – amelynek ez volt az utolsó komoly fegyverténye – rajtaütött [a munkásőrlaktanyákon], s begyűjtötte fegyvereiket. (Ezek egy része aztán a szerb–horvát háborúban tűnt fel.) Az egyetlen olyan magyar haderő [volt a munkásőrség] – mondhatnánk ironikusan –, amely nem tartozott a Varsói Szerződés parancsnoksága alá, így a rendszerváltás küszöbén mégis megszűnt.” (Forrás: http://www.magyarhirlap.hu/velemen/utolso_sereg-szemle.html)

Jó egy évvel korábban, 1988. június 12-én Grósz Károly MSZMP-főtitkár, miniszterelnök a munkásőrparancsnokok országos értekezletén kijelenti, ha kell, adminisztratív eszközöket vesznek igénybe az ellenzékkel szemben. Az „adminisztratív eszköz” az újborszában az erőszakot, a lövetést, a sortűzet jelentette.

A határőrségtől az utolsó sorkatona 1998. április 25-én szerelt le. „2007. december 29-én örökre levonták a Magyar Határőrség zászlaját, amely mint önálló szervezet megszűnt. A testület 2008. január 1-jén beolvadt a Magyar Köztársaság Rendőrségébe.” (Forrás: http://www.mult-kor.hu/20110426_a_hadkoteles_hatarorok_utolso_napjai) A vasfüggöny bontását pedig a magyar–osztrák határon már az 1989-es páneurópai piknik alkalmával elkezdték, s régés-rég befejezték.

⁶⁷ Fellazítás: imperialista aknamunka a béketábor lakossága eszmei tisztaságának be-mocskolása céljából; antikommunista dezinformációk terjesztése például a vasfüggöny fölött az országba juttatott léggömbökről szórt, ellenséges tartalmú röpcédulák útján... „A fellazítás politikája keretében a nyugati kormányok, szervezetek, alapítványok sorra kötötték az oktatási, tudományos, ipari, gazdasági egyezményeket és szerződéseket a Varsói Szerződés tagállamaival.” Burget Lajos: *Retró szótár. Korfesző szavak a második világ-báborútól a rendszerváltásig*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008. 81. p.

⁶⁸ Peternák Miklós: *Lenin mauzóleuma*. In *Mauzóleum. Haláliradalom. „A halállal való foglalkozás.”* Szerkesztette: Adamik Lajos, Jelenczki István, Sükösd Miklós, Kelényi Béla. Bölcsész Index Centrál Könyvek, 1987. 340. p.

⁶⁹ Sinkó Ervin: *Harc a naturalizmus ellen, avagy félelem az emberitől*. In *Uő.: Kísértet járja be Európát. Írások és előadások (1948–1951)*. Magyar Szó kiadása, Novisád, 1952. 281–282. p.

„Személyi kultusz ellen személyi kultusszal harcolni = abszurditás. Sinkó Ervin *Kísértet járja be Európát* [című] kötetének írásaiban ilyen mondatok olvashatók: »Amikor nálunk azt mondják: Tito – akkor az embert látjuk magunk előtt, akinek ereje a mi méltóságunk, a mi harci kedvünk és lelkiismeretünk.« Másik cikkében (*A mi Titónk*) a marsall »nagyságának titkát« abban látja, hogy a nép erejével »megvalósította az álmokat, a nép 'lehetetlen' álmait«. Ha jól értem, akkor hatalmasabb volt Istennél. Imigyen akart harcolni a sztálinizmus ellen. Titoizmussal a sztálinizmus ellen, olyan képtelenség, mintha én most fel akarnék roppenni a Holdra, csak úgy a magam erejéből. [...] az egész kötet Sinkó Ervin cudar elbukásának a dokumentuma. [...] Tito isten, de Sztalin nem! Mégis van Isten. Kommunista mindenható és mindentudó Isten. Primitív és ugyanakkor riasztó okoskodás.” Fábíán Ernő: *Naplójegyzetek 1980–1990*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2010. 253–254. p.

Adalék a naturalizmus elleni harc hazai történetéhez: „A *Komszomolszkaja pravda* július 6-i számában nagy feltűnést keltő cikk jelent meg »A festészet naturalizmusa ellen« címmel. A cikk célja [...], hogy »rámutasson a Szovjetunió festőművészetében megnyilvánuló nagy hiányosságokra«, szerzője Viktor Százsin tervezőmérnök.

– A mi szocialista társadalmunkban – írja bevezetőjében Százsin – a festőművész fontos társadalmi tényező, aki művében nemcsak a nép életét tükrözi vissza, hanem neveli is a népet a kommunista eszmék szellemében. A szovjet festőművészek 30 éve azon dolgoznak, hogy a festészetben megoldják az új, szovjet témákat. A nyugati dekadens,

formalisztikus áramlatok (szimbolizmus, kubizmus, futurizmus stb.) visszafelé húzták a szovjet művészetet, s csak akkor tudott értékes alkotásokat teremteni, mikor már megszabadult ezektől a befolyásoktól. Vannak azonban még ma is művészek, akik nem tudnak szabadulni a modernista, polgári hatásoktól. A szovjet művészet egész fejlődési ideje alatt egészséges volt és ellen tudott állni a modernizmusnak. Egy idő óta azonban újabb veszély ültette fel a fejét: számos művész elkezdett a naturalizmus felé vonzódni.

Tulajdonképpen most is ez a legveszélyesebb kór, amely a szovjet művészetben pusztít. A naturalizmus rendszerint a realisztikus művészet álarcában szokott fellépni, s aztán észrevétlenül magával rántja a művészt is, a nézőt is. A naturalizmus azt állítja, hogy a valósághoz híven ábrázolja az életet, a realista művészetétől eltérően azonban *megelégszik azzal, hogy csak külsőlegesen bű a valósághoz, másol, mint a fénykép*. Éppen ezért, mivel a naturalizmus nem tud felemelkedni a valóság mélyreható művészi közléséig, mindig *kisebbségben méltékben elferdíti a valóságot*. A naturalizmus végeredményben *formalisztikus áramlat*, aminek semmi közössége sincs a realizmussal, különösen a szocialista realizmussal." *Szovjet vita a naturalizmusról*. Szabad Nép, 1948. augusztus 29., 9. p. (És beindult a harc a naturalizmus ellen a magyarországi ideológiai fronton is. Kiemelések az eredetiben.)

⁷⁰ I. m., 280. p.

⁷¹ I. m., 280–281. p.

⁷² I. m., 281. p.

⁷³ I. m., 275. p.

⁷⁴ I. m., 285. p.

⁷⁵ Budapesti Híradástechnikai Gyár.

⁷⁶ Lengyel József (Marcali, 1896. augusztus 4.–Budapest, 1975. július 14.) író. 1918 végén a kommunista párt egyik megalapítója, a Tanácsköztársaság után emigrál, 1930-ban Moszkvába költözik. 1938-ban letartóztatják, 1947 végén szabadul, de 1949-ben száműzik Szibériába. 1955-ben rehabilitálják, ezután Budapestre költözik.

⁷⁷ „Az iskolák államosításának parlamenti napirendre tűzése előtt, 1948. június 3-án Pócsperiben az emberek a községi elöljáróság épületéhez vonultak, hogy tiltakozzanak iskolájuk elvétele ellen. A tüntetés berekesztésére kivezényelt egyik rendőr ekkor saját fegyverével halálosan megsebesítette magát. Az esetből a hatalom gyilkossági ügyet és koncepciót kreált. Asztalos János helyi plébánost előbb halálra, majd életfogytiglani börtönre ítélték, Királyfalvi Miklóst, a falu jegyzőjét gyilkossággal vádolták és kivégezték, sokakat megkínóztak és börtönbe vetettek. Az országos egyházellenes saj-

tókampany Mindszenty József bíboros személye mellett leginkább e kicsiny település népét igyekezett pellengérre állítani. Pócspetri a »klerikális reakció« szinonimája lett a kommunista szótárban [...]” *Hatvan éve történt Pócspetriben*. Magyar Katolikus Püspöki Konferencia honlapja, 2008. június 3. (Forrás: <http://uj.katolikus.hu/cikk.php?h=1083>) Pócspetri vádlottjai fölött statáriális eljárásban ítéleztek. A hangütést Révai József *Pócspetri* című, majd egész oldalas vezércikke adta meg: Szabad Nép, 1948. június 6., vasárnap, [1.] p. És hogy milyennek kellett lennie ennek a hangütésnek? Olvassunk bele a 3. oldalon Vásárhelyi Miklós: *Vér tapad a fekete reakció kezéhez. A pócspetri plébános által felizgatott tömeg tüntetésén egy volt horthysta zászlós meggyilkolta Takács Gábor rendőrvezetőt* című riportjába: „Felelniök kell bűneikért és a büntetésnek példamutatónak kell lennie. Mindenkinek lakolnia kell, aki részt vett a gyilkos tüntetésben, de elsősorban a horthysta gyilkosnak, az uszító plébánosnak és azoknak a felbujtóknak, akik felsőbb ösztönzésre a kereszténység védelmének hamis ürügye alatt pusztulásba, vérbe és gyalázatba próbálják sodorni a felemelkedő magyar parasztságot.”

A Mikus Gyula által említett cikket a pócspetri eseményeket követő napokban a Szabad Népből nem találtuk meg. De a községben történetekre jóval később is hivatkozhattak.

⁷⁸ A szakemberképzésben és az utánpótlás-nevelésben a parancsuralmi rendszer végig tartotta magát. A hatvanas évek végén, a hetvenesek elején számos Magyarországon egyetemre járó vietnami diák mondta, hogy egyikük sem azt tanulta, amit szeretett volna: „Biológus akartam lenni, de azt mondták, a forradalomnak fizikusok kellenek. Ezért tanulok fizikát.” És fordítva: „Fizikus akartam lenni, de azt mondták, a forradalomnak biológusok kellenek.” Senkinek ne legyenek egyéni vágyai. Mindenki kizárólag a nagy közös célban ismerjen önmagára! Későbbi példa is van erre. A rendszerváltásig viszonylag csekély számú középiskolás kölcsönösségi alapon a szocialista országok felsőoktatási intézményeiben is folytathatta tanulmányait. Ez a képzési forma ingyenes volt, mi több, a diákok ösztöndíjat, meghatározott számú ingyenes oda-vissza utazási lehetőséget kaptak. Ha csehszlovákiai magyar érettségiző magyarországi egyetemre adta be felvételi kérelmét, mire fölvelték, könnyen a Szovjetunióban, valamelyik szovjet egyetemen vagy főiskolán találhatta magát. Az ingyenességből csapda lett. (Ez utóbbi Csáky Károly szóbeli közlése.)

⁷⁹ „Mit csináltak, Lintallér elvtárs?” – az egri sortüzek történetéről: „1956. december 10-én Egerben a Hatvanas Gyalogezred Emlékműnél – főleg nőkből álló tömeg – gyertyát gyújtott és egyházi énekeket énekelt.

December 11-én délután újra tüntetésre került sor az említett emlékműnél, ahol Rácz Mihály színész szavalt. [...]

Az események idején Egerbe érkezett és a rendőrség épületében tartózkodó Gyurkó Lajos vezérőrnagy [...] kezébe ragadta a dolgok irányítását. Egy kb. 10 fős raj élén kivonult a Széchenyi útra, ahol minden indok nélkül lövéseket adtak le az ott cso-

portosulók felé. Az akciónak két halálos áldozata lett és többen megsebesültek. Ezután Gyurkó visszatért a BM Heves Megyei Főosztály épületébe és távbeszélőn Füzesabonyból berendelte a karhatalmi egységet, majd pártvezetők, rendőri és katonai vezetők részére értekezletet hívott össze, melyen részt vett a várost megszálló szovjet katonai csapatok parancsnoka is. Gyurkó a megbeszélésen igen határozottan lépett fel; szemrehányóan közölte a jelenlévőkkel, hogy a Széchenyi úton a nap folyamán neki kellett rendet teremtenie. A Népújság főszerkesztőjének utasítást adott egy kijárási tilalmat elrendelő falragasz készítésére, melynek hamarosan meg kellett jelennie az utcákon és végül elrendelte, hogy a karhatalom másnap megerősítve járőrözzön.

December 12-én az országos sztrájk miatt Egerben kevesen dolgoztak, a város iskoláiban pedig szünetelt a tanítás, így a város főutcáján a délelőtti órákban igen sokan tartózkodtak, de arra a napra senki sem szervezett tüntetést. Ennek ellenére, a városban gyülekező tömegek hírére, a Dobó István Laktanyából két raj (együttesen kb. 50 fő) karhatalmista indult a belváros felé. Az egyiket Lintallér László százados, a másikat – a füzesabonyit – Budai György őrnagy vezette. A két csapat a főutcára már együttesen érkezett Lintallér László parancsnoksága alatt. Itt a tömeg szidalmazni kezdte őket és valaki almacsutkát dobott közéjük. Erre Lintallér kiadta az »Oszolj! Tűz!« vezényszót, majd ezután több géppisztolysorozat dördült el. A lövések következtében hatan vesztették életüket, továbbá tizenkilencen megsebesültek.

December 14-én, amikor a sortűz egri áldozatait temették, a kiegészítő parancsnokság karhatalmi raja újra készenlétben állt. A parancs szerint a temetéseken 30 fő hozzátartozón kívül nem vehetett más részt, s amennyiben csoportosulást tapasztalnak, azt minden eszközzel fel kellett oszlatniuk.

A tragikus esemény mély megdöbbenést váltott ki a város lakosságából. A katonaság helyi alakulatánál több ingadozó tiszt, tiszthelyettes és egyéb rendfokozatú alkalmazott kérte leszereltetését. Az állomány olyannyira lecsökkent, hogy a belső szolgálatot már csak a karhatalmisták segítségével tudták ellátni: emiatt a raj létszáma négy főre csökkent, ami azt jelentette, hogy parancs szerinti feladatát nem tudta ellátni, így feloszlatták. A helyőrség normális élete csak azután állt helyre, hogy a tényleges katonai szolgálatra bevonulók közül pótolták a létszámhiányt." Cseh Zita: *Az 1956-os forradalom Heves megyében* című, megjelenés előtt álló tanulmányából. (Forrás: <http://www.natarch.hu/archivnet/old/rovat/nyomtat.phtml?forraskod=122>)

„Tavaszi hangulatot árasztott a szikrázó napsütés, ahogy 1956. december 12-én elöntötte Eger utcáit a fénye. [...]

A Vörös Csillag Mozi környékének nyugalma 10 óra körül egy teherautó robaja törte meg, mely a Dobó Laktanyából jött, feltételezhetőleg Gyurkó Lajos, öt elemít végzett vezérőrnagy közvetlen parancsára. A Csiky Sándor utca felől érkező teherautó a Széchenyi utcára fordulva hirtelen megállt. Lintallér László százados szállt ki először a fülkéből, majd leparancsolta a 10-14 karhatalmistát, gúnynevükön a pufajkásokat, a platóról. Ott egyesültek a Füzesabonyból érkező másik, karhatalmista rajjal.

[...]

Hirtelen parancsszavak harsogtak, mire a karhatalmisták a Széchenyi utcán keresztbe, farkasfog alakzatba álltak és fegyvereiket a mozi irányába állók felé fordították. Valami furcsa módon a vezényszavakkal ellentétesen, de egymással mégis összhangban mozdultak a karhatalmisták, ami meglepte az őket figyelőket. Aztán megértették a szándékot a mozdulatok mögött és igyekeztek a fegyverek csövétől minél távolabb kerülni.

Ahogy próbáltak menekülni, hirtelen felhangzott Lintallér százados lövése majd az »Oszolj! Tűz!« vezényszó. Élesen hasított bele a levegőbe a géppisztolyok vad ugatása. A béke kristály módjára tört össze millió darabra és hangszilánkjai végigsöpörtek az utcákon. A menekülni próbálókat hátulról érték a lövések, ők a kövezetre rogytak. Néhányuk azonnal meghalt, többen súlyos sebesülésekkel hörögtek magatehetetlenül. A távolabb lévők pánik [sic!] félelemmel igyekeztek menedéket találni vagy a földön fekvé, kezüket a fejükre szorítva óvni törékeny életük. 20 másodpercig korbácsolták a lövések a Széchenyi utca kövezetét.

[...] Pár pillanattal később a karhatalmisták fölött, az akkori rendőrségi épület erkélyén kinyílt egy ablak és megjelent Molnár János városi rendőrkapitány. Dűhtől tajtékozva ordított le a karhatalmistáknak: »Mit csináltok, Lintallér elvtárs? Védtelen emberekre lőttök!«, mire pár géppuskacső [nyilván géppisztolycső] azonnal feléje fordult. A parancsnok, látva a mozdulatot, azonnal a kőkorlát mögé vetette magát, a golyók pedig máris záporoztak körülötte. Mély lyukakat ütve az épület falán. [...]

Az 1990-es évek derekán eljárást indítottak 5 Heves megyei személy ellen, akik feltételezhetőleg elkövetőként részt vettek az egri sortűzben. Az eljárás során az elkövetők korára, egészségi állapotára tekintettel és tettük bizonyíthatóságának hiányában lehetetlen volt igazságos ítélet hozni." Hajas Attila: *A szabadság vércseppjei a Széchenyi utcán*. Egri On-line Hírhatár, 2011. december 10. (Forrás: <http://www.egri-hirhatar.hu/hirek/a-szabadsag-vercseppjei>)

Eörsi László a rendszerváltás idején Lintallért még Józsefként azonosította, s az egri sortűzek feltárásának céljából Mikus Gyulával is találkozott: „E[örsi] L[ászló]: Valóban, az '56. december 12-i egri sortűzről kevesebb adatunk van. A forradalom napjainban nem történt Egerben lincselés vagy más erőszakosság, sőt azok a pártfunkcionáriusok, akik nem kompromittálódtak, megtarthatták vezetői pozíciójukat. Fontos szerepet játszott a város forradalmi eseményeiben a Pedagógiai Főiskola és [a] Színház Forradalmi Bizottsága, itt katonák is részt vettek, a katonai tanszék a főiskolásoknak fegyvert adott, hogy nemzetőrséget alakítsanak. Felbukkant a főiskolán bizonyos Lintallér József is, akit korábban menesztettek a hadseregből idegbetegsége miatt, a főiskolai mozgalomban azonban senki nem támogatta, s így kiszorult onnan.

December 10-én, az országos sztrájk napján tüntetés volt, a rendfenntartó erők fellépése következtében két személy lőtt sebet kapott. 12-én tömeg ácsorgott a főutcán levő mozi előtt, fentről, a domb felől 30-40 karhatalmistából álló csoport közeledett, néhányan korholták őket, olyanféleképpen, hogy »Nem szégyellitek magatokat?« Állítólag egy almacsutkát is a fegyverek közé dobta. A válasz: sortűz, géppisztollyal, 8 halálos áldozat, 27 sebesült. A tűzre a parancsot a csoport vezetője, Lintallér József adta.

A tömegben megsebesült a városi párttitkár, ami nem arra utal, hogy a karhatalmisták hideg fővel előre megszervezték a vérengzést. Más forrás szerint megfélemlítésről volt szó, mivel november 4. után nem haladt jól előre a városban a pártszervezés. Lintallér felelősségéről három forrásból szereztem tudomást: először egy Csémi Károly nyugalmazott tábornokkal készült riportból (*Visszaemlékezések*, Zrínyi, 1986), amelyben Csémi az akciót »ellenforradalmárokkal« szembeni önvédelemnek állítja be, Lintallért karhatalmista őrnagynak jelöli meg; majd egy, a »Kik lőttek?«-vita folyamán kapott névtelen levélből, végül az akkor a városban tartózkodó Mikus Gyula pszichológussal folytatott beszélgetésből. Utóbbi szerint Lintallér külföldre szökött, nem tudjuk, mi van vele." Korsós Jenő [Eörsi János]: *A sortűz-specialista. Beszélő-beszélgetés Eörsi Lászlóval*. (Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-sort%C5%B1z-specialista>)

Az egri sortűzeket a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megbízásából Münich Ferenc katonai helyettese, Uszta Gyula vezérőrnagy készítette elő: „Uszta Gyula irányította azt a Katonai Tanácsot, amely 1956. december 4-én, a budapesti nőtüntetést követően összeült és elhatározta a riadókészültség életbe léptetését és a karhatalmi ezredek előkészítését »az ellenséggel« szembeni határozott fellépésre. »Gyorsan és kegyetlenül le kell számolni velük« – szólta Uszta Gyula feladatmeghatározó utasítása. A feladat végrehajtásáról csak szóbeli parancsokban rendelkezett.” Cseh Zita – Pintér Tamás: *A Heves megyei kormányösszeekötő 1956. november 22-ei jelentése*. (Forrás: http://archivnet.hu/pp_hir_nyomtat.php?hir_id=396)

⁸⁰ Garasin Rudolf (Csáktornya, Zala vármegye [ma Čakovec, Horvátország], 1895. március 27. – Budapest, 1969. augusztus 15.) nyomdász, 1915-ben besorozzák a nagykanizsai 20. honvéd gyalogezredbe, még ebben az évben orosz fogságba esik. Internacionalista vörösgárdista, Cseka-parancsnok. (Cseka: Csrezvicsajnaja komisszija po borbe sz kontrevoljuciej, szabotázsem i szpekuljaciej; Rendkívüli bizottság az ellenforradalom, szabotázs és spekuláció megfékezésére.) A cseka szó eredeti jelentése ék: „nem volt úri fiúk gyülekezete, nem is azért hozták létre” – olvashatjuk A Szabadság című munkáspárti hetilap 2008. május 16-i számának Garasint méltató cikkében. (Forrás: <http://www.aszabadsag.hu/cikkek/2008/20/mozgalom.html>) Leszerelése után Garasin a Népgazdasági Akadémián mérnöki diplomát szerez, a nyomdaipari tröszt igazgatója Moszkvában, a könnyűipari minisztérium főosztályvezető-helyettese. A II. világháborúban a Vörös Hadsereg tisztje, partizánosztagok szervezője, a szovjet hadsereggel érkezik Magyarországra. A debreceni ideiglenes kormány megalakulásának másnapján, 1944. december 23-án az NKVD (Narodnij komisszariat vnutrennyih gyel, Belügyi Népbiztosság) őrnagyaként a börtönügyi osztály megszervezésén dolgozik; a belügyminiszter Erdei Ferenc. A Szövetséges Ellenőrző Bizottságban Vorosilov marsall és Szviridov altábornagy egyik tanácsadója. 1950-ben a híressé vált verőemberrel, a módszeréről „vesés Princznek” nevezett Princz Gyula őrnaggyal közösen létrehozza a recski, a tiszalöki kényszermunkatábor. Az ávós Garasin jelmondata: „A rabokat nem etetni, hanem dolgoztatni kell!” A szovjet gulagrendszer mintájára e jelmondat jegyében létesít mintegy

harminc munkatárból álló hálózatot; az 1999-ben kiadott *Magyar Nagylexikon* megfogalmazásában: „SZU-beli tapasztalatai alapján a vállalatszerű börtönfoglalkoztatás megszervezője.” Ami magyarra fordítva azt jelenti, hogy a rabokat éheztetve, tortúrának alávetve a végkimerülésig dolgoztatják, akik ebbe vagy a verésekbe belehalnak, azokkal nem kell elszámolni, a holttesteket gyakran álnéven vagy névtelenül, sorszámmal temetik el. Garasint nevezték ki 1952-ben a büntetés-végrehajtás első országos parancsnokává. Ebbéli minőségében például megtiltotta, hogy a foglyoknak kiadják a nyugatról küldött életmentő gyógyszereket. Neve az 1956. október 25-i, Parlament előtti vérengzés egyik irányítójaként is szóba került. 1957-től 1961-es nyugdíjazásáig a Magyar Népköztársaság mongóliai nagykövete. Több forrás szerint rosszul beszélt magyarul. Az 1963-as budapesti távbeszélőnévsorban Garasin Rudolf XIII. ker., Sallai Imre utca 25. sz. alatti lakos így titulálja önmagát: nyugalmazott mérnök ezredes.

Szombathelyen, a Söptei úton működött – ahogy az ott szolgáló katonák nevezték – a Hotel Garasin. Illésházi Péter szíves közlése: a Honvédelmi Minisztérium 1971-ben döntött a Söptei úti laktanya megépítéséről. Az első alakulat 1975-ben költözött be az új létesítménybe, amelyet Garasin Rudolfról neveztek el. Számos alegység és egység elhelyezését oldották meg a kaszárnya falai között. A többek között ott lévő MN 37. Budapesti Forradalmi Dandár nyílt hadrendi megnevezésű szervezet neve 1990. február 1-jén MN 37. Savaria Gépesített Lövészdandárra változott, és a laktanya is a Savaria névre váltott. A dandár megszűnése után az MH Savaria Kiképző Központ működött tovább az objektumban, egészen annak 2004-es megszűntéig. Az épületeket 2006-ban elbontották, s a területen felépült a Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet új épületegyüttese, ahová régi helyéről 2008-ban települt át az intézmény.

Az interneten található további adatok szerint Garasin Rudolf emlékére a Kádár-korszakban két szobrot is állítottak. Metky Ödön (1906–1985) bronzszobrát 1977-ben Szombathelyen, a Söptei úti laktanyában. Tóth Emőke (1942) Garasin Rudolfot ábrázoló bronz-kő szobrát pedig 1988-ban, ugyancsak Szombathelyen, a helyőrségi klubban. Az egyik turisztikai portálon (<http://turaindex.hu/celpont/hunyadi-matyas-szobor>) Tóth Emőkének a szabadszállási katonai kiképző központ előtt 1991-ben felállított Hunyadi Mátyás-szobráról olvashatunk, s megtudjuk, hogy a központ megszűnte után a szobrot áthelyezték a szemközti Mátyás király térre. De hozzáfűzik a legendát is: „Tóth Emőke alkotásának alapanyagát állítólag Garasin Rudolf budapesti, köztéri szobrának beolvasztásából nyerték.” Garasin budapesti köztéri szobrának nem találtuk nyomát. Csakis a szombathelyi Garasin-szobrokról tudunk, Metky Ödön és Tóth Emőke alkotásairól.

Azonban eszünkbe jutott a kései Kádár-kor könyvkiadói gyakorlatának szponzorációs megoldása. Jó néhány pártos szerző el nem fogyott, a terjesztői raktárakba visszakérült könyveit protekcióval (szocialista összeköttetés!) bezúzatta, s ezután rögtön jelentkezett a kiadónál: nincs már a könyvemből! Mind elfogyott! És következett az új kiadás, jött az új honor.

Ezúttal nem ez történt! Megkerestük Tóth Emőke szobrászművészt, akinek 2012. március 22-én kelt válaszleveléből megismerhető a tragikus és komikus szoborsztori:

„A hír igaz (a jereváni rádió jelenti...), csak nem osztogattak, hanem fosztogattak – tehát valamikor a nyolcvanas években kaptam egy megbízást a Képző- és Iparművészeti Lektorátustól, hogy csinálnék egy portrészobrot Garasin Rudolfról a szombathelyi Hemo klubba. Ez egy honvédséghez tartozó kulturális létesítmény (színház, előadóterem, mozi stb.) volt. Új épület (ma a színház). A szobor elkészítéséhez beszereztem néhány fotót és néhány broszúrát Garasinnál. Iskolát, óvodát, valamint kamarakórust már elneveztek róla, tehát ismert ember volt (hős szovjet katona), csak én nem tudtam róla. 1988–89 környékén elkészült a portré (anyaga bronz) és felállították a fent megjelölt épületben. Közben Hegedűs András könyve került a kezembe, visszaemlékezései miniszterelnöki és Rákosi Mátyás-i múltjáról, és ott olvastam: Garasin Rudolf Sztálin segítője volt a fogolytáborok építésében, a foglyok vallatására kidolgozott módszerek alkalmazásában. Gulág–Recsk kitalálója ez az ember.

A Recsk-film készítője is találkozott a nevével kutatása során. Azonnal levetttem a szobrot a posztamensről és megszüntettem létezni, a »Hősök« panteonjában – persze ezt tehettem, mert 1990-et írtunk... És mindenki támogatott – próbáltam volna akár 1988-ban is ezt meglelni.”

⁸¹ A szöveg néhány, az önvallomás és a könyv fő mondanivalóját érintetlenül hagyó, családi viszonyokra utaló mondatát elhagytuk.

⁸² Katica Ferenc őrvezető, nagydarab m. kir. verőember az 1971-ben bemutatott sikeres, *Egy óra múlva itt vagyok* című, a második világháború előtt és alatt játszódó televíziós filmsorozatból. Rendezte: Wiedermann Károly. Forgatókönyv: Pintér József. Lásd még Pintér József *Egy óra múlva itt vagyok...* című, a filmsorozat sikere után készült könyvét. Kossuth Könyvkiadó, 1975.

⁸³ Lásd Kormos Valéria: *Gyermekvédelem – ingoványon 1. Szaladunk az események után*. Nők Lapja, 1988. 3. szám, 13–[15.] p.; 2. *Miért nem megyünk közéjük?* Uo. 4. szám, [3.], [13]–15. p.; 3. *Személyre szóló szeretet*. Uo. 5. szám, 15–[18.] p.; 4. *Ezek a krétakörök*. Uo. 6. szám, [13.]–[15.] p. (Bozóky Éva nincs föltüntetve a riportsorozat társszerzőjeként.)

⁸⁴ A sorozatot a hivatkozott folyóiratban eddig nem találtuk meg.

⁸⁵ A Magyar Népköztársaságban 1949. augusztus 20. és 1989. október 23. között nyolc alkalommal tartottak országgyűlési választásokat, de kilencedikként nyugodtan idevehetjük az 1949 tavaszán megtartott első egypártrendszerű választást is. Ebben az időszakban, a Rákosi–Kádár-korban kizárólag az „egységfront”, először a Magyar Függetlenségi Népfront, majd a Hazafias Népfront (HNF) jelöltjeit lehetett karikázni. Az egyenkarikázás alól már kivételt jelentettek az 1985. júniusi választások, amikor is a 352 képviselői helyre több mint kétszer annyi jelölt pályázhatott, s közülük 71 már nem a HNF unásig ismert jelöltjei közül került ki. (Az Országgyűlés 1989. január 10–11-i

ülésszakán hozták meg az 1989. évi II. törvényt az egyesülési jogról, amely kimondta a pártalapítás jogát. De a pártalapítást az októberben meghozott 1989. évi XXXIII. ún. párttörvény szabályozta részletesen.)

⁸⁶ Az egykori toldysok által íródó *Párbuzamos életrajzok* című honlapon egyik tanítványa, Peidlé Koren Gizella kedvenc tanárának Mikus Gyulát nevezi meg, s idézi róla Freisinger Ernő tanár úr véleményét: „Nem érdekel, hogy az utókor, amely ma már mindenkiről kideríti, hogy beépített volt, mit mond. Számomra Mikus igen is jó fej tanár volt, bár jelentősen hozzájárult, hogy szegény Saád tanár úr negyedikben azzal küzdött, hogy volt, aki olvasni sem tudott »páruszki«. Mikus ugyanis nem erőltette az orosz nyelvet.” (Forrás: <http://toldy4c.uw.hu/KG.htm>)

⁸⁷ Freisinger Ernő (Losonc [Lučenec], 1924. február 26.–Budapest, 2003. ?) magyar–történelem szakos tanár. Az egyetemet munka mellett végezte el, az ELTE-n szerzett diplomát 1953-ban. 1948–51 között a Központi Szociális Bizottságnál dolgozott, 1952–57 között a Budapest, VIII. kerületi (Józsefváros) tanács oktatási osztályának munkatársa volt. Vácott is tanárkodott. Negyven éven át, 1957–97 között tanított a Toldyban.

⁸⁸ Szakáts Miklós (Budapest, 1920. április 30.–Bad Reichenhall, 1984. október 22.) „1963 után a belügyi beszámolók kiemelték, hogy a belső ellenség elleni harc legjobb formája, amikor az ellenséges tevékenységet még kezdeti stádiumban, jogi eszközök bevetése nélkül, »bomlasztással« vagy adminisztratív intézkedésekkel szakítják meg. Az új módszerekre fogékony Harangozó felügyelte a népi írókat, az operát, a tudományos intézeteket és neki volt »köszönhető« az ügynöki hálózat újjászervezése is. Az igazán produktív és nagy kaliberű ügynököket, mint pl. a »Cyrano« álnéven besúgó Szakáts Miklós színészt, a »Galambos« néven dolgozó Szepesi Györgyöt, vagy a kollégáit túlbuzgón denunciól »Boriszt« azaz Nagy N. Péter akademikust Harangozó személyesen »tartotta«. Évtizedeken keresztül naprakész volt sok-sok más megfigyelt magánéletének intim titkaiból, az összes fontos jelentés átment a kezei között. A népi írók elleni egyik vádpontja egy 1963. július 22-i jelentése szerint az volt, hogy »siratják az erdélyi és felvidéki magyarokat« és többek közt emiatt folyamatos megfigyelés alatt tartatta a Kádár-rendszerrel egy idő után kiegészítő Illyés Gyulát és Németh Lászlót is. Az ismertté vált ügyeken, mint Lendvai Pál megfigyelési aktáján, vagy Szabó István alias »Képesi György« jelentéseinek kézírással egyaránt megtalálhatóak a »Lásza Harangozó et.« feliratok, valamint Harangozó saját kezű utasításai. »Képesi« 1958 áprilisi jelentésére, amelyben ifj. Szabó Lőrincre ad terhelő-kompromittáló adatokat, például azt írta, hogy »...ez egy érdekesebb ügy annál, mintsem hogy várjunk. Itt a jó alkalom. Rá kell akaszkodni. Sürgősen beszéljük meg.«” Ungváry Krisztián: *Egyenes út a csúcsra. Harangozó Szilveszter. Egy állambiztonsági főcsoportfőnök karrierje*. (Forrás: http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/tanulmanyok/kadarrendszer/ungvary_egyenesut)

⁸⁹ Elbert János (Budapest, 1932. április 17.–Siófok, 1983. március 9.) A Nagyvilág alapítói között volt, tanított az ELTE világirodalmi tanszékén, valamint a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. Halála idején a Magyar Színházi Intézet igazgatója volt. Ötvenhatban Jurij Andropov budapesti szovjet nagykövetnek tolmácsolt. Andropov 1982. november 10.–1984. február 9. között a Szovjetunió Kommunista Pártjának első titkára volt.

⁹⁰ A béketábor 1964–1985 közötti reményfosztató éveit a történelem nem sokkal később a pangás korszakának nevezte el. Orosz eredetiben vremja zaszoja a korszak neve. Fordíthatjuk így is: a poshadás kora. Nálunk különösen az 1968. január 1-jén bevezetett új gazdasági mechanizmus fokozatos lefékezése, a „mozgástér” szűkülése, Csehszlovákia 1968. augusztusi megszállása – az „emberarcú szocializmus” kudarca – után, a '70-es évek elejétől vált érezhetővé a pangás. Reformfékek, korlátozások, hosszú halódás.

⁹¹ A dolog természeténél fogva erről keveset tudunk, de bizonyosan volt dezinformációs csoport a hatalmi központokban. Magyarországon az információáramoltatás rejtettnek álcázott útjain sikerrel terjesztették az 1980. szeptember 22-én megalakított lengyel Szolidaritás Független Önigazgatási Szakszervezet által szervezett sztrájkok, majd az ezekre való hivatkozással 1981. december 13-án bevezetett szükségállapot – valójában hadiállapot – idején, hogy a történetek oka, prolisan mondvá az, hogy „a lengyeleknek bűdös a munka! Tudják, elvtársak, hogy kinek a zsebére megy az egész. Ahelyett, hogy a lengyelek dolgoznának, nekünk kell etetni őket”. Amire „a lengyelek” megjegyezték, hogy ők vért küldtek '56-ban. Szintén sikeres akció volt ugyanekkor, Bethlen Gábor (1580–1629) születése négyszázadik évfordulójának hónapjaiban annak terjesztése, hogy történelmi jelentőségét tekintve Kádár János Bethlen Gáborral egyenlő, Aczél György pedig Széchenyi Istvánnal. Hiteles korabeli információk szerint ez utóbbi magának az egyik érintettnek, Aczél Györgynek a leleménye volt.

⁹² Nyékes Tamás barátom (Szentés, 1949. december 14.–Budapest, 2012. április 26.), aki Mikus Gyula levelét és az én emlékezésemet kéziratban még olvashatta, a kötet szerkesztésének munkálatai közben halt meg. Köszönöm, hogy megőrzött gimnáziumi ellenőrző könyveit nekem adta, és felhasználásukhoz hozzájárult. Z. M.

⁹³ A közterület 2011. május 12-én visszakapta régi nevét. Jelenleg megint Széll Kálmán tér.

⁹⁴ Rövidítés, alighanem a világforradalom szóképletéből: kispolgári csökevény, vagyis melkoburzsuaznaja otrizska. Szemtelen kamaszok gyakran válaszoltak így a hatvanas évek végén szüleik rendreutasítására: kispolcsők! És vállat rándítva kibillegtek a szobából.

⁹⁵ Takács Géza: *Kiútkeresők – Cigányok iskolai reményei*. Magyarország felfedezése. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 254. p. Kurzív az eredetiben. (A lákátárok a kolompárokkal, más néven az oláh cigányokkal azonos etnikai csoport; kolompot és fémedényeket, üstöt, fazekat, lábast, tepsit készítettek.)

⁹⁶ Feldmann Sándor: *Szófordulatok és gesztusok a hétköznapi életben*. (1959) Részletek. Fordította: Földes Noémi. Thalassa, 2009. 3. szám, 75–86. p.

⁹⁷ 1883-tól Sugár út, 1886-tól Andrássy út, 1950-től Sztálin út, 1956 októberétől Magyar Ifjúság útja, 1957-től Népköztársaság útja. 1990-től újra Andrássy út.

⁹⁸ 1989. június 16-án az 1956 után kivégzettek végtisztességének megadásáról, Nagy Imre és társai újratemetéséről, a Hősök terén és a Rákoskeresztúri Új Köztemetőben rendezett gyászszerteretéről „az MTI példátlan módon 47 részes tudósításban számolt be [...] A megemlékezésről szóló MTI-hír első része annak idején reggel 10 órakor jelent meg a szerkesztőségek telexgépein, a hírfolyam vége, a gyászszerteret befejezéséről tudósító utolsó mondat kiadásának időpontja pedig 20.18 óra volt”. http://index.hu/belfold/1989/2009/06/16/amt_a_telxgepek_jelentettek_1989._junius_16-an/

⁹⁹ Papp Sándor: *A Rákóczi-szabadságharc török diplomáciája*. Századok, 2004. 4. szám, 802. p. (Kiemelések az eredetiben.)

Függelék

I. A szólás szabadsága a Magyar Népköztársaságban

Az 1949. évi XX. törvény, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya – az úgynevezett sztálini alkotmány – kihirdetése a szólás elfojtásának alaptörvénybe foglalását is jelentette; a preambulumból: „A nagy Szovjetunió fegyveres ereje felszabadította országunkat a német fasiszták igája alól, szétzúzta a földesurak és nagytőkések népellenes államhatalmát, megnyitotta dolgozó népünk előtt a demokratikus fejlődés útját. A régi rend urai és védelmezői ellen vívott kemény küzdelmekben hatalomra jutva, a magyar munkásosztály, szövetségben a dolgozó parasztsággal, a Szovjetunió önzetlen támogatásával újjáépítette háborúban elpusztult országunkat.”

Az I. Fejezet 3. § kimondta, hogy „A Magyar Népköztársaság állama védi a magyar dolgozó nép szabadságát és hatalmát [...] szervezi a társadalom erőit a szocialista építésre”. Ez utóbbi volt a kötelező, nagy, közös cél, s különvéleményt nem tűrtek – nemhogy a közbeszédben, de a magánéletben sem.

Az 1972-es átfogó alkotmánymódosítás – az 1972. évi I. törvény – kihirdetése után is megmaradt az 1949-es sztálini alkotmány preambulumának lényege, kiegészítve e fontos bevezető mondatával: „Magyarországot több mint egy évezreden át a nép munkája, áldozatvállalása, társadalomformáló ereje éltette és tartotta fenn.” Az 1972-es módosított Alkotmány már ismeri az emberi és az állampolgári jogokat, de csakis a szocializmus érdekeivel összhangban: „VII. fejezet. 54. § (1) A Magyar Népköztársaság tiszteletben tartja az emberi jogokat. (2) A Magyar Népköztársaságban az állampolgári jogokat a szocialista társadalom érdekeivel összhangban kell gyakorolni; a jogok gyakorlása elválaszthatatlan az állampolgári kötelességek teljesítésétől. (3) A Magyar Népköztársaságban törvény állapítja meg az állampolgárok alapvető jogaira és kötelességeire vonatkozó szabályokat.”

A véleménynyilvánítás szabadságáért, az emberi jogokért folytatott küzdelmeket felerősítette az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről. Az Egyezségokmány az MNK-ban 1976. március 23-án lépett hatályba.

Tíz évvel később, hosszas halogatások után megszületett az 1986. évi II. törvény a sajtóról, amely az állampárt követelményeinek és a pluralizmus kívánalmainak egyszerre kívánt megfelelni: „A Magyar Népköztársaság Alkotmánya biztosítja a sajtószabadságot. Mindenkinek joga van a sajtó útján közölni nézeteit, alkotásait, amennyiben azok nem sértik a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjét.”

Az 1989. évi I. törvénnyel módosított Alkotmány mondta ki először, hogy „a Magyar Népköztársaság biztosítja a szólásszabadságot és a sajtószabadságot”. De még ez a módosított Alkotmány is jogfolytonos az 1949. évi XX. törvénnyel, a sztálini alkotmánnyal. Ahogyan az 1989. évi XXXI. törvénnyel módosított, 1989. október 23-án hatályba lépett, a békés rendszerváltást célul kitűző Alkotmány is: „A többpártrendszert, a parlamenti demokráciát és a szociális piacgazdaságot megvalósító jogállamba való békés politikai átmenet elősegítése érdekében az Országgyűlés – hazánk új Alkotmányának elfogadásáig – Magyarország Alkotmányának szövegét a következők szerint állapítja meg:” (A teljes szöveget lásd: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8629>) A rendszerváltás utáni több mint két évtizedben ez az Alkotmány esett át új módosításokon. Magyarország Alaptörvénye, az 1989. évi XXXI. törvényben hivatkozott „új Alkotmány” 2012. január 1-jén lépett hatályba.

(Véleménynyilvánítási összefoglalónkhoz Köbel Szilvia *Szólásszabadság – szólás utáni szabadság. Véleményszabadság az átmenet éveiben Magyarországon* című, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában 2012. március 8-án tartott előadása adott ösztönzést és szolgáltatta a jogi változások támpontjait. – A Szerzők)

II. Rendvédelem Magyarországon a XX. században

HORVÁTH ATTILA

a Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Jogi és Államtudományi Karának docense

Jogpolitikai álláspontok

Az I. világháború utáni, a fennálló törvényes rend elleni lázadások, kommunista hatalomátvételi kísérletek hatására megváltozott a politikai bűncselekményekkel szemben addig tanúsított enyhébb büntetőjogi szabályozás. Ezért alkották meg az 1921. évi III. tc.-et az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről, amely az állam és a társadalom fennálló törvényes rendjét jogellenes úton történő bármiféle felforgató törekvéssel szemben lépett fel és szigorú szankciókat léptetett életbe. A miniszteri indoklás mindazonáltal leszögezte, hogy „nem célja a törvénynek az egészséges állami és társadalmi élethez szükséges szabadságjogokat, elsősorban a véleménynyilvánítás és a meggyőzés szabadságát elnyomni”.¹

Igazán súlyos büntetést azonban csak akkor szabhattak ki a bíróságok, ha az elkövető az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalommal vagy szervezkedéssel összefüggően és annak céljára

büntettet vagy vétséget követett el. A korabeli jogpolitikai álláspontoknak megfelelően az állami rendhez tartozott az alkotmány, az államforma, a törvényhozói, a bírói és a végrehajtó hatalom megfelelő szervezettsége és működése, a fegyveres erő és a rendőrség kellő organizáltsága, a kül- és belvédelem helyes megszervezése, a gazdasági és a kultúrerők kihasználásának és összehangzó működésének biztosítása, a termelés, az ipar, a kereskedelem, a forgalom, valamint a művelődés irányainak megszabása, keretbe foglalása stb. A társadalom rendjéhez tartozik a tulajdon és házasság, a gondolat- és sajtószabadság, a gyülekezési jogok, a gazdasági életben a jóhiszemű forgalom, a vallási türelmesség, a vallási tevékenység védelme, az élet-, a testi épség, a vagyon- és a becsület védelme.²

Az 1921. évi III. tc. elemzésekor arról sem szabad megfeledkezni, hogy a két világháború között e jogszabály alapján összesen két embert végeztek ki: Sallai Imrét és Fürst Sándort (mindkettőjüket statáriális eljárás alapján 1932-ben). A köztudatban szinte kizárólag a kommunista hatalomátvétel megakadályozását szolgáló jogszabály révén ítélték el 1938-ban 3 évre Szálasi Ferencet, a Nyilaskeresztes Párt vezetőjét.³

A II. világháború után a Magyar Kommunista Párt számára a hatalmi pozíció védelme szempontjából nem volt megfelelő az 1921. évi III. tc. alkalmazása. Ők a népbíróságoknak sokkal szélesebb körű és szinte teljesen kötetlen felhatalmazást akartak adni a politikai ellenfelekkel való leszámolás érdekében. Ezért is fogadtatták el a Nemzetgyűléssel az 1946. évi VII. tc.-et, amely a demokratikus államrend és a köztársaság⁴ büntetőjogi védelméről szólt. Ennek a jogszabálynak a mintája már egyértelműen a Szovjetunió büntető törvénykönyvének hírhedt 58. §-a⁵ volt.

A demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló törvény szerint büntetnek volt tekintendő:

a) a demokratikus államrend vagy demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló cselekmény, mozgalom vagy szervezkedés, illetve ezek vezetése, kezdeményezése, támogatása, az ezekben való részvétel,

b) a demokratikus államrend vagy annak alapintézményei, egyes személyek, csoportok, nemzetiségek, fajok vagy felekezetek elleni izgatás, gyűlölködés felkeltésére alkalmas cselekmény elkövetése. Úgyszintén az a cselekmény, amely

c) alkalmas a köztársasági elnök életének, testi épségének, személyes szabadságának, alkotmányos hatalmának elvételére, avagy

d) alkotmányos hatalmának korlátozására.

e) Büntetett miatt vonták felelősségre azt is, aki az a)–d) pontok valamelyikére szövetkezett, véghezvitelt elősegítő más cselekményt követett el, a bűncselekmény elkövetésére izgatott, mást felhívott, ajánlkozott vagy vállalkozott. Vétségként volt büntetendő az államrend, a köztársaság nemzetközi megbecsülését csorbító vagy azok iránt megvetés keltésére alkalmas híresztelés, tényállítás, valamint a fentebb büntettként megfogalmazott bűncselekményekről tudomást szerző, azt nyomban a hatóságnak nem jelentő személy.

Az ilyenfajta önkényesen alkalmazható, tágítható kerettényállások révén mindenfajta, a politikai vezetés által üldözendőnek vélt magatartással szemben fel lehetett

lépni. A törvény ugyanis nem definiálta, hogy milyen társadalmi rendszer védelméről van szó. A „demokratikus állami rendszer” túlságosan is elvont fogalom. Meghatározását a törvény a bírói gyakorlatra bízta, és ezért nem sorolta fel, hogy milyen intézmények védelméről is intézkedik.⁶ Míg az 1921. évi III. tc. csak az állami és a társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló kezdeményezést és cselekményt büntette, addig az 1946. évi VII. tv. a békés cselekményeket is. A Legfelsőbb Bíróság kimondta: „A bűnösség szempontjából nincs jelentősége annak sem, hogy a vádlottak tartózkodtak a véres erőszakoskodástól.”⁷ Már önmagában az ellenzéki gondolkodás is bűncselekmény lett, hiszen a törvényi tényállás szerint már a szándék is büntetendő. (Például ha valaki azt mondja valamilyen ismerősének, hogy milyen jó lenne, ha másként lenne, a törvény ezt egyértelműen bűncselekménnyé tette.) Mindezt erősítette az is, hogy a szövegbe nem tették be a „jogellenesség” kifejezést sem. A „szervezkedés” fogalmát is rendkívül tágan értelmezték. Annak minősülhetett minden, a rendszert bíráló asztaltársaság, baráti, ismerősi kör, beszélgetés, kijelentés, még ha teljesen komolytalan volt is. Nagyon tágan értékelték és összemosták a tevékeny részvétel és az előmozdítás fogalmát. A szervezkedéshez való csatlakozás minden egyéb cselekmény nélkül részvételnek, a csatlakozási szándék, még az azonnali visszavonás esetén is, előmozdításnak minősült.⁸ A bírói gyakorlat ráadásul Jankó Péternek (1907–1955), a koncepció perek hírhedt bírójának az álláspontját követte, amely szerint a szándék célzat nélkül elegendő a bűncselekmény megvalósításához.⁹ Az 1946. évi VII. tc. alapján halálos ítéletet szabtak ki az alábbi indokolással: „...a dolgozó nép szabadsága ellen támadtak a vádlottak, amikor a külföldi segítségben bízva és arra számítva ugrásra készen álltak, hogy népiünk szabadságát eltiporják és rabszolga sorba döntsék.”¹⁰ Így bűncselekménynek minősítették azt is, ha egy feltételezett csoport nem tett semmit, de az ítélet szerint „ugrásra készen várták a rendszer összeomlását”, vagy „ha belügyminiszter lett volna, lövetett volna a tüntető dolgozókra”.¹¹

A népi demokratikus államrend alappilléreinek számított a párt,¹² a pártbizottság, a párttitkár, a kormány, a tanácsrendszer, a termelőszövetkezetek, a termelőszövetkezeti mozgalom (2560/1949. Korm. sz. rendelet), de a beszolgáltatás és a megszálló szovjet hadsereg¹³ is. A Legfelsőbb Bíróság külön kiemelte: „...a párt – melynek a pártbizottság egyik fontos szerve – a népi demokratikus államrend legfontosabb alappillére. Ilyenképp a párt és annak szervei ellen bármely formában indított ellenforradalmi jellegű támadás végső célja a népi demokratikus államrend legfontosabb alappillére.”¹⁴

A 3. §-ban még azt is kimondták, hogy magát a törvényi tényállást, illetve az azok által meghozott ítéleteket sem szabad kritizálni, a politikai okokból elítélték mellett állást foglalni.

Az 1946. évi VII. tc. rendelkezéseit elvileg egy többpárti parlamentáris demokrácia védelmére alkották meg, ennek ellenére a már pártállami országgyűlés politikai, valamint alkotmányjogi és közjogi bizottsága egy jelentést fogadott el, amely szerint: „...az 1946. VII. tc.-ben a Magyar Köztársaság védelmére törvénybe iktatott büntető rendelkezések ezután értelemszerűen a Magyar Népköztársaság büntetőjogi védelmét szolgáló rendelkezéseként alkalmazandók.” (Már előre tudták, hogy meg fogják szavazni az új alkotmányt!) Ezután az ilyen

módon módosított jogszabályt a Büntető Szabályok Hivatalos Összeállítása a Különös rész első fejezetében külön cím alatt, Az állam belső biztonsága elleni bűncselekmények megnevezéssel vette át. Az 1961. évi V. tv. a szervezkedés és mozgalom büntettek helyett az összeesküvés és lázadás törvényi megnevezését vezette be. Az 1971. évi 28. sz. tvr. nem az értelmezés kiterjesztése, hanem a cselekmény veszélyességével arányban álló enyhébb büntetési lehetőség megteremtése érdekében felvette a törvényi tényállások közé a szervezkedést. Eszerint összeesküvésnek minősítették a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjének „megdöntésére” irányuló cselekményt, szervezkedésnek pedig az „aláásására” vagy „gyengítésére” irányuló cselekményt. A gyakorlatban azonban ezeket a tényállásokat nehezen lehetett elhatárolni egymástól, ezért az 1978. évi IV. tv. a szervezkedést újra elhagyta és az összeesküvés megnevezést hagyta meg.¹⁵

A törvényi tényállás négy fordulata közül az izgatás szerepelt leginkább a bírói gyakorlatban. A korábbi joggyakorlatban az izgatás alatt a nyilvános felhívást értették. A törvény életbelépésétől akár egy személy előtt is a rendszer, illetve annak képviselői ellen tett megjegyzés vagy bírálathoz izgatásnak minősülhetett.

A vádhatóságnak nem kellett bizonyítania, hogy a gyűlöletkeltés valóban megtörtént. Nem kellett például szakértőt kirendelni, tanúkat meghallgatni. Elegendő volt a bíró egyéni döntése arról, hogy az adott kijelentés „objektíve alkalmas” a gyűlöletkeltésre, ez bőven elegendő volt a bűnösség megállapítására. (Ez teljes mértékben szakított a korábbi gyakorlattal. Az 1921. évi III. tc. 6. §-ára vonatkozóan a Királyi Curia ugyanis kifejtette, hogy a törvény alapján izgatáson oly nyilatkozat értendő, melynek tartalma az állami és társadalmi rend védelmére rendelt szervezet ellen támadólag lép fel. Nem valósítja meg ezt a tényállást az a nyilatkozat, hogy a fegyveres erőnek köszönhető a drágaság.)¹⁶

Egy kommunista párttag szidalmazása még akkor is bűncselekménynek számított, ha nem politikai motívum, hanem személyes harag volt a sértő kijelentés kiváltó oka.

Az izgatás tényállásait a bírói gyakorlat tovább bővítette: izgatásnak számított a Szabad Európa Rádió más jelenlétében (tehát egy ember jelenlétében is) való hallgatása.¹⁷ A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsának iránymutatása szerint: „...a bíróságnak hivatalból tudomással kell bírni, hogy a »szabad európa« [sic!] a szocialista államok ellen létrehozott kém-, hírszerzési- és propagandaközpont, melynek tevékenysége a szocialista társadalom fellazítása, az államrend megdöntése, [...] Az ellenséges központtal való egyetértés demonstrálásával megvalósítható az izgató cselekmény.” Izgatásnak számított még a külföldi országok budapesti követségei által terjesztett sajtótermékek továbbadása,¹⁸ a tréfás színben feltűnő kijelentések, vagyis politikai viccek mesélése,¹⁹ valamint a levélben elkövetett izgatás²⁰ (természetesen ez a bűncselekmény a levéltitok megsértésével juthatott a hatóság tudomására).

A Kádár-rendszer „jogfolytonossága” az izgatás terén is megfigyelhető: 1957 júniusában a már megszüntetett begyűjtési rendszer (1956. évi 21. sz. tvr.) kritikája miatt marasztalták el a vádlottat, mert „a szocialista állam alapintézményének tekintélyét csorbította”.

Ugyanígy „alapintézménynek” számított Sztálin, Rákosi stb. „irodalmi munkássága”, szobrai, képei.²¹

1965-ben felállították a Központi Kéz- és Gépírásminta Irattárat, amelynek feladatai közé tartozott kategorizálni az ízatást megvalósító, kézzel, írógéppel vagy egyéb sokszorosító eljárással készült anyagokat. A röpcédulák terjesztését nagyszámú rendőri erővel figyelték.²² A nyomozó hatóságok ez irányú feladatait „Az állam elleni ízatást megvalósító írásos anyagok terjesztésével, megelőzésével, elkövetőinek felderítésével kapcsolatos operatív- és rendőri feladatokról” szóló, 1965. április 12-én kiadott, 0018. számú belügyminiszteri parancs szabályozta.²³ Külön figyelték a falfirkákra is. Egy ötfős társaságot, akik tégladarabbal a Múzeumkert falára 1969. április 26-án felírták Bauer Sándor²⁴ nevét, kegyetlenül megbüntettek (3 év 6 hónap, 2 év, 1 év 8 hónap, 1 év 6 hónap, 10 hónap szigorított börtönben letöltendő szabadságvesztésre ítélték őket).²⁵

Az ízatás bűncselekményének eszközként való felhasználása az 1970–1980-as években jelentős mértékben csökkent. Ennek ellenére egészen furcsa ügyeket is kreáltak. Pl. 1972-ben a Legfőbb Ügyészség Politikai Osztálya egy terhelt ellen azért emelt vádat, mert Babits Mihály *Petőfi koszorúja* című versének osztogatásával egyetértett, amely cselekménye „alkalmas a népi demokratikus államrend elleni gyűlölet felkeltésére”.²⁶ Azonban még az 1978. évi V. tc. 148. §-a is rendkívül szigorúan büntette, hiszen az alapesetet 1–5 évig terjedő szabadságvesztéssel, a minősített eseteket még 2–8 évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegette. A vád tárgyává tett állítás igazságtartalma mellékes, továbbra is a „gyűlölet felkeltésére” irányuló célzata vagy az erre való alkalmassága tette bűncselekménnyé.²⁷ Külön büntetni rendelték még az előkészületet is. Ezzel továbbra is korlátozták a szólásszabadságot, a szabad véleményalkotást.

A szocialista büntetőjog forrásai

A II. világháború után a háborús és népellenes bűncselekmények elkövetőinek elítélése érdekében felállították a büntetőjogi felelősségre vonás anyagi és eljárásjogi szabályait (az 1945. évi VII. tv.-nyel törvényerőre emelt 81/1945. [II. 5.] ME sz. rendelet és az 1440/1945. [V. 1.] ME sz. rendelet). A háborús és népellenes bűnözők felelősségre vonására szolgáló jogszabályokat azonban a Magyar Kommunista Párt a politikai ellenfeleivel való leszámolásra is felhasználta. A büntetőjog megkettőződése már ezzel elkezdődött. Ennek megfelelően másfajta jogszabályok és jogpolitikai irányelvek vonatkoztak a politikai jellegű bűncselekményekre és büntetőperekre, mint a büntetőpolitika által kevésbé érintett köztörvényes bűncselekményekre.

A népbíróági jog egyes elvei ellentétesek voltak a jogállamiság alapelveivel (pl. a kollektív bűnösség alkalmazása annak révén, hogy valaki tagja volt valamilyen szervezetnek, esetleg belépett a Magyarországon szervezett Volksbundba [Népbíróági rendelet 17. § 2. pont]). Az is háborús bűnössé vált, aki a nyilas hatalom „megszerzése után kapott kinevezés alapján a nyilas közigazgatásban vagy honvédelem keretében önként [...] fontos

állást vállalt" (Népbírószági rendelet 13. § 3. pont). Az idézett büntetőjogi rendelkezések alapján olyanokat is elítéltek, akik beosztásukat arra használták fel, hogy másokat mentsenek.

A szovjet típusú szocialista büntetőjogot egészen a rendszerváltozásig meghatározta az 1946. évi VII. tv., amely címében ugyan „A demokratikus államrend és a demokratikus köztársaság védelméről” szólt, valójában a politikai ellenfelek likvidálását vagy bebörtönzését tette lehetővé. Ugyanazt a szerepet töltötte be, mint Adolf Hitler Harmadik Birodalmában a berlini Reichstag felgyújtása után, 1933. február 28-án elfogadott törvény („zum Schutz von Volk und Staat”).

A magyar büntetőjog szovjet mintára való átalakítása az 1950. évi II. törvénnyel („A Büntető Törvénykönyv Általános Részéről” címmel) történt meg.²⁸ A szovjet büntető törvénykönyvet lefordították magyarra, és mintaként állították a magyar jogalkotók elé.²⁹ A bűncselekmény formális meghatározásával – amely szerint a bűncselekmény olyan társadalomra veszélyes cselekmény, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli – lehetővé vált a büntetendő magatartások szubjektív megállapítása. A bűncselekmény alanyi oldalánál már nem kívánta meg a bűnösséget. A kísérletet a befejezett bűncselekménnyel, a bűnsegélyt a tettesi magatartással elvileg azonos elbírálás alá vonta.

Az elkövetőt ugyanolyan súlyú felelősség terhelte mind a gondatlan, mind a szándékos cselekményekért. Ezt azzal indokolták, hogy a gondatlan cselekmények tárgyi súlya ugyanolyan mérvű lehet, mint a szándékos cselekményeké, és ezért a cselekmény társadalmi veszélyességét a reális vagy potenciális sérelem szemszögéből ítélték meg. Erre az egyik legegyszerűbb példa a társadalmi tulajdont és a gazdálkodás rendjét védő jogszabályokban előírt szankciók. Az 1950. évi 24. sz. tvr. azonos büntetéssel fenyegette a társadalmi tulajdonban levő vagyontárgy szándékos fosztogatását és jogtalan elsajátítását vagy a szándékos és gondatlan megrongálását. (Nem tett különbséget a vagyontárgyak szándékos és gondatlan felgyújtása között sem!)

Az új általános részi szabályozás abból a feltevésből indult ki, hogy minden bűncselekmény az osztályellenség támadása, ezért értelmét veszti a bűncselekmények súly szerinti felosztása. A bűncselekményeket büntettekre és kihágásokra osztották fel, egyúttal a korábbi vétségeket a súlyosabb alakzatba, a büntettbe sorolták át. Ezzel megszűnt a bűncselekmények hármass felosztása, amely még Franciaországban alakult ki (az 1791. évi, majd az 1810. évi Code Pénal is crime, délit és contravencion között tett különbséget), és amelyet az addig hatályos magyar büntető törvénykönyv, az 1878. évi V. tc. és a hozzá kapcsolódó kihágási büntető törvénykönyv (1879. évi XL. tv.) is tartalmazott (1., 20. és 92. §-ok).

Az 1955. évi 17. tvr. megszüntette a kihágás intézményét. Néhány kihágást büntettnek minősítettek, túlnyomó részükből viszont szabálysértés lett, és lényegében államigazgatási jogi jelenséggént kezelték. A szabálysértés miatti eljárás a tanács végrehajtó bizottsága igazgatási osztályának, a rendőrségnek, valamint a tűz- és folyamrendészeti hatóságoknak a hatáskörébe tartozott. Az eljárásjogi alapelveket a 32/1955.

MT sz. rendelet szabályozta. Ezzel hosszú időre megszűnt a magyar büntetőjogban a bűncselekmények megkülönböztetése. Az 1971-es Büntető novelláig (1971. évi 28. tvr.) a büntett és a bűncselekmény fogalma lényegében azonossá vált. (Együttal egységes büntetőeljárásra és büntetés-végrehajtásra is törekedtek.) Az 1971-es Novella a bűncselekmény társadalomra való veszélyességének súlya szerint tett különbséget a büntett és a vétség között. A szabálysértésekről szóló 1968. évi I. tv. szerint a szabálysértés az államigazgatási joggal már csak annyiban érintkezett, hogy az ilyen ügyekben az igazgatási szervek jártak el. A büntetőjoghoz pedig úgy kapcsolódott, hogy a szabálysértési tényállásokat a büntettekre és a vétségekre tekintettel határozták meg. A miniszteri indoklás mindezt azzal magyarázta, hogy az igazságszolgáltatás egész területén népi ülnökök működnek közre, és az *„így megszervezett büntetőbíráóság kezébe olyan törvényt kell adni, amely nem idéz fel szükségtelen jogi bonyodalmakat, kerüli a felesleges jogászai aprólékosságot”*. Aligha szükséges magyarázni, hogy a büntett és vétség megkülönböztetése nem túl komplikált része a büntetőjognak, és a közvélemény is lényegesen eltérően ítélte meg az egyes bűncselekményeket. A túlzott leegyszerűsítési törekvésnek súlyos következményei lettek: a büntethetőség elévülése, a szabadságvesztés fokozatai, a feltételes szabadlábra bocsátás, a kényszergyógykezelés, a büntetés végrehajtásának felfüggesztése, a büntetett előlethez fűződő hátrányok alóli mentesítés stb. területén.

1952-ben az Igazságügyi Minisztérium összeállította az akkor hatályos jogszabályokat (*Hatályos jogszabályok hivatalos összeállítása*), hiszen a büntetőjogot addigra több tucat jogszabály alkotta. A különös részt a törvénykönyvekhez hasonlóan fejezetekre osztották fel, amihez egy függeléket szerkesztettek, amely 66 oldalon keresztül sorolta fel azokat a büntető tényállásokat, amelyeket más (elsősorban 1945 után alkotott) jogszabályok tartalmaztak. A fiatalkorúakra vonatkozó szabályokat pedig az 1951. évi 34. tvr. szabályozta. Ez elvileg nem volt új jogforrás, csak egy kompiláció, mégis több módosítást hajtottak végre azokon a jogszabályokon, amelyek nem feleltek meg az akkori jogpolitikai szempontoknak (pl. az 1946. évi VII. tc.-ben szereplő *„demokratikus államrend”* helyébe a *„népi demokrácia”* kifejezést tették).

A büntetőjog teljes joganyagát felölelő új kódex megalkotására az 1961. évi V. tv.-nyel került sor. Ezzel teljes mértékben hatályon kívül helyezték az 1878. évi V. tc.-et, a Csemegi kódexet. Az első szocialista büntető törvénykönyv a büntetőjogi felelősség körét kiterjesztette, és számos új bűncselekményi tényállást konstruált. A bűncselekmény továbbra is a büntett fogalmának felelt meg, de a büntett meghatározásába már beépült a bűnösség fogalma is, a társadalmi veszélyesség kategóriája azonban továbbra is megmaradt. Részben szűkítette az állam elleni bűncselekmények körét (egyes tényállásokat a közbiztonság és a közrend elleni bűncselekményekhez sorolt be), részben új tényállásokat alkotott (kártetés, rombolás, merénylet), egyeseket elhagyott (pl. fegyveres csoport tiltott szervezése), másokat átalakított (pl. lázadás), illetve átszerkesztett, átszövegezett (pl. összeesküvés, izgatás). Jelentős előrelépés történt azzal is, hogy a kódex a gondatlan bűncselekményeket csak kivételesen büntette, vagyis csak akkor, ha a törvény külön büntetni rendelte azokat. A bűncselekmények több mint 90%-ára a törvény kizárólag

szabadságvesztést határozott meg. Csak 5%-ra tehető azoknak a bűncselekményeknek az aránya, amelyek esetében alternatív javító-nevelő munka is alkalmazható, és csak 2-3% azoknak a bűncselekményeknek az aránya, amelyeket a törvény nem fenyegetett szabadságvesztéssel. Lehetővé vált néhány esetben, hogy nagyszámú enyhítő körülmény esetén a bíróság a törvényben előírt büntetési nem helyett annál enyhébb büntetési nemből szabhatta ki a büntetést: halálbüntetés helyett szabadságvesztést, szabadságvesztés helyett javító-nevelő munkát, javító-nevelő munka helyett pénzbüntetést.

Az 1978. évi IV. törvény mindmáig hatályos büntető törvénykönyvünk, azonban a rendszerváltozáskor többször is módosították. A kódex rendszerezése és jogi nyelvezete kifogástalan. A jogi formai keret tökéletesnek mondható, de továbbra is a szovjet mintának megfelelően operált a társadalomra veszélyesség fogalmával. A politikai bűncselekmények száma (összesen 75) pedig egyáltalán nem csökkent. Az állam elleni bűncselekmények tényállásában több parttalan fogalom szerepelt (pl. politikai, gazdasági, honvédelmi vagy más hasonlóan fontos érdekek sérelme), amelyek lehetőséget teremtettek a rendszer bírálóival szembeni büntetőjogi fellépésre, önkényes jogalkalmazásra. Bevezette a célzat nélküli hazaárulást és hűtlenséget, de célzatossá tette az izgatást. Nem minősült bűncselekménynek a lelkiismereti és a vallásszabadság súlyos megsértése, valamint a személyes adatokkal való visszaélés sem, a büntetések szigorítása pedig nagyobb számú, mint az enyhítéseké. Miközben a nyugat-európai országokban a dekriminalizációs törekvések jegyében csökkentették a különös részi tényállások számát, addig az 1978. évi IV. tv. még az 1961. évi büntető törvénykönyvhöz képest is 195-ről 203-ra emelte a büntetendő cselekményeket. Mérsékelték viszont a túlzott szabadságvesztés-centrikusságot. Némileg csökkentették a büntetési tételeket, a visszaesőkkel szemben viszont hatékonyabban próbálták fellépni.

A szocialista büntetőjog büntetési rendszere

A szovjet típusú diktatúra büntetési rendszerének jogi szabályozása és tényleges gyakorlata jelentős mértékben eltért egymástól. Olyan büntetések és intézkedések is alkalmaztak, amelyeket a hivatalosan kiadott büntetés-végrehajtási jogszabályok nem szabályoztak. A szankciók egy jelentős részét nem is a bírósági ítéletek révén alkalmazták, hanem teljesen önkényesen a rendészeti szervek szabták ki. Speciális retorzióknak számított pl. a munkaszolgálat³⁰ vagy a pszichiátriai kezelés. Ez utóbbi abból az elvből indul ki, hogy aki szembe mer fordulni a szocialista rendszerrel, az csak elmebeteg lehet.³¹

A halálbüntetés

A szocialista országok büntetési rendszere rendkívül durva és kegyetlen volt. Ennek hamarosan megmutatkoztak a negatív hatásai. Mivel a büntetés nem állt arányban a társadalom értékítéletével, a diktatúra büntetései nagyobb rémületet váltottak ki a lakosság körében, mint amit az esetleges bűncselekmény előidézett. Az ilyesfajta büntetési gya-

korlat nem a gonosztevőket rettentette el, hanem a becsületes embereket térítette el a törvények tiszteletétől, amelyek inkább az erőszakot, mint a jogot tükrözték.

Az erőszak és a terror legalizálása, a büntetőjognak az erkölcsi szabályoktól való elválasztása már a marxizmus klasszikusainál is megjelent.³² Marx védelmébe vette a párizsi kommünt, amely megtorlásul 64 tisztet kivégezt, élükön Párizs érsekével. Lenin utasításai számtalan esetben írtak elő agyonlövétéseket, akasztásokat. Az ő javaslatára terjesztették ki a halálbüntetést a szovjet büntető törvénykönyvben is olyan esetekre, amelyekért korábban a cári rendszerben 3–6 hónapos börtönbüntetést lehetett kiszabni.³³

A szocialista országokban az emberélet nem sokat számított. A Szovjetunióban 1935 után egy ideig 12 éven felüli gyermekeket is kivégezhettek.³⁴ Mindezek az elvek Magyarországon is érvényesültek. A halálbüntetés kiszabhatóságát 1945 és 1957 között jelentős mértékben kiterjesztették: az 1945. évi VII. tv. a népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről (81/1945. ME sz. rendelet, 1440/1945. ME sz. rendelet), az 1946. évi VII. tv. a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről, a 8800/1946 ME. sz. rendelet a gazdasági rend büntetőjogi védelméről, a 9480/1945. ME sz. rendelet a közszükségleti cikkek engedély nélkül való kivételének megtorlása tárgyában, a 60/1946 ME sz. rendelet az gazdaság szigorúbb büntetőjogi megítéléséről, valamint a 14200/1947. Korm. sz. rendelet a hároméves gazdasági terv megvalósításának büntetőjogi védelme tárgyában. A halálbüntetés alkalmazását az is megkönnyítette, hogy széles körben lehetőség nyílt 1945 és 1953 között a rögtönbíráskodás bevezetésére. Ezzel a lehetőséggel a kormányzat nemcsak országos, hanem helyi szinten is élt.³⁵

1950-ben újabb jogszabályok tették lehetővé a halálbüntetés alkalmazását. Így halálbüntetést írtak elő a gazdasági rend büntetőjogi védelmére (56/1950. MT sz. rendelet), a társadalmi tulajdon védelmére (1950. évi 24. tvr., 1954. évi 17. sz. tvr. 2. §), a tervbűncselekményekre (1950. évi 24. sz. tvr. 19. §), a társadalmi tulajdon elleni bűncselekményre (1950. évi 24. sz. tvr.) alkotott jogszabályok is. (Lopás miatt kivégezve, 1953. 07. 01. – olvasható a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának a kivégzettekről készült listáján.)³⁶ Ugyanekkor született meg az a titkos jogszabály, amely a katonai szökés büntetett szankcionálta halálbüntetéssel (1950. évi 20. sz. tvr.).

A büntető törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. tv. mindezeknek megfelelően messze kiterjesztette a halálbüntetés kiszabhatóságának körét, és általános büntetési nemmé tette. Külön törvényi rendelkezés alapján a fiatalkorúakkal szemben is alkalmazhatták a halálbüntetést, először a népbírószági törvény 22. § alapján, majd az 1951. évi 34. sz. tvr. 8. § (1) (a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntetőeljárás rendelkezésekről) előírásainak megfelelően. (1958. november 28-án az 1938-ban született szerszámkészítő ifjómunkást, Burgermeister Józsefet, majd március 28-án a vele egykorú Berta Jánost akasztották fel. Az 1941-ben született Mansfeld Péter alig töltötte be a 18. életévét, amikor brutális módon kivégezték.)

Még az 1961. évi V. tv., a büntető törvénykönyv is 31 esetben tette lehetővé a halálbüntetést. Mindemellett a törvény indoklásában már azt írták: „A szocialista büntetőjog perspektivikusan elvi okból a halálbüntetés ellen száll síkra. [...] mindaddig, amíg fennáll a kapitalista környezet közvetlen és közvetett káros hatása, a szocializmust építő állam nem nélkülözheti a büntetőjog legszigorúbb eszközeit.”³⁷ A törvénykönyv mellőzte a halálbüntetést a gazdasági bűncselekményeknél, a gondatlanul elkövetett bűncselekményeknél, viszont fenntartotta a legsúlyosabb, a társadalmi tulajdon elleni büntettekénél. A halálbüntetést erősítette viszont az, hogy az alternatívája a 10–15 évig terjedő szabadságvesztés volt. A bíróság sok esetben úgy ítélte meg, hogy a börtönbüntetés túlságosan is enyhe szankció lenne. A törvény miniszteri indoklásában ezt azzal magyarázták: „... a társadalomra veszélyes cselekmények között [...] vannak olyanok, amelyeknek absztrakt veszélyessége a védeni kívánt jogtárgy jelentőségét tekintve a halálbüntetéssel fenyegetést is indokoltá teszi. E jogtárgyak: az állam (társadalmi, politikai és gazdasági rendünk), az élet, a társadalmi tulajdon, valamint a fegyveres erők fegyelme és harcképessége.” A büntetőjog humanizálását jelentette, hogy csak a 20. életévüket betöltött személyekkel szemben szabható ki halálbüntetés, és a bíróságnak külön meg kellett indokolnia döntését.

Az 1961. évi büntető törvénykönyv életbelépése után a bíróságok szinte kizárólag csak a köztörvényes bűncselekményeket szankcionálták a legsúlyosabb büntetéssel, és megszűntek azok a kaotikus állapotok, hogy többféle jogszabály (köztük rendeletek) alapján és többféle bíróság (pl. az uzsorabíróság is) többféle eljárásban szabhatott ki halálbüntetést.

A hetvenes években jelentkezett az a jogpolitikai igény, hogy a halálbüntetést szűkebb keretek közé kellene vonni. Az 1971. évi 28. sz. tvr. kivette a vagyon elleni deliktumokat a halálbüntetéssel sújtott bűncselekmények köréből. Ezzel visszatért a magyar büntetőjog XIX. században kialakított álláspontjához, hogy a halálbüntetést vagyon elleni bűncselekmények esetében nem szabad kiszabni. Emellett bevezette az életfogytiglani szabadságvesztést, és ezzel megfelelő módon terelte el az ítéletet a visszafordíthatatlan és kegyetlen szankciótól. Ezzel radikálisan csökkent a végrehajtott halálos ítéletek száma.³⁸

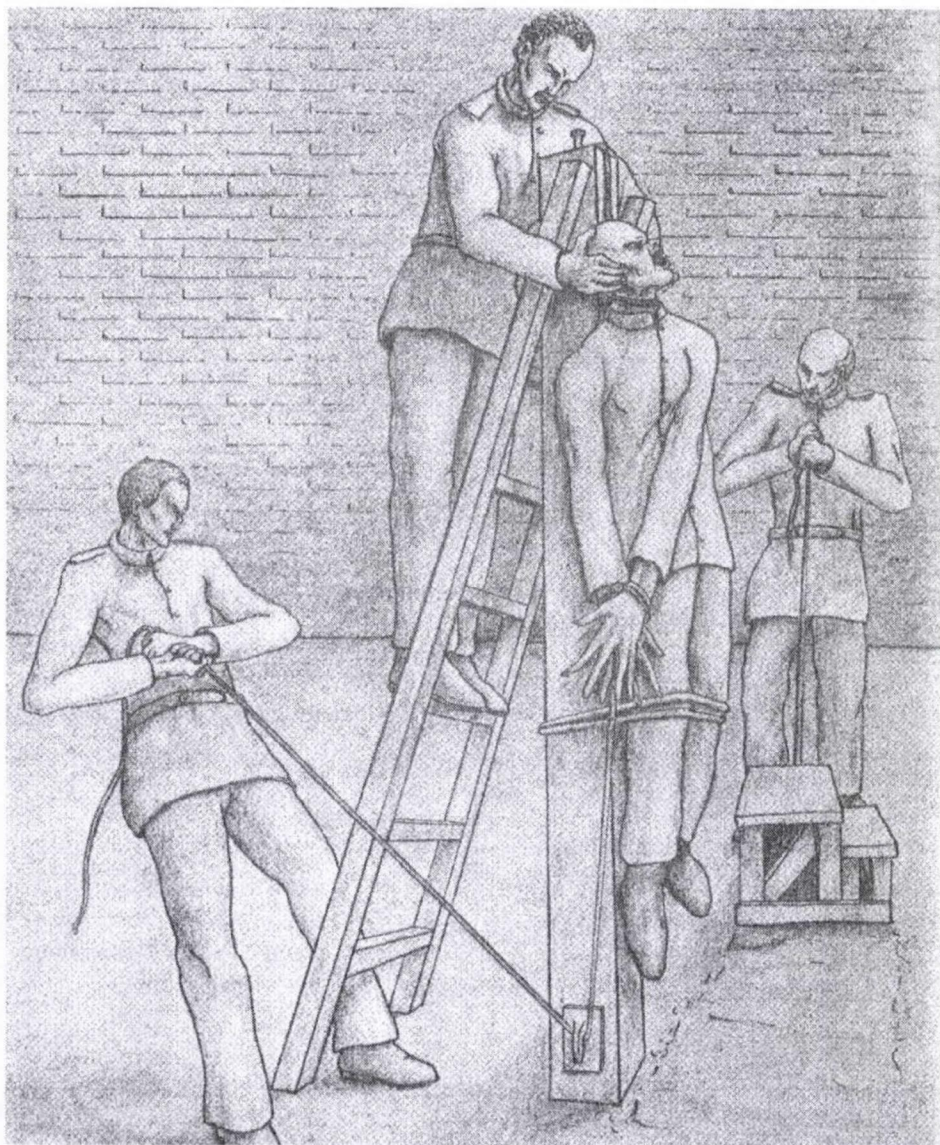
Végül az 1978. évi IV. tv.-ben a halálbüntetés már nemcsak alternatív, hanem kivételes jellegű büntetés lett, de Európában így is – Törökországot és Görögországot kivéve – csak a szocialista országokban maradt meg a halálbüntetés.

Magyarországon 1945 és 1988 között politikai okból és köztörvényes bűncselekményekért összesen 1180 embert végeztek ki. (A kihallgatások és a durva bánásmód miatt meghaltak számát csak becsülni tudjuk: 3300 és 5000 között lehetett.³⁹) A halálbüntetés kiszabása az 1960-as évektől jelentősen csökkent. 1961-ben még 14 éltételt, 1969-ben már csak 4 főt végeztek ki. 1967 februárjában hajtották végre az utolsó, politikai bűncselekményért kirótt halálos ítéletet. (Hamusics János és társai az 1956-os forradalom tizedik évfordulójára robbantásos merényletet terveztek.) Az 1970-es években 6 és 1 halálos ítélet volt a két szélső szám, a nyolcvanas években pedig 5 és 1 között alakult az alkalmazás gyakorisága. (A katonai bíróságok 1960 és 1980 között 66 halálos

ítéletet hoztak.⁴⁰⁾ Az utolsó kivégzésre 1988. július 13-án került sor. Az utolsó halálos ítéletet 1989 áprilisában hagyta jóvá a Legfelsőbb Bíróság, de ennek végrehajtására nem került sor, mert a köztársasági elnök két nappal a megválasztása után kegyellellemmel életfogytiglanra változtatta az ítéletet.

A kommunista vezetők a halálbüntetés végrehajtását is primitív és durva módon képzelték el. Vas Zoltán rendezte meg a nyilas keretlegényeknek az Oktogonon egy lámpavasra való felakasztását.⁴¹ Amikor a két nyilas már ott lógott a lámpaoszlopon, a tömeg nekik ment, és elkezdtek ütlelni a már himbálózó testeket.⁴² Szálasi Ferenc akasztásánál a karhatalomnak kellett riasztólövéseket leadni a tömegindulatok megfékezésére. Végül Ries István igazságügy-miniszter szüntette meg a nyilvános kivégzéseket, és 1947-től a halálos ítéleteket újra a régi Gyűjtőfogházban (a kisfogház udvari részében) hajtották végre, most már a nyilvánosság kizárásával. A kivégzésekre „szoktatásként” kivezényeltek egy-egy újonc, az Államvédelmi Hatóság vagy a büntetés-végrehajtás alkalmazásában álló katonai egységet. A beosztott tisztek és kiképzők hangos, becsmélő megjegyzéseket tettek a kivégzés alatt a szerencsétlen halálraítéltekre.⁴³ Rajk László és társainak kivégzését Kádár János, Péter Gábor és Farkas Mihály nézte végig. 1949-ig megengedték, hogy a legközelebbi hozzátartozó bemehessen a fegyházba és személyesen is elbúcsúzzon a halálraítélttől. Amint az Államvédelmi Hatóság átvette a börtönök irányítását, mindezeket a kedvezményeket megszüntette, sőt a kegyelem elutasításáról szóló határozatot már csak az akasztófa alatt olvasták fel.⁴⁴

Az igazságügy-miniszter, a belügyminiszter, a honvédelmi miniszter és a legfőbb ügyész 056/1954 sz. közös utasításával, az 538/5/1954. sz. MT határozattal,⁴⁵ a belügyminiszter 1955. december 29-én kiadott, 36. sz. titkos utasításával megerősítették azt a korábbi gyakorlatot, hogy a hozzátartozókat nem értesítették sem a kivégzés idejéről, sem a temetés helyéről és idejéről. Az elítélt rokonai így azt sem tudták, hogy elítéltek-e a vádlottat. A temetést a politikai vezetés által fontosnak tartott esetekben az Államvédelmi Hatóság börtönügyi osztálya a legnagyobb titokban és konspiráció mellett hajtotta végre. A többiek temetéséről a börtönparancsnok intézkedett.⁴⁶ Rajk László és társai holttestét a Cödöllő felé vezető út mellett temették el, és hogy a későbbi esetleges exhumálást megnehezítsék, a sírhelyet mésszel öntötték le. Sólyom Lászlót⁴⁷ és társait a váci öregtemető szélétől kb. húsz méterre temették el. A rákoskeresztúri Új köztemető egyik legtávolabbi sarkában, a szemétdombok mellett temették el a politikai okokból halálraítélteket. Az 1956-os forradalom miatt kivégzetteket orosz szokás szerint hasra fekvé földelték el,⁴⁸ jeltelen sírban, vagy hamis nevet írtak a fejükre. Pl. Nagy Imrét Borbíró Piroska álnéven hantolták el.⁴⁹ 1989-ben, amikor rehabilitálták őket, nem is találták meg mindegyik kivégzettet. 1989 és 1996 között összesen 61 személy holttestét és sírhelyét sikerült azonosítani az 1945 és 1962 közötti időszakban a büntetés-végrehajtási intézményekben kivégzés vagy egyéb ok miatt meghaltak közül. Kb. ezer halott személye és sírhelye még azonosíthatatlan.⁵⁰ Végül az 1979. évi 11. sz. tvr. 18. §-a tette lehetővé, hogy a közvetlen hozzátartozókat a temetésről értesítsék, majd a 17/1988. (XI. 29.) IM sz. rendelet alapján a temetésről a hozzátartozó gondoskodhatott.

Fehérvári István: Börtönvilág Magyarországon, 1945–1956. Budapest, 1990. 48. p.

A törvényszövegek

Izgatás

1878. évi V. tc., az ún. Csemegi kódex:

Az alkotmány, a törvény, a hatóságok vagy a hatósági közegek elleni izgatás

171. § A ki valamely gyülekezeten nyilvánosan, szóval, vagy a ki nyomtatvány, irat, képes ábrázolat terjesztése, vagy közszemlére kiállítása által, büntett vagy vétség elkövetésére egyenesen felhi, ha a büntett vagy vétség elkövetett: mint felbujtó büntetendő.

Ha pedig a felhívás eredménytelen maradt – a mennyiben az a jelen törvény külön rendeletei alá nem esik: két évig terjedhető államfogházzal, és kétezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

172. § A ki a 171. §-ban meghatározott módon a törvény ellen, vagy a ki hatóságoknak törvényes hatáskörükben kiadott rendelete, meghagyása, határozata ellen engedetlenségre egyenes felhívást intéz vagy terjeszt: két évig terjedhető államfogházzal, és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Ugyanezen büntetés éri azt: a ki a 171. §-ban meghatározott módon, valamely osztályt, nemzetiséget vagy hitfelekezetet gyűlöltre a másik ellen, ugyszintén azt is: a ki a tulajdon vagy a házasság jogintézménye ellen izgat.

173. § Öt évig terjedhető államfogházzal büntetendő az, a ki a 171. §-ban meghatározott módon a király személyének sérthetlenségét, a trónöröklés törvényes rendjét, az alkotmányos államformát, vagy a törvény kötelező erejét megtámadja; ugyszintén az is, ki az alkotmány egyes intézményei, a monarchia másik államával fennálló kapcsolat, vagy a magyar államot képező országok közt fennálló államközösség ellen, avagy a királynak, az országgyűlésnek, az országgyűlési bizottságoknak vagy a közösügyek tárgyalására hivatott bizottságnak törvényes joga ellen lázit.

174. § A ki a törvény által büntetnek vagy vétségnek nyilvánított cselekményt a 171. §-ban meghatározott módon magasztal, vagy valamely büntett vagy vétség elkövetőjét annak elkövetése miatt azon módon feldicsér, vagy nyilvánosan kitüntet, hat hónapig terjedhető fogházzal büntetendő.

A bűnvádi eljárás csak akkor indítható meg, ha a cselekmény, elkövetése után három hó alatt a bíróságnál feljelentetett.

1921. évi III. tc.

Az 1946. évi VII. tv. helyezte hatályon kívül. 1945 utáni alkalmazására nem ismerünk adatot.

1921. évi III. tc.

5. § Aki az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatását vagy megsemmisítését, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos úton való létesítését követeli, erre izgat vagy mást felhív, vétséget követ el és három évig terjedhető fogházzal büntetendő.

Aki az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló bűncselekmény elkövetésére nyilvánosan vagy több – habár nem együtt levő – személy előtt egyenes felhívást intéz, vétséget követ el és öt évig terjedhető fogházzal, ha pedig a bűncselekményt elkövették, felbujtóként büntetendő.

1946. évi VII. tv.

2. § Büntettet követ el:

a) aki az 1. § (1) bekezdésében meghatározott államrend vagy köztársaság megváltoztatására lázít,

b) a demokratikus államrend vagy annak alapintézményei ellen gyűlöletre izgat,

c) egyes személyek vagy csoportok ellen azok demokratikus vagy köztársasági meggyőződése miatt gyűlöletre izgat,

d) az állampolgári szabadság vagy jogegyenlőség érvényesülése ellen vagy nemzetiségi, faji vagy felekezeti gyűlölködésre izgat, illetőleg annak felkeltésére alkalmas más cselekményt követ el.

1947. évi XXXIV. tv

Az 1946. évi VII. törvény kiegészítésére vonatkozó rendelkezések

26. § A demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. törvény 4. §-ának rendelkezései alá esik annak cselekménye is, aki két vagy több személy jelenlétében olyan valótlan tényt állít vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy a közrendet vagy a köznyugalmat zavarja, illetőleg az ország külpolitikai érdekeit veszélyeztesse avagy a gazdasági helyzetet károsan érintse. Az előbbi rendelkezés

zés alá esik annak cselekménye is, aki való tény az előbb megjelölt módon azzal a szándékkal állít vagy hiresztel, hogy a közrendet vagy a köznyugalmat zavarja, illetőleg az ország külpolitikai érdekeit veszélyeztesse, avagy a gazdasági helyzetet károsan érintse.

1948. évi XLVIII. tv.

A nemzeti, nemzetiségi és felekezeti érület büntetőjogi védelme

19. § (1) Az 1946. évi VII. törvény 4. §-a a következő rendelkezésekkel egészítetik ki.

(2) Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, vétség miatt egy évig terjedhető fogházzal büntetendő, aki a magyar nemzetre, a demokratikus államrendre, vagy köztársaságra, annak valamely alapintézményére, az országban élő valamely nemzetiségre, illetőleg hitfelekezetre lealacsonyító kifejezést használ, vagy ilyen cselekményt követ el.

(3) Ha a (2) bekezdésben meghatározott vétséget sajtó útján vagy egyébként nyilvánosan követik el, a büntetés két évig terjedhető fogház.

(4) Az 1941:V. törvénycikk hatályát veszti.

2560/1949. (III. 19.) Korm. sz. r.

1. §. Büntettet követ el s két évtől tíz évig terjedő börtönnel büntetendő az, aki termelészövetkezeti csoport alakulását megnehezíti, megghiúsítja, a megalakult csoportot működésében akadályozza vagy annak fennmaradását veszélyezteti azáltal, hogy

a termelészövetkezeti csoport intézménye ellen izgat, arra rágalmazó vagy becsmérő kijelentést tesz;

1961. évi V. tv.

127. § (1) Aki mások előtt

a) a magyar nemzet,

b) a Magyar Népköztársaság, ennek államrendje, az államrend valamely alapintézménye, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya, ennek valamely alapelve,

c) a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata,

d) valamely nép, nemzetiség, felekezet vagy faj, továbbá – szocialista meggyőződésük miatt – egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlölet keltésére alkalmas cselekményt követ el, hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha
a) az izgatást sajtó vagy sokszorosítás útján, avagy egyébként nagyobb nyilvánosság előtt követték el;

b) a büntett – a c) pont esetében – a Magyar Népköztársaság nemzetközi kapcsolatainak megzavarására vezetett.

(3) Aki a (2) bekezdés a) pontja szerint minősülő izgatásra irányuló előkészületi cselekményt hajt végre, három évig, háború idején hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

128. § Aki mást a szocializmus érdekében kifejtett tevékenysége miatt tetteleg bántalmaz, hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Izgatás törvény vagy hatósági rendelkezés ellen

216. § (1) Aki mások előtt a törvény vagy más jogszabály, avagy a hatóság rendelkezése ellen engedetlenségre izgat, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztés, ha az izgatást sajtó vagy sokszorosítás útján, avagy egyébként nagyobb nyilvánosság előtt követték el.

1978. évi IV. tv.

Izgatás

148. § (1) Aki mások előtt azért, hogy

a) a magyar nemzet vagy valamely nemzetiség,

b) a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendje,

c) a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata,

d) valamely nép, felekezet vagy faj, továbbá – szocialista meggyőződésük miatt – egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlöletet szítson, ennek felkeltésére alkalmas cselekményt követ el, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha

a) az izgatást nagy nyilvánosság előtt vagy csoport tagjaként követik el,

b) az izgatás az (1) bekezdés c)-d) pontja esetén a Magyar Népköztársaság nemzetközi kapcsolatainak megzavarására vezet.

(3) Aki a (2) bekezdés a) pontjában meghatározott izgatásra irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig, háború idején büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

149. § Aki mást a szocializmus érdekében kifejtett tevékenysége miatt tettleg bántalmaz, bűntettet követ el, és egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Közösség megsértése

1961. évi V. tv.

217. § Aki a 127. § (1) bekezdésében meghatározott tényállást úgy valósította meg, hogy cselekménye az eset összes körülményeire, különösen a bűntett indítékára, az elkövetés módjára, az elkövető személyi körülményeire tekintettel kisebb súlyú, közösség megsértése miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A jogi és igazságügyi bizottság javaslatára került be a Btk.-ba. Az izgatás enyhébb változatának tartották. A magyar nemzet vagy a szocialista állam megsértése a jogi tárgy.

Jegyzetek

¹ Hasonló rendelkezéseket hoztak ekkoriban szinte egész Európában. Pl.: Jugoszlávia: 1920. november 1., 36.116/1920. sz. szükségrendelet; az 1923. március 29-én kelt csehszlovák rendtörvény; az 1924. december 19-én kelt romániai rendtörvény; az 1926. november 26-i olasz rendtörvény; Hollandia 1920-ban, Svájc 1922-ben, Németország 1922. július 21-én, Észtország 1925. február 12-én alkotta meg a kommunista, anarchista hatalomátvétel, illetve propaganda elleni törvényeit.

² Angyal Pál: *Az állami és társadalmi rend hatályos védelméről szóló 1921. III. tc.* Budapest, é. n. 23–26. p.

³ Vincellér Béla: *Szálasi hat hónapja. 1944. október–1945. május.* Budapest, 1996. 47. p. A sors íroniája, hogy a Szegedi Csillagbörtönben Szálasi Ferenc együtt ült Rákosi Mátyással.

⁴ Amikor az 1949. évi XX. tv., a Magyar Népköztársaság Alkotmánya alapján a köztársaságból népköztársaság lett, az Országgyűlés Politikai, valamint Alkotmányjogi és Közjogi Bizottsága együttes ülésén kimondta, hogy az 1946. évi VII. tv. is így értendő ezután.

⁵ A Szovjetunió Törvénytára, 1927. 12. szám, 123. §. A jogszabály egyébként az eredeti orosz szövegben hibásan jelent meg, hiszen az 58. § (8) bekezdése saját magára utal, az 58. § (10) utalása pedig hiányos. Feltehetően mindkét esetben az 58. § (2) bekezdésről van szó.

⁶ Palasik Mária: *A köztársaság kikiáltása és büntetőjogi védelme.* Valóság, 1996/9. 65–66. p.

⁷ Kahler Frigyes: *Joghalál Magyarországon (1945–1989).* Budapest, 1993. 38. p.

⁸ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez.* Főszerk.: Solt Pál. Budapest, 1993. II. k. 717. p.

⁹ Major Ákos: *Népbíráskodás, forradalmi törvényesség.* Budapest, 1988. 386. p.

¹⁰ Kahler Frigyes: *Gondolatok a koncepciós perekről.* In Uő.: *Jogállam és diktatúra. II. Tanulmányok a koncepciós perek világáról.* Budapest, 2008. 20. p.

¹¹ Budapesti Megyei Bíróság 0012220/1951.

¹² Annak ellenére is, hogy az 1949-es alkotmányba nem került be a párt vezető szerepe. Utóbb az 1972-es módosítás 3. §-a mondta ki ezt az elvet.

¹³ *Bírósági Határozatok*, 1957. 101. p.; Barna Péter: *A szocialista állam büntetőjogi védelme*. Budapest, 1961. 187–190. p.

¹⁴ Tyekvicska Árpád: *A bíboros és a katona. Mindszenty József és Pálinkás-Pallavicini Antal a forradalomban*. Budapest, 1994. 139. p.

¹⁵ A büntetőítélkezés alapjául szolgáló jogszabályok, így elsősorban az 1946. évi VII. tc. vizsgálatát az 1989-ben felállított Kormánybizottság Jogász Albizottsága végezte el. Lásd: *Az 1945–1962. közötti koncepciók elemeit tartalmazó büntető ügyek felülvizsgálatára létrehozott bizottság jogász albizottságának jelentése*. Budapest, é. n. 4–5. p.

¹⁶ *Büntető Jog Tára* 76. k. 14.

¹⁷ Legfelsőbb Bíróság 1606/1955. számú ítélete.

¹⁸ Legfelsőbb Bíróság 1133/1955. számú ítélete.

¹⁹ Legfelsőbb Bíróság 1123/1955. számú ítélete. Akkoriban az a mondás járta, hogy a vicc az utcán hever, csak le kell ülni érte néhány évet. Sztálin halála után elmondott politikai viccért két év börtönt szabtak ki. Lásd: Legfelsőbb Bíróság B.IV. 00 1237/1953/19. sz. ítélete.

²⁰ Legfelsőbb Bíróság 1473/1956. számú ítélete.

²¹ L. B. Bf. IV. 1102/1957. 11. sz. ítélete, kelt 1957. június 18.

²² Még 1987-ben is – a rendőrség költséget és személyi állományt nem kímélve – hihetetlen nagy apparátussal nyomozott egy nyugdíjas írógéppel sokszorosított röpcédulái után. Több ezer kéz- és gépirásmintát vizsgáltak meg. Lásd Fekete László: *Röpcédula-terjesztés Borsodban*. Belügyi Szemle, 1988/6. 99. p.

²³ IRM Archív Irattár Parancsgyűjtemény, 0018/1965. 04. 12. BM parancs.

²⁴ Bauer Sándor (1952–1969) az emberi jogok eltiprása és a kommunista önkény ellen való tiltakozása jeléül öngyilkosságot követett el. 1969. január 20-án, a Nemzeti Múzeum kertjében, a cseh Jan Palach példáját követve, benzinnel leöntötte és felgyújtotta magát. Miközben teste lángolt, két kis nemzetiszínnű zászlót lobogtatott.

²⁵ Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956–1990.* Budapest, 2008. 363. p.

²⁶ Tabajdi–Ungváry, i. m., 365. p.

²⁷ Miniszteri indokolás. Lásd: *Büntető Törvénykönyv.* Összeállította: Kádár Krisztina, Moldoványi György. Budapest, 1979. 209. p.

²⁸ Hasonlóan, mint Jugoszláviában 1947-ben, Albániában 1948-ban, Csehszlovákiában 1950-ben.

²⁹ Tímár István: Az 1950. évi II. tv. egyes kérdései. *Jogtudományi Közlöny*, 1950/11–14. 381. p.

³⁰ Markó György: *Munkaszolgálat, 1950–1956.* Magyar Honvéd, 1992. június 26. 42. p.

³¹ Harmat Pál: *Kezelésre szorul az elvtárs. A pszichiátria a politikai megtorlás szolgálatában.* Valóság, 1990/7. 74. p.; Pákh H. Tibor: *Visszaélések a pszichiátrián. Moszkva pszichiátriai visszaéléseinek hatása a magyar igazságszolgáltatásban.* Magyar Szemle, 1993/1. 70. p.

³² Löw, Konrad: *A kommunista ideológia vörös könyve. Marx és Engels – A terror atyjai.* Budapest (1999) é. n.; Pipes, Richard (szerk.): *Az ismeretlen Lenin. A titkos archívumból.* Budapest, 2002.; *Marx–Engels Összes Művei.* Budapest, 1968. 17. k. 328. p.

³³ *Lenin Összes Művei.* Budapest, 1981. 45. kötet. 190. p.

³⁴ Horváth Tibor: *A halálbüntetés a szocialista országok büntetőjogában.* Állam- és Jogtudomány, 1975/4. 515. p.

³⁵ Tóth J. Zoltán: *A halálbüntetésre vonatkozó magyarországi szabályozás a rendes és a rendkívüli büntetőjogban a II. világháborút követő években, valamint az államszocializmus első évtizedében.* Miskolci Jogi Szemle, 2008/1. 97. p.

³⁶ Tamáska Péter: *Politikai elítélt kerestetik. Börtönök Magyarországon, 1945–1990.* Budapest, 2006. 47. p.

³⁷ *Büntető törvénykönyv.* Budapest, 1962. 98. p.

³⁸ Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna: *Büntetéstan alapfogalmai.* Budapest, 2005. 68–69. p.

- ³⁹ Tamáska 2006. 39. p.
- ⁴⁰ Nagy Ferenc – Tokaji Géza: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 1998. 318. p.
- ⁴¹ Major 1988. 124. p.
- ⁴² Zinner Tibor – Róna Péter: *Szállasiék bilincsben*. Budapest, 1986. 80. p.
- ⁴³ Fehérváry István: *Börtönvilág Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, 1990. 51. p.;
Lőrincz József: *A sztálini büntetőpolitika és konzekvenciái a hazai büntető igazságszolgáltatásban. In 1956 szilánkjai*. Tudományos konferencia. 2006. november 15. Budapest, 2007. 101. p.
- ⁴⁴ Fónay Jenőt úgy vitték az akasztófa alá, mintha kivégeznék. A hóhér a nyakába tette a kötelet, majd a bíró felolvasta a halálos ítéletet. Csak ezután mondták meg a félig már elalélt elítéltnak, hogy kegyelmet kapott. (Fónay Jenő személyes közlése.)
- ⁴⁵ Ezt a kormányhatározatot Nagy Imre írta alá, aki akkor nem sejtette, hogy négy év múlva vele szemben is alkalmazni fogják.
- ⁴⁶ Történeti Hivatal X/28.
- ⁴⁷ Sólyom László (1909–1950): hivatásos katona, altábornagy. Koholt vádak alapján halálra ítélték és kivégezték. Lásd Sólyom Ildikó: *Összetört – szétszakadt – elillant... A Sólyom tábornok per utóélete*. Budapest, 2003. I–II. k.
- ⁴⁸ Stefka István: *Ötvenhat arcai*. Budapest, 2003. 267–268. p.
- ⁴⁹ Nagy Imre, Maléter Pál és Gimes Miklós kivégzését 1958. június 16-án hajtották végre. A holttesteket a legnagyobb titoktartás közepette, a bitófák mellett, primitív koporsókban földelték el. A sírt betonnal fedték le, és mindenféle hulladékot hordtak rá. 1961-ben, egy éjszaka a koporsókat a Rákoskeresztúri köztemető 301-es parcellájába vitték. A temető nyilvántartásába hamis adatokat írtak be, így 1989-ben csak nagy nehézségek árán találták meg a maradványokat. Lásd Baráth Magdolna: *Temetés, újratemetés – rehabilitáció (1949–1964)*. História 2007/3. 27. p.
- ⁵⁰ Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv*. Budapest, 1996. II. k. 223. p.

Tartalomjegyzék

Előszó	7
I. GONDOLATRENDŐRSÉG FEHÉR KÖPENYBEN	9
Csont vagyok a torkukban	11
II. ELMECSAPDA	23
Diliházba kerülhetünk mind?	25
Defekt	30
III. BEVÉRZETT A TUDATA	35
Végzés	37
IV. AZ IGAZSÁGÉRZET ELLENSZEREI	49
Szenvedéstörténet	51
Boszorkányok gyökere	62
V. A LEGFŐBB ÉRTÉK	69
A szovjet példa	71
Ideg-elme kint is, bent is	77
Vihar utcai közbjáték	82
VI. A RENDÍTHETETLEN ÓLOMKATONA	89

VII. SZERETETTEL MIKUS GYULA	103
Kedves Gazsó L. Ferenc! Mikus Gyula levele	107
Kedves Mikus Gyula! Gazsó L. Ferenc válaszevele	128
Zelei Miklós: Konstantinápoly s Róma paizsán	138
Jegyzetek	151
Függelék	175
I. A szólás szabadsága a Magyar Népköztársaságban	175
II. Horváth Attila: Rendvédelem Magyarországon	
a XX. században	176
<i>Jogpolitikai álláspontok</i>	176
<i>A szocialista büntetőjog forrásai</i>	180
<i>A szocialista büntetőjog büntetési rendszere</i>	183
<i>A törvénszövegek</i>	188

A levelet jún 17-én kaptam az elhunyt étem s ma március
 12-én délelőtti fejezetem be. 1990-ben. Emlékező kelt. Valt
 az oldal amit újra írtam, most nem szeretem eljő önmagam
 egy azt az oldalról írni. 60 és 45 év - egy az generá-
 ció törekvése. Egy nagy neurózis epém: s korántis neurózis
 törekvése - Iszonyatos volt a nyomás. Hogy hogyan ember lett engem
 a nyomás alatt. Én mi? Holin most innen s' réteim az eddigi, a
 mellesleg, kötet, fordítás - talán az
 deketel : Miklós Gyula

2500 Ft

ISBN 978-963236-565-7

9 789632 365657